

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ALMANLAR NEDEN DAHA İYİ YAPIYOR

Gelişmiş
Bir Ülkeden
Notlar

JOHN
KAMPFNER

Çeviren:

Nermin Mollaoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

John Kampfner

27 Aralık 1962'de Singapur'da dünyaya gelen John Kampfner, Birleşik Krallık'ta yetişti. Gazetecilik kariyerine başlaması Berlin Duvarı'nın çöküşü, iki Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması döneminde *Daily Telegraph*'ın Doğu Berlin temsilciliğiyle oldu. Daha sonra *Financial Times* ve BBC gibi medya kurumlarında siyasi danışmanlık görevleri üstlendi. Halen düzenli olarak *Times*'ta yazılarına devam etmektedir.

Almanlar Neden Daha İyi Yapıyor? öncesinde yayımlanan beş kitabı ve bir kısa belgesi bulunmaktadır. <https://rantey.org>

Almanlar Neden Daha İyi Yapıyor
Gelişmiş Bir Ülkeden Notlar
John Kampfner

Orijinal Adı: *Why the Germans Do It Better: Notes from a Grown-Up Country*

İthaki Yayınları - 2068

Yayın Yönetmeni: Alican Saygı Ortanca
Sanat Yönetmeni: Hamdi Akçay

Yayıma Hazırlayan: Mustafa Güdük
Düzeltili: Gökay Sıra

Kapak Tasarım: Hamdi Akçay
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: B. Elif Balkın
1. Baskı, Şubat 2021, İstanbul

ISBN: 978-625-8475-92-0

Sertifika No: 46603

Türkçe Çeviri © Nermin Mollaoğlu, 2022
© İthaki, 2022
© John Kampfner, 2020

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com

Sertifika No: 48625
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

JOHN KAMPFNER

ALMANLAR NEDEN DAHA İYİ YAPIYOR

Gelişmiş Bir Ülkeden Notlar

Çevirmen

Nermin Mollaoğlu

ithaki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*Almanya'yı savaş sırasında en kötü hâliyle gören
ve aramızdan ayrılıp kendi yollarına giden ebeveynlerim
Betty ve Frede*

İÇİNDEKİLER

Giriş – Onlar ve Biz	9
1 Yeniden İnşa ve Hatırlama	28
2 Ana'nın Sıcak Kucaklaması	60
3 Çokkültürlülük	98
4 Artık Çocuk Değil	134
5 Mucize	174
6 İt İti Isırmaz	205
7 Artık Oyalanmak Yok	242
Sonuç	265
Teşekkürler	274
Notlar	277
Dizin	302

Giriş – Onlar ve Biz

Ocak 2021’de Almanya 150 yaşına girmesine karşın, Alman halkı bu tarihi dönüm noktası olarak kutlamak için pek de istekli değildi. Bismarck’tan Hitler’e kadar olan süre zarfında Almanya militarizm, savaş, soykırım ve bölünme ile karakterize ediliyor. Hiçbir ülke bu kadar kısa sürede bu kadar fazla zarara sebep olmadı.

Gelgelelim bu tarihe yakın iki farklı yıldönümü daha değişik bir hikâye anlatıyor. Kasım 2019’da milyonlar Berlin Duvarı’nın yıkılışının otuzuncu yılını kutladı. Ekim 2020’de ise Doğu ve Batı Almanya’nın yeniden birleşmesinin üzerinden otuz yıl geçmiş oldu. Modern Almanya’nın ömrünün yarısı bir korku, savaş ve diktatörlük hikâyesiyken, diğer yarısı ise dikkat çekici bir uzlaş, istikrar ve gelişim hikâyesi. Hiçbir ülke bu kadar az zamanda bu kadar başarıya ulaşmadı.

Çağdaş dünyanın çoğu otoriterliğe yenik düşer ve demokrasi, kontrolden çıkmış bir Amerikan başkanı [Donald Trump], güçlü bir Çin ve intikam dolu bir Rusya tarafından kurban edilirken, bir ülke –Almanya– itidal ve istikrar için bir siper görevi görüyor.

İşte bu, diğer Almanya. Hikâyesini anlatmak istediğim Almanya...

Daha eski dönemleri hatırlayanlar, Almanya’yı ahlaki ve politik bir referans noktası olarak kabul etmekte zorlanıyorlar. Bu toplumu oluşturan tüm parçaları diğer toplumlarla, özellikle de benimkiyle, Britanya’yla karşılaştırmak istiyorum. Bu yapaca-

ğım, Churchill ve Blitz Ruhu'na' hâlâ takıntılı olanları rahatsız edecek. Almanya'nın güçlü bir anayasası var; ülkedeki siyasi tartışmalar daha yetkin; gösterdiği ekonomik performans ise savaş sonrası dönemin çoğu için âdeta rakipsiz.

Başka hangi ulus ortada kalmış bir kuzenini bu kadar az travmayla kendine eklemleyebilirdi? Başka hangi ulus dünyanın en mahrum bir milyondan fazla insanına kapılarını açardı?

Almanya birçok sorunla karşı karşıya. Mülteci akını ülkedeki kültürel uçurumu derinleştirdi. Yerleşik siyasi partilere olan inanç azalıyor. Özellikle Doğu Almanya'da birçok insan aşırı uçlardaki siyasi yapıların basit sloganlarına yöneldi. Başta Çin'e olmak üzere, ihracata aşırı odaklanma, yaşlanan nüfus ve kötüleşen altyapı nedeniyle ülke ekonomisi yavaşladı. Avrupa'nın ve demokratik dünyanın politik liderliğe şiddetle ihtiyaç duyduğu bir zamanda Almanya, dış politikadan doğan sorumluluklarını yerine getirmekte isteksiz davrandı.

Ve sonra ülke başka bir krizle vuruldu. Yüz binlerce insanı öldüren, ekonomileri paramparça eden ve milyonlarca yaşamı ve geçim kaynağını yok eden bir salgın olan COVID-19, 2020'nin başlarında Avrupa'ya geldi. Aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki insanları –yaşadıkları yere hapsederek– önceliklerinin yanı sıra devletin ve toplumun rolünü yeniden değerlendirmeye zorladı. Hayat sonunda normale dönecekti ancak şu soruyu sormak aksiyomatik hâle geldi: Yeni normal nedir?

Peki neden bu ülkeye güven, inanç duyuluyor? Bir ülkenin –veya bu konuda bir kurum veya birey düzeyinde de düşünülebilir– başarı ölçütü karşılaştıkları zorluklar değil, bu zorlukları nasıl aştığıdır. Bu testte, çağdaş Almanya imrenilecek bir sınav verdi. Çok az ülkenin sergileyebileceği bir yetkinlik sergiledi. Bunu kaderin bir lütfu ile için başarmadılar. Zor yoldan öğrendiler.

Koronavirüs, liderlik için nihai test oldu. Angela Merkel, 15

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İngiltere'yi yoğun biçimde bombaladığı dönemde İngiliz toplumunda oluşan ulusal bilince göndermede bulunuyor. –çn

yıllık görev süresinin ardından bu zorluğun üstesinden gelmeyi başardı. Israrla ve insanlarla empati kurarak Almanlara, yapmaları gereken fedakârlıkları ve hükümetinin uygulamak zorunda kalacağı olağanüstü hâl yasalarını ayrıntılı bir şekilde anlattı, ki bu ülkenin mazisi göz önüne alındığında olağanüstü derecede hassas bir konuydu. Vatandaşlara kendisinin, bakanlarının ve bilimsanlarının bildiği ve bilmediği her şeyi anlattı. Lafı hiç dolandırmadı. Hiç övünmedi. Almak zorunda kaldığı kararların çoğu, modern Almanya'nın savunduğu tüm değerlere aykırıydı. Sınırların kapanması, kıtada serbest seyahat hayalinin ne kadar kolay sona erebileceğini gösterdi. Bilgilerini devlete vermekten çekinen insanlardan takip edilmeleri ve izlenmeleri için kayıt olmaları istendi. Ancak Merkel başka seçeneği olmadığını biliyordu.

Öte yandan İngiltere, krizle nasıl başa çıkılamayacağına dair örnek bir vaka hâline geldi. Yeni seçilen başbakanın gösterişli tavrı, hükümetinin yetkinliğiyle ters orantılıydı. Boris Johnson, sorunun ciddiyetini kavramakta yavaş kaldı. Birleşik Krallık hükümetinin 2015 yılına ait Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Stratejik Savunma ve Güvenlik İncelemesi'nde olası bir salgın ülkenin karşı karşıya kalabileceği en yüksek öncelikli tehlikelerden biri olarak listelenmiş olsa dahi bu konuda neredeyse hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Başbakan, özgürlükçülük ve İngiliz istisnacılığının bir karışımına dayanarak eski moda bir yüreklilikle İngiltere'nin pandeminin üstesinden geleceğini ilan etti. Ancak virüsün İtalya'daki trajik ilerleyişine tanık olunmasına rağmen sosyal kısıtlamalar oldukça yavaş devreye girdi. İngilizler ayrıca test ve kişisel koruyucu ekipman tedarikinde de bir krizle karşı karşıya kaldı. Sonuç olarak Birleşik Krallık, ayrıntılara sistematik dikkat gerektiren bir durumla başa çıkmak için bundan daha az kalifiye bir lider bulamazdı. Johnson iktidara gelişini, gerçekte esnek bir ilişki kurma ve yaygaraya güvenme yoluyla planlamıştı.

Son derece üzücü olmasına karşın bu kadar çok kişinin ölmesi şaşırtıcı olmadı. Bakımevleri birer ölüm tuzağına dönüştü. Mayıs 2020'ye kadar İngiltere kendini, utanç verici biçimde Avrupa'da-

ki en yüksek ölüm oranına sahip konumda buldu. Nüfusunun büyük bir bölümünü test etmiş olan Almanya çok sayıda kayıtlı vakaya sahipti. Ancak yaşlanan nüfusuna rağmen Almanya'da virüs nedeniyle ölümler, nüfusa oranı açısından Birleşik Krallık (ve Avrupa'nın çoğu) ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kaldı.

Bu İngiliz trajedisi durup dururken ortaya çıkmadı. Özellikle sağlık hizmetine ilişkin kararlarda bazı hatalar yapıldı. Ancak sorunun çoğu, hükümetin dokusuna daha derinden işlemiştir. Almanlar, pragmatizmine ve ölçülülüğüne hayran oldukları bir ülkenin sözde Churchillyen bir yanılıya düşmesini dehşet içinde izledi. Konuştuğum çoğu Alman için Britanya'nın son dönemde karşılaştığı eziyetler, üzüntü ve acımayla karşılanıyor. Pek çok sohbet aynı soruyla başladı: "Size ne oldu İngiliz dostlarım?" Bir gün sağduyunun geri geleceğini umuyorlar.

Savaş sonrası Federal Almanya Cumhuriyeti'nin, çoğu hatırı sayılır derecede önemli olan yalnızca sekiz lideri vardı. Konrad Adenauer ülkede demokrasiyi yerleştirirken, Batı Almanya'yı transatlantik ittifaka bağladı; Willy Brandt, Soğuk Savaş'ın zirvesinde mühendislik atılımının gerçekleşmesine yardım etti; Helmut Kohl yeniden birleşmeyi kararlılık ve maharetle yönetti; Gerhard Schröder, partisine pahalıya mal olsa da radikal ekonomik reformların başlamasını sağladı. 2005'te onun yerini, çağdaş Almanya'nın büyük bir kısmının etrafında döndüğü kadın olan Angela Merkel aldı. Görev süresi açısından Adenauer'i çoktan geride bıraktı. Aralık 2021'e kadar hayatta kalırsa Kohl'u geride bırakacak ve modern zamanların en uzun süre görev yapan başbakanı olacak. Onunla ilk kez, Doğu Almanya'nın demokratik olarak seçilmiş ilk ve tek lideri olan Lothar de Maizière'nin mütevazı bir danışmanıyken tanıştım. Doğu Berlin'de popüler bir buluşma noktası olan parlamento binası Palast der Republik'te oturup kahve içmiştik. Etrafta o kadar kaos varken dengeli, itidalli ve sakin hâli beni etkilemişti. Ah bir bilseydim...

Almanya'da savaştan bu yana dört kilit yıldan bahsedebili-

Angela Merkel 26 Eylül 2021'de gerçekleştirilen seçimle görevden ayrıldı. -çn

riz: 1949, 1968, 1989 ve 2015. Bu harika yılların yaşamın tüm alanlarındaki etkilerine kronolojik olarak değil, tematik olarak değineceğim. Bu yılların her biri toplum üzerinde derin bir iz bıraktı. Her biri Almanya'yı bugünkü hâline getirdi. 1945'ten 1949'a kadar, harap olmuş ve işgal edilmiş bir ülkenin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Hemen hemen tüm kasaba ve şehirler hasar görmüş, birçoğu yok edilmişti. Milyonlarca insan yerinden edilmişti. Savaşı mutlak biçimde kaybetmenin travması ulusal bilince egemen oldu. Müttefikler, özellikle de Amerikalılar, ülkenin yeniden ayağa kalkmasını sağladı. Almanya'daki tüm kamusal yaşamın merkezinde, 1949'da onaylanan *Grundgesetz* (Temel Kanun) vardır. Bu, savaş sonrası yeniden yapılanma ve rehabilitasyonunun en büyük başarılarından biri olan olağanüstü bir belgedir. Söz konusu yasa hem geçerliliğini sürdürdü hem de zamana göre değişebilmeyi başardı.

Altında yatan temel fikirlere zarar vermeden toplamda altımdan fazla kez değiştirildi (değiştirilebilmesi için her iki meclisin üçte iki çoğunluğu gereklidir). Başka yerlerdeki alternatiflerle karşılaştırıldığında gerçek bir başarıdır. ABD Anayasası, on sekizinci yüzyıla uygun olabilecek hükümlere (örneğin, silah taşıma hakkı veren İkinci Ek Madde gibi) dayanırken, Fransa'nın Dördüncü Cumhuriyeti, Almanya'nınkiyle aynı zamanlarda ilan edildiyse de yalnızca on iki yıl devam edebilmiştir. İspanya'nın 1978'de Franco sonrası hazırlanan anayasası, merkezi hükümet ile Katalonya arasındaki anlaşmazlık altında gıcırıyor. Savaş sonrası İtalya ve Belçika, başarıyla işleyen iktidarlar oluşturmak için hâlâ mücadele ediyor. Britanya, her zaman üstesinden geleceğinden emin şekilde yoluna devam etmekle idare ediyor.

Batı Almanya'nın savaş sonrası dönemde yaratılan siyasi yapısı, liberal demokrasinin büyük zaferlerinden birisidir. İngilizler bunda üzerine düşeni yaptı. Almanlar tarafından en büyük gurur kaynağı olarak anılacak kadar başarılı bir anayasanın tasarlmasına yardımcı oldular.

Utanç verici derecede körelmiş siyasi yapılarımızla kendimizi

suçlamaya devam etmek yerine neden kendi ülkemizde benzer bir şey yaratmayı düşünmedik?

Almanya ekonomisini şaşırtıcı bir başarıyla yeniden inşa etti ancak kefare, tarihsel hesaplaşma, savaştan hemen sonrakı yıllarda gerçekleşmedi. Almanya'nın genç neslinin, aileleriyle geçmiş hakkında yüzleşmek için ikinci kilit olay olan 1968 yılındaki isyanları beklemesi gerekti. Artık sessizliği, eksik ve yanlış öğretilen şeyleri kabul etmek istemiyorlardı. Yaşlı insanlardan içinde yer aldıklarını ya da görmezden geldiklerini bildikleri dehşet hakkında cevaplar istiyorlardı. Birkaç yıl sonra 1968 ruhu, Baader-Meinhof Grubu'nun terörizmiyle şiddetli ve çirkin bir renk aldı. Ülke yine tehlikedeydi. Almanya bir başka uçurumun kenarına kadar geldi ancak bundan demokrasisi güçlenerek çıktı.

Üçüncü an, elbette, Duvar'ın yıkılması ve iki ülkenin yeniden birleşmeydi. Berlin'deki bu baş döndürücü olaylardan kısa bir süre önce Kohl, Doğu Alman lider Erich Honecker'i Bonn'da tam askeri törenle karşıladı. Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) sonunda özlemini duyduğu tanınmayı elde etmişti. Yine de militarize edilmiş devlet yapısı parçalanmaya başlamıştı. 1989 ve 1990 yılları arasındaki o dramatik yılları *Telegraph*'ın Doğu Almanya'daki muhabiri olarak yaşadım. Leipzig ve Doğu Berlin'de, üzerlerine ateş etmeye hazır olduğunu bildikleri polis ve ordu birimlerinin karşısında reform çağrısında bulunan sivil toplum aktivistleri ve kilise cemaatleri arasında olduğumu hatırlıyorum. Üstelik bu protestolar, Tiananmen Meydanı'ndaki katliamdan kısa bir süre sonra gerçekleşti. Daha sonra olanlar kaçınılmaz değildi. Olayların barışçıl bir şekilde bitmesi gerekmiyordu. Yeniden birleşme önceden belirlenmiş değildi.

Almanya, tarihinde ilk kez yerleşik sınırları olan istikrarlı bir devlet hâline geldi.

O zamandan beri birçok kişi yapılan hataları temcit pilavı gibi ısıtıp durdu. Doğu Alman ekonomisi daha fazla korunabilir miydi? Her şey çok çabuk mu yapıldı? *Wessis*, Batı Almanlar, kibirli

ve duyarsız mıydı? Doğu Alman yaşamının Batı'dakine kıyasla daha iyi yönleri, özellikle kadınların daha özgürleşmiş rolü neden yeni ülkede özümsemedi? Bunlar meşru sorular. Yine de Almanya'nın yaptığı şeyi bu kadar az tali hasarla yapabilecek bir başka ülke olamayacağını iddia ediyorum.

Dördüncü ve son karışıklık, 2015'teki mülteci kriziydi. Hayır kurumları, güvenlik servisleri ve ordu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan AB'nin en güneydeki limanlarına gelen göçmen dalgasının sürdürülemez hâle geldiğini bildiriyordu. O sırada Yunanistan'ın borç kriziyle meşgul olan Merkel neler olup bittiğini kavramakta yavaş kaldı. Yine de nihai tepkisi dikkat çekiciydi. Almanya, komşularını şaşkınlık içinde bırakarak savaşın sona ermesinden bu yana Avrupa'da görülmeyen bir insan akışına kapılarını açtı. Bunun için siyasi olarak büyük bir bedel ödedi. Toplumsal yaralar yeniden gün ışığına çıktı. Aşırı sağ, göçmen karşıtı Almanya için Alternatif (AfD) yükselişe geçti. Almanya bu karardan hâlâ ürkse de doğru ve iyi bir karar verdi. Şansölye, eleştiriler yükselirken, bir Alman'ın başka ne yapması gerektiğini soracaktı. Kamp kurmak mı?

Merkel dönemi sona ererken Almanya eşdeğer herhangi bir ülkeninkinden daha büyük bir sınavla karşı karşıya. Peki neden? Mevcut Alman Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier'in danışmanı Thomas Bagger'ın belirttiği gibi, savaş sonrası liberal demokratik düzende bir ulusun kimliği, istikrarı ve özdeğeri hukukun üstünlüğüne bağlıdır. 1945 yılı *Stunde Null*, Sıfır Saati'dir. Almanya her şeye yeniden başladı. Askeri sembolleriyle Rusya ve Fransa'nın, kurucu atalarının hikâyesiyle ABD'nin veya "Hükmet Britanya"*** üzerinden tarih öğretimi ve *Dad's Army**** tarzı savaş takıntılarıyla İngiltere'nin aksine, Almanya'nın sırtını da-

Almanya'da 8 Mayıs 1945 geceyarısına atıfta bulunan bir terimdir. Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın sonunu ve Nazi Partisi'nden kurtuluş, yeni bir Almanya'nın başlangıcını işaret eder. -çn

Özellikle orduda sık söylenen ve yurtseverlikle özdeşleştirilen bir marş. -yhn

*** II. Dünya Savaşı döneminde Britanya iç güvenlik kuvvetlerine takılan lakap. -yhn

yayacak hiçbir şeyi kalmadı. Bu yüzden sürece, doğru yapmaya tutkuyla önem veriyor, hızlı ve yarım yamalak yapmaya değil. Almanya'nın tarihten çok az olumlu referans noktası var. Bu yüzden geriye bakmayı reddediyor. Bu nedenle demokrasiye yönelik her meydan okumayı varoluşsal bir tehdit olarak görüyor. Bu yüzden ülkeyle karmaşık bir ilişkisi olan birçok kişi gibi ben de Almanya'nın 1945'ten beri görevini yerine getirirken gösterdiği ciddiyete bu denli hayran kalıyorum. Hepsinden önemlisi bu, hafızanın gücüyle ilgili.

Yolculuğum dolaylı olarak 1930'lara kadar gidiyor. Yahudi olan babam Fred, Hitler'in ordusu Çekoslovakya'ya doğru ilerlerken yaşadığı şehir Bratislava'dan kaçtı. Anne ve babasıyla birlikte tren vagonları ve arabalarla Almanya'nın öbür ucuna kaçıp ülke dışına çıkmayı başardı. Birkaç kez neredeyse yakalanacakken ya şans eseri ya da vicdanlı insanların yardımları ile kurtuldular. Akrabalarının çoğu toplama kamplarında öldürüldü. Yaşamını İngiltere'de kuran babam, on beş yıllık bir görev için Singapur'a gitti ve Kent'li koyu bir Hristiyan işçi sınıfı hemşiresi olan annemle de burada, bir İngiliz Ordusu hastanesi koğuşunda tanıştı.

1960 ve 1970'lerde Londra'da geçen çocukluğum boyunca Almanları hedef alan savaş şarkıları, şakalar ve TV şovlarına maruz kaldım. "Pis Almanlar Ren'i geçtiler, neyse ki temizlenebilirler", "Hitler'in sadece bir taşağı vardı, diğeri Albert Hall'daydı." Büyükkannemin kuzey Oxford'daki evinin bahçesindeki bomba sığınağında oynardım. Le Carré ve Forsyth okur, *Colditz* ve *The Dam Busters* izlerdim ve birkaç yıl sonra ise *Fawlty Towers* ve "Don't Mention the War" izlerken abartılı kahkahalara boğulduğumu hatırlıyorum. Bazen söz konusu havanın dağıldığı da olurdu. İngiltere'nin kuzey doğusundan kuzey Almanya'da gündelik iş arayan duvarcılar hakkında bir TV dizisi olan *Auf Wiedersehen*, Pet Almanya ile ilişkilerin daha insani ve karmaşık bir yanını gösteriyordu. Bununla birlikte, popüler kültür genellikle

gazetelerde yer alan plaj havluları ve şezlonglarla ilgili hakaretler ve şakalardan müteşekkildi.

Vincent Mulchrone'un 1966 Dünya Kupası finali sabahı *Daily Mail*'deki yorumunu okuduğumda henüz gençtim: "Batı Almanya bugün milli sporumuzda bizi yenebilir, ki bu oldukça adil olurdu. Çünkü biz kendi ulusal sporlarında onları iki kez yendik."¹ Hepimizin bildiği gibi, İngiltere şüpheli bir golle 4-2 kazandı. Böylelikle yeni bir slogan doğdu: İki Dünya Savaşı ve bir Dünya Kupası. 1996'da bile, Blair döneminin hemen arifesinde "Cool Britannia" döneminin ortaya çıktığı dönemde, otuz yıllık mahrumiyetten sonra futbolun anavatanına döndüğünü umut etmemize karşın yine de pek başarılı olamadık. "*Achtung, Teslim Olun!*" diye bağırdı *Mirror*'ın manşeti: "Sizin İçin Avrupa Şampiyonası Bitti, Fritz."² Bu şakalar bazılarına komik geliyordu. *Der Spiegel* dergisi 2002'de şunları yazdı: "Birçok İngiliz için İkinci Dünya Savaşı asla bitmeyecek. Almanlarla alay etmek onlar için oldukça eğlenceli."³

On beş yaşına gelince benim için işler değişti. Dil öğrenmeye başladım ve bunu gerçekten çok sevdim. Goethe, Brecht, Max Frisch ve Nina Hagen ile tanıştım. Yirmili yaşlarımın başında Almanya'da, Bonn'un bir köyü olan Bundesdorf'ta çömez bir muhabir olarak çalışma fırsatını yakaladım. Nisan 1986'da, kaçışından yaklaşık elli yıl sonra babam beni ziyarete geldi. Ülke boyunca yaptığı olağanüstü özgürlük yolculuğundan beri ilk defa geri dönüyordu. Gelişinden önce telefonda endişeliydi. Lufthansa varışta çantalarını kaybettiğinde sinirleri düzelmemişti. Belki de Almanlar o kadar da başarılı değil, diye takıldı bana. Batı Berlin'e giden korumalı bir yola bağlanan transit otoyol boyunca süren yolculuk da dahil olmak üzere ülkeye ilişkin edindiği izlenim, kendi içinde rahatlamış ve Almancası 1930'ların Viyana aksanıyla olsa dahi neredeyse anında canlanan bir adama karşı kibar olduğu yönündeydi.

Babamın ziyareti dışında, kendi hâlinde bir şehir olan Bonn'da geçirdiğim süre boyunca savaş hakkında nadiren düşünmem

gerekti. Bürodaki arkadaşlarım ve üniversitede tanıştığım çeşitli öğrencilerin kendi ülkemdeki yaşatlarımdan farklı olmadığını hissettim. Beni rahatsız eden geçmiş değildi. Şimdiki zamandı ve Almanya'nın kurallara olan takıntısıydı. Güneşli bir pazar öğle yemeğinde dairemin balkonunda oturup radyoda yerel rock müzik istasyonunu dinlediğimi hatırlıyorum. Haberler başlayınca o sıradaki Alman kız arkadaşım radyoyu kapattı. Tekrar açmasını istedim. Reddetti. *Sessiz saat* olduğunu bilmiyor muydum? Sessiz saatlerde yaşlı komşularınıza düşünceli davranmalısınız. Dilimi tutamadım. Böyle şeyler için kurallara ihtiyacın yok, dedim. Ah evet var, diye karşılık verdi. İyi olduğu kadar kötülüğe de götüren sürü zihniyetini klişeleştirmeye yeltendim. Beni sadece kendini önemseyen bencil bir Thatcherçi olmakla suçladı. Sık sık bu konuşmayı ve kimin yanlış ve kimin haklı olduğunu düşünürüm hâlen.

Almanya'da yaşamının günlük sıkıntılarından bazıları oldukça klişeydi ancak bunların daha az doğru olduğu anlamına gelmiyor bu. Bir keresinde sabahın dördünde sokak lambasındaki efsanevi kırmızı adam görünürken yoldan geçtiğimi gören bir polis tarafından para cezasına çarptırıldım. Memura, bu bomboş yolda saatlerce başka bir arabanın gelme olasılığının düşük olduğunu söylediğimde işleri daha da kötüleştirdim. Kural kuraldır. Mantık aksini önerse bile bürokrasiye saygı gösterilmelidir. Bir keresinde arabamın ön camında kabartmalı güzel bir zarf buldum. "Sevgili komşu," yazıyordu, "sokağın itibarını düşürdüğü için arabanızı lütfen temizler misiniz?" Aradan geçen yıllarda bazı kurallar gevşetilirken diğerleri basitçe daha yenileriyle değiştirildi. Bisiklet şeridine giren bir yayaya yazıklar olsun. Dakiklik ne zaman çok ileri gider? Geçenlerde bir arkadaşım beni Berlin'in banliyölerinde oturan birinin evinde pazar öğle yemeğine bıraktığında varacağımız yere yedi dakika erken vardık. "Artık rahatlayabilir ve sohbet edebiliriz," dedi zaferle. Ve saat tam biri vurduğunda, "Artık içeri girebiliriz," dedi.

Birçok Alman bu konuda oluşan hayal kırıklığını anlayıp buna çeşitli açıklamalar veya mazeretler üretir. Bunlardan ilki, "Her ül-

kenin tuhafliklari vardir.” İKincisi, savaş yorgunluğuna referansla “Kendimizi kontrol altında tutabilmek için kurallara ihtiyaımız var.” Ü ve en ilgi çekici olanı, Alman toplumu için karşılıklı yml duyğusuna, ortak çabaya ve kurallara dayalı bir dzenin iyi niyetli olduğuna dair bir inana dayanıyor. Leipzig’de tanıştığım, bir zamanlar Londra’da Malcom McLaren ve Sex Pistols ile takılan yaşlı bir eski serseri, herkesin en b korkusunun bir *Rechtsfreier Raum* olduğunu açıkladı. Yani kuralların olmadığı bir alan, glnn zayıfı smrdğ yer. Penceresinden dışarıyı işaret etti; insanların, komşularının ışığını engelle-yen uzun yapılar yapmasına izin verilmemesi gerektiğini syledi. İnsanların belli bir saatten sonra grlt yapmaması gerektiğini çünkü yaşlıların uyumakta zorlanacağını açıkladı. Bakın, bunları syleyen eski bir punk müzisyeni. Pişmanlık nedir bilmez biri. Kendisi demokratik bir toplumda devletin rolünün, zayıfları gllre karşı korumak olduğu, zengin ve fakir arasındaki dengeyi yeniden sağlamak olması gerektiği konusunda ısrar ediyor.

Son yıllarda yaşanan kültürel savaş ile Trump ve Brexit kaynaklı ikiz şok Almanya’yı kökten sarstı. Tıpkı sık sık şiddete evrilen Fransa’daki sarı yelekliler gösterilerinde olduğu gibi. Hepsinden nemlisi, Almanlar İngiltere’nin dört yıllık Brexit eziyetini hayretle izlediler. İstikrar ve ngrlebilirlikle eşanlımlı kabul edilen bir ülkede Parlamentoların Anası’nın nasıl böyle bir kaosa düştüğüne anlam veremediler. Referandum sonucu bir şok oldu – İngilizlerin (bazı Almanların da yaptığı gibi) Avrupa projesine şüpheyle baktığını fark ettiler ancak bunun ardından toplu bir sinir harbi olacağını hayal edemediler. Bu dönemde İngiliz siyasetinin en yaygın tanımlarından ikisi, çocuksu ve doğaçlama olduğuydu.

Kuralların yokluğu karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Hangisi öncelikliydi – tek seferlik bir referandum mu, yoksa temsili demokrasi mi? Bu, diye mırıldandım, şaibeli. Nasıl meclis başkanı ve başbakanınızın birlikte ilerlerken uydurdukları bir sisteme

sahip olabilirsiniz ki? İnandırıcı bir açıklama olmadığını bilerek kendi ülkenizin başarısızlıklarını açıklamak zorunda kalıp omuz silkerek cevap verirdim. İnsanlarda uyanan şaşkınlık, başta Avam Kamarası Sözcüsü *John Bercow*'un “Düzen! Düzen!” diye bağırıp çağırımlarını taklit eden mizahi girişimlerle dengelendi. Tüm ciddiyetiyle Berlinli biri bana, İngiltere Parlamento kanalını izleyerek ihtiyaç duyduğu tüm eğlenceyi aldığı için Netflix aboneliğinden vazgeçtiğini dahi söyledi.

Aralık 2018'de, Theresa May'in anlaşıma girişimi ilk kez başarısızlığa uğradığında, *Heute Show* (Amerika'daki *Daily Show*'un Alman eşdeğeri) yılın “Altın Aptalı” ödülünü Donald Trump ve Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Salman ile birlikte Birleşik Krallık'a verdi. Merkel Başbakanlık binası önünde İngiltere başbakanını beklediği sırada Başbakan May'in limuzininin kapısı açılmazken sunucu Oliver Welike, May'in nasıl “hem AB'den hem de kahrolası arabasından çıkamadığını” anlatıyordu. Daha sonra, melon şapkalı ve ince çizgili takım elbise bir İngiliz beyefendinin elini sıcak bir ocakta defalarca yakıp ardından gözüne çatal sapladığı bir karikatürünü gösterdi. İzleyiciler gülmekten kırılrırken Welke, “Sert Brexit, yumuşak Brexit, sıvı Brexit, bir gidin!” diye bağırıyordu. İzlemek acı vericiydi. Britanya küresel mizahın nesnesi olmuştu. Yine de Brandenburg eyaletinin başbakanı Dietmar Woidke'nin üst düzey politikacıların katıldığı bir toplantıda söylediği gibi: “Brexit bir komedi şovu değil. Gerçek hayattan, çok perdeli bir dram.”⁴

Johnson'un Aralık 2019'da elde ettiği genel seçim zaferi yarayı biraz daha derinleştirdi. Almanya artık Brexit belirsizliği ile uğraşmak zorunda kalmadığı için rahatlamış olsa da bunun yerine hemen kapısının eşiğinde Johnson'ın “arkadaşı” Donald Trump'ın geliştirdiği ve ondan ödünç aldığı yeni çeşit bir popülizmle uğraşmak zorunda kaldı. İngilizler, Brüksel'de gazeteciyken AB hakkında hikâyeler uydurduğu bilinen, şaklaban rolünü oynamayı seven bir adamı nasıl seçebildi? Johnson, birçok Alman için bir politikacının temsil etmesi gereken şeyin bir antitezidir.

Britanya'nın psikodramasının nedeni Brexit değil. Brexit yalnızca bunun bir semptomudur. Can çekişen bir siyasi sistem ve büyüklük sanrıları tarafından tuzağa düşürüldük. ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, 1962'de İngiltere'nin bir imparatorluğu kaybettiğini ve henüz kendine uygun bir rol biçemediğini belirttiğinde, altmış yıl sonra hâlâ bocalayacağımızı düşünmemiştir. Savaşı kazanmaktan hiçbir zaman kurtulamadık. *Dunkirk* ve *Darkest Hour* gibi filmleri izlemeye akın ediyoruz; kültürel ve tarihi parametrelerimizi yetmiş beş yıl önce meydana gelen olaylar etrafında şekillendirmeye devam ediyoruz. Medyamızın çoğu, Avrupa entegrasyonunu Almanların ve Fransızların İngiliz değerlerini baltalamak için tasarladığı bir komplo olarak tasvir etmek için onlarca yıl harcadı. Kullanılan dil zafer ve teslimiyet, işbirlikçi ve hain düzleminde gidiyor.

Savaştan hemen sonra İngiltere, Amerikalıların ekonomik veya askeri gücüne sahip değildi. Marshall Planı'nı biz tasarlamadık. Bununla birlikte, Berlin'in özgür kalmasında, Ren'deki İngiliz Ordusu sayesinde Almanya'nın güvenliğinin sağlanmasında ve Almanların büyük minnet duyduğu özgür bir medya ve saygın siyasi kurumların geliştirilmesine yardımcı olarak önemli bir rol oynadık.

İngiltere, Avrupa Birliği ile hiçbir zaman rahat olmadı. 1975'teki ilk referandum sırasında AET'de kalmaya karşı kampanya yürütenler, Katılım Antlaşması'nı Chamberlain'in Münih Anlaşmasına ve verdiği ödünlere benzeştirdiler. 1974'te İşçi Partisi konferansında hitap etmeye hazırlanırken Helmut Schmidt kabinesindekilere, yapacağı konuşmada oy verenleri AET'te kalmaya ikna etmeye yardımcı olacak neler söyleyebileceğini sordu. İngiliz mevkidaşı Barbara Castle ile henüz yeni görüşen bakanlarından biri ona şunları söyledi: "Britanya'yı Avrupa Topluluğu'nda tutmanın tek yolu, ona zaten AET'de olduğunu hatırlatmamaktan geçiyor."⁵

Bu not, 2019'da Bonn'daki Alman Tarih Evi'ndeki *Very British: A German Point of View* [Her Şeyiyle İngiliz: Bir Alman Ba-

kış Açısı] başlıklı serginin bir parçasını oluşturunuyordu. Küratör Peter Hoffmann'ın da belirttiği gibi, müzenin en popüler sergilerinden biri oldu. Referandumdan önce planlanmıştı. Serginin içeriği, Brexite odaklanan bir oda içerecek şekilde değiştirildi. Hoffman, Almanların Britanya'nın çektiği sıkıntılara takıntılı olmasının ziyaretçi sayılarını artırdığını kabul etti. Gösteri eğleneli, bilgilendirici ve acı vericiydi. Karşılıksız bir aşkla ilgiliydi.

Almanlar İngiliz altk lt r n , pop müziğini, TV şovlarını (onlar da *Fawlty Towers*'ı kendilerince komik buluyorlar), Emma Peel ve *The Avengers*'ın' cazibesini günümüze kadar sahiplen-di. Birçok Alman, karavanlarında Cornwall, İşko ya ve Lake District'e yaptıkları tatilleri anlatabilir. Premier Lig'de oynanan futbola sıkı sıkıya bağlılar. Kraliyet ailesine kafayı takmışlar (onların Hannover'li Almanlar olduğunu belirtmeyi seviyorlar). Bir kısmını kendileri uydurmuş olsalar da İngiliz geleneklerini severler. Her yeni yıl arifesinde, genç yaşlı tüm  lke *Dinner for One* adlı İngilizce bir film izliyor. İlk kez 1963'te yayınlanan, siyah beyaz ve sadece yirmi dakika süren bir film. Tarihin en çok tekrarlanan televizyon programı olan bu film mücevherlerini takip takıştırmış bir İngiliz aristokratı olan Bayan Sophie'nin doksanını  doğum günü yemeğini anlatmaktadır. Her yıl aynı dört beyefendiyi davet eder. Sorun şudur ki artık hepsi ölmüştür. Azimli uçak sofrayı kurar ve aynı ritüeli sürdürür: likör, şarap ve şampanya eşliğinde *mulligatawny*  orbası da dahil olmak üzere dört çeşit yemek. Almanlar her şakayı ezbere bilir. Kahkahalarla gülmelerine neden olan diyalog, uşağın Bayan Sophie'ye sorduğu "Geçen yilkiyle aynı şekilde mi?" sorusudur.

Berlin Duvarı'nın yıkılması, Britanya'nın demokratik Almanya'nın yeniden doğuşundaki rolünü  ne çıkarmak için harika bir an olabiliirdi ve olmalıydı. Baskıcı bir komünist sistem olağanüstü bir başarıyla püskürtüldü. Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve Mi-

1960'larda yayınlanan, başrolde Diana Rigg'in casus Emma Peel'i canlandırdığı bir İngiliz aksiyon dizisi. -yhn

hail Gorbaçov'la birlikte önemli bir rol oynadı. Yine de gördüğü tek şey tehlikeydi. Berlin'deki inanılmaz sahnelerden bir ay sonra Strasbourg'da bir akşam yemeğinde AB liderlerine şunları söyledi: "Almanları iki kez yendik. Şimdi yine oradalar." Çantasından Silezya, Pomeranya ve Doğu Prusya haritalarını çıkararak Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'a şunları söyledi: "Hepsini alacaklar, Çekoslovakya'yı da."⁶

Haftalar sonra, Thatcher'ı Bruges Grubu, Thatcher'ın en sevdiği ekonomistlerden biri olan Kenneth Minogue'dan şunları duydu: "Avrupa kurumları, ortaçağ papalarının, Charlemagne, Napoléon, Kaiser ve Adolf Hitler'in geleneğinde bir Avrupa Birliği yaratmaya çalışıyorlar."⁷ Kabinesindeki en güvendiği bakanlarından biri olan Nicholas Ridley, *Spectator* dergisine verdiği meşhur demecinde, (Euro'nun öncülü) Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'nın, "Bütün Avrupa'yı ele geçirmek için tasarlanmış bir Alman mekanizması olduğunu" söylüyordu. "Prensipte egemenlikten vazgeçmeye karşı değilim ama bu kadar da olmaz. Adolf Hitler'i başa geçirin de tam olsun."⁸ Bakan istifa etmeye zorlansa da o sadece birçok İngilizin, belirli bir İngiliz tipinin düşündüklerini dile getiriyordu.

Thatcher, yanında kimsenin olmadığını fark edene kadar öneriyi geri püskürtmeyi kendi görevi olarak gördü. Gorbaçov'u şahsen ikna etmeye çalıştı. Sovyet lideri, siyasi reformlarının tüm blokta komünizmin çöküşüne yol açacağından bir an bile şüphelenmemişti. Merkezi bir rol oynuyordu ve sadece Almanya'nın yeniden birleşmesini değil, aynı zamanda NATO'da Batılı bir Almanya'nın varlığını ve Sovyetler Birliği'nin askeri cephe hattını geri çekmesini kabul etti. Thatcher onun ısrarlarına karşı sağırdı. Mitterrand'ın da yeni Alman projesi hakkında çekinceleri vardı. Fransızlar, güçlendirilmiş ve birleşik bir Almanya'dan korkmak için tarihte birçok gerekçe bulabilirdi. Zayıflamış ve bölünmüş bir Almanya işlerini epey görmüştü. Fransız yazar ve direnişçi François Mauriac'ın 1952'de söylediği gibi: "Almanya'yı o kadar çok seviyorum ki iki tane olması beni sevindiriyor."⁹ Yine de Mitterrand, tarihin önünde duramayacağını biliyordu.

Kohl, Reagan, Thatcher, Mitterrand ve Gorbaçov'un tek bir Almanya ve yeni bir Avrupa mimarisi yaratacak bir anlaşmayı müzakere ettikleri "İki Artı Dört" süreci, mevcut dinamikleri anlamak için gazetecilere geniş bakış açısı sağladı. Doğu Almanya'nın kâğıt üzerindeki lideri Maizière'in de göstermelik bir rolü vardı. Thatcher siyasete değil ancak savaşın ruhuna dayanan bir tepkiyle Kohl'a karşı düşmanlığını asla gizlemedi. Kohl ise Başbakanlık'taki ofisine Churchill'in bir büstünü yerleştirmişti. İngiltere'nin Avrupa'daki etkisini olumlu olarak gören bariz bir İngiliz hayranı idi. Yine de ne kadar uğraşırsa uğraşsın Thatcher'ı yanına çekmeyi başaramadı. Mart 1990'da her ikisi de Cambridge'de düzenlenen bir Anglo-Alman konferansı olan kırkıncı Königswinter'a katılmayı kabul etmişti. Organizatörler, onları yan yana koymanın çok riskli olduğuna karar verdi. O akşam Thatcher, akşam yemeği masasında yanında oturan eski bir Alman diplomata düşüncelerini açtı. İngilizlerin Almanlara yeniden güvenebilmesi için en az 40 yıl daha geçmesi gerektiğini söyledi.¹⁰

Ancak üç yıl sonra anılarında, yanlısını itiraf edercesine: "İzlediğim bir dış politikanın kesin bir başarısızlıkla karşılaştığı bir durum varsa o da Almanya'nın yeniden birleşmesi konusunda izlediğim politikaydı."¹¹

Şimdi bile İngiltere, Almanya'dan ne istediğini tam olarak bilmiyor gibi görünüyor. Seksenlerin ve doksanların ortalarında olduğu gibi ekonomisi zor durumda "Avrupa'nın hasta adamı," aşırı kuralcı ve eski kafalı olarak alaya alınıyor. Küresel pazarları ele geçirirken Deutschland AG aşırı hırslı ve açgözlüydü. Şimdi ekonomisi yine yavaşlarken karamsarlık yeniden gün yüzüne çıktı. İngilizler, Almanya'nın dünya işlerinde ağırlık kazanmasını istemiyorlar ama yine de üzerine düşeni yapmasını bekliyorlar.

Tony Blair ve Gerhard Schröder'in ortaklaşmış bir Avrupa fikri üzerine konuştuğu Milenyum ve 2000ler kısa bir aradan ibaretti. Brexit ile her şey çöktü. Johnson'ın 2016'da Dışişleri Bakanı oluşu, Almanya'ya yönelik yeni bir kabalık çağının başlangıcı oldu.

Diplomatları onun kullandığı dilden ötürü oldukça karamsardı. Johnson, Münih Güvenlik Konferansı'nda AB'den ayrılmanın bir *kurtuluş* olacağını söyledi ve kelimeyi Fransızca telaffuz ederek dinleyicilerini şaşkına çevirdi. Kendine Churchill'i örnek alan tarihçi özentisi ve şimdinin başbakanı, Thatcher literatüründen oldukça şey ödünç almış. Bu retorik, çekirdek muhafazakâr kitle üzerinde hep iyi sonuç verdi ve hâlâ öyle. Theresa May iktidarında görev yapan bir bakan, yakın tarihli bir seçim akşamında partinin cengâver duruşunu tükürüklerini saçarak anlatıyordu: "Savaşı, ne yapacağımızı Almanlar söylesin diye kazanmadık." Avuçlar patlayıncaya kadar alkışlandı.

İngiltere savaş zamanı takıntılarında dünya lideri olabilir ancak yalnız değil. Almanya hâlâ hiçbir şeyi doğru yapamayacağını düşünüyor. Borç krizinde Yunanistan üzerinde otoritesini kurduğunda (doğruları ve yanlışları bu kitapta daha sonra tartışılacaktır), Atina'da Merkel'in pankartları üzerine Hitler bıyığı çizilmişti.

Neyse ki başka bir Almanya hikâyesi daha var. İş dünyası, teknoloji ve sanatta yaşanan deneyim, yeni nesil İngilizler için Almanya üzerindeki sır perdesinin aralanmasını sağladı. "Perişan ama seksi" (2003'te belediye başkanının kullandığı tabir) başkent turistler için bir çekim merkezi hâline geldi. Hafta sonlarında ergen ve yirmili yaşlardaki *clubber*lar Berlin, Hamburg ve Leipzig'e akın ediyor. İspanya, Fransa ve İrlanda'dan sonra Avrupa'daki dördüncü en yüksek İngiliz nüfusuna sahip ülke Almanya. Berlin'deki Oxford birimi ve Berlin Sosyal Bilimler Merkezi (WZB) tarafından yapılan ortak bir araştırmaya göre,¹² Alman vatandaşlığı alan İngilizlerin sayısı referandumdan sonraki üç yıl içinde on kat arttı ve sonraki yıllar için tahminler daha da yükseleceği yönünde. Birçok genç İngiliz için Almanya bir umut ve fırsat kaynağı olarak görülüyor.

Son on ya da yirmi yılda Almanlar ülkelerini konuşma konusunda biraz daha az isteksiz hâle geldi. Bazıları bunu 2006 Dünya

Kupası'nın popüler ev sahipliğine bağladı. Diğerleri ise bir dönüm noktası olmadığı, daha çok kademeli bir zaman geçişi olduğu konusunda ısrar ediyor. Ama yine de tereddütte kalıyorlar. *Grundgesetz*'in (Temel Kanun) yetmişinci yıldönümü 2019'da sergiler, televizyon belgeselleri ve anacaddelerdeki anma stantlarıyla sessizce kutlandı. Bu dönemde Açık Toplum Vakfı, Almanlar için can sıkıcı bir konu olan vatanseverlik hakkında ayrıntılı bir araştırma gerçekleştirdi. Araştırma sonuçları, ulusal gururun en önemli kaynağının on yıllar boyunca tutarlı bir şekilde Temel Kanun olduğuna işaret ediyordu. Birçok Alman'ın benimsediği vatanseverlik biçimi anayasal vatanseverlik olarak tanımlanıyor. Ülkelerine duydukları gurur, küçük adaların bayrak milliyetçiliği türünden değil. Bunun yerine belirgin bir dizi demokratik kural aracılığıyla dünyaya iyi bir örnek oluşturdıklarını umuyorlar.

Tüm bunları kendim için test etmeye hevesliydim – anekdot olarak da olsa. 2019'da bir yaz günü, otuz yıl önce komünist rejime karşı kilise protestolarına tanık olduğum Doğu Berlin'in şimdilerde hipster bölgesi olan Prenzlauer Berg'de, Kolay Almanca adlı bir dil kursu işleten Alman arkadaşlarım olan Cari ve Januszc için bir dizi video röportaj gerçekleştirdim. Herkese sormam gereken soru şuydu: "Almanlar neyi iyi yapar?" Yoldan geçenlerin çoğu bu soruyla karşılaştıklarında âdeta şok oldu, bir cevap bulabilmek için mücadele etti. Bazen ciddi, bazen ironik bir şekilde şunları söylediler: dakiklik, doğruluk, eksiksizlik. Biri şunu söyleyecek kadar ileri gitti: "Sertiz ama dürüst ve açık sözlüüz. Sözümüzü tutarız." Pek çok kişi ise sığınacak yeri ekmek veya birada buldu.

Yine de Almanların neyi daha iyi yaptığını ve aslında hangi dersleri öğretmeleri gerektiğini ya da daha doğrusu öğrendiklerini merak ettim. Bu soruları sorarken, bir üstünlük örneği sunmayı değil, bu ülke hakkında farklı türden bir tartışmanın fitilini ateşlemeyi, yakın tarihin dengesini düzeltmeyi umuyorum. Herhangi bir ülkedeki en yakın kitapçıya gidip bakın, Almanya hakkında dünya savaşlarıyla ilgili olmayan kaç kitap var? Son yıllarda bazı takdire şayan çalışmalar olmuştur ancak bunlar oldukça azdır.

Bu kitap neden şimdi yazıldı? Almanya, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme döneminden çıkıyor ve belirsizliklerin arttığı bir döneme giriyor. Bir yıllık yolculuğum ve bir dizi röportajım, ayaklarımı yerden kesip ülkenin kusurlarına karşı kör kalmadı. Hepsini bu kitaba dahil ediyorum. Bu kitap için görüştüğüm Almanlar, önde gelen politikacılardan çokuluslu şirketlerin CEO'larına, sanatçılardan mültecilere yardım eden gönüllülere, eski eşlerden sıradan insanlara kadar rasgele seçildi, hepsi işlediğim teze ve kitabın başlığına irkildi. Üstelik tek bir istisna olmadan. "Bunu söyleyemezsin," diye karşı çıktılar ya da garip bir şekilde güldüler. Daha sonra ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar ve yanlış giden şeylere ilişkin uzun bir liste sıraladılar. Almanlar nereye baksalar endişeli hissediyorlar. Değer verdikleri her şeyin tehdit edildiğini düşünüyorlar. Donald Trump'tan Vladimir Putin'e, Recep Tayyip Erdoğan'dan Jair Bolsonaro'ya kadar popülistlerin ve güçlü adamların demokrasiyle açıkça alay ettiği bir dünya görüyorlar. Kendi ülkelerinde her yerde AfD'yi ve anaakım politikacıların bunlarla başa çıkmak için mücadele ettiğini görüyorlar. Herkes gibi onlar da iklim değişimi nedeniyle oluşan acil durumun oldukça farkındalar.

Ülkelerinin dayanıklılığını test etmek için şu andan daha iyi bir zaman olabilir mi? Bırakın yabancıları, Almanların çoğu, ülkeleri için yalnızca karanlık zamanlar görüyor. Tabii ki birçok sorun olmasına rağmen bu fikirlerine kesinlikle katılmıyorum. Beni ümitlendiren şey, onların kendi kendilerini sorgulamaları, neredeyse hastalıklı bir şekilde hafızalarını yenilemeleri. Almanlar ülkelerini övmeye cesaret edemiyorlar. Bu iyiyi görmeyi reddetmek içlerine işlemiş. Yine de özellikle Avrupa ve ötesinde sunulan alternatiflerle karşılaştırıldığında gurur duyacakları çok şey var. Amerikalı yorumcu George Will'in 2019'un başlarında yazdığı gibi: "Bugünün Almanya'sı dünyanın gördüğü en iyi Almanya'dır."¹³ Benimki gibi daha kibirli ülkeler için bundan bir şeyler öğrenmek akıllıca olur.

1

Yeniden İnşa ve Hatırlama

Savaş Sonrası Yılların Acısı

Weimar, Goethe ve Schiller'in, Bach ve Liszt'in, Rönesans ressamı Lucas Cranach'ın şehridir. Edebiyatçı ve salon kraliçesi Madame de Staël'in Almanya kültürüne âşık olduğu ve Bauhaus sanat okulunun başladığı yer burasıdır.

Otelimin önünden kalkan 6 numaralı otobüs sizi Goethe Meydanı'na yakın konumdaki Buchenwald toplama kampına götürür. Almanya'nın korkunç tarihiyle yüzleşmek için çok uzağa gitmenize gerek yok. Münih'te 2 numaralı S-Bahn'la merkez istasyondan son durak olan Dachau'ya seyahat etmek yirmi dakika sürer. Berlin'de Sachsenhausen'a toplu taşıma ile ulaşmak biraz daha karmaşık olsa da şehrin kuzeyine bir saatten biraz fazla sürede yolculuk yapılabilir.

Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca Almanya, hayatın tüm alanlarında Nazi dönemine atıfta bulunan her şeye ilişkin bir kefareteyle meşguldü. Almanların yüksek ahlaki değer algısı, aradan bunca yıl geçmesine rağmen hâlâ yaptıklarının çoğunu kendilerine hatırlatıyor. Tarihçi Fritz Stern, Almanların Hitler'i, Nazizm'i bile isteye seçtiklerine inanmak istediklerinden bahseder. Stern uzun kariyerini "İnsanın evrensel kötülük potansiyeli

S-Bahn, Almanya'da banliyölere ulaşım sağlayan demiryolu sistemine verilen addır. -çn

neden ve nasıl Almanya’da bir gerçeklik hâline geldi?” sorusuna cevap aramakla geçirdi.² Veya İngiliz tarihçi A.J.P. Taylor’ın savaşın son aylarında yazdığı yazısında iddia ettiği üzere: “Almanların tarihi, aşırılıkların tarihidir. Ilımlılık dışında her şeyi içerir ve bin yıl boyunca Almanlar normallik dışında her şeyi deneyimlemişlerdir.”³

Hatırlama ihtiyacı etrafında inşa edilmiş başlı başına bir sözcük dizini dahi mevcut: *Vergangenheitsbewältigung* (tarihle hesaplaşma); *Vergangenheitsaufarbeitung* (tarihi süzgeçten geçirme); *Erinnerungskultur* (anma kültürü); ve en tartışmalı olanı *Kollektivschuld* (kolektif suçluluk).

Alman tarihi, hatta yirminci yüzyıl öncesi bile bu mercekten görülüyor. Yakın zamanda resmi olarak ilan edilen ve tereddütle kutlanan Alman Birliği Günü (3 Ekim) dışında Fransa, İngiltere veya dünyadaki diğer birçok ülkenin aksine Almanya’da büyük ulusal gün törenleri yoktur. Ülkesi için askerlik yaparken ölenlere onur verilmez. Ülkedeki yegâne törenler yerel halka ait kültürel olanlardır. Almanların başka yerlerde kraliyet ve şöhret takıntısı olarak addedilebilecek oldukça az şaşaası vardır.

Başka hangi ülke kendi utanç anıtını ülkenin en ünlü iki simgesinin hemen yanına inşa ederdi? Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı, Berlin’in kalbinde, Brandenburg Kapısı ve Reichstag’ın yakınında yer alıyor. Her biri bir tabuta benzeyen 2711 dikdörtgen beton levhadan oluşan yapının açılışı 2005 yılında yapıldı. Ülkenin dört bir yanından okul öğrencileri buraya ziyarete getiriliyor ve çocuklar her zaman sessiz olmaları konusunda uyarılıyor. Ayrılırken çocukların yüzlerini izlemek öğretici oluyor. Bazı tarihçiler ve mimarlar anıtı çok soyut, hatta soğuk olarak eleştirdiler. Ben bu anıtı ürkütücü buluyor ve doğru anlamı taşıdığını düşünüyorum. Bu anıt Holokost’un, modern Almanya ve Üçüncü Reich topraklarındaki en bilinen anma yeri olsa da birçok anıttan aslında sadece biridir.

1992’de sanatçı Gunter Demnig bir fikirle ortaya çıktı. Otuz yıl sonra, Avrupa çapında 24 farklı ülkede 120 kasaba ve şehirde,

20 dilde 70.000'den fazla Stolperstein var. Bunlar 10 santimetrelilik ölçüleri olan, pirinç levhalardan yapılmış, üzerinde toplama kamplarında yok edilen insanların ve Nasyonal Sosyalizm'in diğer kurbanlarının isimlerini taşıyan, kelimenin tam anlamıyla insanı tökezleten taşlar. Kurbanların bilinen son ikametlerinin hemen dışında bulunuyorlar ve kurbanlar çoğunlukla Yahudi olsa da hepsi değil. Bazıları Roman, diğerleri eşcinsel veya engelli. Her taşın üzerindeki yazı "Burada yaşadı" ile başlar, ardından kurbanın adı, doğum tarihi ve kaderi gelir: gözetim, intihar, sürgün veya vakaların büyük çoğunluğunda sınır dışı etme ve cinayet. Bu taşların çoğu Almanya'da bulunuyor.

Bu anma eylemleri kolay ve çabuk gelişmedi. Gerçekten de Almanların Holokost'la ve yarattıkları diğer dehşetlerin acı gerçeğiyle cidden yüzleşmesi, savaştan sonraki yirmi yılın büyük kısmını aldı. 1940'ların ortalarından itibaren baskın ruh hâli şok edici bir aşağılanmaydı. Müttefiklerin şehirleri yok etmek için yangın bombaları atarak sivillerin moralini bozma taktiği savaşın sonunu getirmiş olabilir. Ancak bu durum bir taraftan da insanların içinde sessiz bir mağduriyet duygusunun kök salmasına neden olurken, bazılarına göre Nazi suçları ile müttefik aşırılıkları arasında ahlaki bir denklik duygusu vardı.

Başlangıçta, yeniden inşa süreci yalnızca fiziksel bir biçim aldı. Trümmerfrauen'in, yani savaşın ertesinde şehirlerin enkazının kaldırılmasında çalışan kadınların imajı, Alman ruhuna büyük ölçüde kazınmıştır. Nazilerin teslim olmasından hemen sonra Müttefikler on beş ila elli yaş arasındaki tüm güçlü kadınları, yıkılan binaları balyoz ve kazmalarla tek bir tuğla kalmayınca dek temizlemek üzere görevlendirdi. Sokaklar enkazdan temizlendi. Bu kadınların çoğu savaştan dolayı travma geçirdi. Ancak küçük bir yevmiye ve bir gıda karnesi karşılığında günde dokuz saat çalışabilecekleri kabul edildi. Birçok erkek sakattı ya da esir kamplarında tutuluyordu. Sekiz milyon insan, yani nüfusun %10'undan fazlası ölmüş ya da kaybolmuştu. Yaklaşık 150 kasaba ve şehir harabeye dönmüştü. Yolların, demiryollarının,

gaz, elektrik ve su kaynaklarının neredeyse yarısı tahrip edilmişti. George Orwell, Mart 1945'te Köln'de gördüğü tabloyu şöyle anlatıyordu: "Üstün ırk her yandaydı, bisikletleriyle moloz yığınları arasında ilerliyor ya da su arabasını yakalamak için sürahi ve kovalarla koşturuyordu."⁴ Onun bu acı öfkesi zamanın genel ruh hâliydi.

Neil MacGregor'un yazdığı gibi, "El arabasının neden olduğu acıma duygusu güçlü ve gerçektir."⁵ Halihazırda yıkılmış bir ülkenin, Rus birlikleri tarafından doğu topraklarından sürülen on iki milyon insanı barındırması ve beslemesi gerekiyordu, bu da neredeyse etrafta yiyeceğin olmadığı bir dönemde nüfusu beşte bir oranında artırıyor. Bu muhtemelen tarihteki en büyük zorunlu nüfus hareketiydi. Pek çok insanın gidecek hiçbir yeri yoktu, barınabileceği sıcak bir yeri yoktu, yanlarında yalnızca birkaç eski püskü eşyayı taşıyorlardı. 1946-47 kışı özellikle sert geçti. Paranın bir değeri yoktu. İnsanlar değiş tokuş yapmayı tercih ediyorlardı. En çok aranan ürünler ise sigara ve çikolataydı. İnsanlara günlük 1000-1500 kalorilik gıda hakkı tanınıyordu. Amerika'nın sağladığı gıda kaynakları o dönem Almanya'nın toplam gıda üretiminin altıda birine denk gelirken on binlerce insanı açlıktan kurtardı.

Bugüne kadar, aile bireyleri içinde veya çevresinde savaş sonrası çöküşün yaralarını sarmış olan çok az aile vardır. Bu durum uzun süre boyunca Alman tarihinin yeterince değinilmeyen ve üzerinde az çalışma yapılan bir alanı oldu. "Bu," diye merak ediyor MacGregor, "Almanlar bu olayları sadece kötü eylemlerine karşı haklı bir intikam olarak gördükleri için miydi? Bu kadar çok yanlış yapan bir devletin yanlışlarının sonucunda vatandaşlarının çektiği acılara nasıl karşılık vereceğiz? Bir topluma topyekûn bir suçluluk atfedersek yine de bireysel merhamet talebinde bulunabilir miyiz?"⁶

Tarihçi Andreas Kossert, 2008 yılında yayımlanan *Soğuk Vatan* adlı kitabında, doğudan gelen bu yoksul insanlara yapılan

Almanca aslı *Kalte Heimat*. -çn

muameleyi irdeliyor. Bu insanlar kendi vatandaşları tarafından pek de memnuniyetle karşılanmamışlardır – bu durum sürmüş ve hassas bir şekilde ele alınması gereken garip bir konu olmaya devam etmiştir. Kossert, “Savaşın bitiminden yetmiş yıl sonra Almanya’daki hemen hemen her aile bundan az çok etkileniyor,” diye yazıyor. “Bu durum Almanya’da ancak yavaş yavaş kolektif hafızanın bir konusu hâline geliyor çünkü çok yakın zamana kadar mesele sağcı, revizyonist bir konumla ilişkilendiriliyordu. Pek çok ailede bu konuda tam bir sessizlik hâkim ve kayıp anne, baba ya da büyükanne ve büyükbabanın yası hakkında tek bir kelime bile edilmiyordu.”⁷

Bu, o zamanlar adlandırıldığı şekliyle *Stunde Null*, Sıfır Saati idi. İşgal güçleri, Nazilikten arındırma, demilitarizasyon ve yeniden yapılanma yoluyla Almanya’nın saati sıfırlayabileceği fikrini destekledi. Günlük dilde kullanılmaya başlandı. Roberto Rossellini’nin 1947’de çekilen ve ertesi yıl Almanca ve İngilizce olarak gösterilen *Almanya, Sıfır Yılı* filmi, bu terimin kullanımının yaygınlaşmasına yardımcı olmuş olabilir. Sıfır, her şeyi silmek için uygundu. O dönemde Almanların çoğu kendilerini kurban ya da bilinçsiz katılımcılar olarak görmeyi seçti. Katılımın ve suçluluğun doğası hakkında gerçekten dürüst bir tartışmanın gerçekleşmesi yirmi yıl alacaktı. Savaş muhabiri Martha Gellhorn’un mağlubiyet yaşamış topraklarda yaptığı seyahatler sırasında alaycı bir şekilde yazdığı gibi: “Hiç kimse Nazi değildir. Hiç kimse olmadı. Yan köyde bazı Naziler olmuş olabilir... Bu mahallede çok fazla Yahudi yoktu... Yahudilere karşı hiçbir şeyimiz yok; onlarla her zaman iyi anlaştık,” ve ekliyordu: “buna bir melodi eklenmeli.”⁸

Müttefikler açısından durum pragmatist olmayı gerektiriyordu. Sovyet tehdidi arttıkça, bu tehdide karşı koyabilmek için Almanya’nın yeniden ayağa kalkmasına şiddetle ihtiyaçları vardı. İstikrar kazanmış bir Almanya’ya ihtiyaçları vardı. Cezanın sona ereceğinin ilk işareti Eylül 1946’da ABD Dışişleri Bakanı James Byrnes’in ziyareti sırasında geldi. Amerikan Bölgesi’ndeki

bir dizi yıkılmış şehri ziyaret ettikten sonra Stuttgart'ta "Siyasetin Yeniden Şekillendirilmesi" adını verdiği bir konuşma yaptı; başka bir şey değil. Ardından iki farklı süreç harekete geçirilerek ekonomik yardım ve faşizmin suçlarından çok komünizmin tehlikelerine odaklanma kararı alındı. Byrnes, "Amerikan hükümeti, Almanya'yı Nazilerden ve militarizmden arındırmak için gerekli önlemleri destekledi ve desteklemeye devam edecek ancak uzun vadede, ne kadar iyi motive ve disiplinli olurlarsa olsunlar yabancı askerlerden veya yabancı bürokratlardan oluşan büyük kitlelerin başka bir ülkenin demokrasisinin en güvenilir koruyucuları oldukları anlamına gelmiyor," dedi. "Amerika Birleşik Devletleri, Almanya'yı liderlerinin başlattığı savaşın getirdiği zorluklardan kurtaramaz. Ancak insan özgürlüğüne saygı duyduğu ve barış yollarına tutunduğu sürece, Birleşik Devletler'in bu zorlukları artırmak veya Alman halkının bu zorluklardan kurtulma fırsatını reddetmek gibi hiçbir arzusu yoktur."⁹

Başkan Harry Truman büyük montanlı bir kaynak aktarımı olmadan Avrupa'nın ayağa kalkamayacağı sonucuna vardı. Dışişleri Bakanı George Marshall (Byrnes'in ardılı) şöyle diyordu: "Siyasi istikrar ve garanti altına alınmış bir barışın mümkün olması için gerekli olan, dünyanın normal ekonomik işleyişinin sağlanması adına mantıklı olan, ABD'nin elinden gelen her şeyi yapmasıdır."¹⁰ Avrupa Kurtarma Programı veya Marshall Planı, on sekiz Avrupa ülkesine 12 milyar dolar sağladı (bugünkü fiyatlarla 100 milyar dolardan fazlaya eşdeğer). En çok yardımı İngiltere ve Fransa alırken, bu ülkeleri Almanya izledi. SSCB ise kendisi ve kanatları altına yeni aldığı Doğu Avrupa bloku adına parayı reddetti.

Birçok orta ve hatta bazı yüksek rütbeli Nazi görevlerine iade edildi. Nazilikten arındırma sertifikaları –"Persil belgeleri" olarak adlandırılan *Persilscheine*– elde etmek kolaydı. Nazi suç ortaklığı şüpheleri, tarihi bir temizlikle silinebiliyordu. Şüpheli Nazi suçluları, iyi insanlar olduklarına dair itibar beyanlarıyla aklanabiliyordu. İnsanlar temizce yıkanmaktan ya da kahveren-

gi bir gömlekle girip beyaz bir gömlekle çıkmaktan bahsediyorlardı. Birkaç yıl sonra yeni Federal Meclis, süreci resmileştiren 131. maddeyi kabul etti. Söz konusu yasa politikacılar, yargıçlar, askeri görevliler, öğretmenler ve doktorlar da dahil olmak üzere kamu görevlilerinin, Nazilikten arındırma testini geçmeleri hâlinde otomatik olarak görevlerine iade edilmelerini sağladı. Emekli maaşları iade edildi. Bir dizi iş dünyası lideri, suç ortaklığı yapan şirketlerin yönetimindeki görevlerine geri dönebildi.

Savaşa ilişkin suçluluk hissi zamanla azalmadı. Özellikle genç ile orta yaşlı pek çok Alman'ın, bunu bile isteye günde- me getirmesi beni şaşırtıyor. Geçmişe takılıp kalmış olmaktan ziyade, önemli buldukları için, alınması gereken dersin alınıp alınmadığını kontrol etmek için yapıyorlar. Avrupa'da ve dün- yada otoriterliğin, milliyetçiliğin ve kabalığın arttığı böylesi za- manlarda, Üçüncü Reich'in suçlarından her zamankinden daha fazla bahsediyorlar. Münih'te şehrin en önemli galerilerinden Lehnbachhaus'un müdürü olan Matthias Mühling ile bulu- ştum. Müzeden Nazi gücünün kalbini oluşturan meydan olan Königsplatz'ın neoklasik ihtişamına bakarken bana Merkez Sa- nat Tarihi Enstitüsü'nü işaret ediyor. Savaştan kısa bir süre sonra Amerikalılar oradaki yağmalanmış binlerce sanat eserini araştı- rmak için bir ekip kurdular. Bu hikâye, George Clooney'nin oynadı- ğı 2014 tarihli Hollywood yapımı *The Monuments Men*'de yer aldı. Mühling anlatırken hikâye daha da tutkulu hâle geliyordu. Pek çok eski Nazi'nin kültürde ve toplumun diğer kesimlerinde öne çıkan konumlara kolaylıkla geri dönmesi sinirlerini havaya kaldırıyor. Herkesin büyükbabalarının ve muhtemelen babaları- nın Nazi olduğundan, ancak yine de bunun yanlarına kâr kal- dığından bahsediyor. Lehnbachhaus'un, benzerlerinin aksine Hitler'in destekçisi olmadığına dikkat çekiyor. Kendilerini "yoz- laşmış Yahudi" sanatından kurtarmak için verilen talimatlara coşkuyla uyan birçok müze yöneticisi, kayıp eserlerin bulunma- sına yardımcı olmak için ABD güçleri tarafından görevlendiril- di. "Sanırım şurası açık ki," diyor Mühling, "nereye gittiğini bi-

lıyorlardı.” Daha önemli olan ne? Yapılanların pek çok sorumlu insanın yanına kâr kalması mı? Ya da toplumdaki birçok kesimin bu yapılanlara karşı hâlâ kızgın oldukları gerçeği mi?

1940’ların ortalarından sonlarına kadar, en korkunç savaş suçluları dışında daha küçük yavruların peşine düşmeye pek ilgi gösterilmiyordu. Sadece yirmi dört üst düzey Nazi, Nürnberg’deki Adalet Sarayı’nda yargılandı. On iki kişi ölüm cezasına çarptırılırken on tanesi aynı gün, 16 Ekim 1946’da binanın spor salonunda asıldı. Bu, kamusal bir suçluluğun tezahürüydü ama aynı zamanda savaş defterinin kapatıldığına dair bir anlatının parçasıydı da. Kurumlar fikirlerini değiştirmek zorunda kaldı. İlk kabul edenlerden biri, Ekim 1945’te Stuttgart İtirafı olarak adlandırılan şeyle Nazilerle işbirliğini kabul eden Protestan Kilisesi’ydi. “Bizim aracılığımızla birçok halk ve ülkeye karşı çok sayıda kabahat işlendi,” denildi. “Cemaatlerimizde sıklıkla tanıklık ettiğimiz şeyi, şimdi tüm Kilise adına ifade ediyoruz: Nasyonal Sosyalist şiddet rejiminde korkunç ifadesini bulan zihniyete karşı uzun yıllar İsa Mesih adına savaştık; ancak kendimizi inançlarımıza daha cesaretle sahip çıkmamakla, daha çok ibadet etmemekle, daha içten inanmamakla, daha çok sevmemekle suçluyoruz.”¹¹ Bu yarım ağızla dilenen özür bile, o zamanlar birçok kişi tarafından büyük bir hamle olarak kabul edildi.

Demir Perde inmişti. Sovyetler işgal ettikleri bölge üzerindeki boğucu hâkimiyetlerini istikrarlı bir şekilde artırıyorlardı. ABD ve İngilizler, işgal ettikleri iki bölgeyi en azından ekonomik olarak birleştirmeye karar verdiler. Zor bir başlangıçtan sonra Bizzone başarılı oldu. (İki yılın ardından Fransızların da katılımıyla kısaca bir Tri-zone oluşturuldu.)’ Bu, gelecekte kurulacak olan Batı Almanya’nın çekirdeği hâline geldi. 1948 yılının Şubat ve Haziran ayları arasında Hollanda, Belçika ve Lüksemburg ile

Savaşın ardından önce İngiltere ve ABD 1947 yılın başında kendi kontrollerindeki Almanya topraklarını birleştirdiler. 1949 yılının ilkbaharında Fransa’nın işgali altındaki bölge de birleştirildi. -çn

birlikte üç Müttefik, mağlup devlete idarenin nasıl geri devredileceğini müzakere etmek üzere Londra'da bir araya geldi. Savaşın ardından kendi ülkelerini yeniden inşa etmek ve hızla büyüyen komünist tehditle mücadele etmek gibi iki farklı görev yükledikleri sebebiyle Alman topraklarını yönetmekten kurtulma konusunda oldukça hevesliydi.

Yeni kurulan Almanya'da ilk hükümetlerin tüm dikkati mevcut ekonomik zorluklardaydı. Batı Almanya'nın savaş sonrası ilk cumhurbaşkanı Theodor Heuss bu konuda şunları söylemişti: "Pratik olarak tek şansımız var; o da çalışmak." İki politikacı Almanya'nın hızlı toparlanmasında, Wirtschaftswunder'ın, Ekonomik Mucize'nin temellerini atmada önemli rol oynamıştır. 1948'de, Amerikan ve İngiliz bölgelerinin ekonomi direktörü olan Ludwig Erhard, mevcut para birimini bir gecede kaldırdı. Buna göre on Reichsmark, bir yeni Deutschmark ile değiştirilecekti. Kamu borcunun yaklaşık %90'ı (Reichsmark olarak tutulan özel mevduatların yanı sıra) anında silindi. Daha da cüretkâr bir hamleyle, Naziler tarafından getirilen karne ve fiyat kontrolleri ile Müttefikler tarafından dayatılan üretim sınırlandırmalarını da bir hafta içinde kaldırdı. Erhard zamanı için nadir bulunan niteliklere sahip, özgün bir düşünür ve iyimserdi. Savaşın sonuna doğru kamu maliyesi üzerine yazdıkları ABD istihbaratına ulaşmıştı. İşgal güçleri onu aradı. Almanya teslim olduktan sonra Almanya'nın işgal altındaki batı yarısının tamamının sorumluluğunu almadan önce hemen Bavyera maliye bakanı olarak atandı. Prensipte hâlâ Müttefiklere karşı sorumluydu. Erhard büyük bir risk alarak, yaptığı reformları işgalcilere bildirmemişti. ABD generali Lucius Clay, Bakan'ı azarlamak üzere ofisine çağırttı. Erhard'a, danışmanlarının kendisine yeni politikaların korkunç bir hata olacağını bildirdiğini söyledi. Erhard ise sonradan ün kazanan cevabını verdi: "Herr General, onlara aldırmanın. Benim danışmanlarım da bana aynı şeyi söylüyor."¹² Sonunda Müttefikler, politikalarını uygulamasına izin verdiler. Zaten ulusal egemenliği yeniden restorasyonu için hazırlanıyorlardı

ve Alman yetkililerin ve politikacılarının sorumluluk üstlendiğini görmekten memnuniyet duydular. Yeni anayasa üzerinde çalışmaları da sürüyordu.

Ancak Berlin'in durumu giderek daha tehlikeli hâle geldi. 24 Haziran 1948'de Sovyet birlikleri, Batı sektörlerine olan tüm kara ve demiryolu bağlantılarını kapattı. Birkaç gün içinde Spree ve Havel nehirlerindeki taşımacılık faaliyetleri durduruldu, Sovyet Bölgesi'ndeki tesisler tarafından Batı Berlin'e sağlanan elektrik enerjisi kesildi ve kırsal kesimden gelen taze yiyecek kaynakları birdenbire devre dışı bırakıldı. Savaşın galibi Müttefikler tarafından kabul edilen Berlin'in Dört Güç'lü statüsü, Sovyet Bölgesi üzerinden Berlin'e veya Berlin'den yapılan karayolu ulaşımına ilişkin herhangi bir hüküm içermiyordu. Bununla birlikte, Batı bölgelerinden şehre doğru üç hava koridoru kurulmuştu. Üç Batılı güç hızla harekete geçti: Berlin'in Batı kesimlerinde yaşayan 2,5 milyon kişiye hayatta kalmaları için ihtiyaç duydukları şeyleri sağlamak üzere benzeri görülmemiş boyutlarda bir hava taşımacılığı düzenlendi. Bunun için yaklaşık 230 ABD ve 150 İngiliz uçağı konuşlandırıldı. Kış için kömür ve diğer ısıtma yakıtları da dahil olmak üzere günlük on bin tona kadar malzeme taşındı. Toplamda gerçekleştirilen yaklaşık 275.000 uçuş, Batı Berlinlileri yaklaşık bir yıl boyunca hayatta tutmayı başardı.

Sovyet ablukası Müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırdı. Almanya'nın (ya da en azından kendi işgalleri altındaki 3 bölgenin) bir daha asla bir diktatörlüğün eline düşmemesini sağlama ve onu stratejik olarak Batı'ya entegre etme fikri başlıca iki uğraş hâline geldi. Temmuz 1948'de Batılı Müttefikler, işgalleri altındaki bölgelerde görev yapan dokuz başbakan ve iki belediye başkanına birtakım tavsiyeler içeren bir dizi belge ilettiler. Söz konusu bu belgeler Frankfurt Belgeleri olarak adlandırılacaktı.

Hükümet merkezi olarak Frankfurt yerine, Beethoven'ın doğum yeri olan, Ren Nehri üzerindeki Bonn seçildi. Yeni egemenler bu nispeten küçük şehri tercih ederek, yapılan düzenleme-

lerin geçici doğasına ve iktidarın ademimerkeziyetçi bir şekilde dağıtılmasının önemine işaret etmiş oldu. İnsanların zihninde hâlâ Berlin başkentti. 39 yılı aşkın süre boyunca parlamenterler ve çevrelerindeki insanlar, Bonn'un sunduğu sakin, düzenli ve yüksek yaşam standardına alıştı. Bonn Cumhuriyeti, şehrin imajında kendi kişiliğini kazandı.

“Geçici” Temel Kanun 8 Mayıs 1949'da onaylandı ve iki hafta sonra yürürlüğe girdi. Bu, yeni Almanya'nın doğduğu andı. Bu, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir ülke için ulaşılabilecek en büyük anayasal başarılardan biridir. İngiliz ve Amerikalı hukukçular hükümlerin hazırlanmasında önemli bir rol oynadılar. Belge, Weimar Cumhuriyeti de dahil olmak üzere diğer anayasaların bazı maddelerini alsa da her hüküm uygulanabilirliği ve sağlamlığı açısından stres testine tabi tutuldu. İlk on dokuz madde insan haklarına ilişkin çerçeveyi çiziyordu. 20. madde, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin “demokratik ve sosyal bir federal devlet olduğunu” ve “devletin tüm otoritesini halktan aldığı” açıkça belirtiyor. Daha sonraki bölümler, federal hükümet ile bölgeler, yani Länder arasındaki yanı sıra iki parlamento arasındaki ve yasama ile yürütme arasındaki ilişkiyi düzenliyor. Anlaşmazlığın ortaya çıktığı durumların daha önce adı duyulmayan Karlsruhe şehrindeki Anayasa Mahkemesi'nce çözülmesine karar verildi. Mahkemenin yargıçları hatırı sayılır ve saygı duyulan kişilerden oluşuyor. Şu anda Macaristan, Polonya ve başka yerlerdeki sert rejimler tarafından fütursuzca taklit edilen bir alışkanlık hâline gelen Birleşik Krallık'taki muadilleri gibi “halk düşmanları” olarak itham edilmiyor veya eleştirilmiyorlar.

Savaş sonrası Alman anayasası siyasi katılımın parametrelerini belirliyordu. Yasal sorumlulukları olan yeni partiler oluşturuldu. 21. madde, partilerin “siyasi bilinci geliştirmek ve demokrasiyi güçlendirmek için birlikte çalışmaları” gerektiğini şart koşuyordu. Anayasaya aykırı faaliyetleri önlemek ve parlamento ile hükümet işlerinin yürütülmesinde partiler arası işbirliğini oluşturmak üzere bir çerçeve oluşturdu. Hristiyan Demokratlar

altında merkez sağ bir grup, solcu Sosyal Demokratlar ve liberal bir geleneği temsil eden Hür Demokratlar olarak üç siyasi kol belirlendi Bunlar *Volksparteien*, yani halkın mümkün olduğu kadar çoğunu kapsayacak kadar geniş olan halk partileri olarak adlandırıldı. Federal ve eyalet parlamentolarında temsil için yüzde 5'lik bir barajla aşırı uçtaki görüşlerin önüne geçilmesi hedeflendi. Seçim sistemi (doğrudan seçim bölgesi vekilliği ile orantılı temsilin bir karışımı), koalisyonların standart hâle gelmesini ancak aynı zamanda sürmesini de sağladı.

Savaş sonrası yıllarda, Hristiyan Demokrasi tüm Avrupa kıtasında etkin siyasi güç oldu. On yıllık bir periyodun haricinde son yetmiş beş yılın tamamında, Hristiyan Demokrat Birlik (CDU) Almanya'daki en büyük parti olurken, yirmi yıl haricinde şansöyeliği elinde bulundurdu. Avrupa'nın orta sınıfları, çok sayıda otoriter ve faşist hareketi destekledikten veya kabul ettikten sonra hukukun üstünlüğünü benimseyen ve parlamenter yapıları kabul eden bu yeni merkez sağ yapıların etrafında birleşti. CDU ve Bavyalı kardeş grubu Hristiyan Sosyal Birlik'in (CSU) kökleri topluma ve geleneksel aile kavramlarını temel alan bir inanca sırtını yaslıyor. İnanç da merkezi bir dayanak noktası. Partinin mimarları, Katolik ve Protestanlar arasındaki ayrışmanın Hitler'in yükselişinden kısmen sorumlu olduğuna ve her iki mezhebin de eşit olarak temsil edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu kurucu inançların kapitalizme ilişkin olarak, piyasaların her zaman toplumun ihtiyaçlarına göre dizginlenmesi gerektiği yönünde ısrarcı bir tutumu mevcut. CDU'nun kurucularından biri (ve daha sonra Londra'da Almanya büyükelçiliği yapan) Hans Schlange-Schöningen 1946'da şunları söylemişti: "Hristiyanlar olarak şunu anlıyoruz ki [günümüz] materyalizme karşı büyük bir savaş ilanıdır."¹³

Savaş öncesi kökleri olan tek parti, kendi türünde kıta Avrupasındaki en eski parti olan Sosyal Demokrat Parti (SPD) idi. 1863'te kurulan SPD, kayzerleri ve Nasyonal Sosyalizmi geride bırakmayı başardı. Ülkenin demokratik olarak seçilmiş ilk dev-

let başkanı, sosyal demokrat Friedrich Ebert idi. SPD 1950'lerin sonunda piyasa ekonomisini benimseyerek Marksist anlamda sosyalizmden vazgeçti.

Almanlardan savaştan bu yana en önemli liderlerini sıralamaları istendiğinde, Konrad Adenauer her zaman en üstte yer alır. Üçüncü Reich dönemindeki bir kamu görevlisi için olabilecek en iyi referanslara sahiptir. Bavyeralıların ve Prusyalıların abartmalarından hoşlanmayan, Ren'li, muhafazakâr bir Katolik olan Adenauer, Hitler iktidar için mücadele ederken Köln'ün belediye başkanıydı. Onunla görüşmeyi ya da Nasyonal Sosyalistlerin kendi şehrinde bayraklarını asmalarına izin vermeyi reddetti. Naziler iktidara geldiğinde kaçtı ve sonraki on yılın çoğunu saklanarak geçirdi. Savaşın sonunda eski konumuna geri getirildi ancak İngilizler tarafından görevden alındı. Bu yabancı şehirden sorumlu genç İngiliz subayları, yetmişlerinde, ne yaptığı bilen bir Almanın tutumunu hoş karşılamadılar. Adenauer korkusuz biçimde Hristiyan Demokratları büyük bir siyasi güce dönüştürme görevini üstlendi. Müttefikler için, Almanya'nın savaş sonrası ilk başbakanı olmak üzere güvenilir bir seçimdi. Yine de Hitler'in bu sağlam rakibi, ülkesinin yakın geçmişini derinlemesine araştırmama konusunda kararlıydı.

Filozof Hermann Lübke, harap olmuş bir Almanya'nın "iletişimsel sessizlik" dediği şey olmadan yeniden inşa edilip edilemeyeceğini merak ediyordu.¹⁴ Hâkim ruh hâli Üçüncü Reich'in mirasını savunmaya değil, onu gömmeye çalışmaktı. Fransız-İsraili tarihçi Saul Friedländer bunu "hatırlamak ve unutmak arasında sürekli salınan bir tahterevallî" olarak tanımlar.¹⁵ Sürgüne kaçanların takip edilmesi buna bir örnekti. Nazilerin iltifatlarını reddederek 1939'da Alman vatandaşlığından feragat eden Marlene Dietrich, Müttefik askerlerinin sevgilisi hâline geldi ve milli savunma tahvili satan ilk figürlerden biri oldu. Müttefik birliklerin önüne beş yüzden fazla kez çıktı. 1960'ta Almanya'ya döndüğünde salonları dolduruyor olsa da aynı zamanda yuhalanıyor, taciz ediliyor, üzerine koku bombaları atılıp tükürülüyordu. "Marlene,

Go Home” o dönem oldukça popüler bir pankarttı. Basının tepkisi yer yer acımasız oluyordu. Bir gazete onu “düşmanın üniformasını haince giymekle” suçlamıştı. Asla geri adım atmadı ancak karışık duygular içindeydi. Bir keresinde şöyle demişti: “Öldüğümde Paris’e gömülmek istiyorum. Kalbimi İngiltere’ye bıraktırdım, Almanya’ya ise hiçbir şey.”¹⁶ Bir başkasında, şu itirafı bulundu: “Amerika beni bağrına bastığında artık bu isme layık bir memleketim yoktu ama kalbimde Almanım – ruhum Alman.” 2001 yılında, doğumunun 100. yıldönümünde, Berlin şehri ondan resmi olarak özür diledi.

Müttefikler, Alman hukukuna hızla dahil edilen yeni yasaklar getirdiler. Nazi sembollerinin takılması veya ilgili yazının yayılması yasaklandı. Holokost’u inkâr etmek Ceza Kanunu’na girdi. Bu türden yasaklar, ifade özgürlüğünü güvence altına alan ilkelere aykırıydı. Bu türden hükümlere ilişkin argümanları karara bağlamak Anayasa Mahkemesi’nin yetkisindeydi. *Mein Kampf* haklarının kontrolü, Müttefikler tarafından savaştan hemen sonra Bavyera eyaletine verildi. Kitabın yayımlanması yasadışıydı ve araştırma kopyaları son derece sıkı bir şekilde izleniyordu. Yasaya göre yetmiş yıl sürmesi gereken yasağın Ocak 2016’da sona ermesi bekleniyordu. Tarih yaklaştıkça politikacılar, akademisyenler ve diğer insanlar ne yapacaklarını şaşırılmış durumdaydılar. Baskın görüş sürece müdahale etmemekti. Almanya bunun üstesinden gelebilirdi. Münih Çağdaş Tarih Enstitüsü (IfZ) üç bin yeni kopyayı satışa çıkardı. O kadar ilgi gördü ki ilk yılda 85.000 satarak altı baskı yaptı. IfZ’nin direktörü Andreas Wirsching, “Kitabın, Hitler’in ideolojisini destekleyeceği, hatta onu toplumsal olarak kabul edilebilir kılacağı ve neo-Nazilere yeni bir propaganda platformu sunacağı korkusunun tamamen asılsız olduğu ortaya çıktı,” dedi. “Aksine, Hitler’in dünya görüşü ve propagandaya yaklaşımı hakkındaki tartışma, otoriter siyasi görüşlerin ve sağcı sloganların zemin kazandığı bir dönemde, totaliter ideolojilere sebep açan ve sonucunda ortaya çıkan gelişmelere bakma şansı verdi.”¹⁷

1960'lara gelindiğinde bile, savaş suçları üzerine yapılan Alman akademik araştırmaları mütereddit idi. Nazi soykırımına ilişkin ilk kapsamlı çalışma olan *Avrupalı Yahudilerin Yok Edilmesi* 1939'da Viyana'dan kaçıp Brooklyn'e giden Avusturyalı-Yahudi tarihçi Raul Hilberg tarafından yazıldı. 1944'te Güney Almanya'da ABD ordusu ile birlikte konuşlandırıldığında, ölüm kamplarıyla ilgili raporlar karşısında o kadar dehşete düştü ki savaştan hemen sonra dokümantasyondan sorumlu bir birime atanmasını istedi. Kitabını 1961'de tamamladı. Birçok reddedilmenin ardından kitabını bastırmak üzere Chicago'dan küçük de olsa bir yayınevi bulması iki yılını aldı. Almanya'da kitabı basmaya yönelik isteksizlik daha da fazlaydı. Ancak 1982'de Berlin'de yerleşik küçük bir şirket olan Olle & Wolter tarafından yayımlandı. Bu noktadan sonra Hilberg, Alman akademik çevrelerinde popülerite kazandı ve 2006'da, vatandaş olmayanlara verilen en yüksek onur olan Şövalye Liyakat Nişanı ile ödüllendirildi.

Savaş sonrası adaletten kaçan en önde gelen Nazilerden biri, Nihai Çözüm'ün mimarlarından ve uygulayıcılarından biri olan Adolf Eichmann'dı. Eichmann'ın Amerika'nın elinden kaçışı ve on beş yıl sonra Arjantin'de İsrail istihbaratı tarafından yakalanması, Nazi savaş suçlarının yargılandığı en sembolik olaylardan biridir. Holokost'tan kurtulanlar arasında kendilerini onu bulmaya adanlar vardı. Bunlardan biri de Yahudi Nazi avcısı Simon Wiesenthal idi. Duruşma sırasında Eichmann, Holokost'u ve oynadığı rolü inkâr etmedi. Diğerleri gibi o da Führerprinzip'in tanınmış savunmasını yaparak yalnızca dikey bir askeri hiyerarşide verilen emirleri uyguladığını söylüyordu. Tüm suçlamalardan suçlu bulunan Eichmann 1 Haziran 1962'de asıldı.

Duruşma, televizyonda yayınlanan ilk büyük küresel olaylardan biriydi. Mahkeme salonu kayıtlarının raporları ve analizleri, yeniden düzenlenip yayımlanmak üzere otuz sekiz ülkeye gönderildi. 1961'de İsrail'de henüz televizyon yayıncılığı bulun-

Alman liderlik prensibi. Nazi subaylarının işledikleri savaş suçlarına karşı emir komuta düzenine uyduklarını iddia etmelerine işaret ediliyor. -çn

madığından, hükümet, görüntüleri sağlamak için ABD'den bağımsız bir şirketle anlaştı. Dünyanın dört bir yanındaki izleyiciler televizyon ekranlarına ve gazete manşetlerine gömüldü. Tartışma, belirli bir ismin, tarihçi Hannah Arendt'in etrafında şekillenmişti. Dönemin ünlü isimlerinden Arendt, *New Yorker* dergisi tarafından Kudüs'teki davayı izlemek üzere görevlendirilmişti. Arendt, 1963'te yayımlanan makalesinde şöyle diyordu: "Eichmann'a ilişkin sorun; onun gibi daha pek çok kişinin olması, bunların çoğunun sapık veya sadist değil, o dönem, ki hâlâ da öyleler, son derece normal olmalarıydı.¹⁸ Arendt, Eichmann'ın kurbanlarıyla arasındaki bilişsel mesafe nedeniyle ne yaptığını anlamadan, sadece kariyerini ilerletmek için hareket ettiğini söylüyordu. "Kötülüğün sıradanlığı" tartışmada yaygın olarak atıfta bulunulan bir tabir hâline geldi. Arendt, o dönem pek çok meslektaşınca, Naziler tarafından yapılan ahlaki seçimleri "psikolojikleştirmek"le itham edildi.

Eichmann davası onlarca yıl sonrasına damgasını vurdu. 2006'da gizliliği kaldırılan CIA belgeleri, ABD ve Almanya'da şok ve utanç yarattı. Belgeler, Amerikan ve Batı Alman istihbaratlarının, İsrailliler tarafından ele geçirilmesinden en az iki yıl önce Eichmann'ın nerede olduğunu bildiğini gösterdi. Moskova ile gerilimin arttığı bir dönemde kilit konumdaki bir ortağı istikrarsızlaştırmak istemedikleri için bunu gizli tutmuşlardı. Bu, Berlin Duvarı'nın yükseldiği ve Küba'daki Domuzlar Körfezi krizinin yaşandığı dönemdeydi. Belgeler, Adenauer'in Eichmann'ın ortaya dökceği kanıtların kendi hükümetindeki üst düzey isimleri suçlayacağından duyduğu endişeyi anlatıyordu. Endişelenmek için özel bir nedeni vardı: On yıllık genelkurmay başkanı, Şansölyeliğin saat gibi işlemlerini sağlayan adam, Hans Globke. Globke, Hitler'in kötü şöhretli Nürnberg Irk Kanunları için yasal metni yazmıştı. Bunlardan biri, Yahudilerle Almanlar arasında evlilikleri ve evlilik dışı ilişkileri yasaklayan ve kırk beş yaşından küçük Alman kadınların Yahudi hanelerinde çalıştırılmasını yasaklayan Alman Kanını ve Alman Onurunu Koruma Yasası'ydı.

Globke, yalnızca Alman kanından olanların Alman vatandaşlığına uygun olduğunu ilan eden Nazi Almanya'sı Vatandaşlık Yasası'nın hazırlanmasından da sorumluydu. Buna rağmen, savaş sonrası kurulan yeni hükümetin en önemli pozisyonlarından birine atandı.

Batı Alman hükümeti o kadar endişeliydi ki yurtdışı istihbarat servisi BND'yi Eichmann davasında ortaya çıkabilecek deliller hakkında önceden istihbarat toplamakla görevlendirdi. David Ben-Gurion ile kişisel olarak bir dizi tank ve denizaltı satışı için pazarlık yapan o zamanın savunma bakanı Franz Josef Strauss, İsraillileri, Alman çıkarlarını korumazlarsa silah anlaşmalarının tehlikeye gireceği konusunda uyardı. Strauss'un formülasyonu şöyleydi: "Bağlantılarıma, İsrail'in güvenliğini destekleyen Federal Cumhuriyet'in, Eichmann davasıyla bağlantılı olarak geçmiş neslin suçlarından ahlaki, siyasi veya gazeteci olarak toplu biçimde sorumlu tutulamayacağını doğal bir şey olduğunu söyledim."¹⁹ Duruşmada Globke suçlanmazken, birkaç ay sonra Adenauer yeni bir askeri yardım sevkiyatını onayladı.

O dönemin Batı Almanya'sı hâlâ muhafazakâr ve sabit fikirli olmasına karşın toparlanıyordu. Şehirler yeniden inşa edilmişti; aileler tekrar konfora kavuşmuştu. Deutschmark güvenilir bir para birimi hâline gelmişti. Araba üretiminde patlama yaşanıyordu. İlk yurtdışı tatiller için İtalya ve İspanya'ya biletler alınıyordu. Yurtdışındayken düşmanca bakışlardan kaçınmak için pek çok şey yapan Almanlar ya birlikte takılıyor ya da İskandinav gibi davranıyorlardı.

Savaş kuşağı yaşlandıkça, çocukları ana babalarına ve çevrelerindeki insanlara sorular sormaya başladılar. Batı dünyasında altmışlar müzikten, cinsel özgürleşmeden ve politik radikalizmden etkilendi. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı antipati ve Vietnam'daki savaş gibi bazı konular kıta genelinde insanlar tarafından paylaşılıyordu. Üniversite kampüsleri genellikle kapitalizme, tüketim kültürüne ve emperyalizme karşı gösterilerin

odak noktasıydı. Paris'te, kısa sürede yükselen öğrenci isyanı Charles de Gaulle'ü Élysée Sarayı'ndan kaçmak zorunda bıraktı. Almanya'da protestolar benzer politik saiklerle yapılmakla birlikte kişisel bir tarafı da vardı. Reşit olanların çoğu, geçmişin kefareti ödemek şöyle dursun, dile getirmeye bile başlamamış olan bir elit kesime karşı öfkeyle doluydu. Kurt Georg Kiesinger'in şansölye seçilmesi insanlar tarafından provokatif olarak görüldü. Kiesinger, savaştan sonra tüm atfedilen suçlardan aklansa da Joseph Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'nın radyo bölümünden sorumluydu. Nereye bakarsanız bakın, bir şeylere karışmış yüksek mevkiden birileri vardı.

Protestolar iki yıl boyunca devam etti. Parlama noktası, öğrenci hareketinin fiili lideri Rudi Dutschke'nin genç bir anti-komünist ressam ve dekoratör tarafından başından vurularak yaralandığı Nisan 1968'de oldu. Aktivistler, Springer medya grubunu suikast girişimini teşvik etmekle suçladı. Tabloid gazete *Bild*, Dutschke'ye karşı okuyucularını "sorun çıkaranları ortadan kaldırmaya" teşvik eden bir kampanya başlatmıştı. Dutschke'ye yapılan suikast girişimine cevaben, Özgür Üniversite'den binlerce öğrenci o dönem henüz yeni olan Berlin Duvarı'nın yanında yer alan Springer Genel Merkezi'ne yürüyerek binayı yağmalamaya çalıştı. Açılan ateş sonucu ağır yaralanan Dutschke, eğitimi tamamlamak ve tedavi görmek üzere Cambridge Üniversitesi tarafından İngiltere'ye davet edildi. 1971'de, başını belaya sokacağından korkan Edward Heath'in muhafazakâr hükümeti tarafından sınır dışı edildi. Danimarka'ya ve ardından Almanya'ya geri dönen Dutschke'nin yaraları asla tam olarak iyileşmedi ve 1979'da otuz dokuz yaşında hayatını kaybetti.

Öğrenci hareketinin neden olduğu zorluklar açığa çıkmıştı. Hükümet, güvenliği güçlendiren acil durum mevzuatı çıkardı. Ancak 68'lilerin, *Achtundsechziger*'in etkisi Almanya'da diğer tüm ülkelerden daha güçlüydü, ki bugün de öyledir. Neredeyse anında, daha sorgulayıcı ve daha az uyumlu bir toplum ortaya çıktı. Kuşak mücadelesinin iki tarafı vardı: şiddete başvurmayan

pozitif taraf ve çok daha karanlık terörist taraf. Alman toplumunun durumuna ilişkin ortak bir analizi paylaşırsalar da çok farklı yöntemlere başvurdular.

1970'ten 1977'ye kadar Almanya, terör şiddetiyle sarsıldı. Baader-Meinhof Çetesi (resmi olarak Kızıl Ordu Fraksiyonu) bir dizi bombalama, adam kaçırma, suikast ve soygun gerçekleştirdi. Ve on bir İsrailli sporcunun Filistinli bir grup tarafından önce rehlin alınıp ardından öldürüldüğü 1972 Münih Olimpiyatları'ndaki katliam, Kara Eylül, Almanya'nın rehabilitasyon girişimlerine yıkıcı bir darbe oldu. Olimpiyatların 1936'daki Nazi propaganda oyunlarının panzehri olması gerekiyordu. Bunun yerine, trajedi ile eş anlamlı hâle geldi, güvenliğin ne kadar kötü olduğunu ortaya çıkarıp sayısız komplo teorisine neden oldu. 2012'de *Der Spiegel*'de yayımlanan bir makale örtbas iddiasında bulunuyordu. Dergi, birbirini takip eden hükümetlerin, rehine krizini yetkililerin nasıl beceriksizce yönettiklerine dair ayrıntıları içeren yaklaşık dört bin dosyayı gizlediğini açıklıyordu. Dergi ayrıca, katliamdan üç hafta önce Alman makamlarına Filistinlilerin olimpiyatlarda bir "eylem" planladığının söylendiğini ancak gerekli güvenlik önlemlerinin alınmadığını yazdı. Dergi bu gerçeklerin resmi belgelerden kaybolduğunu söyledi.

Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun gerçekleştirdiği üç saldırı dalgasında, toplumsal hayatın önde gelen birkaç figürünün de dahil olduğu toplam otuz dört kişi öldürüldü. Bunlar, 1977'deki sözde Alman Sonbaharı'nda doruğa ulaştı. Buna, kaçırıldıktan sonra Mogadişu, Somali'ye yönlendirilen ve burada Alman özel kuvvetleri tarafından baskına uğrayan Lufthansa uçağının kaçırılması da dahildi. Aynı gün, radikallerin nefret ettiği her şeyin vücut bulmuş hâli ve tipik bir "ileri gelen" figür olan Hanns Martin Schleyer'in öldürülmesi gerçekleşti. Schleyer, o zamanın birçok iş dünyası lideri gibi tatsız bir geçmişe sahipti. 1930'ların ortalarında Heidelberg Üniversitesi'nde okurken sınıf arkadaşlarını Nasyonal Sosyalist ruhtan yoksun olmakla suçlamıştı. Hevesli bir Naziydi ve işgal altındaki Bohemya'nın (Çekya) Alman yö-

netiminin ekonomik danışmanı olarak görev almıştı. SS'teki rütbesini olduğundan az gösterdiği bir savaş esiri kampında üç yıl kaldı. 1948'de "Persil" biletini almış, bir yıl sonra ise Baden-Baden'deki Ticaret Odası'ndan sorumlu olmuştu. Alman Endüstri-leri Federasyonu BDI'nin başkanı oldu. Kızıl Ordu Fraksiyonu ve destekçileri için Bay Ekonomik Mucize ve Savaş Savunucusu adil bir hedef olarak görülüyordu. Eylül 1977'de arabasını Köln'de pusuya düşürdüler ve güvenlik ekibinden dört kişiyi öldürdüler. Hükümet, serbest bırakılması için müzakere etmeyi reddetti. Onu kaçırانlar sonunda onu öldürdü ve cesedini doğu Fransada bir arabaya attı. Kamuoyu mücadelesinin bir parçası olarak, onu kaçırان Kızıl Ordu Fraksiyonu, Schleyer'i bir "halk mahkemesi"nde yargıladı. Ama ona savaş hakkında ne soracaklarına dair hiçbir fikirleri yoktu. Diğer öğrenci arkadaşları gibi onlara da detaylar öğretilmemişti.

1977'nin sonunda, tüm ana Baader-Meinhof figürleri ya yakalandı ya da öldürüldü. Stuttgart'taki Stammheim Hapishanesi'nde GSG-9 özel kuvvetleri tarafından korunan yeni bir yüksek güvenli bölüm inşa edildi. Bu dönem yaşanan şiddet, o zamandan beri hararetli bir şekilde tartışıldı ve yoğun bir şekilde araştırıldı. *Der Spiegel* editörü Stefan Aust, belki de kesin açıklamayı yazmıştı. 1985'te yayımlanan ve daha sonra filme de uyarlanan *The Baader-Meinhof Complex*, üyelerinden birinin şunları söylediğini aktarıyor: "Savaştan bu yana yetişen ilk nesildik ve ailelerimize sorular soruyorduk. Nazi geçmişi nedeniyle, kötü olan her şey Üçüncü Reich ile karşılaştırıldı. Polis vahşeti hakkında bir şey duyduysanız, bunun aynı SS gibi olduğu söylenirdi. Kendi ülkenizi faşist bir devletin devamı olarak gördüğünüz an, kendinize hemen hemen her şeyi yapmak üzere izin veriyorsunuz. Eyleminizi anne babanızın zamanında yapmadığı direniş olarak görüyorsunuz."²⁰

O kuşaktan herhangi bir Alman'a, şu anda altmışlarında olan insanlara, savaş anlayışlarını neyin değiştirdiğini sorarsanız şu üç örneği verecektir: Birincisi *Kniefall*, Varşova Gettosu ayak-

lanmasının anıtında Willy Brandt'ın dizlerinin üzerine çöktüğü an. Savaş sonrası ilk Sosyal Demokrat şansölye, ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmak için Aralık 1970'te Polonya'ya resmi bir ziyarette bulunuyordu. O yıl Almanya, Polonya ile Oder-Neisse hattındaki sınırının nihai ve müzakere edilemez olduğunu ilan etmiş ve gelecekteki herhangi bir hak talebinden vazgeçmişti. 1945'te Almanya, Weimar öncesi topraklarının yaklaşık dörtte birini oluşturan Pomeranya ve Silezya'daki geniş toprak parçalarını kaybetti. 1950'de Sovyetlerin baskısı altında Doğu Almanya sınırı onayladı. Adenauer, bu toprakların geçici olarak Polonya ve Sovyet yönetimi altında olduğu savıyla bunu reddetmişti. 1960'larda bile bazı haritalarda bu bölgeler Almanya'ya ait olarak gösterilemeye devam etti.

Brandt'ın dramatik eylemi kamuoyunu ikiye böldü. Muhafazakârlar bundan hiç hoşlanmadı. Brandt, kararı orada verdiğinde ısrar etti, aniden, bir çelenk koymanın yeterli olmadığına karar vermişti. "Milyonlarca cinayet kurbanının yükü altında, kelimeler yetersiz kaldığında ne yapılırsa onu yaptım,"²¹ dedi. Bir savaş sürgünü ve Hitler'in rakibi olan Brandt'ın, o ana kadar pek çok Alman'ın yapmayı asla hayal etmediği şeyi yaptığı, dizlerinin üzerine çöküp af dilendiği görüntü izlenmeye değer.

İkinci an Meryl Streep'i içeriyordu. Dört bölümlük bir mini dizi olan *Holocaust*, ilk olarak Nisan 1978'de ABD'de NBC'de yayınlandı. Berlin'de biri Yahudi, diğeri Hristiyan olan iki kurgusal aileye odaklanarak, Shoah'ı dünya çapında milyonlarca insanın evine konuk etti. Aşırı sağın durdurma girişimlerine rağmen, bir yıl sonra WDR tarafından Almanca dublajı yapılarak yayınlandı. Yayınların yapılmasını sağlayan iki verici bombalandı. Diziyi, televizyonu olan tüm hanelerin neredeyse yarısı, yirmi milyondan fazla Alman izledi. Aşırı duygusal ve temizlenmiş olabilirdi ama bu bir yayındı ve toplumsal sansasyon yaratmıştı. Olağanüstü bir şey başararak suçluluk fikrini Nazi liderliğinin ötesine, her eve taşıdı. Nihai Çözüm'ün planlandığı Wannsee Konferansı'nı soğuk ayrıntılarla dramatize etti. Kamplardaki sürgünleri ve imha

edilen insanları gösterdi. Ailelerde kırılmalara yol açtı. Baba, savaşta ne yaptın? On binlerce izleyici, yaşadıkları şok ve utanç duygusunu ifade etmek için WDR'yi aradı.

1970'lere gelindiğinde, Alman tarih müfredatı Nazi dönemi hakkında daha açık sözlü hâle gelmiş olsa da öğretilme şekli hâlâ büyük ölçüde duygusuz ve istatistiksel. Bu TV dizisinin dönüştürücü bir etkisi oldu. Okullar dizinin kopyalarını istedi; sınıflar için projektörler satın alındı. Holokost üzerine yeni bir ticari ve akademik kitap listesi araştırılmaya ve yazılmaya başlandı. Federal Meclis, geriye dönük cezaların süresini ihtiyatlı bir şekilde uzatarak zaman aşımını derhal kaldırdı ve daha fazla kovuşturmanın yolunu açtı.

"Yeter artık" şimdi "Asla yetmez" olmuştu. 2019'un başında *Holocaust*, orijinal gösteriminin kırkıncı yıldönümü için *prime-time*'da tekrar gösterildi. İzlenme rakamları iyiydi ancak eskisi kadar değildi. Almanya bu süreçte oldukça yol kat etmişti.

Üçüncü an en saygıdeğer olanıydı. 1985'te, Nazi teslimiyetinin kırkıncı yıldönümü münasebetiyle parlamentoya yaptığı bir konuşmada, (sadece bir yıldır görevde olan) Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker, o zamandan beri bir Alman politikacı tarafından yapılmış en mutlak suçluluk kabulünü gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanlığı sembolik bir roldür ancak görevdeki kişi ülkenin ahlaki pusulasının koruyucusu olarak görülür. Weizsäcker, savaşın bittiği günü, "8 Mayıs bir kurtuluş günüydü," sözleriyle tarif etti. Bu tek cümle çok etkileyiciydi. Almanya yenilmedi, özgürleştirildi. "Hepimizi Nasyonal Sosyalist rejimin insanlık dışı zorbalığından kurtardı." Ardından suçluluğun doğasından bahsetti. Milletvekillerine, genç nesiller için "kendilerinin işlemedikleri suçları itiraf edemezler," dedi. "Mantıklı hiç kimse, sırf Alman oldukları için onlardan tövbe cübbesi giymelerini bekleyemez. Ancak ataları onlara ciddi bir miras bırakmıştır. Suçlu ya da değil, genç ya da yaşlı hepimiz geçmişini kabul etmeliyiz. Sonuçlardan hepimiz etkilendiğimiz gibi bundan sorumluyuz da. Genç ve yaşlı kuşaklar, anıları canlı tutmanın neden hayati

olduğunu anlama konusunda birbirlerine yardımcı olabilir ve de olmalıdır.” Sonra dramatik etki için durakladı. “Bu, geçmişle hesaplaşma değil. Bu imkânsız. Geçmiş değiştirilemez veya geri alınamaz. Ancak geçmişe gözlerini kapatan biri, bugüne kördür. Gayriinsaniliği hatırlamayı reddedenler, aynı enfeksiyona yeniden yakalanmaya yatkındırlar.”²²

Weizsäcker’in hitabı İsrail’in Almanya büyükelçisi tarafından “Görkemli bir an” olarak tanımlandı.²³ Konuşmanın çeyrek milyon kopyası Almanya’daki okullara dağıtıldı. Sadece ne söylendiği değil, kimin söylediği de önemliydi. Cumhurbaşkanı’nın ailesi Üçüncü Reich’in pisliğine bulanmıştı. Kariyerli bir diplomat olan babası Ernst, Nazi hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmişti. 1946’da Nürnberg’de Fransız Yahudilerinin Auschwitz’e sürülmesine karışmakla suçlandı. Suçlu bulundu ve yedi yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapiste felç geçirerek öldü. Oxford ve Grenoble’da eğitim gördükten sonra, Weizsäcker orduya çağrıldı ve 1938’de Almanya’ya döndü. Kardeşi Heinrich’in de içinde bulunduğu alayla birlikte Polonya’yı işgal edenler arasındaydı. Önde gelen bir nükleer fizikçi olan diğer kardeşi Carl Friedrich, Naziler için nükleer silah geliştirmeye çalışıyordu. Weizsäcker, savaştan sonra Göttingen Üniversitesi’nde hukuk alanındaki çalışmalarına geri döndü. Babasının savunmasında görev aldı. 1954’te CDU’ya katıldı ve devlet başkanı olmadan önce Federal Meclis’te on iki yıl görev yaptı.

Weizsäcker bilinçli olarak hassas bölgelere giriyordu. Bu yıldönümü, ülkenin, geçen zamanın tarihin üstesinden gelmeyi nasıl etkilediğini merak etmeye başladığı bir vakitte geldi. Helmut Kohl’le birlikte ülke savaşta yer almamış ilk liderine kavuştu. Yine de onun için bile hafıza hassas noktaydı. Çatışmalar başladığında dokuz yaşındaydı. On üç yaşındayken, müttefiklerin yoğun bombardıman altına aldığı Rheinland’daki memleketi Ludwigshafen’de komşularının kömürleşmiş cesetlerini enkazdan çıkarıyordu. Ağabeyi Normandiya’da bir hava saldırısında öldürülmüştü.

Medyada, garip aksanı ve taşralı oluşunun yanı sıra domuz

midesinde kaynatılarak hazırlanan bir et ve sebze yemeği olan (Boris Yeltsin ve Margaret Thatcher gibi mide bulandırıcı dünya liderlerine sunmaktan zevk aldığı) Saumagen'e olan düşkünlüğü nedeniyle sıkça alay edilse de Kohl savaş sonrası yılların en önemli figürlerden biriydi. Bir keresinde, "30 yıldan fazla bir süre göz ardı edilerek çok iyi bir yaşam sürdürdüm,"²⁴ dedi. Kelimeleri çok iyi seçtiği söylenemez. Ancak zamanının arınmış ama kararlı Almanya'sını dış dünyaya temsil etmekte oldukça mahirdi. Holokost'un resmi anıtı Yad Vashem'i ziyaret ettikten sonra 1984'te İsrail'e yaptığı bir devlet ziyaretinde Kohl, Knesset üyelerine, tartışmalara neden olacak şekilde sorumluluğu paylaşmayacak kadar şanslı bir Alman kuşağının parçası olduğunu söyledi. Kendi hâlindeki Katolik soyuna atıfta bulunarak şunları söyledi: "Naziler zamanında suçlu dahi olamayacak biri olarak konuşuyorum çünkü geç doğmuş olmanın lütfuna ve belirli bir aile geçmişinden gelen iyi bir talihe sahibim."²⁵

Bu, bir sonrakıyla karşılaştırıldığında hiçbir şeydi. Kohl, kırkıncı yıldönümüne yaptığı katkılarının bir parçası olarak, Ronald Reagan'ı kendisiyle birlikte bir savaş mezarlığını ziyaret etmek için davet etmeye karar verdi. Ziyaret için seçtiği Lüksemburg sınırındaki Bitburg Mezarlığı, yüzlerce sıradan Alman askerinin yanı sıra Waffen-SS'nin elli üyesinin de naaşını içeriyordu. ABD ile ilişkiler o dönemde özellikle güçlüydü. Reagan gitmeyi kabul etti. Devam eden protestolara karşın Kohl'a ve selefi Helmut Schmidt'e 1979'da Pershing-II nükleer füzelerinin Almanya'da konuşlandırılmasını kabul ettikleri için minnettarlığını göstermek istiyordu. Eve döndüğünde, kendisine bir mektupla hitap eden elli senatör, Holokost'tan sağ kurtulan Elie Wiesel'in herkesin önünde fikrini değiştirmeye yönelik çağrısı ve Ramones ile Frank Zappa'nın bu kararından ötürü onu eleştiren şarkılar yazması da dahil olmak üzere her kesimden tepki topladı. Bir Amerikan Yahudi grubu bunu "duyarsız bir hakaret" olarak nitelendirdi. Sonunda, Reagan sekiz dakikanın tamamını mezarlıkta geçirse de yolculuğunun bir bölümünde Bergen-Belsen'e anma

ziyaretinde bulundu. Ancak yine de çelenk koymuştu. Bunu yaparken, Almanya'daki bir kesimin tarihlerinin “normalleştirildiği” sonucuna varmalarına izin verdi.

Kohl, her zamanki gibi beceriksiz davranmış olabilirdi ancak motivasyonları daha karmaşık ve düşünülmüştü. O dönemin en ikonik fotoğraflarından biri, Verdun'da Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının yetmişinci yıldönümü anılırken Alman şansölyesinin, Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand ile el ele tutuşmasıydı. İsrail'e ve Bitburg'a yaptığı tartışmalı geziler arasında güzel bir koreografiye sahip bir uzlaşma ânı olmuştu. Kohl, kendi yaşındaki birçok Alman'ın yaptığı gibi davranmıştı; geçmişin acı taraflarını görüp halının altına süpürmeyi reddediyor, anıları tanımlamaya çalışıyorlar ancak bununla tanımlanmak istemiyorlardı. Bu dönemde gazeteci olarak Bonn'a yeni gelmiştim. Savaşın üzerinden kırk yıl geçmesine karşın bazı gazeteler başka bir şeyden bahsetmeyecek gibilerdi. Tarihçilerin tartışması olan *Historikerstreit*'in zamanıydı. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) ve *Die Zeit*'da köşeleri olan ve makaleler yazan küçük bir entelektüeller grubu arasında geçmiş olsa dahi modern Almanya'nın ruhu için yaşanacak çekişmenin başlangıcını işaret ediyordu.

Aslında bir noktada bu bir sol-sağ kavgasıydı. Üç muhafazakâr tarihçi, Almanya'nın Nihai Çözüm için özel bir suçluluk yükü taşınamaması gerektiğini iddia ederek tartışmanın fitilini ateşlemişti. Argümanlarını tehlikeli, revizyonist ve yapılanları savunan bir tonda bulan liberal sol tarafından eleştirildiler. Çekişme Haziran 1986'da, Özgür Berlin Üniversitesi'nden (altmışların sonları ve yetmişlerin radikal protestocularının merkezi) Modern Tarih Profesörü Ernst Nolte'nin, Alman tarihine bir çizgi çekilmesi çağrısında bulunan bir fikir yazısı yayımlamasıyla başladı. Nazi dönemini hatırlama zorunluluğu “bir celladın kılıcı gibi bugünün üzerinde asılıydı.”²⁶ “Gitmeyecek Geçmiş: Yazılabilecek Ama Teslim Edilemeyecek Bir Konuşma” dünyanın dört bir yanından akademisyenlerin katıldığı bir toplantıda dave-

ti geri çekilmeden önce sunmakta ısrarcı olduğu bir konuşma metniydi. Organizatörlerden biri olan ve Nolte'nin sesi en gür çıkan eleştirmenlerinden İngiliz tarihçi Richard Evans, Nolte'nin konuşmasının engellenmediğini ancak bir skandal yaratmamak adına ortaya çıkma zahmetine girmediğini söyledi. Nolte kendini entelektüel bir provokatör olarak görüyordu. Avrupa akademisinin muhafazakâr kalemelerini kızdıracak bir figür. Ertesi yıl yayımlanan bir kitapta, Holokost inkârına göz kırpmaya başladı ve bazı Yahudilerin komünizme sempati duyarak kendi talihsizliklerinden sorumlu olduğunu ima etti. Sık sık tehdit alması onu kabul görür anaakımdan daha da uzaklaştırdı. 2000 yılında, halkın tepkisi rağmen, merkez sağıın etkili isimlerine verilen Konrad Adenauer Ödülü'ne layık görüldü. Yeni CDU lideri Angela Merkel, Nolte ile “kişisel sıkıntıları” olduğunu açıkça ifade ederek ödöl sunma davetini reddetti.

Aynı grupta iki tarihçi daha, Michael Stürmer ve Andreas Hillgruber vardı. Aynı zamanda Kohl'un gayriresmi danışmanı da olan Stürmer, Nisan 1986'da FAZ için “Tarihsiz Ülke” başlıklı bir makale yazdı. ABD'deki ve diğer Batılı ülkelerdeki yurtseverliği Almanların ülkelerinden duyduğu gururun düşük oluşuyla kıyaslıyordu. Hükümete, medyaya ve tarihçilere, Üçüncü Reich'in on iki yılına daha az odaklanılan, daha geniş kapsamlı bir çalışmayla Alman tarihine “olumlu bakış” yaratmak için bir kampanya yapma çağrısında bulundu. Bu “yön kaybı,” diye yazıyordu, Batı Almanya'yı “Sovyetler Birliği tarafından demokrasiye karşı yürütölen küresel savaşın odak noktası” olduğu için bir kez daha öne çıkmaktan alıkoyuyordu.²⁷ Daha sonraki bir uluslararası seminerde daha da ileri giderek, Almanların “geçmişlerini daimi bir sonsuz suçluluk duygusu kaynağına dönüştürerek yaşayamayacağını” savundu.²⁸ Aşağılayıcı bir terim icat edildi: *Schuldkult*, suçluluk kültürü.

Troykanın üçüncü üyesi Hillgruber, belki de en meraklısıydı. Bir noktaya kadar, Könlü tarihçi, Nazi dönemi üzerine yaptığı çalışmalarla dünya çapında bir üne sahipti. Ancak 1986 tarihli

“Two Kinds of Ruin: The Shattering of the German Reich and the End of European Jewry” [İki Yıkım: Alman Reich’inin Parçalanışı ve Avrupa Yahudiliğinin Sonu] adlı kitabında, Holokost’un korkunç olmasına karşın tekil bir olay olmadığını savunuyodu. Hillburger’a göre bu, Stalin’in terör saltanatı gibi diğer vahşetlerle birlikte tarihsel bir sürekliliğin ürünü olup onun bir parçasıydı. Bunun yanı sıra soykırım ile Müttefiklerin yoğun hava bombardımanı arasında ahlaken bir fark olmadığı konusunda ısrarcıydı.

Felsefi ve politik ayrım, Shoah’ı tarihte tek sefer yaşanmış, üstelik Almanya’ya özgü bir olay olarak görenler ile görmeyenler arasında oluşmuştu. *Sonderweg* teorisi (Almanya’nın yüz kızartıcı yolu), Hitler’in yenilgisinden bu yana özellikle yurtdışında popülerdi. En iyi bilinen savunucularından biri Amerikalı gazeteci William L. Shirer’di. İlk olarak 1960’ta yayımlanan Üçüncü Reich’in Yükselişi ve Düşüşü ile Luther’den Hitler’e giden yolu açtı. Almanlar körü körüne itaate ve köleliğe yatkındı. Shirer’in çalışması, birçok eleştirmen tarafından en basit tabirle kaba olarak değerlendirildi. 1980’lere gelindiğinde, savaş suçluluğu konusuna daha katmanlı bir yaklaşım geliştirildi; ama daha az ateşli değildi.

Nolte ve Stürmer gibilerin en ünlü eleştirmeni, modern felsefenin devlerinden Jürgen Habermas’tır. Habermas, Savaş Makinası’nın Doğu cephesinde Kızıl Ordu’ya karşı son direnişinin yüceltilmesini eleştirmek üzere *Die Zeit* gazetesinin sayfalarına çıktı. Ne kadar uzun süre ısrar edilirse, Holokost o kadar uzun süre devam edebilirdi. “Bir Tür Hasar Kontrolü: Alman Tarih Yazımında Savunmacı Eğilimler Üzerine” başlıklı bir makalesinde Habermas, sağın yeni milliyetçiliğine saldırıyordu. Auschwitz’i Alman tarihinin büyük ayrım çizgisi olarak tanımlıyordu. Gelecek, yeni temeller üzerine kurulmalıydı. *Der Spiegel*’in yayıncısı Rudolf Augstein, Hillgruber’e “anayasal bir Nazi” olarak saldırarak akademik görevinin sonlandırılmasını istedi. Tarihçi Hans Mommsen, Soğuk Savaş’ı Almanya’nın seçkinlerinin cezadan kaçmasını sağlayan uygun bir araç olarak tanımlayarak tartışmaya katıldı. Almanlar arasındaki tartışma küresel bir boyut ka-

zandı. Kudüs'teki Yad Vashem Enstitüsü, çıkardığı derginin bir sayısını tamamen *Historikerstreit*'e ayırdı. Konuyla ilgili olarak Londra'da Ralf Dahrendorf, Isaiah Berlin, George Weidenfeld ve Fritz Stern gibi önde gelen tarihçiler ve aydınlarının katıldığı bir konferans düzenlendi.

Alman toplumsal hayatının önemli figürleri için (o zamanlar oldukça az sayıda kadın figür vardı), politik olanı kişisel olandan ayırmak çoğu zaman zordu. Hafıza ve unutmanın en acı örneklerinden biri yazar Günter Grass'la ilgiliydi. Sosyal Demokratlar içinde sol kanattan bir ses olan Grass, edebi yazılarının yanında siyasi ve entelektüel hayatta belirgin bir konumdaydı. Toplama kamplarının birleşmeye ahlaki bir engel oluşturduğunu ve Avrupa'da barışın Almanya'nın kalıcı bölünmesine bağlı olduğunu savunarak yeniden birleşmeye keskin biçimde muhalefet ediyordu. Grass 1999'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığında, *Teneke Trampet* adlı romanının "sanki Alman edebiyatına onlarca yıllık dilsel ve ahlaki yıkımdan sonra yeni bir başlangıç verilmiş gibi" olduğunu söyledi.²⁹ Yedi yıl sonra Waffen-SS'de hizmet ettiğini itiraf eden Grass, Kohl ile Reagan'ın Bitburg ziyaretine yönelik en şiddetli eleştirilerde bulunanlardan biriydi. Tenkit edenlerinin sayısı hızla artıyordu. Hitler'in seçkin güçlerine katılmasına ebeveynlerinin engel olduğu, aynı zamanda Hitler'in biyografisini yazan Joachim Fest: "60 yıl sonra gelen bu itiraf biraz geç kaldı. On yıllardır kendini ahlaki bir otorite, kendini oldukça beğenmiş bir otorite olarak lanse eden birinin bunu nasıl başarabildiğini anlayamıyorum."³⁰

Üzerinden geçen zaman, bireylerin ailelerinin savaştaki rolüne uzak olmaları oluşan ikilemleri azaltmadı. Tarihçiler nasıl araştırma yapabilir, sanatçılar bağıntıcılıkla suçlanmadan Almanların savaş kurbanları konusunu nasıl işleyebilirdi?

1945'in ilk altı ayında, Berlin'de 100.000 ve Almanya'nın başka yerlerinde ise toplamda 1,5 milyondan fazla, yaşları on ila seksen arasında değişen kadın, çoğu durumda çoklu ve sürekli olarak Sovyet askerleri tarafından tecavüze uğradı.³¹ Bu konu

hakkında konuşulmadı. Herhangi bir danışmanlık almadılar. Elllerinden geldiğince yola devam ettiler. Sadece ayağa kalk ve ülkenin yeniden inşasına devam et. Nasıl olsa yurtdışından hiç kimse ilgilenmeyecekti. Savaş ganimetleri; Almanlar hak ettiklerini alıyorlardı, değil mi?

1954'te Amerika Birleşik Devletleri'nde vahşeti yürek burkan ayrıntılarla dolu İngilizce bir kitap çıktı. *Berlin'de Bir Kadın*, kendini otuz iki yaşında yayıncılık sektöründe çalışan bir kadın olarak tanımlayan bir kadın tarafından isimsiz olarak yazılmıştı. İki ay boyunca süren hayatta kalma çabasının günlüğünü tutmuştu. Rusça konuşma şansına sahipti. Kendisini çevresinde meydana gelen toplu tecavüzlerden ve diğer şiddet olaylarında koruyacağını umarak, cariyesi olmak için iyi eğitilmiş bir subayı "sahiplenmeye" karar vermişti. Kitap birkaç dile çevrildi ancak başlangıçta Almancaya çevrilmedi. Sonunda 1959'da bir Alman yayıncı bulunduğu, *Berlin'de Bir Kadın* düşmanca tepkiler aldı. Yazarı egoist ve duygusuz olmakla suçlandı. En çok da Alman kadınlarının haysiyetini lekelemişti. Yazar, Almanca başka baskıların yayımlanmasını reddetmiştir.

Yaklaşık yarım yüzyıl sonra, 2003'te bir edebiyat ajanı, yazarın 2001'de ölen Marta Hillers adlı bir gazeteci olduğunu ortaya çıkardı. Kitap hemen yeniden basıldı ve bu kez olumlu eleştiriler aldı. 2005'te İngiliz tarihçi Antony Beevor'un sunuşuyla yeniden yayımlanan kitap aylarca en çok satanlar listesindeydi. Beevor kitabı "Dünya Savaşı'ndan çıkan en güçlü kişisel hikâye" olarak nitelendirdi.³²

2002'de, aynı zamanda büyük ilgi toplayan başka bir kitap daha çıktı. *Der Brand* (İngilizce *The Fire* olarak yayımlandı), Alman şehirlerine Müttefiklerce yapılan yoğun hava bombardımanlarını hikâye ediyordu ve Dresden'in İngilizler tarafından yok edilmesine odaklanmıştı. Yazar Jörg Friedrich, tartışmalara yabancı değildi. Vietnam Savaşı'na ve Bush/Blair koalisyonunun içine atıldığı Irak Savaşı'na karşı kampanyalar yürüten Friedrich, Almanların acı çektiği sağcı milliyetçiler konusunu temizlemeye çalışıyordu. Yine

de kitabını tefrika etmek için seçtiği yer, kitlesel tirajlı tabloid *Bild* gazetesi, solcu bir aktivist için pek matah bir yer değildi. Yine de işe yaradı. Kitap listelerin zirvesine yükseldi. Nazi korkuları üzerine yaptığı önceki çalışmaları onu bir dereceye kadar korumuştı. Ancak ateş fırtınası hakkında *Vernichtung* (imha) gibi kelimeler kullanması, ahlaki eşdeğerlik kurduğu suçlamalarına yol açtı.

Belki de kalıpları en çok değiştiren kitap, milenyumun öncesinde ve sonrasında Almanca ve İngilizce olarak yayımlanan W. G. Sebald'ın *Hava Savaşı ve Edebiyat* kitabıydı. Bavyera'da doğup Britanya'ya yerleşmiş olan yazar ve tarihçi, yazarlar hakkında bir makale serisi yazarken çetin bir konuyu işliyordu; *Vergangenheitsbewältigung*'u, tarihle barışmayı. En açık sözlü bölümü, savaşın son yılında birçok şehri yerle bir eden Müttefiklerin bombardımanı hakkındaydı. Birkaç yıl önce Kraliçe, Alman şehirlerini bombalara boğan saldırıları yöneten Arthur "Bombacı" Harris'in Londra'nın merkezinde bir heykelini açmıştı. Sebald okuyuculara istatistikleri hatırlattı; 75.000'i çocuk olmak üzere 700.000'e yakın yanarak veya boğularak ölen sivil, 131 şehir ve kasabaya bırakılan 1.000.000 ton bomba, Köln'de yaşayan her kişi için 31 metreküp moloz, SS'ler tarafından Dresden'de yakılan 6865 ceset, Hamburg üzerinden gökyüzüne 2000 metre yükselen alevler. Adenauer yıllarının amnezisini, ilişkilendirilmeyi reddetmek olarak değil, gecikmiş bir travma olarak yorumladı. "Savaşın son yıllarında milyonlarca [Alman] tarafından hissedilen emsalsiz ulusal aşağılanma duygusu hiçbir zaman gerçekten sözlü bir ifade bulamamıştı ve deneyimden doğrudan etkilenenler bunu ne birbirleriyle paylaştılar ne de sonraki nesillere aktardılar."³³ İrlandalı yazar John Banville kitabı inceledikten sonra, "zamanımızın yalancılığına ve ahlaki baştan savmacılığına karşı sakince ifade edilen ama şiddetli bir protesto" olarak tanımladı.³⁴

Almanya artık kendi acıları hakkında açıkça konuşabiliyordu, bir aklama aracı olarak değil ancak 1980'lerden itibaren, yeniden birleşmeden, hatta daha öncesinden itibaren kendi suçu hakkında fütursuz bir şekilde konuşabildiği için. *Zivilcourage*,

kendi inançlarınız için ayağa kalkma cesareti okullarda öğrencilere aşılandı. Yasalara uymak bir şeydir ama ya bir ülkeyi yanlış yöne götürürlerse? Öğrenciler kendi başlarına düşünmeye, “hayır” demeye, gerektiğinde direnmeye teşvik edildi.

Almanya’nın savaşa bakış açısı üzerinde durmak öğreticidir. Her on yıllık dönemde okullarda, akademide, medyada ve siyasette hesaplaşmanın nasıl daha ayrıntılı, daha acı verici ama aynı zamanda daha incelikli hâle geldiği görülüyor. Başka hiçbir savaş suçlusu ülkenin yapmadığı şekilde geçmişle hesaplaşmayı öğretiyor; Japonlar, Avusturyalılar veya İtalyanlar yapmadı bunu. İspanya’yı ve General Franco’nun naaşını Valle de los Caídos’tan (Şehitler Vadisi) çıkarma fikrine karşı on yıllarca süren direnişi kıyaslayıp karşılaştırın. Küçük bir aşırılık yanlısı grubun değil, herkesin görmesi için faşist diktatöre olan hayranlığını sergilemekten oldukça mutlu olan büyük bir seçmen grubunun karşı çıkmasına rağmen 2019’da gerçekleşti.

Almanya’nın zarar görmüş tarihine ait birçok müze ve anıt bulunuyor. Bazı yerlerde gölgede kalıyorlar. Diğerleri ise gizli kalmış hâldeler. Leipzig’de sakin bir sokakta, bir gönüllü olan Doris Lehniger kapıda beni bekliyor. Bir cumartesi sabahı erkenden Okul Müzesi’nde beni özel olarak gezdirmek için geldi. O kadar çok ziyaretçi almıyorlar, aldıklarında da önceden ayarlanmış sınıflar şeklinde oluyor. Eskiden okul olan bina 2003 yılında yakındaki nehrin taşması sonucu oluşan selin binaya zarar vermesiyle taşınırken, bir grup iyi niyetli tarihçi, sınıfları çağlar boyunca okul hayatını gösteren bir sergiye dönüştürmeye karar vermiş. Lehniger beni önce en üst kata, öğrencilerin Reich, savaş ve itaat hakkında ders aldıkları *Kaiser* odasına götürüyor. Bir alt katta Weimar Cumhuriyeti’nden bir sınıf var. O dönemin radikalizmine ışık tutuyor. Ezbere öğrenmek ve bir öğretmen tarafından cetvel veya sopayla cezalandırılmak yerine, kız ve erkek çocuklar küçük gruplar hâlinde birlikte oturuyorlardı. Hatta katılmaya, tahtaya kalkmaya teşvik ediliyorlardı. Bana 1970’leri hatırlattı. Daha sonra, bir erkek ve bir kızın gerçek boyutlu model-

lerinin olduğu, genç Hür Alman Gençliği öncüleri ve DDR'nin lideri Walter Ulbricht ve halefi Honecker'in fotoğraflarının yanı sıra barış ve sosyalizm hakkında sloganların bulunduğu Doğu Almanya odasına gidiyoruz. Bir dolapta çocukların Tanzanya ve Mozambik gibi "kardeş devletler"deki mektup arkadaşlarına gönderdikleri mektuplar bulunuyor. Çocukların yılda bir kez kırsal kesimde katılmak zorunda kaldıkları sivil savunma kamplarından hatıralar gösteriliyor. Bir diğer zorunluluk da Sovyet dönemi iş deneyimi UTP, Üretim Günü'nde çocukların sosyalist üretimi öğrenmek üzere ayda bir fabrikalara gönderilmeleri idi.

Gerçekçi bir reproduksiyonunun yaratılmaya çalışılmadığı tek oda Nazi dönemini anlatan sınıftı. Hitler döneminin hatırlanmaya değer şeyleri tüm Almanya'da yasaklandı. Bu sınıf diğerlerin daha didaktik, açıklayıcıdır. Görüntüler, 1940 yılında iki yüzden fazla engellinin yakınlardaki bir "sanatoryuma" götürülerek bir ay boyunca sistematik olarak gaza maruz bırakıldıklarını gösteriyor. Şehirdeki yedi bin Yahudi ailenin hikâyesini ve çocukların kan bağı nedeniyle nasıl ayrıştırıldığını anlatıyor. Yahudiler önce okul içinde ayrıldı, sonra kendi okullarına verildi; sonra ortadan kayboldular. Bu hikâyeler yazılı olarak anlatılıyor. Diğer odalarda bulunan renk veya kişisel dokunuş bu odada çok az. Lehniger, buranın "hâlâ çok hassas bir bölge" olduğunu söyledi. Bu mini müze ziyaretçi çekmek için yapılmadı. Bir sansasyon yaratmak için tasarlanmadı. Bunun daha çok vatandaşlık göreviyle, hatırlamanın ve başkalarına aktarmanın kişisel yükümlülüğüyle ilgili olduğunu hissediyorum.

Yeniden birleşme ve yeni bir başlangıç duygusu, Almanlara, ülkelerinin yol açtığı pek çok travmanın yanı sıra kendi yaşadıkları travmaları atlatmak için zaman ve mekân sağladı. İkisi de korkunç ama birbiriyle kıyaslanamaz iki diktatörlük nedeniyle tarihi iki kez işlemek zorunda kaldılar. Bu hâlen devam eden bir süreç. Üstelik belki de her zaman sürecektir. Ancak unutmak için hiçbir çaba sarf etmiyorlar.

2

Ana'nın Sıcak Kucaklaması

Angela Merkel ve Doğu Mirası

İnsanlar ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, on beş yıldır küçük bir kasabadan gelme azimli bir biliminsanı tarafından yönetilen bir ülkeyi şeytanlaştırmak kolay değil.

Angela Merkel'in yükselişi ve çağdaş Almanya'yı tanımlamada oynadığı rol, yirmi birinci yüzyılın başlarına ait en alışılmadık siyasi hikâyelerden biridir. Bir kadın, bir Protestan, eğitimli bir fizikçi ve boşanmış bir kadın olarak bu iş için daha az uygun görünemezdi. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı gece, otuz beş yaşındaki Merkel yoldaş, arkadaşlarının Batı'nın aşına olmadıkları sokaklarında şampanya eşliğinde yaptıkları kutlamalara katılmadı. Bazı söylentiler duymuştu ve bu yüzden annesi Herlind'i aradı. "Dikkat et anne, bugün bir şeyler var," dedi. Günlerden perşembeydi ve her perşembe günü yaptığı şeyi yaparak bir arkadaşıyla, Prenzlauer Berg'deki iki odalı dairesinin yakınındaki halka açık saunaya gitti. Merkel daha sonra, "Duyduğum şeyi gerçekten anlamıyordum,"² diye anlattı. "Duvar kalkarsa bir daha kapanmayacağını düşündüm, bu yüzden beklemeye karar verdim."³

Saunadan çıkınca sokaklarda çok sayıda insan görüp yakınlardaki Bornholmer Strasse geçiş noktasında onlara katılmaya karar verdi. "Asla unutmayacağım, saat 22.30, 23.00, hatta belki biraz daha geçti. Yalnız olmama rağmen kalabalığı takip ettim.

Aniden kendimizi Berlin'in batı yakasında bulduk.”⁴ Orada, kendisini içeri davet eden bazı yabancılarla tanıştı. “Biralarımızı açtık, çok mutluyduk.”⁵ Sonra, birçok Doğu Alman gibi geri döndü. Ertesi sabah yapacak işleri vardı. O heyecanlı ilk günlerde, tüm Doğu Almanlara Batı Alman hükümeti tarafından 100 Alman Markı “hoşgeldin parası” verildi. Merkel parasını lüks yiyecek içeceğe harcamak, bir hatıra ya da sevdiklerine hediye almak yerine pratik olanı tercih etti. “Kasım ayıydı ve hava soğuktu, bu nedenle tuvalete gitmek ya da bir fincan çay içmek için paraya ihtiyacınız vardı.”⁶

Uzun süre *nach drüben'e* (öbür tarafa) gitmeyi planlamış olsa da bu ancak altmış yaşına geldiğinde, emeklilerin Batı için Doğu Almanya'yı terk etmelerine izin verildiğinde (ekonomik faydalarını bitirdikleri zaman) olabilirdi. O gün için planı hazırды. Bir polis karakoluna giderek Doğu Almanya pasaportunu bir Batı Alman pasaportuyla değiştirecek, ardından bir yolculuğa çıkarak bir kıyıda diğerine yolculuk yapmayı hayal ettiği Amerika'ya gidecekti. “Rocky Dağları'nı görmek, arabayla dolaşmak ve Bruce Springsteen'i dinlemek istiyordum. Bu benim hayalimdi,”⁷ demişti sonradan o günleri anımsayarak. Yolda Batı Berlin'deki Kempinski Hotel'e gidip annesiyle birlikte ıstakoz yiyecekti. (Annesi 2019'da doksan yaşında ölmeden önce bunu yapmayı hiç başaramadı.)

Bütün bir Alman nesli sadece Mutti'yi, Ana'yı şansölye olarak tanıyor. Almanya'nın istikrar için duyduğu derin özlemi giderdi. Bunca zaman boyunca kendisi hakkında nadiren konuştu. *Time* dergisi 2015'te Merkel'i Yılın Kişisi seçtiğinde bile röportaj vermeyi reddetti. Cinsiyeti veya geçmişi hakkında konuşmayı sevmiyor. Bu ketumluk onun alametifarikası oldu. Eski bir yardımcısı bana Merkel'in çok nadiren duygularını belirgin biçimde gösterdiğini söylerken, bunun soğuk mizaçlı oluşundan değil, yetiştirilme tarzından dolayı olduğu konusunda ısrarcı. “Doğu Almanya'daki sistemin içinde sosyalleşti. İnsanların arkadaşlarına ihanet edebileceğinin oldukça farkındaydı. İnsanlardan çok

az beklentisi olduğu için nadiren hayal kırıklığına uğruyordu.” Onunla çalışan diğerkleri, kültüre olan ilgisinin onu ayakta tuttuğunu söylüyor. 2005-2010 yılları arasında hükümet sözcüsü olan Ulrich Wilhelm, küresel zirvelere gidip geldikleri uzun uçak yolculuklarında sadece siyasi stratejiden değil, aynı zamanda edebiyat ve sanattan da konuştuklarını anımsatıyor.

Onunla ilk defa 1990’da, Wende yılında (birleşme sürecinin alenileştiğı dönüm noktası) tanıştım, birdenbire ortaya çıkmış gibiydi. Yerleşik Batılı partiler, geçmişin lekelemediğı ve düzene ayak uydurabilecek Doğu Alman politikacılar arıyorlardı. Bu istikrarlı ve dikkatli danışmana rastladılar. Aralık ayında, genişletilmiş Federal Meclis için yapılan ilk seçimlerde Merkel, Doğu Almanya’nın Mecklenburg-Vorpommern bölgesinde iktidardaki CDU’yu temsil ediyordu. Helmut Kohl onu hemen kanatlarının altına aldı. Ona kabinede küçük bir görev olan kadın ve gençlik bakanlığı görevini verdi. Ona *Das Mädchen*, Kız adını verdi. Bundan pek hoşlanmasa da bunu gizli tutmayı tercih etti. Olayları ve konuşmaları özömsüyordu. Wilhelm, “Dikkatli olması gerekiyordu,” diye hatırlatıyor. “Başka seçeneğı yoktu. İnsanlar onun hafif sıklet olup olmadığını merak etmeye devam ediyordu. Çok zeki bir kadın. Oyunun hakkını verdi.”

Duvarın yıkılmasından sadece bir yıl sonra Merkel, kendisine tamamen yabancı olan bir siyasi sistemde bakan oldu. Bugüne kadar Batı’da zirveye ulaşan çok az Doğu Alman politikacıdan biri. Kohl ona güveniyordu. *Ossis*’in (Doğulular) düşünce yapısı hakkında ondan tavsiyeler alıyordu. Merkel de *Wessis*’i merak ediyordu.

Sonradan, Batı Almanların daha dinamik olmasını beklediğini söyledi. Buna göre uyum sağladı ve kararlarında riske girmekten kaçındı. Biyografisini yazanlardan biri olan *Die Zeit* gazetesinden Mariam Lau, Merkel’in seçmenleri riskten kaçınan ve endişeli olarak gördüğünü söylüyor. Merkel bu izlenimini her zaman korudu.

1994 yılında Kohl, çırağını çevre bakanlığı makamıyla ödöl-

lendirdi. Atama, Almanya'nın AB dönem başkanlığının ortasına denk gelmişti. Hemen sonra Avrupalı meslektaşlarıyla toplantılara başkanlık etmek zorunda kaldı. Bunlardan biri İngiliz John Gummer'dı. "Koltuğa tam anlamıyla yeni geçmişti," diye anlatıyor. "Ona yardım eden üç yöneticiden biriydim. Harika biriydi. Bu yeni bakanın dikkate değer biri olduğunu söylemek için karıma telefon ettiğimi hatırlıyorum." Gummer, Merkel'i Suffolk'taki seçim bölgesini ziyaret etmeye davet etti. Merkel o sırada Cambridge'de bir doktora öğrencisini değerlendiren kocasını da beraberinde getirdi. Gummer ailesinin evinde kaldı ve zamanlarının çoğunu şömine başında sohbet ederek geçirdiler. Cuma akşamı, Gummer onu bölgedeki Muhafazakârların lokaline götürdü. Avrupa karşıtı duygular, savaşın sürekli gündeme getirilmesi onu şaşırtmıştı. "Artık senin için ne kadar zor olduğunu biliyorum," dedi sonra Merkel. İngiliz ya da belirli bir İngiliz tipi hakkında önemli bir ders almıştı.

Merkel nereye giderse gitsin diplomatik ve sağduyuluydu. Kohl, kabinedeki pozisyonuna göre daha prestijli olan bir dizi resmi ziyarette kendisine eşlik etmesi için onu davet etti. Soğuk Savaş sırasındaki kahramanı Ronald Reagan ile tanışacağı için özellikle heyecanlıydı. SSCB'ye karşı yaptığı sert konuşmasını sevmişti. Giderek daha fazla öne çıkıyordu ancak keskin bir yükseliş değildi onunki. Doksanların ortalarında, ekonomi durgunlaşırken ve birleşmenin verdiği heyecan azalırken, Almanya kendinden şüpheye düştüğü döngüsel krizlerinden birini yaşıyordu. Batı dünyasında Bill Clinton ve Tony Blair tarafından yönetilen daha genç bir politikacı kuşağı ortaya çıkıyordu. Almanya'da CDU eyalet seçimlerinde düşüş yaşarken, Kohl son kullanma tarihi geçmiş olarak addediliyordu. 1998 seçimlerinde Sosyal Demokratların karizmatik yeni lideri Gerhard Schröder'e yenildi.

CDU'da birkaç kişi parti lideri olarak Kohl'dan görevi devralmak için sıraya girmişti. Eyaletlerde parti saflarında yükselmiş tek tip, kır saçlı adamlardı. Merkel akıl hocasına ve müttefiklerine sırt çevirdi. Bu bir riskti ama hesaplanmış bir riskti. Kohl

ve halefi olarak seçtiği Wolfgang Schäuble'nin adları partide bir finansman skandalına karışmıştı. Parti tabanından bazıları radikal değişimi savunuyordu. Aralık 1999'da *Frankfurter Allgemeine* gazetesi için nesiller arası bir değişimin zamanının geldiğini bildiren bir fikir yazısı kaleme aldı. Siyaset dünyası şaşkına dönmüştü. Temkinli olarak addedilen bir kadın, acımasız bir tarafı olduğunu göstermişti. Bu bir baba cinayeti idi. Kendini hızla partinin en iyi pozisyonuna getirdi. Takım elbiseli adamlar şaşkına döndü. Uzun sürmeyeceğini varsaydılar. Kendilerine, Merkel'de, parti kulislerinde yıllarca puro içmekle kazanılan deneyimi göstermek için kullanılan "ahır kokusu" olmadığını söyleyerek güvence veriyorlardı. Onu geride bırakarak Bavyera Başbakanı ve kardeş parti olan muhafazakâr Hristiyan Sosyal Birlik (CSU) partisinin başkanı Edmund Stoiber'i 2002 seçimlerine aday göstererek kısa vadeli bir zafer kazandılar. Hareket korkunç bir şekilde geri tepti. Stoiber anketlerde büyük farkla kazanması beklenen galibiyeti yenilgiye dönüştürmeyi başardı. Schröder, kampanyasını Irak Savaşı'na karşı yaptığı muhalefetine dayandırmıştı. Bariz bir üstünlükle yeniden seçildi.

Stoiber'in yenilgisi Merkel için kapıyı açtı. Kohl bir kenara bırakıldı. Merkel ve CDU'dan sorumlu yeni ekipte öylesine bir utanç uyandırıyor ki onun için yapılan olan yetmişinci doğum günü programı aniden iptal edildi. Kohl giderek daha hırçınlaştı ve Merkel'i asla affetmedi. 2014'te *Der Spiegel*, Kohl'un, otobiyografisini yazan adı bilinmeyen bir yazara Merkel'in ihanetine duyduğu öfkeyi anlattığı ses kayıtlarını yayınladı. "Bayan Merkel yemek yerken doğru düzgün çatal bıçak kullanmayı bile bilmiyordu. Devlet yemeklerinde ortalıkta dolanırdı ve ben sık sık onu düzeltmek zorunda kalırdım."⁸ Merkel ise ondan daha iyi olduğunu bilerek, onun müstehzi hâllerine sessizce katlandı. Yine de her açıdan büyük bir politikacı için üzücü bir son oldu.

Merkel dönemi Kasım 2005'te başladı. Bir dizi tartışmalı ekonomik reform başlatan Schröder'in kurduğu koalisyon zor durumdaydı. İktidar, elindeki zarları atarak erken seçim kararı aldı.

Merkel'in kampanyası sönük geçerken, seçim turunda da hatalar yapıyordu. Kamuoyu görüşünü hiçe sayarak Irak konusunda Amerikalılara güçlü biçimde destek olduğu için eleştiriliyordu. Ancak seçimi çok az farkla CDU kazandı. Şansölye olmasına karşın kabinedeki on altı sandalyeden sekizini SPD'ye vermek zorunda kaldı. Bu, üçü Sosyal Demokratlarla, (GroKo) olarak adlandırılan büyük koalisyonların ülkeyi yönettiği dört dönemin ilkiydi. Böyle bir güç paylaşımı birçok ülke için imkânsız veya kısa ömürlü olacak olsa da bu ilk GroKo bir istikrar modeliydi ve birçok kişi tarafından Almanya'nın en başarılı hükümetlerinden biri olarak görülüyor. Merkel yurtiçinde ve yurtdışında anlaşmalar yaptı. Bir veya iki yıl içinde Avrupa'da kıdemli devlet yöneticisi olarak sivrilmeyi başardı. Abartılı jestlerden kaçınarak yurtiçinde ve yurtdışında bir istikrar ve tanınırlık elde etti.

Merkel gösterişlinin tam tersi. Hâlâ memleketi Templin yakınlarındaki küçük kulübesini elinde tutuyor, Berlin'deki her zaman gittiği kuaförüne gidiyor ve zaman zaman market alışverişi yapıyor. Sanat konusunda doymayan bir açlığı var. Bazen en sevdiği bir iki müzenin yöneticisine telefon ederek belirli bir sergiyi sakın bir şekilde gezebilmek için biraz daha açık kalmalarının sakıncası olup olmadığını doğrudan kendisi sorar.

Uluslararası sahnede görevini layıkıyla yapan ve sürprize yer bırakmayan muhataplarına saygı duyuyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde tatil yapmayı çok seviyor ancak bu ülkenin son iki başkanıyla mücadele hâlindeydi. Trump ile korkunç ilişkileri vardı. Trump'ın ilkel kabalığını küçümsüyordu. Trump, Merkele onu toplum içinde küçümseyerek karşılık verdi. Daha da şaşırtıcı olanı, Barack Obama ile anlaşamamasıydı, en azından ilk başta böyleydi durum. Obama'nın söylemine ilişkin şüpheleri vardı. 2008'de Demokrat Parti'nin adayı olmak için yarışırken, kampanya ekibi Alman yetkililere Obama'nın Berlin'de bir konuşma yapıp yapamayacağını sordu. Brandenburg Kapısı'nı fon olarak kullanıp kullanamayacağını soruyorlardı. John F. Kennedy'nin "*Ich bin ein Berliner*" ve Reagan'ın "Bay Gorbaçov, bu duvarı yı-

kın” sözlerinin tekrarlanmasından çekinen Merkel bu fikre karşı olduğunun bilinmesini sağladı. Bir biyografi yazarına “[hükümetin] görevlerini karizma ile çözemezsiniz”⁹ demişti.

Görev yaptığı süre uzadıkça ihtiyatlı olmanın, her şeyi küçük adımlarla yapmanın, tüm olasılıklara karşı çapraz kontrol yapmanın yararları konusunda o kadar çok ikna oldu: “Benim için, bir karar verirken olası tüm seçenekleri gözden geçirmek her zaman önemlidir.”¹⁰ Meclisteki sandalyesinde oturup aynı anda danışmanları veya arkadaşlarıyla konuşurken dahi onlarla mesajlaştığı için müzmin bir mesaj bağımlısı olarak biliniyor. Bu nedenle ona *Handy-Kanzler*, cep telefonu Şansölyesi lakabı takıldı. Langenscheidt sözlüğünün 2015 yılının kelimesi olarak seçtiği “merkeln” sözcüğü, çitin üzerinde durmak ya da kararsızlık anlamına geliyordu.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca Merkel’in bizatihi kendisinde vücut bulduğu şekliyle güvenilirlik ve sağduyu, çağdaş Alman yaşamının baskın özelliklerinden ikisi oldu. Alman siyasi kültürü, iyi ve kötü olan şeyler için şok emici olarak dizayn edildi. Merkel yönetimi devraldığında ülke istikrar için haykırıyordu. Schröder’in liberalleşme reformları ekonomiyi harekete geçirmiş ancak ülkeyi bölmüştü. Irak, Almanya’nın dış politikadaki müttefiklik ilişkilerini bozmuştu. Duvar’ın yıkılmasından on beş yıl sonra coşku sona ermişti.

Bu istikrar özlemini anlamanın anahtarı, bunun tersini anlamaktır. 1989’un zorlu günlerini düşündüğümde hâlâ duraksıyorum. Herhangi bir şey ters gidebilirdi. Ancak sürecin içinde yer alanlar için bu böyle olmadı.

1989 yazının başlarında, tam zamanlı çalışmak için Doğu Berlin’e yerleştim, ki ön tarafında pusula sembolü olan Doğu Almanya basın akreditasyonum hâlâ duruyor. O zamanlar olduğu gibi bugün de Berlin’in en çirkin caddesi olan Leipziger Strasse’de sıkıcı, yüksek katlı, beton apartmanlardan oluşan bir blokta yaşıyordum. *Başkalarının Hayatı* filmini izleyen herkes şu sahneyi canlandırabilir gözünde; solmuş gri takım elbise ve bej

ayakkabı giymiş, aynı asansörü paylaşan, başları öne eğik, insanları gizlice dinlemek için sıradan sakinlerin erişemediği en üst kata çıkan adamlar. O binadaki çok az yabancından biriydim. Yakındaki sokaklar karanlıktı ve neredeyse tamamen sessizdi. Burası sınır bölgesiydi, Charlie Kontrol Noktası'ndan bir taş atımı uzaklıktaydı. Duvarın diğer tarafındaki manzaraya muhafazakâr ve anti-komünist gazetecilik devi Axel Springer'in çok katlı binası hâkimdi.

İşgalci bir müttefik olarak, istediğim zaman Doğu'dan Batı'ya geçebiliyordum. Pullarım bittiği için birkaç ay içinde pasaportumu değiştirmek zorunda kaldım (kontrol noktasında bazı sınır görevlileriyle tanışmıştım). Dost olduğum Doğu Almanlara bundan bahsetmemeye çalıştım. Bunları duymak onlar için can sıkıcıydı. Birkaç ay içinde kafeslerinden çıkabilecekleri kimsenin aklına gelmemiştii. Macar yetkililerin Avusturya sınırını açmasıyla bentler yıkılmaya başladığında bile hiç kimse, en zeki istihbarat görevlisi bile o yılın Kasım ayında yaşanacak olan olayları tahmin edemezdi. Yeniden birleşme her zaman mevzuatta olmasına ve bölünmüş ülkenin anayasasının geçici olmasına rağmen, çok az insan bunun gerçekten olacağını düşündü. 1987'nin sonunda, Gorbaçov reformlarına son hızla devam ederken bile, Batı Almanların onda birinden daha azı, yüzyılın sonunda iki Almanya'nın bir olacağına inanıyordu.

İlk toplu protestolar mayıs ayında, iktidardaki Sosyalist Birlik Partisi'nin (SED) seçimlerde %98,85 oranında oy almasının ardından başladı. Sovyet blokunun standartlarına göre bile bu çok saçmaydı. Doğu Berlin'in merkez meydanı hâline gelen beton bir mimari ucube olan Alexanderplatz'da ve Leipzig'de kiliselerle ve çevreci gruplarla bağlantılı eylemci gruplar protestoya başladı. Komşuları Polonya'da Dayanışma Sendikası ve diğer örgütlerin de dahil olduğu yuvarlak masa görüşmelerinin yapıldığını duymuşlar ve neden Doğu Almanya'da da olmasını diye düşünmüşlerdi.

Bir ay sonra, 7 Haziran'da uluslararası medyanın önünde, reformist Macar hükümeti Avusturya sınırını açtı. Bu, Demir Per-

de'deki ilk fiziksel kırılmaydı. Macaristan, Doğu Almanya gibi “kardeş” devletlerin vatandaşları için başta Balaton Gölü'ndeki plajlar olmak üzere popüler bir tatil yeri idi. Doğu Almanlar için gürültülü Trabis'leriyle ya da trenle Çekoslovakya üzerinden uzun bir yolculuk gerektiriyordu. 19 Ağustos'ta, Macaristan'ın Sopron kasabası sakinleri, sınırın hemen ötesindeki Avusturyalılarla bir “arkadaşlık” pikniği yapmak için izin istediler. Hükümet kabul etmesine rağmen, Doğu Alman tatilcilerinin bunun gerçekten ne anlama geldiğini anlamaları biraz zaman aldı. İlk gün sadece dokuz yüz kişi giderek orada kaldı. Bu küçük dere bir sele dönüşecekti. Berlin'e döndüklerinde birçok aktivist ne kadar çok yurttaşının dışarı çıktığını fark edince hüsrana uğradı. Şimdi hatırlamak tuhaf gelse de bu idealistler DDR'yi ortadan kaldırmak değil, değiştirmek istediler.

Barışçıl devrimin ana üssü iki farklı kiliseydi: Leipzig'deki Nikolaikirche ve Doğu Berlin'deki Gethsemanekirche. İronik bir şekilde, Mihail Gorbaçov'un Doğu Almanya'nın kırkinci doğum gününü kutlamak için 7 Ekim'de yapacağı ziyaretin yaklaşması muhalefeti harekete geçirdi. Anacadde Unter den Linden'de onu karşılayan kalabalığın içinde olduğumu hatırlıyorum. SED, koruyucusu olması gereken bir adam olan Sovyet Komünist Partisi genel sekreterinin popüleritesi karşısında taşlaşmıştı. Özgür Alman Gençliği'nin toplanmış üyeleri tarafından meşalelerle aydınlatılan geçit töreninin sıkı kontrollü ve sakin geçmesi gerekiyordu. Yine de etrafımda dolaşan sivil giyimli Stasi görevlilerinin şaşkınlığına rağmen çevremdeki insanlar sokaklarda “Gorby, Gorby” diye bağırıyorlardı. Bu ziyaret, komünizmin çöküş döneminin en ünlü cümlelerinden ikisini üretti. Gorbaçov, anılarında Honecker'e şöyle dediğini hatırlıyor: “Hayat geç gelenleri cezalandırır.” Honecker ise karşı çıkarcasına, “Ölü ilan edilenler genellikle uzun süre yaşarlar,” dedi ve ekledi, “Bir santim verirse her şey çöker.”¹¹ İlkinde yanılıyordu ama ikincisinde haklıydı.

Kalabalık, Gethsemane Kilisesi'ne giden yola çıkmadan önce tekrar Alexanderplatz'da toplandı. Birkaç gün önce orada bir

nöbet başlamıştı. Kilisede o zamandan beri arkadaş kaldığım bir adamla tanıştım. Uwe Fechner, yirmili yaşlarında, devlet televizyonu için çalışan bir mühendisti o zaman. Kilisenin hemen bitişiğinde yaşıyordu. Prenzlauer Berg bugünkü gibi değildi. Berlin Duvarı'na yakın, karanlık ve sessizdi. Evlerin çoğu boştu. Fechner de birkaç arkadaşı gibi bir daireye çökmüştü. Yakınlarda bir muhalif buluşma yeri olan Çevre Kütüphanesi'nin civarında takılmasına karşın kendisini özellikle politik olarak addetmiyordu. Nöbet başladığında, yardım edip edemeyeceğini sordu. Önce rapor almak için doktora gitti. Grip olduğunu söyledi; soru sormadan bir ay rapor verdiler. Kiliseye geri döndü ve orada peder, basın sözcüsü olmayı denemesini önerdi. Fechner bunun ne anlama geldiği hakkında hiçbir fikri olmasa da denemeye karar verdi. Gethsemane Kilisesi, birçok binada olmayan bir şeye sahipti: gerçekten çalışan bir telefon. Muhalefet için kilit noktalarından biri hâline geldi. Batılı gazeteciler nöbeti öğrenmeye ve neler olup bittiğini haber yapmaya başladılar. Yabancıların başkentin dışındaki yerleri ziyaret etmek için özel izin almaları gerektiğinden, oraya gitmeleri Leipzig'e gitmekten daha kolaydı.

O hafta sonu dönüm noktasıydı. Kilisenin içinde insanlar kol kola ilahiler söyleyip dualar ettiler. Pazar günü, içeride yüzlerce kişi kamp kurdu. Yetkililer bölgeyi boşaltacaklarını bildirdiler. İçeridekiler, ki ben de aralarındaydım artık, pencerelerden projektörleri görebiliyor ve polis köpeklerinin havlamalarını duyabiliyorlardı. Yanımda bir kadın, "Tanrım, sonunda Çin çözümü geldi," diye haykırdı. Sadece birkaç hafta önce, SED mensubu üst düzey bir heyet Pekin'i ziyaret etmişti. Honecker'in varisi Egon Krenz, Çin hükümetine o haziran ayında Tiananmen Meydanı'ndaki öğrenci hareketini bastırdığı için teşekkür etmişti. Krenz'in konuşması, Doğu Almanya devlet medyası tarafından protestoculara evlerine dönmeleri için bir uyarı olarak geniş çapta yayıldı. Misafirlik sonuna yaklaşıyordu; Bernd Albani adındaki isimsiz bir kahraman olan rahip bizi sessizce ayrılmaya

davet etti. Neyle karşılaşacağımız hakkında hiçbir fikrimiz yoktu. Elli kadar ordu kamyonu saydım. Bir hoparlör bize ellerimizi başımızın üzerine koymamızı söyledi. O gece birçok insan fena hâlde dövüldü. Yüzlerce kişi, başlarından tutularak veya coplarla vurularak minibüslere bindirilirken “Şiddete Hayır” sloganları atıyordu. Yine de en önemlisi, kimse öldürülmedi. Geçmişte yaşananlar göz önüne alındığında, komünist devlet gözlerimizin önünde cüretini yitiriyor gibi görünüyordu.

Leipzig’de sonraki gece daha da dramatikti. Kamyonlar dolusu toplum polisi, Halk Milisleri, teçhizatlı ve ateş etmeye hazır hâlde protestocuları bekliyordu. Ancak daha sonra polis memurları tarafından verilen ifade, emirlere uymadıklarını ve ateş açmadıklarını doğruladı. Artık Nikolaikirche, rehberlerin hikâyeyi anlattığı popüler bir turistik mekân. “Saksonlar Saksonlara ateş etmez,” diyorlar. Hemşeriliğin bununla pek ilgisi olduğundan emin değilim ama yerel halk bunun olduğu konusunda ısrarcı. Şehirlerden herhangi birindeki görevliler gerçek mühimmatla karşılık verseydi her şey olabilirdi. DDR, dünya üzerindeki en etkili gözetlenen toplumlardan ve en militarize edilmiş alanlardan biriydi ve o sırada yetkililerin çaresizliği göz önüne alındığında, olayların şiddete dönüşmemesi gerçekten hayret verici. Hasta olan Honecker, ekim ayının ortasında görevini Krenz’e devretti. Dresden’den ılımlı bir isim olan Hans Modrow’u başbakan olarak atadı ancak Krenz reformculara en uzak olan kişiydi. Birkaç yıl sonra hapse atıldı. Hâlen Duvar’ın yıkılmasından pişmanlık duyuyor.

Ve yine de bir ay sonra beceriksiz Merkez Komite sözcüsü Günter Schabowksi, Doğu Almanlar için seyahat kısıtlamalarının *sofort, unverzüglich*, derhal ve gecikmeksizin kaldırıldığını açıkladı. Yetkililer, insanların kontrol noktalarında sakince sıraya girerek pasaportlarını damgalatacağını, Batı’da alışverişe gideceğini, akşam yemeği için geri eve döneceğini ve her zaman olduğu gibi Doğu Almanya’ya gerçekten hizmet etmeye devam edeceğini mi düşündü?

Geriye dönüp bakıldığında, o dönemde Doğu Alman devle-

tinin varlığının sona erdiği sonucuna varılabilir. Nasıl 1940'ların sonları ile 1950'lerde iki milyon insanın göç etmesi Duvar'ın 1961'de inşa edilmesine yol açıtıysa yıkılır yıkılmaz sistemin hiç şansının kalmadığı açıktı. Kendi koşullarında değerlendirildiğinde Duvar'ın işe yaradığı iddia edilebilir. "Anti-Faşist Koruma Rampası," değişik noktalara yerleştirilmiş bubi tuzakları, bekçi köpekleri, siperler, gözetleme kuleleri ve seyyar devriyelerin olduğu bir ölüm şeridi ile iki duvardan oluşuyordu. Şehrin etrafında 156 kilometre uzunluğundaydı. İki Almanya'yı ayıran 1400 kilometrelik sınırda 50.000 silahlı muhafız devriye geziyordu. Doğu Almanya'nın yarım asırlık ömrü boyunca kaçmaya çalışan 75.000 kişi yakalanırken 140 kişi hayatını kaybetti. Yalnızca 5000 insan izinsiz olarak dışarı çıkmayı başarabildi.

Almanya'da 9 Kasım'a *Schicksaltag*, kader günü denir çünkü ülke tarihindeki bir dizi önemli olay bugün gerçekleşti. 1848 Devrimi'nin ezilmesi, 1918'de Karl Liebknecht tarafından komünist devletin ilanı ve Hitler'in 1923'te Münih'te giriştiği başarısız Birahane Darbesi. İyi tarafta ise Albert Einstein'ın 1922'de Nobel Ödülü'ne layık görülmesi bu tarihe denk geliyor. Ancak bugün en çok, 1938'de çoğu Alman kendi işleriyle uğraşırken Nazilerin sinagoglar ile Yahudilerin evlerine ve mülklerine saldırdığı *Kristallnacht* ile ilişkilendirilir. Bu meşum sebepten, 9 Kasım yerine 3 Ekim, Alman Birliği Günü ilan edilerek ulusal tatil oldu. Bununla birlikte, 1989'dan beri Duvar'ın yıkılışına ilişkin önemli tarihler kapsamlı bir şekilde anılıyor. Her fırsat demokrasinin, özgürlüğün ve yeniden birleşmenin doğası üzerine düşünmeye kapı aralıyor. 2019'daki otuzuncu yıldönümünde ise Alman toplumunun durumuyla ilgili endişedeki artışın her zamankinden daha fazla olduğu gözlemlendi.

Ne zaman Berlin'e gitsem kafamda Duvar'ı canlandırırım. U-Bahn'da veya S-Bahn'da, yaya ya da arabada olayım, ne zaman "aşacağımı" bilirim. Duvar'ın nereden geçtiğini anlamak hâlâ çoğu yerde nispeten kolay. Arkadaşım Fechner artık engelliler için çalışan bir sosyal hizmetler uzmanı. Henüz ergen olan oğlu ve kızı, eskiden hayatın nasıl olduğunu anlamaya çalıştıklarını

söylüyorlar. Dediklerine göre babaları aracılığıyla dolaylı olarak Doğu Almanya'yı az da olsa anlıyorlar.

Geçen yıldönümünde Fechner ile Gethsemane Kilisesi'nin dışında bir buluşma ayarladım. Otuz yıldır aynı dairede yaşıyor. Binası yenilendi; eskiden olduğu gibi ısıtma ve sıcak su merkezi değil artık. Şimdi bu blok, şehrin en çok talep gören binalarından biri. Sosyal hizmetlerde düşük maaşla çalışan birinin evden atılmamasını sağlayan, kirası piyasa ederinin belki de onda biri düzeyinde belirlenmiş güvenceli bir kiralık evi var. Gerçekten merak ediyorum, böyle bir şey dünyanın başka neresinde olur? O önemli günlerin bir videosu kilisenin tuğla cephesinde sergileniyordu. İçeride #Mauer30 (30. yılında Duvar) hakkında ciddi bir tartışmayı dinledik; sunak daha sonra, Engerling adlı eski bir Doğu Alman halk grubu için boşaltılmıştı. Butik tasarım mağazaları ve kokteyl barların önünden geçerek *Bornholmer Strasse*'deki *Bösebrücke* köprüsüne doğru yürüdük. Burası sınırın ilk açıldığı yer. Fechner ve arkadaşlarının o gece koşarak geldikleri nokta burası. O akşam yaşanan kaos, "*Bornholmer Strasse*" adlı 2014 yapımı popüler bir filmde zekice anlatıldı. Görevliler başlangıçta ürkütücü biçimde sessiz olan kontrol noktasından koşarak geçen bir köpekten irkildi. Kalabalığın toplanmaya başladığını gördüklerinde neler olup bittiğine dair hiçbir fikirleri yoktu. Schabowski'nin basın toplantısını izlemişlerdi ancak olaylardan bihaberlerdi. İktidardaki hiç kimse sorumluluk alıp onlara net emirler vermemişti. Saat 23.30'da (üzerindeki stresle ofisinde bir şişe schnapps içerek baş etmeye çalışan) siyasi komutanın görüşlerine rağmen görevli subay, bariyerin kaldırılmasını emretti.

Diğer taraftaki Fransız sınır muhafızlarını geçen Doğu Almanların ilki daha fazla karanlık ve kasvetle karşılandı. Batının böyle olmaması gerekiyordu. Bu alan, diğer taraftaki duvara yakın hemen hemen her yer gibi insandan yoksundu. Yolda bazı düzensiz bölümler vardı. Osis'in bir benzin istasyonu bulması biraz zaman alırken bu esnada Batı'da dramatik bir şeylerin yaşandığına dair haberler yayılmaya başladı. Batı Berlin'in ana

alışveriş caddesi Kurfürstendamm'da şampanya, bira, tokalaşma ve kucaklaşmaların yaşandığı gece boyu süren eğlencelerin gerçekleşmesi biraz zaman aldı. Fechner'e gelince, birçok yurttaş gibi bütün geceyi kutlayarak geçirdi ama (Merkel gibi) o da işe dönmek için erken saatlerde sınırı geçti. Ve o bir muhalifti. İşyerinde, atölyedeki yoldaşlarının çoğu bir şey olduğundan habersizdi. *Bornholmer Strasse*'de yayaların veya araba sürücülerinin evraklarını kontrol etmek için götürüldükleri noktada dururken bana bütün bunları anlattı. O yerde artık bir Lidl süpermarketi var. Devrimden sonra oluşan yeni normalin bir parçası.

Duvar yıkılmadan önce toplumsal dinamikler değişmeye başlamıştı. Protestolar aktivistler ve öğrencilerden sıradan işçilere dek uzanırken, komünizm karşıtlığı birleşme yanlılığına evrilmişti. Özgürlük sloganı olan, *Wir sind das Volk*, Biz Halkız, yeniden birleşme sloganına dönüştü: *Wir sind ein Volk*, Biz Tek Bir Halkız. 1989'un son aylarında, Doğu Almanya nüfusunun yarısından fazlası oradaki yaşamı ilk elden görmek için Batı'ya gitti. Pek çoğu, özellikle genç, hırslı, istihdam edilebilir ve düzgün iş olanakları arayışında olan kadınlar orada kalmaya karar verdi.

Duvar'ın yıkılmasından bir gün sonra, Soğuk Savaş'ın en sıkıntılı yıllarında ülkeyi yöneten eski şansölye Willy Brandt, "*Jetzt wächst zusammen, was zusammen gehört*" (Birbirine ait olan, birlikte büyür) açıklamasında bulundu.¹² Solun, ülkeler arasındaki huzurun büyük mimarı, Almanların kendilerini bir olarak görmelerinin artık tehlikeli olmadığını sinyali veriyordu. Yeni normalin nasıl olacağını kimse bilmiyordu. Kohl, Berlin'deki Schöneberg belediye binasının dışındaki kendinden geçmiş kalabalığın önünde, "geleceğe doğru yolumuzu dikkatli bir şekilde adım adım bulmanın" önemli olduğunu söylüyordu; "çünkü tehlikede olan ortak geleceğimizdir."¹³ İki hafta sonra bir konfederasyon için on maddelik bir geçiş planı sundu. Sürecin on yıl sürebileceğini düşünüyordu.

Yeniden birleşme dönemi daha dramatik anlara da şahitlik

etti: Mart 1990'da yapılan ilk demokratik seçimler, Temmuz'da uygulamaya geçen parasal birlik ve DDR'nin resmen dağılmasına yol açan kararlar. Başından itibaren birleşmenin iki devletin bir araya gelmesi değil, birinin diğerine eklemlenmesi olduğu belliydi. Federal Cumhuriyet, Doğu'nun yeniden yapılandırılmış beş eyaletini alarak daha da büyüdü. DDR'den geriye ise hiçbir şey kalmadı.

Doğulu politikacılar yeni demokrasilerinin tadını çıkarıyorlardı. Normal bir parlamento olarak Mart seçimleri ile yeniden birleşme arasında kalan yedi aylık sürede gerçekleştirdiği otuz sekiz oturumda, Volkskammer' ülkeyi ilga eden de dahil olmak üzere 261 hayati önemdeki yasayı titizlikle inceleyip kabul etti. Kabine, geçmişi temiz kalmış politikacılardan (küçük bir grup) ve sivil aktivistlerden oluşuyordu. Sadece Doğu'daki eski rejimden değil, aynı zamanda Batılı anaakım siyasi yapılardan da farklı bir şekilde siyaset yapmaya azmetmişlerdi. Yeni atanan silahsızlanma ve savunma bakanı (unvanı kendisi belirlemişti), Rainer Eppelman adında eski bir vicdani retçi ve muhalif rahipti.

Ancak esas devinim başka bir yerdeydi. Lothar de Maizière, Doğu Almanya'nın lideri olmuş olsa da Batı'daki Helmut Kohl süreçten sorumlu olan kişiydi. Pek çok Doğu Alman, birleşmeyle yalnızca Kohl'un sorumlu olmasından ötürü oldukça memnundu. Sakallı ve gözlüklü eski bir avukat (muhalifleri savunmakla meşhur) ve bir zamanların profesyonel viyola sanatçısı olan de Maizière, geniş bağlantıları olan ve Fransa'dan kaçan Huguenot bir aileden geliyordu. O ve Kohl, fizik ve tavır olarak zıt kutuplardaydılar. Birbirleriyle geçinemiyorlardı. Kohl onun karamsarlığı karşısında hayal kırıklığı yaşıyordu. Çağdaş Almanya tarihçiliğinde önemli bir şahsiyet olan tarihçi Fritz Stern, de Maizière ile Haziran 1990'da yaptıkları bir konuşmayı aktarıyor: "De Maizière'e, birleşmenin ekonomik sorunlarının çok büyük olmasına rağmen, yönetilebilir olacağını düşündüğümü, diğer

tarafından ahlaki-psikolojik sorunların çok daha büyük olacağını ve bunların çözümünün çok daha uzun süreceğini belirttim. ‘Yeni Almanya’ya on yedi milyon psikolojik sakatı getirmek istemiyorum’ diyerek bana hak vermişti.” Ekim ayında, yeniden birleşmenin ardından de Maizière, Kohl’un kabinesine seçilen beş Doğu Almandan biri olarak hiçbir fonksiyonu olmayan Özel İşlerden Sorumlu Bakanlık görevine getirildi. İki ay sonra, Stasi için muhbirlik yaptığı iddiaları üzerine haksız yere eleştirildi. Bunlar sonunda çürütülse de hasar vermişti.

1 Temmuz’da Doğu ve Batı, DDR’nin para birimi olan Doğu Alman Markı’nın kaldırılmasıyla ekonomik olarak birleştiler. Kohl ve kabinesi, piyasa değerinin oldukça uzağında olsa dahi bire bir oranla dönüştürmeyi tercih ettiler. Bu durum Doğu Alman mudiler için bir nimet ve psikolojik bir güven ifadesiydi. Ancak Doğu Alman endüstrisini aşırı değerli kılarken endüstriyi halihazırda olduğundan daha da rekabet edemez hâle getirerek bir felakete neden olacaktı. Bu durum Doğu Alman partileri için başka bir şikâyet konusuydu fakat bu seferki ruh hâli coşkulu olduğu kadar ironikti de. Adlershof’taki bir depoda, bir araştırma merkezi ve daha sonra bir teknoloji start-up merkezi hâline gelecek olan eski Stasi alay karargâhında böyle bir toplantıydım. Son Doğu Alman Markı’mızı Doğu kokteylleri içerek, Doğu sosisi yiyip Doğu müziği dinleyerek harcıyorduk. Bazıları çoktan *ostalji* yapmaya başlamıştı.

Kohl televizyondan yayınlanan bir konuşmasında (yakında tek ulus hâline gelecek olan) her iki ulus için daha iyi bir yaşam vaat etti. “Bu, Anavatanımızın birliğine giden yolda çok önemli bir adım, Alman ulusunun tarihinde büyük bir gün.” Doğu vatandaşlarını geleceğe güvenle bakmaya ve Batı’yı ortak yarar için fedakârlık yapmaya çağırıyordu, hiçbir uyarıda bulunmadan ilan etti: “Ortak çabalarımızla, yakında Mecklenburg-Vorpommern ve Saksonya-Anhalt’ı, Brandenburg, Saksonya ve Thüringen’i

Yazar burada Doğu Almanya’ya özgü olan şeyler için kullanılan “Ost” önekinini kullanarak kelime oyunu yapıyor. –çn

içinde yaşamının ve çalışmanın harika olacağı çiçek açan topraklara dönüştürmeyi başaracağız.”¹⁵ Kullandığı çiçek açan topraklar deyimiyle acımasızca alay edilecekti.

Kohl işi bitirmeye kararlıydı ve bu yolda ilerlerken şüpheyle yaklaşanları bir bir eliyordu. 1990'daki Birleşme Antlaşması, yeni oluşturulan beş Doğu Bundesländer'e ve şehir devleti olarak yalnızca Berlin'e (Hamburg ve Bremen'e de tanınan bir statü), Temel Kanun'un 23. maddesini kullanma ve Federal Cumhuriyet'e katılma izni verdi. Bu, kurucu isimlerin tahmin ettiği bir şey değildi. Yeniden birleşme gerçekleşirse Temel Kanun'un başka bir maddesi kullanılarak yürürlükten kaldırılacağını ve yerine kalıcı bir şeyin konacağını öngörmüşlerdi. Bunun yerine, geçici olarak kabul edilen şeyin kalıcı olmasına izin verildi. Temel Kanun o kadar popüler ve işlevsel hâle gelmişti ki neden yeni katılan topraklarda da uygulanması?

Ertesi yıl Federal Meclis, hükümet merkezinin Berlin'e geri taşınmasını az bir farkla onayladı. Bonn'da kalmak isteyenlerin bunun için birkaç nedeni vardı. Biri kişisel rahatlıktı; Berlin pis olarak görülüyordu. Diğerleri nispeten daha anlamlı gerekçelerdi. Bonn'un Hollanda ve Belçika sınırlarına yakın konumu Batı'ya yönelimi simgeliyordu. Berlin'in Almanya ve Prusya tarihiyle ilişkisini paylaşmıyordu. Ancak Berlin savunucuları galip geldi. Almanya geçmişiyle yüzleşecek kadar olgundu.

Yeni bir hükümet merkezi inşa etmek için büyük bir inşaat programına girişildi. Çalışmaların çoğu, Duvar'ı çevreleyen bölgede gerçekleşirken bir kısmı tavşanların, tilkilerin ve DDR sınır birliklerine ait bekçi köpeklerinin bulunduğu, başka hiç kimsenin olmadığı bir yerdeydi. Norman Foster'ın ustalık eseri olan yeniden tasarlanmış Reichstag'ının cam kubbesi, yeni Almanya'nın karakterine fiziksel bir biçim veriyordu. Halk, seçilmiş temsilcilerine tepeden bakarak etrafta dolaşabilirdi. Çoğu modern parlamento gibi, parlamento odası bir yarım daire şeklinde düzenlendi. Çatışma için değil, fikir birliği için tasarlandı. Saygı, retorik söylemlerden ziyade komitelerde ve seçim bölgesi

alışmalarında kazanılır. Hitler'i hatırlatacak tüm olumsuz çağrışımlarıyla eski imparatorluk parlamentosu bir İngiliz tarafından çarpıcı bir modern değişime uğratıldı. 1999 yılında yeniden açıldığından bu yana bina hem milletvekilleri hem de halk arasında son derece popüler hâle geldi.

Binalar tutumları tanımlamaya yardımcı olur. Parlamentolar ulusların itibarını belirler. Yeniden birleşme, istikrar ve şeffaflığı önceleyen yeni bir siyasi mimari ile ülkeyi geliştirmek için bir fırsat olarak görüldü. Bu zlem, Doğu'dan gelip Batı'da başarılı olan güvenilir kadında, Merkel'de vücut buldu. Tabloid gazetesi *Bild*'e Kasım 2004'te, şansölye olmadan kısa bir süre önce ver-diği röportajda, Merkel'e Almanya'nın onda hangi duyguları uyandırdığı soruldu. "Hava geçirmeyen pencereleri anımsatıyor bana. Başka hiçbir ülke bu kadar hava geçirmez ve güzel pencere inşa edemez."¹⁶ Bu, binalardan daha fazlasıydı. Güvenilirliğin en değerli varlık olduğu bir ülke, toplum inşa etmek için kullanılan bir metaforu.

Bu hikâyeyi, bir İngiliz ile evli ve her iki ülkenin siyasetini yakından takip eden biri olan, *Die Welt*'in İngiltere muhabiri Stefanie Bolzen anlattı. Bolzen de Merkel'le aynı fikirde olduğunu söylediği için anekdota epey glmştk. Londra'daki evlerinin rüzgâr geçiren pencerelerini, kolu nasıl evirdiğinize bağlı olarak yatay veya dikey olarak açılabilen Alman Kippfenster ile değiştirmek istemişti. İstediği kalitede yapabilecek İngiliz usta bulamayınca dışardan getirtmek zorunda kalmıştı. Politikada ve evlerde olduğu gibi, İngiltere'nin yap-ve-düzelt beyefendi-amatör siyasi kültürü karşısında hayrete düşüyorlar. İngiltere'yi görkemli bir eve benzetiyorlar. Dallanıp budaklanmış bahçeler, gıcırdayan döşeme tahtaları, çarpık kirişler ve asla tam olarak kapanmayan kanatlı pencereler; durduğu yerde güzel ama tuhaf. Haftalık *Die Zeit* gazetesi konuyu, ülkece çok sevdikleri bir İngiliz'e nadir eleştirilerinden birini getirmek için kullanmıştı: "Kraliçe bile daha ucuz bir enerji faturasına sahip olabilirdi. Buckingham Sarayı'nı sıcak tutmak yılda 3,6 milyon Euro'ya mal oluyor ve bu

da onu enerji açısından Londra'daki en az verimli bina yapıyor. Majesteleri, bu açıdan İngiliz ev sahiplerinin çoğundan farklı değil: onarım için paraları yok, evleri kötü durumda ve kazanların evin içine pompaladığı ısı, eski duvarlardan ve camlı sürme pencerelerden kaçıyor.”¹⁷

Sızdıran boruları, Viktorya tarzı tuvaletleri, yangın tehlikesi ve fare istilasına uğramış döşemeleriyle İngiltere'nin Parlamento Binası, insanın ruhunu karartıyor. Restore etmek için milyarlarca sterlin harcandı ve daha fazlası da harcanacak. Saçma sapan tuhaflikları, gülünç kıyafetler içindeki kâhyalarıyla, parlamenterleri seçmenlerin deneyimledikleri hayattan uzaklaştırırken geleneği pragmatizmden üstün tutuyor. Ne yazık ki çoğu milletvekilinin ilişkilendirilmek istediği ciddi ve ortak çalışmadan ziyade, kamaranın doğal sahne olduğu art niyetli ve alaycı pantomimlere ev sahipliği yapıyor.

Alman hükümetleri, tüm önemli siyasalara mümkün olduğunca destek olmak istiyor. Tartışmalı olan her şey genellikle özel bir komisyona sunulur ve komisyonun, çalışmalarını herkesin kabul edebileceği önerilerle tamamlaması istenir. Anaakım partilerin oy oranları azaldıkça daha geniş katılımlı koalisyonlara gidilmesi gerekecek. Tuhaf bir şekilde, diğer ulusların bayraklarının rengine referansla adlandırılıyor koalisyonlar. Jamaika (siyah, sarı ve yeşil), CDU'yu ve birlikte çalıştığı Federal Demokrat Parti (FDP) ile Yeşiller; Kenya (siyah, kırmızı ve yeşil) CDU, SPD ve Yeşillerdir. Şimdi bazı bölgelerde Zimbabve'den (siyah, kırmızı, sarı ve yeşil) söz ediliyor. Bu kombinasyonlar, bölgesel yönetimlerde denenerek tüm taraflara prototip işlevi görüyor, ulusal düzeye geçmeden önce farklı kombinasyonlarda birbirleriyle çalışma fırsatı veriyor. Bu koalisyonlar mozaikçi olağanüstü bir güç ve istikrar kaynağıdır.

Bir dizi büyük koalisyona dahil olan SPD, Merkel'e merkezden yönetmesi için ihtiyaç duyduğu oyları sağlasa da orada ne yapacağına dair pek fazla fikri yok. SPD potansiyel olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya veya en azından önemli oranda kayıp

yaşıyor. *Der Spiegel*'in dediği gibi, SPD'nin en son revaçta olduğu zaman, herkesin Nokia cep telefonuna sahip olduğu zamanlardı. Partideki erime, geniş ölçekte bakıldığında Avrupa'daki eğilimle tutarlı ancak tüm kıtadaki en belirgin ve önemli olanlar arasındadır. Willy Brandt ve Helmut Schmidt'in en parlak döneminde parti geniş ve güvenilir bir seçmen tabanına yaslanıyordu. Ancak o zamandan bu yana demografik değişime ayak uydurmak için mücadele ediyor. Ekonomik Araştırma Enstitüsü'ne göre, 2000 ile 2016 yılları arasında işçi sınıfı olarak tanımlanan seçmenlerin oranı %37'den %19'a düştü. İster kentsel ister yarı kırsal seçmene odaklansın, değişimin hızından korkanları veya ortaya çıkan dijital sınıfı nasıl temsil edeceğini kavramakta güçlük çekiyor. Seçmen kitlesiyle ölüyor. Ulusal bir kurum olarak sahip olduğu statünün yanı sıra Almanya'nın savaş sonrası demokratik partilerin yapısına olan bağlılığı, Şansölye Merkel'in partinin siyasi rakibi olmasına rağmen 2013'te SPD'nin 150. yıldönümünü kutlamalarına katılmasına olanak sağladı. Bunu başka bir ülkede düşünmek oldukça zor.

Üçüncü parti, liberal FDP, %5 ila %10 arasında oy alıyor ve bu, onu savaş sonrası koalisyonların çoğunda pergelin bir ucu hâline getiriyordu. Şimdi ise tam bir karmaşa içinde, ne için mücadele ettiğini bilmeden temsil eşiğini aşmak için uğraşıyor.

Almanya'nın siyasi sistemi isyancıları absorbe etme konusunda esrarengiz bir yeteneğe sahip. En dikkat çekici dönüşüm Yeşillerden geldi. Barış hareketinden ve 1968 protestolarından doğan parti, ilk yıllarında bölünerek parçalandı. *Fundi* kanadının geleneksel siyasetle hiçbir ilgisi yoktu. *Realos* ise değişimi yalnızca mevcut yapılar üzerinden çalışarak düzenleyebileceklerini savundu. Galip çıkan ikinci grup olurken ilk Yeşiller 1983'te Federal Meclis'e seçildi. Doğru Berlin'in merkezinde muhaliflerle ortak bir protestoya katılmak da dahil olmak üzere, hemen meclisin içinde ve dışında harekete geçtiler. Parlamentodaki isimler arasında siyasetin en renkli isimlerinden bazıları vardı. Uzun süredir nükleer karşıtı bir aktivist olan Petra Kelly ailenin

en büyük ismiydi. Avukat Otto Schily, terörist grup Kızıl Ordu Fraksiyonu'nu savunuyordu. Schily, Sosyal Demokratlar için Yeşiller'den ayrıldıktan sonra Schröder hükümetinin sert içişleri bakanı oldu ve ardından kurumsal lobicilik işlerini üstlendi.

Yeşillerin en ünlü ismi Joschka Fischer'di. 1968'de bir öğrenci aktivisti olan Fischer aşırı uçtaki terörist gruplara dahil oldu. Yetmişlerde polislere saldırarak onları döven Proleter Terör ve Yıkım Birliği adlı bir çetenin lideriydi. Parlamentoda aniden parlamalarıyla bilinen bir şahsiyetti, hatta bir keresinde meclis başkan vekiline hitaben, "Öyleyse Sayın Başkan, siz bir pisliksiniz," demişti. 1985'te Hessen eyaletinde çevre politikalarının yürütülmesini üstlenerek Yeşillerin ilk bakanı oldu. Göreve başladığında giydiği beyaz spor ayakkabılar Bonn'daki Alman Tarihi Müzesi'nde muhafaza ediliyor. 1998'de Yeşiller ilk kez SPD ile federal hükümete ortak oldu. Fischer, olağanüstü bir geri dönüşle şansölye yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu. Koalisyon 2005'te seçimi kaybettiğinde, savaş sonrası Almanya'da en uzun süre görev yapan ikinci dışişleri bakanı olarak koltuğunu bırakmıştı. Kamuoyu yoklamaları onu sürekli kabinenin en popüler üyesi olarak gösteriyordu.

Yeşiller, anaakım siyasete dahil olduklarından beri önemli bir oyuncu oldular. 2000'lerde, eyalet hükümetlerinde artan bir rol oynarken ulusal düzeyde en büyük üçüncü parti olmak için FDP ile rekabet hâlindeydiler. Son birkaç yılda, kısmen SPD'nin çöküşünün hem sebebi hem sonucu olarak, kısmen iklim konusunda yükselen aciliyet nedeniyle ve kısmen de Avrupa çapındaki milliyetçi-popülist tehdide bir yanıt olarak daha da büyüdüler. Savaş sonrası düzen partileri tarzında siyaset yapan Yeşiller, anayasaya bağlı geniş bir grup hâline geldi. Dikkat çekici olan şey, etkinliklerini hippie/yenilikçi kentli grupların ötesine ve Almanya'nın küçük kasaba ve köylerine kadar genişlettiler. Muhafazakâr Baviera ve Baden-Württemberg'de çalışan Yeşil adaylar, kampanya yaparken geleneksel Lederhosen ve Dirndl' giyiyor. Heimat'ın,

Geleneksel Alman kıyafetleri. -çn

Anavatanın bu mesajı, iki yüzyıl önce Joseph von Eichendorff tarafından yazılan *Mavi Çiçek* gibi hassas şiirlere işlenmiş kırsalın doğal güzelliğini koruma ihtiyacını vurguluyor. Bazı yönlerden Yeşiller de daha ciddi bir hareket hâline geldi. Demokratik dünyanın bu şüphe döneminde, Almanya'daki Yeşillerin başarısı büyük bir umut veriyor. Bu durum aynı zamanda, farklı grupların karşılaştığı sorunların derinliğine de işaret ediyor.

1970'lerde ilk iki parti oyların %90'ını toplardı. Şimdi %50'nin altına düştüler. Şimdi ilk kez üç kitle partisi de isyancı güçlerin ciddi tehdidi altında. Deneyimli gözlemciler Jens Fischer (bir zamanlar Helmut Schmidt'in yardımcısıydı) ve Heinz Schulte'ye (uzun süredir siyasi uzman) göre şu anda üç tür Alman seçmeni söz konusu. Bunlar, büyük oranda Yeşiller'i destekleyen 'kentli seçkinler'; AfD'yi ya da solcu *Die Linke*'yi (Doğu Alman komünistlerinin devamı niteliğindeki parti) seçen 'öfkeli seçmenler', ve yerleşik partilere bağlı kalmayı sürdüren çoğunlukla Batı'daki şehir ve banliyölerde yaşayan yaşlı seçmenleri işaret eden 'romantikler vadisi'.

Anaakım politikacılar başına buyruk davrananlarla mücadele hâlinde. Mayıs 2019'da, Avrupa parlamento seçimleri kampanyasının en hızlandığı dönemde, (Almanya'nın açık ara en popüler çevrimiçi platformu olan) YouTube'da bir video viral oldu. Aachen'deki bir Lutheryen papazının oğlu olan 26 yaşındaki müzisyen ve vlogger Rezo, siyasetin durumu hakkında bir saatlik bir konferans verdi. Yaptığı 250 alıntı ve veriyi harmanlayarak bir video hazırlayan Rezo, CDU ve SPD'yi "hayatlarımızı ve geleceğimizi yok etmekle" suçluyordu. İklim değişikliği, servet dağılımı ve dış politika konularına ayrıntılı olarak eğilmişti. AB siyasetini "aşırı sıkıcı" olarak nitelendirmesine karşın yine de gençleri oy kullanmaya teşvik ediyordu. Kendine özgü "kişisel söylevini" bitirirken, ülkenin liderlerini uyarıyordu: "Her zaman gençlerin politik olması gerektiğini söylüyorsunuz, o hâlde bu durumda siyasetinizin boktan olduğunu düşündüklerinde bununla başa çıkmanız gerekiyor."¹⁹ Rezo, kendini duyurmanın yeni yolları-

nı bulmaya çalışan genç bir neslin (Doğulu ve Batılı) sembolü hâline geldi. Bu politik konferans, Almanya'da müzik dışı bir gönderi için rekor kırarak iki haftadan kısa bir süre içinde on beş milyon kez izlendi.

Rezo'nun tepkisi özel bir durum olmasa gerekti. Neden genç bir vlogger mevcut kurulu düzene öfkesini boşaltmasın ki? Bir dizi üst düzey politikacı ve talk show sunucusu neredeyse paniğe kapılmıştı. Neyin yanlış gittiğini merak ediyorlardı. Özeleştirici medya ve siyaset için varsayılandır. Yorucu olabilir ancak gazete kodamanlarının ortak yanılsamaları ile köpürtülen savaş sonrası İngiliz hükümetlerinin onlarca yıllık kendi ihtişamlarına olan hayranlıklarına kıyasla son derece tercih edilir.

Kasım 2019'da Duvar'ın yıkılışının otuzuncu yıldönümünün yaklaşması bir başka hararetili özeleştirici rüzgârına yol açtı. Büyük kararlar alaşağı edilip yeniden inşa edildi. Doğu Alman ekonomisinin yeniden yapılandırılarak işler hâle getirilebilecek kısımlarını kurtarmak için daha fazlası yapılabilir miydi? Cevap şüphesiz evetti. Doğu'da sanayi üretimi Temmuz 1990 ile Nisan 1991 arasında yarı yarıya azaldı. Her hafta on binlerce insan işini kaybediyordu. Bir yıl içinde işgücünün üçte biri işsiz kaldı ya da kısa süreli işlerde çalışmaya başladı. Bu döneme ilişkin yapılan herhangi bir değerlendirmede bu tür başarısızlıklardan her zaman bir kuruluş sorumlu tutulur, *Treuhandanstalt*, Güven Ajansı. Doğu Alman parlamentosu tarafından Haziran 1990'da (Bonn'un baskısı altında) kurulan kurumun görevi dört milyon işçi çalıştıran sekiz binden fazla devlet işletmesinin yönetimini tek elde toplamaktı. Yapacağı şey, özelleştirme ve tasfiye arasında karar vermektir. Küresel pazar bir yana, Almanya pazarında dahi çok az firmanın rekabet gücü olduğunu tespit etmeleri çok uzun sürmedi. Kuruluşun beş yılının dördünü yöneten kadın Birgit Breuel, Duvar'ın yıkılışının otuzuncu yıldönümünü o dönemlerle ilgili bir dizi röportaj vermek için fırsat olarak gördü. Breuel, aradan geçen yıllar içinde nefret edilen bir figür hâline gelmiş-

ti. *Treuhand* aşırı hevesli, kalpsiz ve bürokratik olmakla suçlanıyordu. Şimdi seksenlerinde, kuruluşun toplulukları bir bütün olarak görüp potansiyeli olan işletmelerin bir sistemden diğerine geçişinde sahip olduğu köprü vazifesini yerine getirmek için yeterince şey yapmadığını kabul ediyor. “İnsanlardan çok fazla şey istedik,”²⁰ diyor.

Ağustos 2019’da bir akşam, Markus Lanz’ın ev sahipliğinde Almanya’nın birçok iyi siyasi programından birini izliyordum. Bunun gibi panel tartışmaları, kamuoyunun tartışmalara katılımı için ana platform olmaya devam ediyor. Grupta, programa son derece farklı görüşlerle başlayan iki önemli isim vardı. Bernhard Vogel, şimdi seksenlerinin ortalarında, üniversite şehirleri Göttingen ve Heidelberg’den, oldukça varlıklı, Batı’da 1970’lerin ortalarından 1980’lerin ortalarına dek RhinelandPalatinate eyaletini, ardından Doğu’da Thüringen eyaletini olmak üzere hem Doğu’da hem de Batı’da eyalet yönetmiş tek kişiydi. Karşısında bir genç olarak Duvar’ın çöküşünü yaşayan ve 2004’te yayınlanan *After the Wall* adlı kitabı, eski DDR vatandaşlarının bir neslinin sıkıntı ve güçlüklerini zekice yakalayan kırklı yaşlarının ortalarında bir gazeteci ve yazar olan Jana Hensel vardı. Başlangıçta ikisi de birbirini kategorize etmeye uğraştı. Vogel, *Ossis*’in bitmek bilmeyen *Jammerei*’inden (sızlanmasından) şikâyet ederken Hensel, *Wessis*’in kibri üzerinde durdu. Sonunda ikisi de diğerinin haklı olduğunu kabul ettiler. “Batı’dakiler için [yeniden birleşme] hikâyenin sonuydu,” dedi Hensel. “Bizim için ise bu sadece bir başlangıçtı.”

Daha yaşlı nesiller için, hayatlarının çoğunu Doğu Almanya’da geçirenler için, bu tür duyguları tanımlamak için her şeyi kapsayan bir tabir vardır: zihindeki duvar.

Bu konuda ilk elden deneyime sahip olanlardan Reiner KneifelHaverkamp, Batı’dan gelip memur olarak Doğu’da çalışan ilk kişilerden biri. Aslen Dortmund yakınlarından olan Reiner’in, Bonn’daki Dışişleri Bakanlığı hukuk departmanında sağlam bir işi vardı. Ağustos 1991’de, yeni kurulan Brandenburg hükü-

metine adalet bakanlığı kurma sürecinde yardımcı olmak için Doğu'ya gitme çağrısını kabul etti. Bakanlığın merkezi olacak tarihi şehir olan Potsdam'a vardığında, buranın tamamen yeni bir dünya olduğunu anımsıyor. Eyaletin ilk adalet bakanı Hans Otto Bräutigam'ın masasında büyük bir telefon vardı. İlk birkaç hafta Batı Almanya'ya giden tek direkt hat buydu. O ve diğer memurlar Bakan'dan telefonu kullanmak için izin istemek zorunda kalacaklardı. Kneifel-Haverkamp'ın kazancı, Doğulu mevkidaşlarına kıyasla çok daha fazlaydı; Batılılara tası tarağı toplayıp Doğu'ya giderek yardım etmeleri için teşvik olarak ikramiye veriliyordu. Buna *Buschzulage*, yani orman parası deniliyordu. Bu tanım, Almanya'nın *Kaiser* dönemindeki sömürgeci geçmişinde, yaşamın zor olduğu uzak bölgelerde çalışan yetkililere yapılan ödemeden geliyordu.

Reiner iki farklı gerilimden söz ediyor: Doğu Almanlar arasındaki kimin kimi bilgilendirdiğine ilişkin gerilim ile Doğulular ile Batılılar arasındaki gerilim. "Meslektaşlarımdan çoğu başlangıçta bana karşı nezaketsiz davrandı, bu anlayabildiğim bir şey. Sonra aramız yavaş yavaş ısındıkça, bazı insanlar bana başkalarına yapacaklarından daha fazlasını ifşa etti. Belli bir eşiği geçtikten sonra meslektaşlarımdan bana, Batı Almanya'daki bir işyerinde ancak gerçekten çok yakın bir arkadaşınızla konuşacağınız şeyler söylerdi."

Doğu'daki Batılı "nakiller"le, genellikle örneğin Hamburg veya Münih'teki ailelerine uzun hafta sonları için geldiklerinde banliyölerde salı-perşembe günleri çalışan *Di-Mi-Dos* lakabını takarak alay ediliyordu. Kneifel-Haverkamp, Batı Berlin'de yaşamaya devam ettiğini gizlememekle birlikte hâkim anlayışı alt etmeye, asimile olmaya, benimsenmiş bir Doğulu olmaya çalıştı. Kısmen bölgesel ve kısmen tarihi gelişmelerle (her ne kadar bu tarihe hiçbir şekilde sempati duymasa da) türetilmiş bir kimliği anlamak için çaba sarf ettiğini söylüyor. En çok da gurur meselesi. Batı'da katıldığı sosyal etkinliklerde, insanların "fakir kuzenleri" ile alay etmesinden ve gazetecilerle politikacıların klişelere başvurmasından rahatsız oluyor.

Doğu Alman şimdi tam olarak nedir? Ekim 2019'daki kapak hikâyesinde *Der Spiegel*, büyük puntolarla veriyordu: "So is" er, der Ossi" (Demek Ossi böyle bir şey). Altyazıda şunlar eklenmişti: "Doğu nasıl hareket ediyor ve neden farklı oy kullanıyor." O sonbaharda herkes bu tür meseleler üzerine kafa yoruyordu. Berlin'deki Volkbühne tiyatrosu bir dizi gösteriminde Doğu-Batı kimliği meselelerini ele aldı. *Tagesspiegel* gazetesi aynı konuda kırk sekiz sayfalık özel bir ek çıkardı.

Bettina Leetz, 1982'den beri Potsdam Aile Mahkemesi'nde yargıç olarak görev yapıyor. Birlikte şehrin gösterişli meydanlarından birinde dondurma yerken bana, yeniden birleşmeden sonra yargıçların yaklaşık yarısının görevden alındığını söyledi; mahkeme ne kadar yüksekse, siyasi sisteme yakından dahil olacağınız için işinizi kaybetme olasılığınız o kadar yüksekti. Ağır Ceza Mahkemesi'nde sadece bir yargıç görevini korudu. Bazıları avukatlık, şirketlere hukuk danışmanlığı vermek veya güvenlik firmalarında çalışmak üzere yeniden yetiştirildi. Diğerleri emekli oldu. Eski günlerde yapacak fazla bir şey yoktu. Devlet sizi cezalandırmak istiyorduysa bu uzun sürmüyordu. Boşanmalar karmaşık değildi, çünkü az sayıda insanın pazarlık edecek varlıkları vardı ve çocuklara genellikle devlet tarafından bakılıyordu. Artık insanların parası var, davalar âdeta patlıyor ve hukuk mesleği geliyor. DDR'nin tamamında altı yüz yargıç vardı. Şimdi, diye ekliyor, yalnızca Brandenburg'da en azından bu kadar var. Leetz uyum sağlayanlardan, daha iyi olduğunu düşündüğü yeni yaşamını takdir edenlerden biri. Ardından, ilk başta beni şok eden bir şey söyledi ancak sonra o kadar çok insandan bunun nükseden bir konu olduğunu tekrar tekrar duydum ki. Başlangıçta herkesin farklılıkları çözmek için çok uğraştığını ancak son birkaç yılda farklılıkların yeniden ortaya çıktığını söylüyor. Yirmili yaşlarının ortasındaki kızı şimdi aslen Batı'dan gelen arkadaşlarıyla gençken olduğundan daha az uyumlu hissediyor.

İnsanları nasıl ayırt edersiniz? Artık kıyafetler ya da arabalara bakarak olmaz. Doğulular, insanların nasıl yürüdüğüne

(Batı'da daha iddialı bir şekilde) ve nasıl konuştuklarına bakıyor. ("Maldivler'den sıkıldım artık, belki de Audi'mi takas etmem gerekiyor.") Kimi konuşmalar bir ifşa olarak görülür – yurtdışı seyahatleri, yatırımlar, miras. Ve tartışma arzusu. Doğu'da başını eğersin. Ayrıca toplumsal alışkanlıklar vardı. Yargıç olan Leetz bir tesisatçıyla evliydi. *Wende*'den kısa bir süre sonra boşandılar. Ona nazikçe bunun tamamen kişisel bir karar olup olmadığını veya siyasi çalkantıların bununla bir ilgisi olup olmadığını sordum. Birini diğerinden ayıramayacağını ancak Doğu'da böyle bir eşleşmenin yersiz görünmeyeceğini kaydetti. Batılılarla kaynaşmaya başladığında, statüdeki böyle bir uyumsuzluğu tam olarak kavrayamamışlar. "Birleşmenin verimli olduğunu kabul etmelisiniz ancak birçok konu sumen altı edildi."

Helmut Haas, Leipzig'de 100 kişiyi istihdam eden protez üreten bir şirketi yönetiyor. Buralı bir kadınla evlenmiş ve yirmi beş yıldır orada yaşıyor. ABD ve Avusturya'da da çalışmış. Kneifel-Haverkamp gibi, uyum sağlamaya uğraşmış ama kesinlikle farklılıkların bilincinde. Kendini evinde hissediyor mu? "Hepimiz kimliğimizi arıyoruz," diye yanıtlıyor, ardından özlemle ekliyor: "Son birkaç yılda işler kesinlikle daha da kötüleşti. Kısa süreceğini umuyorum." Aşırı beklentiden dargınlığa geçiş, arada bir yerde sona erdi.

Dirk Burghardt, şehir genelinde on beş müzeyi yöneten Dresden Eyalet Sanat Koleksiyonları'nın yönetici direktörlüğünü yapıyor. Dresden Kalesi'ndeki ofisinde Zwinger Sarayı manzarasına karşı otururken sanat ve politika hakkında konuşuyoruz. Dresden'in modern sanat müzesi Albertinum, DDR menşeli eserlerden uzak durduğu gerekçesiyle yerel politikacılarla yoğun bir tartışmanın içinde. Batı Almanya'nın yerlisi olan Burghardt, son zamanlarda düşük düzeyde de olsa bir düşmanlığın ortaya çıktığını söylüyor. Birkaç ay önce bir rock konserine gittiğinden bahsetti. Yanında duran bir adamın onu dürterek, "Hey, neredensin bakalım?" diye bağırarak sorduğunu söyledi. Her şey onun için de hâlâ hassas. Görev süresinin başlangıcında Burghardt, bakanlık çalışanlarının Stasi'yle olan bağlantılarını

kontrol etmekle görevli kültür alanındaki yetkililerden biriydi. Henüz otuz yaşına basmış bir yabancıydı. “Günde sekiz ila on kişiyi ayıklamam bekleniyordu. Bazıları gözyaşlarına boğulurdu. Diğerleri ise buz gibi gözlerle bana bakardı.”

“Bizi hayal kırıklığına uğratan ilk yabancılar Batı Almanlardı.” Antje Hermenau politik bir ikonoklast.⁷ *Wende* sırasında, Leipzig’te yürütülen yuvarlak masa müzakerelerine katılan DDR’nin ilk Yeşil politikacılarından biriydi (on yedi katılımcıdan tek kadın oydu). 1990 ile 1994 yılları arasında Saksonya Eyalet Parlamentosu’nun ve 1994 ile 2004 yılları arasında Federal Meclis’in önde gelen üyelerindendi. Son derece bağımsız ve açık sözlü, kısa süre bir Amerikalı ile evli kalan Antje (Doğu Almanya’da çok nadir görülen bir şeydi), merkez sol muhalefetin karşısındaki kutucuğu işaretlerdi. Leipzig’in eski kent merkezinde yürürken, Nikolaikirche’ye bakan eski dairesini gösterdi. Barışçıl devrimin gerçekleştiği sahneye en önden yeri vardı.

Şimdi her şey farklı hissettiriyor. Geleneksel partilerin halkı, özellikle de kendi halkı olan Doğu Almanları ve sevgili Saksonları hayal kırıklığına uğrattığını düşündüğü için yirmi beş yılın ardından Yeşiller’den ayrıldı, (Yeşilleri diğerleriyle aynı kategoride tutuyor). Bölgesinin, nüfusunun yalnızca %20’sini oluşturmaya rağmen, gerçekleştirilen endüstriyel üretiminin yarısını sağlayarak DDR’ye önemli ölçüde destek olduğunu belirtti. Yakın zamanda *The View from Middle Europe* adlı bir kitabı çıktı. Saksonya’nın büyük bölümü, Thüringen ve Almanya’nın komşu bölgelerini kapsayan *Mitteleuropa*’nın kültürel olarak Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Avusturya ile uyumlu olduğunu öne sürüyor. Eski gelenekleri benimsiyorlar. Kısacası, Batı’ya ait değiller. Bir Yeşil olarak bile aynı şeyi söylediğine dikkat çekiyor. 2005 yılında yaptığı bir konuşmada, “Kendi yolumuza gideceğiz,” demişti.

Saksonya’nın 2019 eyalet seçimlerinde, Hür Seçmenler adı altında bir grup adayı bir araya getirerek kendi yoluna gitti. Beni

⁷ Mevcut ikonları alaşağı etmeyi hedefleyen kişiler için kullanılan bir tabir. -çn

Leipzig'in yaklaşık 15 kilometre güneyinde, ilk bakışta işlerin iyiye gittiğinin düşünölebileceğı küçük Zwenkau kasabasına götürüyor. Bölgeyi tahrip eden eski bir açık linyit madeni, bir su rezervuarı ve eğlence gölü hâline getirilmiş. Başka türlü pek bir şey olacağı yok ama kasabanın evleri temiz ve düzenli. Yerel aday Heike Oehlert ile tanışmaya geldik. Yakın zamanda dul kalan Oehlert, toplum siyasetiyle uğraşan popüler bir figür ve yaşlılar için ev ziyaretleri yapan serbest çalışan bir fizyoterapist. İkisnin konuşmasını dinliyorum, tepkim sempati ve şaşkınlık arasında gidip geliyor. Hür Seçmenlerin amacı, aksi takdirde aşırı sağ AfD'yi seçebilecek olan insanların seslerini çıkarmalarını sağlamak. Bu bölgeye yönelik olarak Almanya'daki "geride kalan" kelimesinin karşılığı olan *abgehängt* kelimesi sıkça kullanılıyor. "Saksonya ve Doğu Almanya halkını vahşi hayvanlar olarak tasvir etmekten hoşlanıyorlar; onlardan daha kültürlü olmamıza rağmen köylü olduğumuzu söylüyorlar. Diğerleri giderken biz burada kaldık. Her şeyi sıfırdan inşa etmek zorunda kalmamıza karşın değer verilmedi," diyor Hermenau. Benimle saatler geçiriyor, sonuna kadar yardımcı olarak anlamamı sağlamaya çalışıyor. "Kendimizi iki kat aşağılanmış hissediyoruz. Tehdit altında hissediyoruz ve şikâyet ettiğimizde ırkçı olarak adlandırılıyor," diye ekliyor Oehlert. Çocuklarını soruyorum. Oğlu şehirde siyaset dersi veriyor. "Senin gibi çok kültürlü," diye tarif ediyor. "Bizim neslimizin endişelerini anlamıyor."

Neden böyle hissettiklerini anlamaya çalışıyorum ancak konu göçmenlik mevzusuna geldiğinde iyice zorlanmaya başlıyorum. Bana Berlin'in bazı bölgelerindeki dükkânlara girip orada çalışanların Almanca konuşamadıklarını görmenin ne kadar korkunç olduğunu söylüyorlar. Medyaya gelince, iki ana parti ve dünya kadar parası olan arkadaşları tarafından kontrol edildiğini söylüyorlar. Geçmişe yaslanarak konuşuyorlar: "Hepimiz satır aralarını okumak ve yazılanlara inanmamak üzere eğitildik." Doğu'da bir yakınma duygusu gömülü. Daha önce Hitler'in 1938'de Avusturya'yı ele geçirmesine atıfla kullanılan şimdi ise

kendi gördükleri şekliyle Doğu'nun Batı tarafından "ele geçirilmesi" için kullanılan *Anschluss* ve *Besserwessi* (her şeyi bilen Batılı) gibi terimler yaygın bir tabir hâline geldi.

Yeniden birleşmenin belki de en büyük hatası, Doğu'dan daha fazla insanın üst düzey pozisyonlarda görev yaparak daha geniş kitleler için rol model olmamasıydı. Sanayi, hukuk ve diğer mesleklerde Komünist Parti'nin üst düzey yetkililerini ve üst düzey isimlerini görevden almamak kesinlikle düşünülemezdi. Ancak şimdi bile, sadece Almanya'da değil, Doğu'daki altı eyaletin neredeyse tüm üst düzey pozisyonları *Wessis* tarafından işgal ediliyor. Otuz yıl sonra, Doğu Almanların sadece %1,7'si siyasette, mahkemelerde, orduda ve iş hayatında en üst sıralarda yer alıyor, oysa Doğu toplam nüfusun %17'sini oluşturuyor. Almanya'nın tamamında tek bir üniversite bir *Ossi* tarafından yönetilmiyor. İş dünyasına gelince, Almanya'nın en büyük beş yüz şirketinin yalnızca %7'sinin merkezi Doğu'da bulunuyor ve bir tanesi bile DAX 30' endeksinde değil.

Yazar Frank Richter, Doğu Almanların şoklara verdiği gecikmiş tepki için "küsünlük bozukluğu"²¹ ifadesini icat etti. *Wende* sadece bir devletin sonu değildi; düşünce yapısının ortadan kaldırılmasıydı. Kızgınlığın ekonomik faktörlerle çok az ilgisi var.

Yakın tarihli bir ankete göre Saksonya'daki vatandaşların %75'i mali durumlarını iyi ya da çok iyi olarak nitelendirdi. Yine de neredeyse eşit sayıda kişi ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüklerini söyledi.

Altı Doğu eyaletinde kişi başına düşen GSYH eski komünist bloktaki diğer tüm ülkelerin yanı sıra birçok güney Avrupa ülkesinden de daha yüksek. Yine de gelişim bir örnek olmadı. Leipzig, yatırımcılar için o kadar moda ve popüler ki Hypezig olarak adlandırılıyor. Birçok genç şimdi burayı Berlin'den daha çekici görüyor – daha ucuz bira, daha iyi müzik, daha uygun fiyatlı daireler. Ekonomik olarak makul bir seviyede olsa da beni esas rahatsız eden yer Dresden. Tarihin ağırlığı kentin üzerinde.

²¹ Almanya'nın borsada işlem gören en büyük şirketlerinden oluşan endeks. –çn

Bombalanan merkezin kalıntılarının çoğu DDR hükümeti tarafından yıkıldı ve karakteristik düz, beton *Plattenbau* binalarıyla yeniden inşa edildi. Yeniden birleşmeden sonra, kentin tarihi merkezi eski ihtişamına kavuşsa da mekân yapay geliyor. En çarpıcı yapının 1962’de inşa edilmiş ve ‘Kızıl Bayrak Yolu’ adlı dev bir sosyalist duvar resmiyle süslenmiş beton bir kutuya benzeyen Kültür Sarayı olduğu söylenebilir. O zamanlar Kültür’ün “sosyalist bir şehir merkezinin” en önemli ögesi olması gerekiyordu. Berlin’deki *Palast der Republik*’in aksine, bunu yıkma planları rafa kaldırıldı. Bunun yerine içi boşaltılarak Dresden Filarmoni Orkestrası’na tahsis edildi.

Doğudaki yer ne kadar uzaksa, nüfusu ne kadar küçükse, sorun o kadar büyük olur. Bir dizi köy ve küçük kasaba neredeyse boşaldı. Dükkânlar, muayenehaneler, publar kapandı. Kamu hizmetlerine daha fazla bağımlı olan yaşlıların oranı arttı. Tren istasyonlarındaki pek çok durakta bir zamanlar büyük bilet gişeleri varken, şimdi platformda müşterilerin muhatap olabileceği yegâne şey otomatik bir makine.

Duvar’ın yıkılışının ardından gelen coşkuyla beklentiler yönetilemedi. 1990’ların başında, ekonomilerin uyumunun onlarca yıl alacağını öngören, bunun uzun soluklu bir iş olduğunu söyleyen Doğulu ve Batılı uzmanlar, karamsarlıkları nedeniyle eleştiri konusu olmuştu. Şimdi, Dresden’deki Ekonomik Araştırma Enstitüsü’nün işaret ettiği gibi, 2030’da yakınsanacağı hedefi doğru görünüyor. Şu anda Doğu’daki yaşam standartları Batı’nın %80’inin biraz altında. Yardımlar, diğer destekler ve belirli mallar için daha düşük düzeyde belirlenen fiyatlarla eşitlenmeye doğru gidiyor ancak yine de birkaç yıl daha sürecek. Batı Almanya’nın en fakir bölgeleriyle karşılaştırıldığında ise zaten daha iyi durumda. Eski DDR genelinde işsizlik oranları, Fransa sınırında yer alan ve artık sanayinin olmadığı Ruhr veya Saarland bölgelerinden daha düşük. Batılı şirketler pek çok yerliyi yönetici pozisyonuna getirmemiş olsa da en azından yatırım yapıyorlar. Büyük ve orta ölçekli şirketler Doğu’da fabrika açmaları

için cesaretlendirildi ve teşvik edildi. Zwickau'daki eski Trabant fabrikaları, VW tarafından hızla satın alınarak yeniden yapılandırıldı. Opel, Eisenach'a taşındı. Porsche ve BMW'nin Leipzig'de yatırımları var. Demiryolu hatları ve vagonları modernize edildi. Yeni bir otoban ağı inşa edildi, ki üstelik tüm bunlar ödenek eksikliği nedeniyle Batı bölgelerindeki altyapının bozulduğu bir zamanda gerçekleşti.

Son otuz yılda genel olarak harcanan miktar şaşırtıcı. *Aufbau Ost*, Doğu'nun Yeniden İnşası için altyapı projelerine 2 trilyon euroluk bir enjeksiyon yapıldı. Hiçbir ülke bu kadar uzun vadeli bir fon ve kaynak aktarımı görmedi. Marshall Planı'nın modern bir karşılığı. Batılı paydaşlarının savaştan hemen sonra Amerikan cömertliğinden yararlandığı göz önüne alındığında, bunun doğru ve uygun olduğu söylenebilir. Toplam kaynağın kabaca beşte biri Doğu'nun çevresini temizlemeye, güvenli olmayan nükleer santalleri kapatmaya ve linyit kömürüne olan bağımlılığı azaltmaya gitti. Doğu'da yaşayanlar, kasabalarının yerüstü borularıyla çirkinleştiğini ve siyah dumanla kaplandığını hatırlar. Sakinler, pencere pervazlarındaki isleri silmek için nemli bezler kullanırlardı. Şimdi hava çok daha temiz. Ekonomik farklılıklar için güvenilir bir rehber olan Doğu ile Batı arasındaki yaşam süresi beklentisi arasındaki fark daraldı. Tüm bunlar için para harcanması gerekiyordu. Başka hangi ülke, Doğu'nun yeniden inşası için vergi mükelleflerinin gelir vergisine ek olarak %5,5 oranında bir Dayanışma Vergisi olan *Soli*'yi bu kadar az homurtuyla yürürlüğe koyabilirdi? 2021 yılına kadar en yüksek gelir grubundaki %10'luk kesim dışındaki herkes için kaldırılacak olmasına rağmen hâlâ ödüyorlar. *

Bu skor tablosu olağanüstü derecede etkileyici – her ne kadar herhangi bir Batı Alman bunu söylemeye kalksa yurttaşları tarafından burnu büyük ve kendini beğenmiş olarak kınanacak olsa da. Hava eskisinden daha temiz. Altyapının çoğu değişti. Büyük şehirler yenilendi. Ekonomi Batı ile yakınsama yolunda. Gerçek ya da farazi tüm hatalara, tüm kırınglıklara rağmen Almanya,

Söz konusu düzenleme 2020 yılı sonunda yürürlüğe girdi. –çn

diğer ülkelerin yapamayacağını yaptı. Bunu kendi başına yaparken, bir yandan AB'ye net katkıda bulunuyordu. Bir durgunluk ve bir mali çöküş atlattı.

Öyleyse küskünlük bozukluğunun arkasında ne yatıyor? Doğu'daki insanların ne Nazi ne de komünist geçmişiyle hesaplaşmaları gerekmediği gerçeği buna yardımcı olmuyor. Batı'daki insanlardan, kendilerini mevcut Almanya sınırının yanlış tarafında bulsalar ne yapacaklarını düşünmeleri de istenmedi. *Täter oder Opfer*, failler veya mağdurlar: Bu ikili terim, sıradan yaşamların karmaşıklığını, korkunç anlık seçimlerini ve gri alanlarını görmezden geliyor.

Yeniden birleşme üzerine, az sayıda Komünist Parti ve Stasi lideri belirli suçlardan yargılandı. Sistemin diğer bölümlerinde üst düzey görevlerde bulunan birçok kişi işlerinden atıldı. İnsanların kusuru olup olmadığı ve bu kusurun derecesine ilişkin tartışmalar esas itibarıyla aile veya topluluk içinde yapıldı. Herkes birini tanıyordu. Stasi'nin 85.000 tam zamanlı ajanı, yarım milyon muhbiri ve altı milyon kişiyle ilgili dosyaları vardı (on sekiz milyonluk nüfusun yetişkin kısmının hemen hemen tamamı). Karanlık tarafta bu kadar çok insan çalıştığından, suç ortaklığı seviyelerine karar vermek için büyük bir bürokratik operasyon gerekecekti. Peşin hükümlülük oldukça yaygındı. Ancak bu konuda Batı Almanlar veya yabancılar tarafından şu soru nadiren soruldu: Böyle bir sistem altında yaşamaya zorlansaydınız nasıl davranırdınız? Doğu halkının peş peşe iki diktatörlük nedeniyle iki kez acı çektiğini söylemek yaygın bir nakarat hâline geldi. Yine de bu formülasyon sorunludur çünkü bu varsayım masumiyet ve pasiflik kavramlarına sırtını dayar ve Üçüncü Reich ile Doğu Almanya arasında ahlaki bir denklik önerir. Bu durum DDR diktatörlüğünün yirminci yüzyıl Alman tarihinin daha geniş bağlamına nasıl yerleştirileceğine dair hayranlık uyandırıcı bir tartışmaya yol açtı.

Peki ya Nazilikten arındırma? Doğu Almanya, Üçüncü Reich'in suçlarını üstlenmedi. Proletarya diktatörlüğü altında-

ki anti-faşist bir devlet olarak yeni bir başlangıca işaret etmesi gerekiyordu. Faşizm, azgın kapitalizmin doğal bir sonucuydu ve kapitalizm, farklı biçimde de olsa Batı'da devam ediyordu. Batı Almanlar arasındaki standart yorum, devletlerinin özellikle ilk yirmi yılda süreçle mücadele etmesine rağmen, en azından en kötü suçluların peşine düşmeye çalıştıklarıyken, DDR bunu yapmadı. Doğu'nun Nürnberg yargılamaları neredeydi?

Berlin'de yerleşik Amerikalı ahlak felsefecisi Susan Neiman bu teze karşı çıkıyordu. Neiman, Brandenburg eyalet hükümeti tarafından kurulan bir düşünce kuruluşu olan Potsdam'daki Einstein Forumu'nun direktörü. Yakınlarda çıkan, *Learning from the Germans: Race and the Memory of Evil* [Almanlardan Öğrenmek: Irk ve Kötülüğün Hafızası] kitabının ana eksenini, Almanların Holokost'u telafi etme girişimlerini, en olumlu yaklaşımla Amerika'nın köleliğin ardından yaptığı kısmi kefaret girişimleri ile karşılaştırma üzerine oturtuyor. Kitabın en tartışmalı kısımları, Almanya'nın Doğu ve Batı bölgelerinin savaşın anısını nasıl ele aldığına ilişkin farklılıklarla ilgili. Doğu Almanya'nın geçmişten kurtulma yöntemlerinin büyük ölçüde unutulduğunu öne sürüyor. Bir Batı Alman'ın onlar hakkında söyleyeceği en güzel şey, Doğu Almanya'nın "kararnameyle anti-faşist" olduğudur. Bu tür sözler Doğu Almanları iyi günlerde güldürürken, diğerlerinde öfkeli bir anlayışsızlığa sevk ediyor.²² Neiman, yazar Ingo Schulze'nin sözlerini aktarıyor: "Antifaşizm devlet politikasıydı ve böyle olmakta haklıydı."²³

Neiman etik konusunda büyüleyici bir düşünür ve ilgi çekici bir karakter ancak Doğu Almanya'yı çok kolay bir şekilde azat ettiğini düşünmekten kendimi alamıyorum. Yine de diğer bazı çağdaş yazarlar gibi, iyi-kötü, özgürlük-baskı şeklindeki basit karşılaştırmalarının ötesine geçen önemli bir düşünce yapısı geliştiriyor. Uwe-Karsten Heye iyi niyetli ama aynı zamanda ilginç bir yaklaşıma sahip. Gerhard Schröder'in eski hükümet sözcüsü Heye, 2014 yılında Alman Yahudi filozof ve anti-faşist olan Walter Benjamin'in hayatı ve ailesi hakkında bir kitap yayımladı.

Ölümünden sonra Benjamin'in politik duruşu baldızı aracılığıyla kötü bir şöhrete sahip olarak devam etti. Hilde Benjamin, başkanlık ettiği gösteri amaçlı yapılan duruşmalarının sayısı ve Doğu Almanya Yüksek Mahkemesi Başkan Yardımcısı iken verdiği ölüm cezaları nedeniyle Kırmızı Giyotin ve Kanlı Hilde olarak tanındı. 1953'te Adalet Bakanı oldu ancak 1967'de Doğu Almanya lideri Walter Ulbricht tarafından görevden alındı. Siyasi fanatizmi, hevesli komünizmi, o rejim için bile çok fazla olmuştu.

Belki de tek bir kişi, DDR'nin travmalarını ve çelişkilerini diğerlerinden daha fazla kişileştiriyor. Christa Wolf'un tarihi, savaş sonrası Almanya'nın tarihi olarak okunabilir. Küçük bir çocukken Hitler Gençliği'nin kadın kollarının bir üyesiydi ve SS'nin Polonya'yı işgal etmek için kasabasından geçerken yürüyüşünü izlediğinde on yaşındaydı. Savaşın sonunda ailesiyle birlikte Polonya'dan Almanya'nın doğusuna sürüldü. Hızla Komünist Parti'ye katılarak Merkez Komite'nin küçük bir üyesi oldu. *Der geteilte Himmel* [Bölünmüş Cennet] ve *Nachdenken über Christa T.* [Christa T'nin Arayışı] gibi romanları, âşıkların kendi arasındaki ve bireyler ile devlet arasındaki ilişkileri anlatıyor. Wolf, birçok Doğu Alman gibi, hayal kırıklığı ortaya çıkana kadar komünist projeye hararetle inanıyordu. Sovyet tanklarının birkaç şehirde yaklaşık bir milyon insanın protestolarını bastırdığı 1953 Ayaklanması, birçokları için bu açıdan bir dönüm noktasıydı. Destek yavaş yavaş emirlere uymaya, özel dostlukların büyük önem kazandığı gölgelerde, şüpheli ve pragmatik bir hayata dönüştü.

Wolf rejim tarafından tolare edilen, hatta zaman zaman övülen bir figürden, güvenilmeyen biri hâline geldi. Yönetimden hayal kırıklığı yaşasa da buna rağmen birleşmeye her zaman karşı çıktı. Kitapları bir çırpıda okunurken gergin dinleyicileri onun okumasını dinlemek üzere kiliselere çekti. 1993 yılında Stasi muhbiri olduğu ortaya çıktı. Sadece üç yıl bu işi yapmasına rağmen, diğer yazarları ispiyonlamış olması bir suçlama seline yol

açtı. Açıklamalar geldiğinde, şok geçirdiğini ve hafızasını bastırmış olması gerektiğini iddia etti. Tarihçilerin onlarca yıl önceki tartışmasına benzer bir kamuoyu tartışması, Wolf meselesi etrafında gelişti. Daha sonraki kitaplarından biri olan *Was bleibt* [Geriye Kalan] yayımlanmasını geciktirdiği için zaten eleştirilmişti. İlk ağızdan yazılan ve Stasi baskısı altında yaşayan bir yazarın (muhtemelen kendisinin) hayatından bir günü anlatan kitap, komünist sistemin çökmesinden aylar sonra çıktı. Karakter, devletin elinde acı çeken bir figür olarak tasvir edildi. Gerçekten acı çekmiş miydi? Bir dizi edebi şahsiyet Wolf'un etrafında toplandı, özellikle de yarası olan Günter Grass. "Halka açık infaz gibiydi,"²⁴ diye yazmıştı Grass. Başkaları bu durumda ne yapardı?

Yeniden birleşme sonrası yazarlar, sanatçılar ve film yapımcılarından oluşan yeni bir topluluk, kendilerine bırakılan faşist ve komünist mirasa yeniden bakıyor. Bazıları bunu mizahla yapmaya cesaret ediyor. 2003 yapımı *Elveda Lenin!* filminde bir anne, Duvar'ın yıkılışının hemen arifesinde komaya girer. Uyandığında oğlu, hayatını üzerine kurduğu yapının çöküşünün yaratacağı şoktan onu korumaya çalışır.

Duvar yıkıldığında on üç yaşında olan Jana Hensel, *After the Wall* [Duvarın Ardından] adlı kitabında akranlarını, hatırlanamayacak kadar genç ve yeni bir hayat kuramayacak kadar yaşlı olanlar arasında kalmış kayıp nesil olarak tanımlıyor. Bu türden bir başka hareketli kitap, Maxim Leo'nun *Red Love*'i [Kızıl Aşk]. DDR'de yaşayan ve sistem içinde çalışıp isyan etmeye çalışan ebeveynleri ile büyükanne ve büyükbabalarının çatışmalarını anlatıyor. Rejim 1988 ve 1989'da Macaristan'a ve başka yerlere kaçan insanlarla birlikte dağılmaya başladığında şöyle yazıyordu: "Geride kalanlar kendilerini başarısız hissediyorlardı. O zamanlar DDR'ye dendiği şekliyle anılan 'aptal artıklar'dılar."²⁵ Sistemi reforme etme umuduyla sisteme meydan okuyan annesi, "bütün bu mutlu yüzlerin görüntüsüne dayanamıyordu. Henüz tam olarak başlamamış olmasına rağmen bir şeylerin sona erdiğini hissediyordu."²⁶ Çoğu insanın o dönemle ilişkilendirdiği

film, insanların konuşmalarını saatlerce dinleyen, sıkılmış Stasi subaylarının hikâyesini anlatan ödüllü bir belgesel-drama çalışması olan *Başkalarının Hayatı*'dır. Yönetmen Florian Henckel von Donnersmarck, "Birdenbire bunaltıcı bir odada kafasında kulaklıkla oturan, devlet ve savunduğu fikirlerin düşmanı olduğunu varsaydığı şeyleri dinleyen bir kişinin görüntüsü aklımda canlandı," dedi. "Gerçekten duyduğu şey ise içine dokunan güzel bir müzikti."²⁷

Berlin'in doğu kesimindeki Karlshorst semtinde sakin, yapıların döküldüğü bir sokakta gizli bir mücevher duruyor. Daha önce Silahlı Kuvvetler Merkez Müzesi olarak bilinen Alman-Rus Müzesi, Nazi kapitülasyonlarının imzalandığı yer. Zemin katta, bir mühendis kıtası subaylarına ait dağınık, büyük ama seyrek salonunu korumuşlar. Dört muzaffer Müttefik, Nazilerin koşulsuz teslimiyetini gösteren belgeleri imzalamak için Sovyet Bölgesi olan bu göze çarpmayan yeri seçmişti. Yeşil çuhayla kaplı, arkasında dört bayrak bulunan sade, uzun, koyu kahverengi ahşap bir masa etkinliğin arka planını oluşturuyordu. Siyah beyaz kayda alınan tören, küçük bir televizyon ekranında dönerek tekrar oynatılıyor. 1967'de bina, Sovyet güçlerinin kahramanlığını ve faşizmin kötülüklerini anlatmak üzere bir müzeye çevrildi. Ruslar 1994'te ayrıldığında bina Berlin şehrine verildi. Küratör Margot Blank beni gezdiriyor. Askerlerin günlük rutinlerinden, Beyaz Rusya ve Batı Rusya'da ilerlerken havadan düşen Nazi propaganda broşürlerine, Sovyet Yahudilerinin öldürülmesinden Stalingrad ve Leningrad ablukalarına kadar birçok görseli incelerken büyülenerek planladığımdan daha uzun süre vakit geçirdim orada. Bu korkunç olayların hikâyeleri samimiyetle anlatılıyor.

Karlshorst'tan doğruca Friedrichsfelde Merkez Mezarlığı'na giden yola gidiyorum. Ana girişin yanında diğer mezarlardan ayrılan bir alanda, geçmiş kahramanlara adanmış bir panteon var. Bunlar komünist davanın kahramanları. Anıt, aslen yirminci yüzyılın ilk yarısının mimari dehalarından biri ve Bauhaus

okulunun son yöneticisi olan Mies van der Rohe tarafından tasarlanmış. Devrim Anıtı, 1935'te Naziler tarafından yıkılmadan önce yalnızca dokuz yıl dayanabilmiş. 1951'de Doğu Almanya hükümeti yeni bir tane inşa etti: Sosyalistler Anıtı. Anıtın ortasında on tane mezar var. Telefonumla Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in mezarlarının fotoğraflarını çekiyorum. Yanlarında Ulbricht yatıyor. Midem bulanmaya başlıyor. En azından mezarlık yetkilileri, Stasi Başkanı Erich Mielke'yi daha ücra bir yere gömme konusunda sağduyulu davranmış. Anıttaki dikilitaşa "*Die Toten mahnen uns*" yazısı bulunuyor. Ölüler bize hatırlatır. Gerçekten de öyle.

Bu insanlar ve rejimleri artık yok. Doğu Almanlar kaderlerinden şikâyet etseler de daha önce yaşadıkları, kafese hapsedilmiş, şehirleri isle boyanmış, her hareketlerinin muhbirler tarafından izlendiği hayatlarını hatırlamaları gerek. Bu neden biraz daha fazla kutlanmasın? Şansölye de bardağın sadece yarısının boş olduğunu düşünüyor. Merkel, 2019'da ulusal günü kutlamak için yaptığı konuşmada, "Doğu Alman eyaletlerindeki birçok insan için Alman birliğinin neden yalnızca olumlu bir deneyim olmadığını anlamayı öğrenmeliyiz," dedi. Yine de duruma bakmanın başka bir yolu daha var. Yapılan hataları irdelemek yerine farklı bir soru sorulmalı: Başka bir ulus böyle bir durumun üstesinden bu kadar az karışıklıkla gelebilir miydi? Yapılan iş, diğer devletlerin iflasına ve çok daha büyük toplumsal travmalara neden olurdu. Geçmiş ve gelecekteki tüm sorunlara rağmen bu, Merkel ve ülkesi için olağanüstü bir miras. Zaman zaman dövünüyor. Ama övünmüyor. Yine de tüm Avrupalı ve Batılı akranlarından daha uzun süre dayandı. Ve tarihteki yeri çoğundan çok daha seçkin olacak.

3

Çokkültürlülük

Göç ve Kimlik

Ağustos 2015'te, Dresden'in hemen dışındaki küçük bir kasaba olan Heidenau'da, yaklaşık altı yüz dazlaktan oluşan bir çete, geçici olarak barınmaları için kapalı bir fabrikaya götürülen bir grup göçmene saldırdı. O cuma gecesi olay yerine giden polisler şişe ve taşlarla saldırıya uğradı. Biri ağır olmak üzere 30 görevli yaralandı. Polis, barınağa giden yolun güvenliğini sağlamak için göz yaşartıcı gaz ve biber gazı kullandı. Şiddetin azalmasından birkaç gün sonra Angela Merkel barınağı ziyarete gitti. "Başkalarının onurunu sorgulayan insanlara hoşgörü gösterilmez; hukuki ve insani yardımın gerekli olduğu durumlarda yardım etmeye yanaşmayanlara hoşgörü gösterilmez," dedi. Kalabalıktan bir kişi sesini yükseltti: "*Die schaut uns nicht mal mit dem Arsch an.*" (Merkel'i kastederek) Bize kıcıyla bile bakmıyor.

Berlin'de o yıla ilişkin başka bir hikâyede ise orta yaşlı bir çift, kullanılmayan başka bir binayı benzer bir kullanıma sokmak istedi. Hardy Schmitz ve Barbara Burckhardt'a, Senato'nun (şehir hükümeti), evlerine yakın eski bir psikiyatri kliniğini, dört yüz Suriyeli ve diğer mülteciler için bir yurt hâline getirmek üzere devraldığı söylendi. Schmitz, Burckhardt ve komşularından bir grup insan, şikâyet etmek yerine bir dernek kurarak finansman ayağını organize ettiler ve on beş yıldır boş olan güzel bir köş-

kün birinci katını devralmak için izin aldılar. Burayı yeni gelenler için bir atölye, kütüphane ve buluşma yerine dönüştürmeyi amaçlıyorlardı. İş planları iyi düşünülmüştü. Adam başarılı bir girişimci, kadın tanınmış bir tiyatro eleştirmeniydi; kusursuz profilleri vardı. Tek sorun komşulardı. Charlottenburg'un bu varlıklı kesiminin iyi sakinleri, proje hakkında şikâyetlerini dile getirdikleri bir broşür hazırladılar. Sadece sokağınızın itibarını düşünün. Kızlarınızın güvenliğini düşünün. Gece eve yürüyerek gidemeyeceksiniz. Ev fiyatlarına gelince...

Dava açmakla tehdit ettiler ki bu hafife alınmayacak bir şeydi. Hamburg'un zengin bir bölgesindeki şikâyetçiler birkaç ay önce benzer bir davayı kazanmışlardı. Burckhardt onlarla başa çıkmak için bir grup kurdu. Köşkün misafir odasında çay içerken, "Biz yapamıyorsa kim yapabilir?" diye yazdığımız karşıt broşürler hazırladık." Burckhardt bu durumu avantajlı hâle getirmeye uğraştı. Berlin'in kültür dünyasının önde gelen isimlerinden aktörlerden, emprezaryolardan ve yazarlardan konuşmalar yapmalarını veya film ya da müzik gösterimleri yapmalarını istedi. Aynı komşuları mültecilerle birlikte bu akşam etkinliklerine davet etti. Kültür dünyasının ünlüleriyle omuz omuza olma şansı kaçırılmayacak kadar cazipti; direnç kırıldı. Dernek hızla büyüdü. Derneğin üyeleri göçmenlerin dil öğrenmelerine ve iş bulmalarına yardımcı olurken yasal destek de sundu. Gönüllülerin çoğu yaşlı kadınlardı ve yanlarında çoğunlukla yirmili yaşlarında olan Arap erkekler vardı. Kültürler arası etkileşimin başlangıcında bazı problemler yaşandı. Akşamları alkol servisi yapılmalı mıydı? Yapmayı tercih ettiler. Başlangıçta bazı filmlerde seks sahneleri çıktığında insanlar utanıyordu. Burckhardt bundan sonra daha sağduyulu seçimler yaptı. Mekân canlandıkça insanlar arasındaki güven daha da arttı ve Suriyeli ve Alman sanatçıların buluştuğu oturumlar gerçekleştirildi. Gündüzleri, Schmitz ve diğer gönüllüler artık sahada ve saha dışında iş başvurusu eğitimi düzenliyor. Göçmenler için çıraklık veya stajyerlik programları ayarlamaya ça-

lışıyorlar. Bu yeni başvuranlarla ilişki kurmakta zorlanan yetkililerle konuşmak için iş merkezlerini ziyaret ediyorlar. Yüksek gelire sahip bireylerden ve şirketlerden binadaki bir toplama kutusuna bıkımsızın bağış topluyorlar.

Mahallenin tamamı bu durumu kabullenmiş olmasa da bazı insanlar üzerine düşeni yapıyor. Bireysel mültecileri pansiyoner olarak alıyorlar. Burckhardt ve Schmitz'in yanlarında Muhammed adında genç bir adam kalıyor. Muhammed bir yandan okurken bir yandan da Oxfam'da yarı zamanlı olarak çalışıyor. Ne zaman ırkçılık veya düşmanlıkla karşılaşsa (gündelik bir olay değil ama hayatının bir parçası olacak kadar sık) bunu görmezden gelmeye çalışıyor. *"Alles unter Kontrolle,"* Her şey kontrol altında, diyor onlara. Aralık 2016'da başarısız bir Tunuslu sığınmacı, bir kamyonu Berlin'in en popüler Noel pazarlarından birine sürerek on iki kişiyi öldürdü ve elliden fazla kişiyi yaraladı. Muhammed ve arkadaşları intikam alınacağından korktular. Schmitz, "Geldi ve 'Ne yapabiliriz?' diye sordu," diye anımsıyor. "Facebook üzerinden örgütlendiler ve dayanışma içinde olduklarını göstermek üzere kan vermek için Charite Hastanesi'nin önünde kuyruğa girmeye karar verdiler."

Burckhardt ve Schmitz ile yeni kurulmuş bir teknoloji start-up'ında çalışan kızları Tine aracılığıyla tanıştım. Onlar olağanüstü insanlar. Onlara işlerin iyiye mi; kötüye mi gittiğini hissettiklerini soruyorum. "Her ikisi de," diyor Burckhardt. "Büyük ruh hâli değişimleri yaşıyoruz."

Bir beyin jimnastiği yaparak Heidenau halkının düşmanlığını Charlottenburg'un kilerle kıyaslayıp karşılaştırıyorum. Bir grup deneyimsiz, öfkeli, ezilmiş, şiddet dolu. Çek sınırına yakın olan Saksonya'nın bu kasabasındaki tek sanayi kuruluşu bir lastik fabrikası. Aşırı sağın ekonomik altüst oluşla, kızgınlıkla, farklı tonlardaki yabancılarla karşılaşmasının tipik bir örneği. İkinci durumda, Berlin'in bol ağaçlı West End'inde' sığınmacıların gelişi yüksek gelirli bir mahallenin rahatını bir anlığına bozdu.

Londra'da elit bir muhit. -çn

Pasif-agresif hukuk diliyle cevap verdiler. Hangisi daha kötü? Birbirlerine layık olmalarını tercih ederdim.

Sosyal girişimciliğin birçok ilham verici örneğinden biri Lawrence adlı bir restoran. Berlin'in bir dizi galeri, kafe ve kooperatifin yer aldığı en sevdiğim yeri Scheunenviertel'de. Restoran, şehirdeki en acı verici (ve yoğun şekilde korunan) binalarından biri olan ana sinagogun karşısındaki köşede yer alıyor. Restoran, kırk yıllık kariyeri boyunca dünyanın en iyi tiyatro isimlerinden bazılarıyla çalışmış bir tiyatro yönetmeni olan Frank Alva Buecheler tarafından kuruldu. 2015 yılında bir orta yaş anı yaşadı. Bir yardım kuruluşu tarafından kuzey Lübnan'daki bir mülteci kamplarını ziyaret etmesi için davet edildi. "Hayata bakışımı değiştiren bir yolculuktu. Suriye sınırına yakındım. Tüm bombalamaları ve makineli tüfek seslerini duyuyordum. Elli sekiz yaşındaydım. Savaş ilk görüşümdü." Ebeveynleri ve hatta onların ebeveynleri bu kadar şımarık hayatlar sürmemişti oysa.

Berlin yetkilileri, sinagogun yakınındaki kullanılmayan bir hastanede başka bir mülteci barınağı açmıştı. Seyahatten döndükten hemen sonra Buecheler, hastanenin işletilmek üzere yenilediğini gördü. Mülteciler şehrin dört bir yanına dağılacaktı. Bir buluşma yerine ihtiyaçları vardı. Eski bir eczane ve berber dükkânı olan şu an içinde oturduğumuz binayı buldu. "Starbucks da dahil olmak üzere bu alan için teklif veren kırk kuruluş vardı." Konsey, Buecheler'in alt kattaki restoran tarafından sübvansede edilecek olan üst katta bir galeri ve kültürel forum açma fikrinden etkilenerek binayı Buecheler'e verdi. Kaçınılmaz olarak aklıma şu takıldı; diğer küresel başkentlerdeki hangi konseyler, bunun gibi kâr amacı gütmeyen bir kuruluşu çok değerli bir kiralık mülkü teslim eder? Çoğu gün Orta Doğu ve Arap kültürünü içeren konularda okumalar ve dersler gerçekleşiyor. Sanat alanı bir düzineden fazla sergiye ev sahipliği yaptı. Buecheler hem restoran hem de kültür forumunu ziyaret edenlerin kabaca üçte birinin Orta Doğu'lu, üçte birinin dünyanın diğer bölgelerinden, kalan üçte birinin de Alman olduğunu söylüyor. Personeli-

nin çoğu savaş mültecileri. Freeartus adlı organizasyonu oldukça revaçta. İnsanlar orada görülmeyi seviyor. Yönetim kurulunda eski bir ekonomi bakanı var. Başkan Steinmeier'in karısı yemeğe geliyor. Bazen geç saatlere kadar çalışacaksa kocasına götürmek üzere beraber geldiği insanların artan yemeklerinden herhangi birini eve götürmek için paket yapmalarını ister. Buecheler, şu an yaptıklarının tam tersini yapmayı, yani Beyrut'ta Alman yemekleri sunan bir restoran açmayı planladıklarını söylüyor.

2015 yılında, BM'nin mülteci kuruluşu UNHCR, tüm dünyada savaştan ötürü yerinden edilmiş nüfusu 1945 sonrası dönemin rekoru olan altmış milyon olarak açıkladı. Ertesi yıl, Suriye'deki savaş tahminen on üç milyon vatandaşı yerinden etti.¹ Bunların yarısı ülke dışına kaçtı; çoğunun yolculuğu yıllardır şiddet, istikrarsızlık ve yoksullukla boğuşan bir ülke olan Lübnan'da sona erdi. Ürdün de bir milyonun üzerinde mülteci aldı. Yaklaşık bu civarda insanın yolculuğu da Avrupa'da sona erdi. Almanya bunların çoğuna ev sahipliği yaptı.

Angela Merkel, kendi ülkesindeki bir mülteci kampını ziyaret ettikten sonra "*Wir schaffen das,*" diye ilan etti. Sonraki haftalarda aynı şeyi tekrar tekrar söylendi. Biz hallederiz. Yapabilirdi – ve yapamazdı. Eylül 2015'te Almanya dünyanın bu muhtaç insanlarını karşıladı. Rakamlar, başkalarının yaptığı her şeyden çok daha fazlasını yaptıklarını gösteriyordu. Bunu, mültecilerin ilk uğrak limanları olarak sıkıntı içindeki Yunanlara ve İtalyanlara yardım etmek için yaptı. Bunu merhametten ve dünyaya yeni bir Almanya göstermek için yaptı. Bunu sadece bir Alman değil, bir Avrupa lideri olarak da yaptı. Önümüzdeki birkaç gün içinde yüzlerce insan, gelen mültecileri karşılamak için Münih merkez istasyonunda toplandı. İnsanlar kapılarını "hoşgeldin yemekleri" için açtı. Spor salonları ve toplum merkezleri acil yardım merkezlerine dönüştürüldü. Sağlık klinikleri hastaları kabul etti. Okullar çocukları aldı.

Bu, Almanya'nın yapabileceği en iyi şeydi. Peki ne yanlış gitti? Aslında yanlış mı gitti? Merkel için kesinlikle öyle oldu. Duruşu

düzelmedi. Emeklilik tarihini öne almak zorunda kaldı. Birçoğu onun amaçlarını sorgularken, amacından şüphesi olmayanlar yetkinliğini sorguladı. Ben öyle görmüyorum. Bunu Almanya'nın savaş sonrası rehabilitasyonunun en olağanüstü anlarından biri olarak görüyorum.

Şansölye ve memurları kesinlikle uykuda yakalandılar. Devasa yoksul insan dalgalarının –yol boyunca açık denizlerde yok olmayanların– güney Avrupa'ya yığıldığı 2014–15 dönemi Avrupa liderlerinin başka bir krizle uğraştığı bir dönemdi. Yunanistan'ın borç ve kurtarma hikâyesi, her şeyi tüketmiş ve dik kafalıydı. 1997'de Dublin'de imzalanan bir anlaşma uyarınca AB, sığınmacıların kaydolmaları ve girdikleri ilk AB ülkesinde kalmaları gerektiğine karar verdi. Başka bir deyişle, göçmenin orada kalmaya niyeti olmasa bile, durumlarıyla ilgilenmek, göçmenin ilk geldiği devletin görevidi. Bu basit bir çözüm olabilirdi; ancak aynı zamanda adil ve pratik değildi. AB'nin tecrübesiz sınır koruma birimi Frontex, dış sınırın kontrolüne yardımcı olmak üzere 2004 yılında kurulmuştu. Esas olarak bir danışma organıydı ve son derece etkisizdi. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile güney kanatta yer alan Yunanistan ve İtalya, başa çıkacak durumda değildi.

Almanya'nın savaş sonrası göçmen kayıtları düzensizdi. Aynı zamanda, kan bağı yoluyla geçen geleneksel bir vatandaşlık tanımını da geçerliydi. 1950'lerden 1990'lara kadar ülke, özellikle Türkiye ve İtalya'dan gelen yüz binlerce *Gastarbeiter*'e, misafir işçiye giderek daha fazla bağımlı hâle geldi. Dükkânlar ve kafeler işletiyor bu insanlar. Fabrikalarda bayağı işlerde çalıştılar. Ayrıca kömür ve çelik gibi ağır sanayi kollarında çalıştılar. Pek fazla hakları yoktu. Çok az entegre olmuşlar, temsiliyet durumu ise daha vahim. Hükümetin statülerini değiştirmeye niyeti yoktu. Beğenmiyorlarsa her zaman geri gidebilirler. Bunu Volga Almanlarına karşı gösterilen açık kapı politikasıyla karşılaştırabiliriz. On sekizinci yüzyılda, "Alman Prensesi" Büyük Katerina Rus imparatorluk tahtını ele geçirdiğinde, on binlerce Alman doğuya göçerek Volga Nehri boyunca topluluklar kurdu. Dil-

lerini ve geleneklerini korudular. Sovyet zamanlarında onlara Engels (yeterince uygun) adında bir başkenti olan kendi “özerk cumhuriyetleri” verildi. Hitler 1941’de işgal ettiğinde, Volga Almanlarına zulmedildi; birçoğu çalışma kamplarına gönderildi. Toplam popülasyonun üçte biri sefaletten sağ çıkamadı. Mihail Gorbaçov’un perestroyka döneminde, isterlerse ayrılabilirlerdi söylendi. Sonuç olarak, Almanya şu anda etnik kökenleri nedeniyle hiçbir soru sorulmadan hemen ülkeye kabul edilen iki milyondan fazla *Aussiedler*’e, göçmene ev sahipliği yapıyor. *Jus sanguinis*, kan hakkı, dünyanın birçok ülkesinde vatandaşlık başvurularının belirleyicisidir. Almanya’nın tarihi göz önüne alındığında bu ilkenin karakteristik bir titizlikle bu kadar uzun süre uygulanmaya devam etmesi dikkat çekiciydi.

Uygulanan politika 2000 yılında değişti. Schröder hükümeti tarafından kabul edilen mevzuat, bazı gruplara mensup yabancı ebeveynlerin Almanya’da doğup büyüyen çocuklarına Alman pasaportu hakkı verdi. 2014 yılında, bu hak Almanya doğumlu tüm çocukları kapsayacak şekilde genişletildi. Bu nedenle, Merkel’e yönelik öfkenin nedeni olarak, 2015 göç dalgasından önce bile demografi dönüşmüştü. Şimdi Almanya’da yaşayan her dört kişiden biri, yani yaklaşık yirmi milyon kişi, en az bir Alman olmayan ebeveyni olan bir “göçmen geçmişine” sahip. Nüfusun yüzde 5’ini oluşturan dört milyonun üzerinde Türk kökenli insan var. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’ne (OECD) göre, Almanya şu anda göç için en popüler ikinci yer (Donald Trump’ın tüm çabalarına karşın en üst sırada yer alan ABD’den sonra).³ Almanya, yıllar önce asma köprüsünü kaldıran Avustralya’nın yanı sıra karşılama kültürüyle uzun zamandır gurur duyan Kanada’nın bile önünde geliyor.

Almanya’nın göç konusunda izlediği yön değişikliğinin ardındaki nedenler birden çok ve karmaşık. Kısmen, özellikle merkez ve sol siyasetten yeni bir politikacı grubunun ülkelerini daha heterojen ve açık olarak görme arzusu tarafından yönlendirildi. Kısmen, çalışma çağındaki nüfustaki düşüş ve yaşlı emekliler-

deki artış tarafından yönlendirilen bir zorunluluktaki. Almanya'da işçi sayısı azalıyordu. İnsan gücü sıkıntısı sağlık hizmetleri, sosyal bakım ve inşaat sektöründe özellikle şiddetliydi. Demografi uzmanları, sürekli hâle gelen düşük doğum oranı ve yaşlanan nüfus nedeniyle Almanya'nın şimdi bile her yıl yaklaşık 500.000 kişiyi getirmesi gerektiğini söylüyor. Harika ismiyle yeni göçmen yasası, *Fachkräftezuwanderungsgesetz*, BT teknisyenleri gibi vasıflı işçilerin, bu süre boyunca kendilerini finansal olarak ikame edebilmeleri koşuluyla altı ay boyunca iş aramak için ülkeye girmelerine izin veriyor. Yasa, iş bulan ve yeterli Almanca bilen sığınmacılara daimi ikamet olanağı sunuyor. 2015'ten bu yana, büyük dalgayla gelen göçmenlerin üçte biri iş buldu. Bu başarıyı mı, yoksa başarısızlığı mı gösterir? Kötü bir oran olmadığını söyleyebilirim.

Eylül 2015'in başında olağanüstü bir kırk sekiz saati temsil eden iki görüntü geldi. Alan Kurdi adlı üç yaşındaki Suriyeli bir çocuğun Bodrum'un yakınlarındaki turistik bir plajda kıyıya vuran dalgaların arasındaki yüzüstü yatan cansız bedeninin fotoğraflarını herkes hatırlayabilir. O ve ailesi, Yunanistan'ın Kos Adası'na ulaşmaya çalışıyordu. Pek çok insan, insan tacirlerine, onların gibi harap teknelerde boğulmak üzere fahiş meblağlar ödedi. Şimdi de yapmaya devam ediyorlar. Tek fark, birçok Avrupalı bunların acılarına daha fazla alışmış görünüyor.

Ertesi gün, 3 Eylül'de Münih'in merkez istasyonundan yaklaşık 3200 kilometre uzakta oldukça farklı bir şey oluyordu. Yüzlerce yerli, İngilizce olarak "Almanya'ya hoş geldiniz" yazan pankartlarla sıraya girmişti. Sonunda Avusturya üzerinden Macaristan'dan ayrılmalara izin verilen mültecilerle yüklü ilk tren için can güvenliğine doğru yaptıkları destansı yolculuklarına çiçekler, hediyeler ve yiyecekler getirmişlerdi. Bu merhamet patlaması televizyonda naklen yayınlandı. Görüntüler sosyal medya üzerinden anında dünyanın dört bir yanına yayıldı. Mülteciler sonunda onları alacak birini bulmuştu. Onların çilesi bitmiş gibiydi.

Avrupa'nın güneyindeki Lampedusa, Kos ve diğer adalar ve limanlardan akın eden mültecilerin sayısı kontrolden çıktı. Bu sefalet kervanı Balkanlar'a doğru yol aldı. Sırbistan'dan Macaristan'a geçmeye çalıştılar ancak karşılarında köpekler tarafından korunan aceleyle dikilmiş jiletli telden çitler vardı. Deneyenler göz yaşartıcı gaz, biber gazı ve tazyikli su ile karşılandı. Viktor Orbán'ın milliyetçi sağcı hükümeti, mültecilerin istilacı bir kalabalık gibi göründüğünü söylüyor ve pişmanlık duymuyordu. Bu eski anti-komünist muhalif, yerli halk arasında artan bir huzursuzluğu dizginleyen (veya kışkırtan) ilk Avrupalı liderdi. Daha sonra Başkan Trump tarafından övgü yağmuruna tutulacaktı.

Merkel neler olduğunu gördü ve hemen harekete geçmeye karar verdi. Almanya'nın kapılarının açılmasını ve ilk hafta sonu dalgasında çoğu Suriye'den yirmi bin kadar insanın gelmesini emretti. Yiyecek, giyecek, tuvalet malzemeleri ve çocuk oyuncakları için özel toplama noktalarında dükkân sahiplerinden ve hanelerden o kadar çok bağış alınmıştı ki polis insanlara durmaları için çağrıda bulunmak zorunda kaldı. Yeni bir kelime doğdu, *Willkommenskultur*, Hoşgeldin kültürü. Bir anket firması olan Allensbach Enstitüsü'ne göre, ilk birkaç ayda on altı yaşın üzerindeki Alman nüfusunun yarısından biraz fazlası, mültecilere yardım etmek için şu ya da bu şekilde dahil oldu. Bazıları bağışta bulunurken, diğerleri dil veya bürokrasi ile uğraşmak gibi daha pratik konularda yardımda bulundu. İzleyen birkaç hafta içinde yüz binlerce insan ülkeye akın etti. Trene ve otobüse binerek veya yayan olarak geldiler. Çoğu beş parasızdı; birçoğu hastaydı. Birçoğu kimsesi olmayan küçüklerdi, iç savaşlar ve uzun, yorucu yolculuklar yüzünden travmatize olmuşlardı. Yetkililer sorunla başa çıkmak için benzersiz Alman tarzında önlemler aldı. Çadır kentler kuruldu, boş binalar devralındı. Gönüllü doktorlar, hemşireler, psikiyatristler, tercümanlar eşliğinde göreve başladı. Harekâtın ikinci aşamasında, her eyalete nüfus ve vergi gelirlerine dayalı bir formülle belirli sayıda göçmen tahsis edildi.

Avrupa'da başka hiçbir ülke bu cömertliğe yaklaşmadı. Orta Avrupa dükkânı kapatmak istedi. Fransa ve İngiltere isteksizce daha fazlasını almayı düşüneceklerini söylediler ancak bu sadece uzun bir süre zarfında kör topal gerçekleşti. Bunların hiçbiri acil bir çözüm sunmadı. Tam tersi geçerliydi. Britanya'nın *Mirror* gazetesinde bir köşe yazarı durumu şöyle özetliyordu: "Birçok şey hayal edebiliyorum ama yüzlerce Britanyalı'nın çarşalarına *Willkommen zu Britannien* yazıp Beyaz Uçurumların' tepesinden onları salladığını hayal edemiyorum." Mülteci akınından önce bile, BM Almanya'yı dünyanın en büyük üçüncü göçmen nüfusuna sahip ülke olarak listelemişti. İngiltere aynı listede dokuzuncuydu. "Yine de göçmenler konusunda en çok panikleyen biziz. Derslerini aldılar, alçakgönüllülüğü keşfettiler ve kibar olmak için çok çalıştılar. Onlarla alay ettik ve dünyaya ahlaki olarak üstün olduğumuzu söyledik. Ve şimdi her ikisini de yapma hakkımızı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayız."⁵

Komşularına böyle bir cömertlik göstermemeleri utanç verici olmalı. 2014'ten Temmuz 2019'a kadar, 1,4 milyondan fazla insan Almanya'ya sığınma başvurusunda bulunurken, bu sayı AB'ye yapılan tüm başvuruların neredeyse yarısını, Fransa'ya yapılan başvuruların ise altı katına denk geliyordu. Fransız ve Belçika limanlarında her zamankinden daha yüksek çitler inşa eden İngiltere göçmenlerin neredeyse hiçbirini almadı. Aralık 2018'de İranlıları taşıyan birkaç bot Kent sahillerine vardığında, o zamanki İçişleri Bakanı Sajid Javid, Güney Afrika'da "ailesiyle birlikte çıktığı safariden aceleyle" dönerek bu gelişmeyi "Büyük Olay" ilan etti. Akdeniz'deki iki İngiliz gemisinin İngiliz kıyı şeridini korumak üzere yeniden konuşlandırdı. İngiliz medyası bunu utanç verici olmaktan ziyade kararlı ve sert bir politik hamle olarak tasvir etti.

2015 krizinden önce Merkel hükümetinin göçmenlik konusundaki genel yaklaşımı savruktu. CDU daha önce Arnavutluk, Karadağ ve Kosova'dan gelen sığınmacıları, bu ülkelerin artık gü-

Dover boğazındaki falezler kastediliyor. -çn

venli devletler olduğunu savunarak durdurmaya çalıştı. Bu planlar onun koalisyon ortağı SPD tarafından engellendi. Münih'te kaydedilen sahnelerden iki ay önce Merkel, televizyonda bir araba kazası röportajı yapmıştı. *Living Well in Germany* adlı şov ve gençlerden oluşan bir izleyici grubunun önünde gerçekleştiriyordu. Daha önce de benzer şeyler yapan Şansölye için bu şov da iyi başladı ancak sonra her şey ters gitti. Panelin bir üyesi on dört yaşındaki Reem Sahwil'di. Filistinli olan Reem ve ailesi, dört yıl önce Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde yer alan Baalbek'teki mülteci kampından kaçmıştı. Titrek bir sesle ve daha sonra yorumcuların belirttiği üzere *perfektes Deutsch* ile oldukça kibar bir şekilde konuşarak, Almanya'daki herkesin ona çok arkadaşça davrandığını söyledi. Hedeflerini gerçekleştirmek için üniversiteye gitmek istediği ancak sınır dışı edilmelerinden korktuğunu söyledi. "Başkalarının hayattan nasıl zevk aldığını görürken benim bunu yapamıyor olmam hoş değil," dedi. "Onlar gibi çalışmak istiyorum." *Mutti* Merkel onunla empati kurmak yerine ders vermeyi tercih etti. Almanya onun kalmasına izin verecek olursa binlerce Filistinli mülteci, Afrika'dan binlerce insan Almanya'ya akın edecek, diye onu uyardı. "Bununla baş edemeyiz."⁶

Reem hıçkırıklara boğuldu. İşler daha kötüye gitti. Şok olan Merkel, "Aman Tanrım! Ama sen gerçekten birinci sınıftın," diyerek onu teselli etmeye çalıştı. Moderatör, "Bunun birinci sınıf olmakla ilgili olduğunu düşünmüyorum," diye yanıtladı. "Bu onun stresli bir durumda olmasıyla ilgili." Merkel karşılık verdi: "Bunun stresli bir durum olduğunu biliyorum. Bu yüzden ona biraz dokunmak istiyorum." Kızın yanına gidip kolunu ovuşturarak devam etti. Kullandığı kelime, *streichen*, Almancada genellikle bir yavru kediye veya başka bir küçük evcil hayvanı okşarken kullanılan bir sözcük. Görüntüler viral hâle geldi ve Twitter'da *#merkelstreicht*'e hashtag'iyile oldukça popüler oldu. Ertesi gün, muhabirler Sahwil'in kuzeydoğu Almanya'da yer alan Rostock'taki okuluna gittiler. Sadece mülteci olmadığını, aynı zamanda tıbbi vizeye geldiğini de öğrendiler. İki ay erken doğ-

muştı, doğumda yeterli oksijen alamadığı için de ciddi bir yürüme engeli vardı. Durumu beş yaşında bir araba kazası geçirdiğinde daha da kötüleşmişti. Bir kaynakçının kızı olarak Almanya'ya çok az eğitimle ve hiç dil bilmeden gelmişti. Şimdi ise sınıfının birincisiydi.

Merkel hem kaba hem de kalpsiz olmakla suçlandı. Sanki dikkati başka yerdeydi. Avrupa borç kriziyle ilgili kırılğan bir AB zirvesinden yeni dönmüştü. Yunanistan için bir kurtarma paketi üzerinde anlaşmaya varılmıştı ancak başta başbakan olmak üzere bütün ülke Merkel ve Almanya tarafından aşağılanmış hissediyordu. Merkel'in dünya çapındaki ünü dibe vuruyordu.

Bu onun sonraki adımlarını etkiledi mi? Sadece öyle varsayılabilir. Bir başka eleştiri de onun içini kemiriyordu. Alman yorumcular arasındaki fikir birliği, onun liderlik tarzının sıkıcı ve riskten kaçındığı yönündeydi. Belki de bu yüzden –bir ay sonra, televizyonda Macaristan sınırındaki dikenli tellerin ve çaresiz mültecilerin görüntülerini gördüğünde– tedbiri bir kenara bırakıp yüreğiyle gitti. Kararını Avrupalı ortaklarıyla koordine etme ya da evinde meclis onayı alma zahmetine girmede. Sadece içeri girmelerine izin verdi. Ve ahlaki olarak yüksek bir konuma erişti. “Acil bir durumda dostça bir yüz gösterdiğimiz için özür dilemek zorunda kalırsak burası artık benim ülkem değildir,” dedi.⁷

Bunu büyük ölçüde mi, yoksa tamamen merhametten mi yaptı? Yoksa AB'yi bir arada tutmak (Yunanistan'ın birlikten kopuşunun ortasında), kendini bir sıkıntıdan kurtarmak ve/veya Alman şirketlerindeki açık pozisyonları doldurmak gibi tamamen siyasi motivasyonlarla mı? Bazı yorumcuların tuhaf bir biçimde öne sürdüğü gibi, insani süper güç şeklindeki Alman milliyetçiliğinin yeni bir tezahürü müydü?

O sırada kriz hakkında yayımlanan iki kitap en çok satanlar listesine girdi. *Die Welt* gazetesi muhabiri Robin Alexander'ın yazdığı siyasi bir polisiye roman olan *Die Getriebenen, Sürülenler*. Kitap, Merkel'in kamuoyu yoklamalarını görene kadar sert bir tavır almayı tercih ettiğine işaret ediyor. Küresel merhamet

dalgası zirveye çıkarken, diğer kaygılar yeniden gündeme gelmeden önce, Almanların yüzde 93'ü daha liberal bir göç politikasını savunuyordu. Konstantin Richter'in psiko-drama tarzındaki *The Chancellor, A Fiction* adlı kitabı, Merkel'in kişiliğini ele alırken, onu hem eleştirenlerin hem de destekçilerin takdir ettiğinden daha karmaşık olarak resmediyor. Richter hikâyeyi Üçüncü Reich'a ve *Vergangenheitsaufarbeitung*'a bağlıyor. "Almanlar artık ahlaki liderler olarak rollerini benimsediler. Savaş sonrası yıllarda, diğer uluslar ekonomik başarımız için bizi kıskandılar. Ama tam olarak sıcak kalpli ya da sevimli olarak görülmedik. Şimdi dünyadaki milyonlarca insan buraya gelmeyi hayal ediyor ve biz de bununla gurur duyuyoruz."⁸ Merkel'e övgü konusunda ise pek cömert değil. Münih'te ve diğer şehirlerde karşılamayı organize eden Yeşiller'in sırtından geçinmişti. Mültecilerin tacizine uğramayı, kendisinin ve onların *selfieleri-nin* çekilmesini seviyordu. "Bu, kolektif narsisizmdi. Mülteciler kendimizi iyi hissetmemizi sağladı."⁹

Her şeyi bu kadar net bir sertlikle özetlemesine hayran kaldım. Şimdi başkalarından da benzer sözler duyuyorum. Leipzig'deki küçük bir şirketin patronu, tüm olayı Almanya'nın borç belgesi olan *Schuldschein* olarak nitelendirdi. "Dünyayı kurtarmalı, enerji santrallerini kapatmalı, insanları içeri almalıyız." Mainz Üniversitesi'nde Modern Tarih profesörü olan ve *Wer hat Angst vor Deutschland?* [Almanya'dan Kim Korkar?] adlı kitabın yazarı Andreas Roedder'dan da benzer bir izlenim ediniyorum: "Bu, Almanya'nın savaş suçuna karşılık ödemediği büyük bir ahlaki tazminattı."

Bir bakıma Merkel'in yaptığı şeyi neden yaptığı önemli değil – etik, salt siyasi kazanç veya büyük tarihi arınma ne olursa olsun. Yaptı ve bu, Almanya'yı değiştirdi.

Her iki tarafta da havanın ekşimesi uzun sürmedi. Mültecilerin büyük umutları vardı. Kaçakçılar onlara başarılı olacaklarını ve çabucak iş bulacaklarını söylemişlerdi. Geldikten aylar sonra kendilerini geçici yurtlarda yoksun hâlde, ev hasreti içinde ve

iklime alışmak için mücadele ederken buldular. Yöre halkı, mültecilerin, açtıkları kucağa karşılık olarak kalıcı bir minnettarlık duyacaklarını varsaymışlardı. Gönüllülüğü liberal bir imtiyaz olarak görmemek bazı çevrelerde moda oldu. Gönüllüler *Gutmenschen* (iyilik yapanlar) olarak küçümsendi.

Ne kadar çok eleştirilirse Merkel o kadar tutkulu hâle geldi. Yaptığı şeyin nedenini açıklamak üzere Almanya'nın en çok izlenen pazar gecesi talk show'u Anne Wille çıktı. "Bunun için savaşıyorum," dedi. Bir B planı yoktu. "Tüm Avrupa'nın bundan çıkışı için ortak yolu bulmak üzere elimden gelen her şeyi yapmak benim lanet olası sorumluluğum ve görevim." Halk desteğinin azaldığını ve Avrupa'daki uyumun gözlerinin önünde dağıldığını görebiliyordu. Bunun olmasına izin veremezdi.

Bu noktada bile göçmen düşmanlığı hâlâ büyük ölçüde gizliydi. Bir olay, olgunlaşan kızgınlığı ön plana çıkardı. 2015 yılbaşı gecesi Köln'de çeteler tarafından kadınlara yönelik yapılan toplu cinsel saldırı her şeyi değiştirdi. Sonraki ilk birkaç gün içinde meydana gelen kaosa ilgili yalnızca birkaç rapor ortaya çıktı. Aslında, polisin yeni yılın ilk gününde yaptığı açıklamaya göre, şenliklerde ruh hâli "coşkun" ve büyük ölçüde "barışçıldı."¹⁰ Ancak aynı gün merkez tren istasyonu ve çevresinden cinsel saldırılarla ilgili gönderiler Facebook gruplarına düşmeye başladı. 4 Ocak'ta polis şefi pozisyon değiştirdi. Wolfgang Albers, "tamamen yeni bir boyutta"¹¹ suçların gerçekleştiğini duyurdu. Şüpheli faillerin Arap veya Kuzey Afrikalı olduğu ortaya çıktı. Bu, tüm dünyada ön sayfa haberi oldu. *Bild*, "Almanya'daki seks çeteleri" konusunda uyardı.¹² Bu arada, o geceye ait rapor edilen suçların sayısı artmaya devam etti. İlk gün polis otuz şikâyet aldı. Sonunda, toplam 492 kadın cinsel taciz, saldırı ve tecavüzü içeren bir dizi cinsel saldırı vakası bildirdi..¹³ Köln hemen etkisini gösterdi. "Kadınlarımız" ve onları savunma ihtiyacı konuşulmaya başlandı.

Haberler neden parça parça çıktı? Birkaç yıl sonra Berlin'deki bir grup içi gazetecilik seminerinde, kıdemli bir muhabir şunu itiraf etti: "Mültecilerle ilgili sorunları bildirme şeklimizde çok

yavaş, çok temkinliydik. Elbette, başlangıçta böyleydi. Bu, güvensizlik sorununu daha da kötüleştirdi.”¹⁴ Öyle de oldu. Bu liberal siniş, orada bulunanlardan birinin de söylediği gibi, o olaya ya da Almanya’ya özgü bir durum değildi. Sadece medya değildi. Polis ve şehir yetkilileri de bunun çoğunu yapmak konusunda isteksizdi. O zamanlar Avrupa’da başka örnekler de vardı. Biri İngiltere’nin kuzeyindeki Rotherham kasabasıındaydı. Yıllarca (1980’lerin sonundan 2000’lerin başına kadar) çoğunlukla Müslüman erkeklerin ağırlıklı olarak beyaz ve cinsel açıdan savunmasız kızları istismar ettikleri ortaya çıktı. Durum *The Times* tarafından haberleştirildiğinde bile yetkililer harekete geçmedi. Resmi rapordaki bulgular şok ediciydi; bir donukluk, yetersizlik, cinsiyetçilik ve etnik bir azınlığı gücendirme konusundaki isteksizliğin bir karışımının, sorunun yıllarca göz ardı edilmesine yol açtığını ortaya koydu.

Almanya, 1970’lerde ve 1980’lerde aşırı sağın herhangi bir olası yeniden dirilişinin çözümünü bulduğunu düşünmüştü. Sağa ses verin ancak çizginin saygın tarafında kaldığından emin olun. O dönemin bu görüşü savunan en önemli politikacısı Franz Josef Strauss’tu. Adenauer döneminde savunma bakanı olarak NATO’nun sadık bir destekçisiydi; aynı zamanda SSCB ile olan yumuşamayı savunuyordu. Maliye bakanı ve daha sonra Baviera başbakanı olarak Alman endüstrisinin büyümesine büyük fayda sundu. Şansölye Kohl tarafından sürekli bir tehdit olarak görülen güçlü bir figür oldu. Strauss sağcıydı, bununla övünürdü. Kendini vatanseverdi kabul ediyordu, ordunun İkinci Dünya Savaşı’ndaki rolünü övüyordu (bunu yaparken orduyu Nazilerden ve onların belirli birimlerinden farklılaştırıyordu) ve geçmiş hakkında derinlemesine araştırma yapmaya da pek vakti yoktu. 1988’deki cenazesine katılan birçok devlet adamından biri, Güney Afrika’nın apartheid dönemindeki Başkanı P. W. Botha idi. Yeşiller taziye sunmayı reddederken, SPD bunu sessizce yaptı. Strauss ve partisi CSU, güçlü bir kamuoyu kitlesini temsil etme-

de hayati bir işlev gördü. Herkesin zevkine göre değildi. Ancak kabul edilebilirlik sınırları içindeydi ve anayasaya aykırı değildi. Bunun ötesi ise tehlike yaratıyordu. Strauss, “Hiçbir meşru parti CSU’nun sağında olamaz,” diye uyarıyordu.

Bir süre haklıydı. AfD gelene kadar.

Alternative für Deutschland’ın kökenleri seçkin bir okumuş kitleye dayanıyor. Eylül 2012’de, bir grup ekonomist, eski politikacı ve diğer çeşitli yandaşlardan oluşan bir grup, Yunanistan’ın kurtarma paketine karşı çıkan Seçim Alternatifi’ni kurdu. Euro Alanı’nın doğası gereği istikrarsız olduğuna ve güneydeki zayıf ve tembel ülkelerin kendilerine uygun olmayan yapılara uydurmaya çalışırken, Almanya ve diğer “sorumlu” ve “çalışkan” ulusların eksiklikleri gidermeye zorunda kaldıklarına inanıyorlardı. İlk üyelerden bazıları, sevgili Deutschmark’ı yeniden restore etme fikriyle üzerine düşünüyordu. İlk görünür figürü, Hamburg Üniversitesi’nde ekonomist olan Bernd Lucke’ydi. Karşı çıktıkları konuları ana siyasi gündeme zar zor dahil etti. Eksantrik, krank gibi gözden kaçırılıyorlardı.

Altı ay sonra isimlerini değiştirerek tam teşekküllü bir parti hâline geldiler. Lucke’ye Dresden’den bir iş kadını ve eğitimli bir kimyager olan Frauke Petry katıldı. Eurosceptic’ görüşleri, en azından niş bir kitle içinde, tanınarak popülerlik kazanmaya başladı. İlk atılımı 2014 Avrupa seçimlerinde, Nigel Farage’ın Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi’nin Britanya’da en yüksek oyu aldığı seçimlerle aynı seçimlerde geldi ve kurulu düzen üzerinde şok etkisi yarattı. Diğer sağcı gruplar kendi ülkelerinde başarılı oldular. AfD aylar içinde yüzde 5 barajını kolayca geçerek Doğu’nun üç eyaleti Saksonya, Thüringen ve Brandenburg’da parlamentolara girdi. Bununla birlikte, belirli bir taban oluşturur oluşturmaz çeşitli liderlerin farklı gruplar oluşmasıyla sarsıldılar.

Mülteci krizi partiyi unutulmaktan kurtardı ve bugünkü hâline getirdi. “Çalışkan beyaz halkın” endişelerinin dikkate

* Avrupa Birliği karşıtı görüş. -çn

alınmadığı, sol-liberal düzenin dev bir örtbasın içinde olduğu ve anaakım medyaya güvenilmemesi gerektiği konusunda söylem geliştirdi. Söylemlerini izole biçimde geliştirmiyordu. Bu tür görüşler Donald Trump tarafından meşrulaştırılıyordu; Brexit savunucuları tarafından kullanılıyorlardı. Fransa'daki Ulusal Cephe ve Hollanda'daki Geert Wilders'ın PVV'si gibi diğer Avrupa ülkelerinde popülist partiler 2000'lerde ve 2010'ların başında güç kazanırken, Almanya, savaştan öğrendiklerine güvenerek halkının aşırı uçların basit hikâyelerine karşı bağışık olduğuna inanıyordu.

Bununla birlikte, göçmenlerin gelmesinden aylar sonra, AfD bölgesel seçimlerde başarılı olarak batıda yer alan eyaletlerden zengin Baden-Württemberg'de yüzde 15 ve Rheinland-Pfalz'da yüzde 12 oy aldı. Doğu'daki Saksonya-Anhalt'ta toplam oyların şaşırtıcı biçimde çeyreğini alarak ikinci oldu. Birdenbire siyasi düzenin bir parçası hâline geldi.

Bu sadece başlangıçtı. Eylül 2017 genel seçimleri siyasi bir deprem yarattı. Merkel'in CDU'su kılıpayı kazandı. Art arda dördüncü zaferi manşetleri süslemeliydi. Öyle olmadı. AfD'nin çarpıcı başarısı her şeyi gölgede bıraktı. Ulusal düzeyde oyların yüzde 12'sini alarak doksan dört milletvekili ile Yeşiller veya FDP'den daha fazla milletvekili çıkardı. Merkel gönülsüzce SPD ile başka bir *GroKo*, Büyük Koalisyon kurmaya zorlandığında, AfD en büyük muhalefet partisi oldu. Bu, çoğu Alman'ın asla olmayacağını, olamayacağını sandığı sıradışı bir durumdu. Siyasi sisteme ve ülkenin kendine olan inancına doğrudan bir tehdit oluşturunuyordu.

AFD'nin popülaritesi azalmadı. İnsanlar bu protesto partisine taleplerini yansıttılar. Kısmen ekonomik ama daha çok kimlikle ilgili bir dizi şikâyet için bir *Sammelbecken*, rezervuar hâline geldi. Doğu'da popüler olmak başka bir şey ama Batı'daki güçlü performansını nasıl açıklamalı? AfD, CDU, SPD, Die Linke ve hatta Yeşiller dahil tüm partilerden seçmen topladı. Oy sandığına gitmekten vazgeçenlerin doğal durağı oldu. AfD seçmenin ge-

nel profili –Almanya’nın doğusundaki küçük kasabalarda kalan yaşlılar– hikâyenin sadece bir kısmını anlatıyor. Son dönemdeki en çarpıcı son başarılarından bazıları yirmi beş ila otuz beş yaş aralığında geldi. Doğu’daki bu genç kuşak destekçilerinin çoğu, sanayi sektöründe nispeten iyi ücretli işlere veya üniversite öğretim görevlisi olarak güvenli pozisyonlara sahipti. Sanki 1990’ların başındaki çalkantılar sırasında ebeveynlerinin travmalarını yaşayarak gecikmiş bir intikam alıyorlardı (her ne kadar bu travmaları deneyimlemek için ortalıkta olmasalar da). Ebeveynleri, 1990’ların çalkantıları sırasında işlerini veya aidiyet duygusunu kaybetmiş olabilir. Çok az anıları olsa da DDR’ye özlem duyuyorlar. Muhafazakârlar ve riskten kaçınıyorlar, küreselleşmenin üzerlerindeki baskıyı arttırdığını düşünüyorlar.

AfD kendisini verimli bir döngü içinde buldu. Parlamentoda ne kadar çok sandalye kazanırsa o kadar fazla devlet fonuna hak kazanıyor, televizyonda yer aldıkları süre o kadar artıyor, o kadar çok oy alıyorlar. Ekim 2017’de izleyiciler, partinin eşbaşkanları olarak görevi yeni devralan garip bir ikili olan Alexander Gauland ve Alice Weidel’in dünyasıyla tanıştı. Alice “Alternatif yaşam tarzlarından” nefret eden bir parti tarafından beklenmedik bir seçimdi. Hayek’in sadık bir takipçisi olarak, dünyanın her yerinde Bank of China için çalışmıştı ve akıcı bir şekilde Mandarince konuşuyor. Muhtemelen gezegendeki en sağcı eski Goldman Sachs bankacısı olduğu için Donald Trump’ın bir zamanlar baş stratejisti olan Steve Bannon ile aynı kabuğu paylaşıyor. Daha da ilginç, otuz altı yaşındaki Sri Lanka doğumlu İsviçreli bir film yapımcısı olan lezbiyen partneriyle iki erkek çocuk yetiştirdiği İsviçre’de yaşıyor. Onu geleneksel aile değerlerini savunan yaşlı beyaz erkeklerden oluşan bir gruba bağlayan şey, partnerinin yanı sıra *Die Zeit*’taki bir habere göre evlerinde yasadışı olarak çalıştırdıkları Suriyeli mülteci hariç, yabancılara karşı duydukları ortak hoşnutsuzlukları. Yetmiş yaşlarında eski bir gazeteci olan Gauland, Margaret Thatcher’ın çok kültürlülük ve küreselleşmeyi başlatarak eski moda İngiliz değerlerini yok ettiğine inanan

açık sözlü bir Anglofildir. 2018 yazında partisinin gençlik kanadına yaptığı konuşmada Hitler'in suçlarının önemini küçümsemedi. Nazi yönetimini "1000 yıllık başarılı Alman tarihinde sadece kuş pisliği" olarak tanımlamadan önce, "Muhteşem bir tarihimiz var ve sevgili dostlar, o lanet 12 yıldan daha uzun sürdü," dedi.¹⁶

AfD'nin aşırı sağ görüşlerine rağmen, partiyi yasaklamak veya faaliyetlerini kısıtlamak için arka arkaya yapılan hukuki girişimler başarısız oldu. Şubat 2019'da bir bölge mahkemesi, yerel istihbarat teşkilatı BfV'nin partiyi "soruşturulacak vaka" olarak sınıflandırma girişimini reddetti. AfD, yasanın kesin yorumu açısından çizginin doğru tarafında kalmaya çalıştı. Sağcı sokak çetelerine yakın ama resmi olarak ilişkili olmadığını iddia ediyor. Bunlardan en önemlisi Pegida'dır (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar). Dresden sakinlerini "akşam yürüyüşüne" katılmaya davet eden bir halkla ilişkiler yöneticisi olan Lutz Bachmann tarafından kuruldu. Her pazartesi, restore edilmiş Frauenkirche'nin dışında veya yakındaki Altmarkt gibi şehrin simge yapılarında toplandılar. Haftalar içinde on binlerce kişilik kalabalığa ulaştılar. 2015 yılının sonlarında Pegida, Leipzig ve Dresden'de 25.000 kişilik bir kalabalığı kendine çekiyordu. "İslam Almanya'ya ait değil" en sevdikleri sloganlardan biriydi. Ya da "Kahrolsun sığınmacı turistler."¹⁸ Bazen şöyle bağırıyorlardı: "Mülteciler boğulmaya bırakılsın."¹⁹ Karşı gösteriler gerçekleşti ve iki grubun çatışmasını engellemek için polis tarafından ayrılması gerekti. Bazı vatandaşlar itirazlarını daha sessiz bir şekilde gösterdi. Dresden'in opera binası ve konser salonunun başındaki Semperoper, Pegida yürüyüşçüleri önünden geçerken protesto etmek için opera binasının ışıklarını söndürdü. Doğu'daki kasabalarda (ve bazen Batı'da da) sokak çatışmaları daha sık yaşanır hâle geldi. Aşırı sağ gruplar, "arka bahçemde mülteci kampı istemiyorum" kampanyası ile vatandaşları şehirlerindeki yeni göçmen merkezlerinin nerede olduğunu bildirmeye teşvik etti. Google, iltica merkezlerinin konumlarını işaretlemek için kırmızı bayraklar kullanan bu gruplardan biri tarafından oluşturulan bir

haritayı My Maps hizmetinden silmek zorunda kaldı. Bu, mültecilere saldırmak için açık bir davet olarak görülüyordu.

Yerel polis güçleri, özellikle Doğu'da, başlangıçta gözdağı verme konusunda isteksiz görünüyordu. Gazeteler, AfD'nin polis saflarına sızıp sızmadığını tartıştı. Bazı durumlarda, yeniden örgütlenmek için başka bölgelerden amirler getirildi. En son yerel istihbarat raporlarından biri, Almanya'da yarısının güç kullanmaya istekli olduğuna inanılan 24.000 kişiyi aşırı sağcı olarak tanımlıyor. Bir TV belgeseli, bir anket yaparak, şehir hükümeti yetkililerinin yüzde 50'sinin nefret içerikli mesajlar veya başka tehditler aldığını ortaya çıkardı. Belediyelerin yaklaşık yüzde 8'i yerel yetkililere yönelik saldırılar olduğunu bildirdi.²⁰

Tehdit ve şiddet, göçmen akınından sonraki bir ay içinde başladı. Henriette Reker, boynundan bıçaklandığı esnada Köln'de belediye başkanlığı seçimleri için kampanya yürütüyordu. Belediye başkan yardımcısıydı, SPD'ye bağlı ama bağımsızdı. Görevi gereği şehirdeki mülteci yerleşimlerinden sorumluydu. Kamuoyu önünde güçlü bir göçmenlik yanlısı duruş sergiliyordu. Sağcı bağlantıları olan işsiz bir boyacı olan saldırgan, kendisine saldırdığı sırada "mülteci istilası" hakkında bağırıyordu. Reker komaya girmesine rağmen etkileyici bir dayanışma gösterisiyle ertesi gün tüm anaakım partilerin desteğini alarak belediye başkanı seçildi. Bir ay sonra iyileşerek görevi devraldı. Saldırgana on dört yıl hapis cezası verildi. Reker duruşmada, hâlâ kâbuslar gördüğü yönünde ifade verdi.

Saldırılar merkez soldaki hedeflerle sınırlı değildi. İki yıl sonra, muhafazakâr CDU partisinden Altena belediye başkanı Andreas Hollstein bir kebabçıda boynundan bıçaklandı. Kuzey Ren-Vestfalya'daki kasabası, kendisine tahsis edilen göçmen kotasından fazlasını kabul etmesiyle biliniyordu. Hollstein, iki çalışanın verdikleri hızlı tepki sayesinde hayatta kaldı. Ondan sonra işine geri döndü ve polis korumasını reddetti. "Temsil ettiği vatandaşların erişemediği yerel bir politikacının bir anlamı yok," dedi. Özellikle küçük kasabalardaki ve kırsal alanlardaki politikacılar savunma-

sız olarak görülüyor. Haziran 2019'da korkunç bir yeni sınır aşıldı. Hessen eyaletinde memur olarak çalışan Walter Lübcke, Kassel yakınlarındaki bir köyde evinin ön verandasında başından vurularak öldürüldü. O da göçmenliği savunurken mültecilerin entegrasyonuna yardım etmek istemeyen insanların Almanya'yı terk etmekte özgür olduğunu söyleyerek sesini çıkarmıştı. Cinayet tüm ulusu şok etti. Kassel'de "birlikte güçlüyüz" pankartı altında bir miting düzenlendi. Parlamento, sağcı şiddeti görüşmek üzere özel bir oturum düzenleyerek bunun artık en az İslami terörizm kadar önemli bir tehdit olduğuna dikkat çekti. Yerel istihbarat biriminin başkanı Thomas Haldenwang, suçun çoğunu *online* platformlara yıktı. "Mülteci kamplarının inşasını savunan bir kişi sosyal medyada kitlesel saldırıya uğruyor, nefret paylaşımlarına malzeme ediliyor ve sonunda bahçesinde infaz ediliyor," dedi.

Yetkililerin aşırı sağcıların işledikleri nefret suçlarına karşı artan teyakkuzlarını artırsa da tehditler ve saldırılar durmadı. Köln belediye başkanı Reker, Lübcke'nin öldürülmesinden sonra bile her zamankinden daha fazla ölüm tehdidi aldığını açıkladı. AfD, anaakım siyaseti ve medyayı bu tür olayları kendisini karalamak için kullanmakla ve her şeyden önce de sorunlara neden olmakla suçlayarak, mesafe koymaya özen gösterdi. Parti yaptığı bir basın açıklamasında, "Şansölye Angela Merkel aracılığıyla sınırlar yasadışı olarak açılmamış olsaydı, Walter Lübcke hâlâ hayatta olurdu," dedi.²³ Cinayet, insanların CDU'nun sağına odaklanmasına neden oldu. Şansölyelik için yarışanlar da dahil olmak üzere bazı üst düzey politikacılar, önceki aylarda mülteci sorununu tanımlamak için popülist bir söyleme meylediyorlardı. Hızla geri çekildiler. Bunlardan biri, Merkel'den farklılaşmak için sert bir tonda konuşan, siyaset karşıtı doğrucu bir aday olarak gösteren Annegret Kramp-Karrenbauer'di. Artık AfD ile bölgelerde herhangi bir seçim anlaşmasından söz etmenin imkânsız olduğunu ve bu partiyle koalisyona girmeyi düşünebilecek herhangi bir politikacının "gözlerini kapatıp Walter Lübcke'yi düşünmesi" gerektiğini açıkça ifade etti.²⁴

AfD, kurbanlık kisvesine bürünerek kışkırtıcı bir dil kullanmakta usta. Kuzey Ren-Vestfalya'daki polis (Köln saldırılarından bir yıl sonra) yeni yılı kutlamasını Arapça olarak tweetlediğinde, partinin üst düzey isimlerinden biri olan Beatrix von Storch şöyle cevap verdi: "Bu ülkenin nesi var? Barbar Müslüman tecavüzcü erkek ordularını yatıştırmaya mı çalışıyoruz?"²⁵ AfD, (diğer tüm partilerin toplamından daha fazla aboneye sahip oldukları) YouTube'a ve Facebook'a hükmediyor. Parti sözcüsü Christian Lüth, Münih Teknik Üniversitesi tarafından yapılan bir analizde, "Başından beri Facebook'a odaklandık," dedi. "Seçmenlere daha hızlı, daha doğrudan ve daha uygun maliyetli erişim sağlıyor."²⁶ Onlar esas olarak kendi kurdukları dünyalarında faaliyet gösteriyorlar. Kimlik, kültür ve göçle ilgili konuların "uyanık birlik" tarafından itham edilmeden tartışılabileceği bir "kanaat koridoru" açtıklarını iddia ediyorlar. Fikir diktatörlüğünden bahsediyorlar. Düsturları, "gerçek insanların" anaakım medyada temsil edilmesidir. Yayıncılar ve gazeteler, liberal seçkinlere bağlı karanlık güçler tarafından kontrol ediliyor.

Leipzig'de sakin bir pazar akşamı, Saksonya, Saksonya-Anhalt ve Thüringen eyaletlerinde bölgesel yayın yapan MDR, Merkezi Alman Yayıncılık'ın genel merkezinin önünden geçiyordum. AfD ile doğrudan özdeşleşmeyen ancak bazı görüşlerini paylaşan yerel bir politikacıyla birlikteydim. Biz geçerken "Lügenpresse" diye bağırdı. "Yalancı basın" terimi 1914'te düşman propagandasına karşı çıkmak için icat edilmişti. Naziler bunu Yahudileri, komünistleri ve diğer kozmopolit dış güçleri yanlış bilgi yaymakla suçlamak için kullanıyordu. 2016 yılında Pegida tarafından yeniden kullanılmaya başlandı. MDR ile sorununun ne olduğunu sordum. "Kadınlarımızın" tecavüze ve saldırıya uğradığı gerçeğini asla söylemediklerini iddia etti. Her zaman "fake news," sahte haber yapıyorlardı (Almanların bunun için kendi terimleri yoktur, bu yüzden İngilizcesini kullanırlar). Hangi özel haberler örtbas edilerek kayıtlara geçirilmemişti? Yurttaş gazeteciliği çağında bir suç tamamen örtbas etmek gerçekten kolay

mıydı? Nazik kışkırtmalarımın her birinde omuzlarını silkerek detaylandırmadan, “Bu her zaman olur,” dedi.

Trump etkisi Almanya’nın alternatif sağının özgüvenini artırdı. Onunki gibi görüşler “özgürlükler diyarında” hâkim olabiliyorsa o zaman neden kendi ülkelerinde olmasın? Bazı Almanlar arasında, sadece birkaç yıl önce tamamen kabul edilemez olarak addedilen bir dili meşrulaştırdı. Aynı zamanda başarısı (Macaristan’da Viktor Orbán ve İtalya’da Matteo Salvini gibi kişilerin başarısıyla birlikte) anaakım politikacıların ve medya patronlarının zihinlerini bir noktaya topladı. Almanya’da gerçekten yankı uyandıran birçok olaydan en şok edici olanı, Trump’ın 2017’de Charlottesville’deki şiddete tepkisiydi. Trump bir basın toplantısında “Yahudiler yerimize geçmeyecek” sloganları atarak beyaz ırkın üstünlüğünü savunanlarla arasındaki mesafeyi reddettiğinde, resmi olarak tarafsız Alman medyası yaşadığı şoku gizlemeye çalıştı. ZDF’nin ana haber bülteni Heute Journal’ın sunucularından biri olan Claus Kleber, biraz abartılı bir şekilde, “ABD’nin durumu hakkında endişelenmek için yeni bir neden var,” dedi. İlk siyah başkanın seçilmesinden sekiz yıl sonra, “Amerika’nın başlangıçtaki kölelik ve ırkçılık günahının üstesinden geldiğini düşündük. Bu bir nüksetme mi?”²⁷

Diğer ülkelerde olduğu gibi, iş dünyası liderleri başlarını aşağıda tutmayı severler. Siemens’in CEO’su Joe Kaeser, sesini duyurmaya niyetli az sayıdaki kişiden biri. AfD’den Weidel, Alman Müslüman kadınlardan “başörtülü kızlar” olarak aşağılar biçiminde söz ettiğinde, “Alman Kızlar Birliği’ndense başörtülü kızları tercih ederdik,”²⁸ diye yanıt verdi. “Frau Weidel milliyetçiliğiyle, Almanya’nın refahının ana kaynağı olan ülkemizin dünyadaki itibarını zedeliyor.” Ve ekledi: “Belki bir kez daha işleri toparlamanın zamanı gelmiştir.” Kaeser –amcası Hitler Gençliği’ne katılmayı reddettiği için Dachau’ya gönderildi ve daha sonra Avusturya’daki Mauthusen toplama kampında öldürüldü– DAX endeksinde işlem gören diğer büyük şirketlerin yöneticilerini sağcı popülizme karşı daha fazla baskı yapmaya teşvik etse de

şimdiye kadar çok az destekçi buldu. Berlin'deki ofisinde ona neden kendini siperin önüne bu kadar sık attığını sordum. Rahatlatıcı bir şekilde açık sözlü ve pragmatikti. "Tüm şirketler için değerler ve çıkarlar arasında genellikle bir çatışma vardır. Söz konusu durum her ikisinin de ilişkili olduğu benzersiz bir durumdur. Daha önce müşterileri, çalışanları ve hissedarları düşünmek zorundaydık. Şimdi dördüncü bir unsur var: Toplum."

Dünyanın en büyük sanayi şirketlerinden biri, 100 milyar euroluk piyasa değeri ve her kıtadaki varlığıyla Almanya'nın bayrak taşıyıcılarından biri olan Siemens, güvenli bölgede kalmayı düşünebilirdi. Bunu yapmadılar. Kaeser ve Birleşik Krallık ülke yöneticisi Jürgen Maier (yarı Avusturyalı, yarı Yorkshireli) Brexit eleştirilerinde başlangıçta açık sözlüydüler. Esas olarak bir işletmeden işletmeye operasyon yaptıklarından ötürü, onlar için daha kolay olabilirdi. Örneğin, kendileriyle aynı fikirde olmayan müşterilerin kaybına otomobil üreticilerine kıyasla daha az maruz kalıyorlar. Daha sonra çevre konusunda değineceğim üzere Siemens süttten çıkmış ak kaşık değil. Çok uluslu değil. Ancak çoğu İngiliz firmasının korkaklığını ve Brexite tepkilerini izlemede ön sırada yer almış biri olarak, Siemens'in en azından bazı konularda ne düşündüğünü söylemekten korkmayan bir şirket kültürüne sahip olmasını memnuniyetle karşılıyorum. Kaeser tweet atmayı sever. Temmuz 2019'da, Trump'ın Washington'u kasıp kavuran açık sözlü solcu kongre kadınları grubu olan "the Squad" (takım) hakkındaki "onları eve gönder" mesajına yanıt verdi. Kaeser, "Dünyadaki en önemli siyasi makamın ırkçılık ve dışlamanın görünür yüzü hâline gelmesini iç karartıcı buluyorum," diye yazdı. Mesajı oldukça popüler oldu.

Almanya'nın göçmenlik sancılarının çoğu Batı yarımküre genelinde yaygındır – politikacıların öldürülmesi veya öldürülmeye teşebbüs edilmesi (Yorkshire'da Jo Cox'u, Arizona'da Gabby Giffords'u düşünün), halk içinde kendi kendilerini haklı çıkarıp duran iki farklı görüş arasındaki bölünme, ses çıkarmaya ilişkin kurumsal korkaklık ve sosyal medyanın aşırılığı körüklemedeki

rolü. Bununla birlikte, bu son derece değişken ortamda Almanlar için yasadışı olan ile tatsız ve nahoş olmakla birlikte yasal olan arasındaki sınırlarda gezinmek özellikle hassas bir konu. Almanlar, ifade özgürlüğünün hayati önemde olduğunu kabul ediyor ve duydukları karşısında yüzlerini ekşitseler bile bunu teşvik etmek için ellerinden geleni yapıyorlar.

Roland Tichy, liberal elitlerle ve onların Almanya ile nasıl gurur duyulabileceğini neden anlayamadıklarıyla dalga geçen sağcı bir talk show sunucusudur. Yüksek profilli kariyere sahip olan Roland, haftalık finans dergisi *Wirtschaftswoche*'un editörlüğünün yanı sıra hükümetlere ve Daimler gibi şirketlere danışmanlık yapmıştı. Hayek Vakfı ve Mont Pelerin gibi düşünce kuruluşlarının gözdesi olurken, online olarak yayınlanan haftalık *Tichy Talk* TV programında benzer düşünceli yorumculara yer veriyor. 2004 yılındaki çıkışından bu yana, haftalık *Cicero* dergisi, ikonoklastik, çoğunlukla muhafazakâr yorumlarıyla 100.000'in biraz altında bir tiraj elde etti. Favori konuklarından biri Thilo Sarrazin. Ülkedeki herkesin Sarrazin hakkında bir görüşü vardır. Steve Bannon ve Jordan Peterson'ın karışımının Alman versiyonunu düşünün. Gözüpek ve muhafazakâr bir baş polemikçi olarak ortaya çıkması, müesses nizamın için bir ilerleme değil. Sarrazin, yedi yıl boyunca Berlin'in maliye senatörü olmadan önce bir dizi bakanlıkta ve Alman demiryollarında memur olarak çalıştı. Bir golf kulübüne yapılan ödemeyi içeren dolandırıcılık iddiaları üzerine istifa etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre Bundesbank'ta yönetici oldu. Sosyal Demokratların bir üyesiydi. İlk büyük kitabı *Deutschland schafft sich ab*, Almanya Kendini Kandırdı, sansasyon yaratarak geniş fikir ayrılıklarına neden oldu. 2010'da, AfD'nin yükselişinden veya Trump'ın ve küresel alternatif sağın ortaya çıkışından çok önce yayımlanan kitap artık aşına olduğumuz İslam ve çok kültürlülüğün bir eleştirisiydi. Kitap, zekâyâ ilişkin bir tartışmayı içeriyor ve şöyle yazıyordu: "Tüm Yahudilerde ortak olan belirli bir gen vardır." Bundesbank'tan atıldı. Utancından ne yapacağını bilemeyen SPD

defalarca onu kovmaya çalıştı ancak görünüşe göre gizli kuralları nedeniyle başaramadı. İkinci kitabı *Feindliche Übernahme: Wie der Islam den Fortschritt beert und die Gesellschaft bedroht*'da [Düşmanca Devralma: İslam İlerlemeyi Nasıl Bozuyor ve Toplum Tehdit Ediyor] genetik üzerine benzer bir argüman kullandı.

Sarrazin, mülteci krizinden önceki dönemde ortaya çıkan Avrupalı ve aslında küresel bir hareketin parçası. Bu yaklaşımın etkili kitaplarından biri 2012'de yayımlandı. Fransız yazar Renaud Camus tarafından yazılan *Le Grand Remplacement* [Büyük Yer Değiştirme] küreselleşmenin ve insanların serbest akışının beyaz yerli Avrupalıları tehlikeye attığını savunuyor. Camus, hükümetleri “ikame yoluyla soykırım” yapmakla suçluyor. Kıtanın yerlilerine ilişkin bu komplo teorisi o zamandan beri sağ çevrelerde anaakım hâline geldi. Eylül 2019'da Macaristan'dan Viktor Orbán, Budapeşte'de Çek başbakanı, Sırbistan cumhurbaşkanı ve Avustralya'nın eski başbakanı Tony Abbott'un da katıldığı bir “demografi zirvesine” evsahipliği yaptı.

Diğer liderlerden farklı olarak Merkel, ana siyasi akım ile çevre arasında güvenli bir iletişim ağı kurma konusunda çaresizdi. 2020'nin başlarında, biri kendi ülkesinde ve diğeri Birleşik Krallık'ta olmak üzere iki ayrı vaka, duruşunun ne kadar hayati ve aynı zamanda ne kadar zor olduğunu gösteriyor.

Birleşik Krallık'ta, Boris Johnson'ın başdanışmanı Dominic Cummings, müesses nizamın unsurlarını –memurlar, BBC ve diğerleri– düzenli olarak eleştirdiği çok sayıdaki renkli blog yazılarından birinde, hükümete katılmak için, tercihen akıllı veri bilimcilerinden oluşan “tuhaf ve uyumsuz”ları aradığını yazdı. Andrew Sabisky böyle bir kişiydi. 2014'teki bir gönderide Sabisky, politikacıların göçmenlik sistemini tasarlarlarken “zekâyâ ilişkin gerçekten var olan ırksal farklılıklara”³⁰ dikkat etmesi gerektiğini öne sürmüştü. O yıla ait bir diğerinde, siyahların ortalama olarak beyaz insanlardan daha düşük IQ'ya sahip olduğunu öne sürüyordu. Bir başka yazısında, sosyal yardım talebinde bulunanların, daha fazla “toplum yanlısı kişilerden” daha az çocuğa sahip

olmaya teşvik edilmesi gerektiğini savundu. Downing Street inatla atamayı savundu. Görevden ayrılmak zorunda kaldı ancak bu Johnson'ın etrafındakiler ve medyadaki birçok kişi tarafından başka bir siyasi tartışma konusu olarak görüldü. Almanya'da, bu tür görüşlere yakın birinin, iktidara yakın herhangi bir pozisyona gelmesine izin verildiğini hayal edebiliyor musunuz? Ülkede ve dünyada, özellikle ülkelerini şeytanlaştırmayı seven İngilizlerden daha az olmamak üzere bir öfke yaratırdı.

Aynı sıralarda, Doğu'daki Thüringen eyaletinde çıkan bir karışıklık, Alman siyasetinin sağlığı hakkında ulusal düzeyde olağanüstü bir tartışmaya ve endişeli görüşlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Detaylar karmaşık ve bir miktar belirsiz, özetlemek gerekirse: AfD birkaç ay önce üç bölgesel seçimde başarı elde etmişti. Thüringen, SPD ve Yeşiller ile koalisyon yapan sol parti Die Linke tarafından yönetiliyordu. Seçim sonucu böylesi bir koalisyonu imkânsız hâle getirdi. AfD'nin o bölgedeki yönetimi, görüşlerini Nazilerinkilerle karşılaştırmaya davet edildiğinde bir televizyon röportajından hışımla ayrılan Björn Höcke isimli aşırı bir figürünün elindeydi. Höcke ve parlamentodaki arkadaşları, oyların yalnızca yüzde 5'ine sahip olmasına karşın merkezci bir liberal adayın atanmasını zorlayarak kendilerine bağımlı olmasını sağladılar. Böylece bir vekil aracılığıyla gücü ele geçirebilirlerdi. Merkel'in CDU'sunun yerel şubesi, şansölyenin öfkesine rağmen bu kukla adayı AfD'yle birlikte onaylamayı tercih etti. Parti başkanı Kramp-Karrenbauer, yerel parti yöneticisinin fikrini değiştirmek üzere Thüringen'e koştu. Onu halkın içinde azarlayarak paketleyip gönderdi. Seçmenler Thüringen'de yaşananların gittikçe büyüyen bir hareketin ilk adımı olduğundan korktukları için ülke çapında protestolar düzenlendi.

Güney Afrika'ya resmi bir ziyarette bulunan Merkel, sadeliği ile dikkat çeken bir açıklama ile kameraların karşısına çıktı. Thüringen'deki kararın "affedilemez" olduğunu söyledi. Kelimeyi tercüme etmenin başka bir yolu da mantıksız. Almanların vicdanına sesleniyordu. Talihsiz Kramp-Karrenbauer, istifa edece-

ğini duyurmak zorunda kaldı ve şansölye olarak Merkel'in ardılı pozisyonunu tekrar boşa çıkardı. Çeşitli yerel parti görevlileri de görevden alındı. Merkel tek bir kelimeyle acil durum frenini çekmişti. Bunu yaparken, ılımlı siyasi fikir birliğini korumak için her şeyi yapacağını açıkça belirtti. Kısa süreli kargaşaya neden oldu, ancak başka seçeneği olmadığı sonucuna vardı.

Merkel'in sınırları açma kararı Almanya'yı sonsuza dek değiştirdi. Bu konuda herkes hemfikir olabilir.

Sınırları açma politikasını sürekli olarak savunmasına rağmen, Mart 2016'da Türkiye ile karmaşık ve kırılgan olmakla birlikte bir anlaşma yaparak, Türkiye'nin Yunanistan'dan sığınma talep etmeyen veya sığınma talebi reddedilen yasadışı göçmenleri geri almasına izin veren bir anlaşma yaparak, sonunda taktik değiştirdi. Buna karşılık, AB, geri gönderilen sayıya eşit sayıda Suriyeli mülteciyi kabul edecekti. Türklere Schengen bölgesine vizesiz seyahat ve AB'ye katılım müzakerelerinin hızlandırılması sağlanacak, ayrıca mültecilere yardım için 6 milyar euro hibe verilecekti. Bu anlaşma defalarca bozuldu. Türkiye'nin otoriter lideri Recep Tayyip Erdoğan, dizginlerin kendi elinde olduğunu biliyor. Almanya ve Avrupa, sorunlarını deniz ötesine taşımamış olsalardı, yeniden başa çıkmakta zorlanacaklardı. Bu arada, daha önce fonksiyonsuz olan Frontex sınır muhafızları üye ülkelerden atanan ilave kadroyla 1300 kişilik memur kadrosundan 10.000 kişilik bir daimi kolorduya yükseltildi. AB, ilk defa, kendi sınırlarında devriye gezmek üzere AB üniformalı silahlı muhafızlar gönderebilecek. Üstesinden gelinmemiş problemlerden biri, ülkede kalmak için gerekli son izinleri alamayanların sınır dışı edilmesinin hızı ve verimliliğidir.

Çok etnik kimlikli toplum denilince akla hemen Amerika Birleşik Devletleri gelir. Fransa (Batı Afrika ve Mağrip) ve Britanya (Hindistan, Doğu Afrika ve Karayipler) gibi uzun imparatorluk geçmişine sahip diğer ülkeler de güçlü birçok etnik aidiyete sahip kimlikler geliştirdi. Almanya'da ise böyle bir tablo yok.

Ancak gerçekler farklı bir hikâye anlatıyor ve 2015 krizinden çok önce de durum buydu. Şimdi, yirmi milyon kadar Alman ya da nüfusun dörtte biri, o ya da bu şekilde bir göçmen geçmişine sahip. Bunların sadece yüzde 15'i sığınmacı, geri kalanı ise düzenli göçmen olarak geldi. Almanya'ya göçün yaklaşık üçte ikisi AB içinden geliyor. Brexit İngiltere'sinden farklı olarak, Almanya nüfusunun Doğu Avrupalılarla üzerlerine düşeni yaptıktan sonra özel bir sorunu olmadı. Etnik Türklerle ilişkiler en zoru oldu. Ama bunu yargılamaya kimin hakkı var ki? Fransa ve Cezayir'i düşünün; Britanya'nın Windrush skandalını' düşünün.

Stuttgart'ın kuzeyindeki varlıklı bir banliyö olan Zuffenhau-
sen'deki Porsche karargâhının kantininde Cihan Sungur ile otu-
ruyorum. Şirketin asimilasyon, başarı ve uyuma hız vermesinin
sembol yüzü. Merkezi BT ekibinde çalışan kurumsal bir fenomen.
Sadece yirmi dokuz yaşında olmasına karşın şimdiye dek IBM,
Deutsche Bahn ve Olympus için çalıştı. Büyükbabası, 1950'le-
rin orijinal *Gastarbeiter*'lerinden biri olan Türkiye'den göçmüş
bir kömür madencisiydi. Ailesinin bir bölümü de Gürcistan'dan
gelme. Sungur genç yaşta aktif siyaset yapmaya başlamıştı. Bir
öğrenci olarak, hükümetin Almanyalı Türklere (diğer bazı ülke-
lerin vatandaşlarının aksine) çifte vatandaşlık vermeyi reddet-
mesine yönelik şikâyetleri için politikacıların yanı sıra TV talk
show'larına yönelik açık bir mektup yazdı. ZDF'de bir gençlik
programına davet edildi. Etnik azınlıklardan çok az gencin yap-
tığını yaparak merkez sağ bir partiye katıldı. CDU'nun düşünce
kuruluşu Konrad Adenauer Vakfı tarafından İsrail'e gidecek bir
delegasyon için davet edildi. Şimdiye kadar oldukça umut veri-
ci. CDU'nun Müslüman konseyini kurduğunda bir ruh hâli de-
ğişikliği tespit etti. Partinin yaklaşık bin Müslüman üyesinden
otuz kadarı katıldı. Yerel parti grubunu, Ramazan ayındaki son

2018 yılında, İngiltere İçişleri Bakanlığı tarafından gözüaltına alınan, yasal hakları reddedilerek sınır dışı edilmekle tehdit edilen ve en az 83 kişinin yasadışı biçimde İngiltere'den sınır dışı edilmesiyle sonlanan, ardından il-
gili bakanın görevinden ayrılmasıyla sona eren siyasi skandal. -çn

iftar için yemeğe katılmaya davet etti. İnsanlar “Partiyi ele geçiriyorlar,” diye mırıldanmaya başladılar. “Onlar” derken kimi kastettiklerini hepimiz biliyoruz.

Kararlı olan Sungur övgüleri hak ediyor. Dünya Ekonomik Forumu için küresel ölçekte şekillendirici olarak Stuttgart’ta bir merkez kuruyor. Baden-Württemberg Eyalet Ekonomi Konseyi’nin yapay zekâ çalışma grubunda yer alıyor. Ayrıca yerel göçmenlere rehberlik eden bir vakıf için çalışıyor. Sungur, Stuttgart’ta yaşayan tamamen entegre olmuş ve kendini evinde hisseden klasik bir üçüncü kuşak göçmen (yaşamak için başka bir yer hayal edemiyor). Yine de diğerleri gibi, gerçekten ne kadar istendiğini sorguluyor. “Entegrasyon ne kadar iyiye çatışma da o kadar fazla,” diyor bana kuru bir sesle. “İktidar yapılarının özüne indiğinizde, o zaman bir tehdit olursunuz.” Asla bir *biodeutsch*, biyolojik olarak Alman olmayacağına inanıyor – bu terim AfD yandaşları tarafından gerçek Almanları belirtmek için giderek daha fazla kullanılıyor. Bunun yerine, futbol yıldızı ve bir milyondan fazla kişi gibi, her zaman “plastik bir Alman” olacak, yine sağcılar tarafından üretilmiş, sahte bir şeyi ifade eden bir terim. 2018’de Almanya ve Arsenal orta saha oyuncusu arasında bir gerilim yaşandı. Alman asıllı Türk kökenli Özil, Cumhurbaşkanı Erdoğan’la birlikte fotoğraflarda görüldüğü için medyada sert bir şekilde eleştirildi. Bu, formunun kulüp ve ülke takımındaki performansının zayıf olduğu bir zamandaydı. Milli takımdan emekli olduğunu açıklarken “Kazandığımızda Almanım, kaybettığımızda göçmenim,”³¹ diye tweet attı. Özil, kendisini eleştirenlere karşı kasıtlı bir hareketle, bir yıl sonra Boğaz’ın kıyısındaki lüks bir oteldeki düğününde Erdoğan’dan nikâh şahidi olmasını istedi.

Almanya’daki göçmenlik politikası özünde entegre olma varsayımına, hatta gerekliliğine dayanıyor. Dil, asimilasyon için çok önemli bir ön koşul olarak görülüyor. Tabii ki bunun için dersler veriliyor. Lise öğretmenleri cumartesi sabahlarından ders vermek ve sınav yapmak üzere feragat ediyorlar. Almanlar, İngilizce

ve diğer dillerdeki ustalıklarıyla gurur duyarlar ancak bu yetenek (ve azimli kararlılık), kimliklerinin teyidi olarak anadillerine atfettikleri önemi gizler. İngilizceden alındığını düşündükleri sözcüklere karşı hafif bir tepki (bu bir oksimoron değilse) söz konusu. Son zamanlarda, partiler arası bir milletvekili grubu Merkele, çeşitli AB kurumlarında Almancaya İngilizce ve Fransızca ile eşit statü verilmesi konusunda ısrar etmesini istedi. Şansölye tah-tı için yarışanlardan biri olan Sağlık Bakanı Jens Spahn, Berlin restoranlarında neredeyse her yerde İngilizce kullanımına karşı çıktı: “Berlin restoranlarındaki garsonların sadece İngilizce konuşması benim sınırlarımı zorluyor. Birlikte yaşama Almanya’da ancak hepimiz Almanca konuşursak işe yarayabilir.”³²

Bunun gibi politikacılar, zaman zaman biraz beceriksizce de olsa, daha sağlam bir ulusal gurur duygusunu geçmiş için bir kefaref ve gelecek için bir ihtiyat olarak uzlaştırmaya çalışıyorlar. Alman tarihinin daha önceki dönemlerinden belirli yönleri kullanıyorlar. Birincisi, bir halkın kendisini sınırlar veya devletin diğer aygıtları yerine “kültür” aracılığıyla tanımladığını savunan 17. yüzyıl rasyonel filozofu Gottfried Leibniz’e kadar uzanan bir teori olan *Kulturnation*’dur. Dilin, “insanları güçlü ama görünmez bir şekilde birleştirdiğini” söylüyor.³³ Friedrich Schiller gibi yazarlar ve filozoflar, Almanlık kavramını –o zamanlar hâlâ şehir devletleri ve prensliklerden oluşsa da– dil ve kültürde aynı şemsiye altına alıp birleştirerek tanımlamayı geliştirdi. 2015 yılında, eski bir parlamento sözcüsü ve önde gelen Doğu Alman SPD politikacısı Wolfgang Thierse, *Kulturnation*’u Naziler tarafından lekelenmiş “güzel, harika bir kelime”³⁴ olarak tanımladı.

Daha problemlili olan, *Leitkultur* kavramıdır. “Öncü kültür” fikri, Almanya’da yaşamak isteyen herkesin Alman değerlerinin ve kültürünün öncelikli olduğunu kabul etmesi gerektiğidir. Bu, birden fazla kimliği engellemez ancak biri önce gelir. Bir bakıma, ABD’deki bağlılık yemininden pek de farklı değil. 2017 yılında, dönemin İçişleri Bakanı Thomas de Maizi re, *Leitkultur* hakkında on maddelik, tartışmalı bir plan sundu. Bu, Almanya’nın

tarihsel suçluluğunu, İsrail ile özel ilişkisini ve kültürel çeşitlilik, insan hakları ve hoşgörünün yanı sıra Avrupa birliğinin önemini tereddüt etmeden kabul etmeyi içeriyordu. Şimdiye kadar oldukça etkili oldu. Muhafazakârların bir Hıristiyan-Batılı değerler sistemi olarak adlandırdıkları şeyle bir araya getirildiğinde daha karmaşık hâle geliyor. Bazı Almanlar ve Avusturyalılar, bu değer sistemini Türkiye'nin AB üyeliğini durdurmak için yeterli bir sebep olarak göstererek "onlar bizim gibi değiller" argümanını kullanıyorlar.

1980'lerin ortalarında Almanya'da ilk kez muhabir olarak çalışırken, haber gündeminin sakin olduğu nadir durumlarda kolaylıkla alternatif konulara geçiş yapardım. Neo-Nazilerle ilgili bir şeyler bulmak üzere yerel basını araştırırdım. Her zaman bir şeyler bulunabilirdi; Bochum'da ya da Bielefeld'de Hitler şarkıları söyleyen ya da Nazi karşıtları ile kavga eden bir serseri çetesi gibi. Gazetem bu haberlere bayılırdı. Ülkede zayıf bir haber gündemi varsa ön sayfada bile görünebilirdi. İngiliz, Hollandalı veya İtalyan futbol holiganları aynı şeyi yapsa haber kısaca not edilir ancak aynı ilgiyi toplamazdı. Zaman zaman, Cumhuriyetçi veya Ulusal Demokrat Parti (NPD) gibi aşırı sağcı bir partiden bazı isimler belediye meclisine seçilirdi. En çok oy aldıkları dönemde, bu gruplar yüzde 5'lik engeli bile aşabilir ve bölgesel bir parlamentoda temsiliyet kazanabilirdi. Ama geldikleri gibi hızla ortadan kayboldular.

Almanlara karşı uzaklardan gelen vızıltılar değişmedi. 2019'un sonlarında Çinli muhalif sanatçı Ai Weiwei, Cambridge'e gitmek için Berlin'den ayrıldığını duyurdu. Çeşitli sebepler gösterdi. Bunlardan biri kabalıktı. Taksi şoförleri özellikle çok sertti. Bunda yanılmıyor. Berlinliler, genellikle kendilerini New Yorklularla karşılaştırarak, sertlikleri ile gurur duyarlar. Garsonlar, tezgâhtarlar veya polis memurlarının size bağırması hoş değil. Ama kendisine ya da bir başkasına teselli olacaksa bunu herkese yapıyorlar. Ancak Ai Weiwei'nin eleştirileri bundan daha derin-

di. Almanya'nın, aralarındaki ticari ilişkiyi tehlikeye atma korkusuyla Çin'i Hong Kong'daki eylemlerinden dolayı eleştirmedğini söyledi. Aslında en az diğer Batı ülkeleri kadar eleştirmişti. Sonra, hepsinin kalpten faşist olduğu hikâyesine sarıldı. "Almanya çok belirli bir toplumdur. Halkı ezilmenin rahatlığını sever. Çin'de de bunu görüyorsunuz. Bir kere alışıncaya çok zevkli olabiliyor. Verimliliği, şovu, güçlerinin birbirleriyle bağlantılı düşünce yapısıyla yayıldığı hissini görebilirsiniz." Ve ekledi: "Farklı bir takım elbiseleri var: 1930'larda giydikleri gibi görünmüyor ama yine de aynı tür bir işleve sahip. Otoriter zihniyetin kültürle özdeşleşiyorlar." Özellikle bugünün Almanya'sını Nazi dönemiyle karşılaştırıp karşılaştırmadığı sorulduğunda: "Faşizm, bir ideolojinin diğerlerinden daha yüksek olduğunu düşünmek ve diğer ideoloji türlerini reddederek o ideolojiyi arındırmaya çalışmaktır. Nazizm budur. Ve bu Nazizm bugün Alman günlük yaşamında mükemmel bir şekilde var."³⁵

Guardian gazetesinde yayınlanan bu röportaj, yeni bir endişe nöbetine yol açtı. Ama aynı zamanda esefle karşılanmıştı. Almanya, sanatçı için kırmızı halı sermişti. Başka bir yere taşınma hakkına tamamen sahipti ama neden bu kapsamlı suçlamaları yapmak zorunda hissetmişti? Sanki Almanlar bu soruları kendilerine neredeyse her gün sormuyor gibi. Aşırılık tehdidinin gerçek olduğunu çok iyi biliyorlar. Son beş yılda yaşanan çalkantılar Almanya'daki birçok kişi için bir şok oldu ve onları umutsuzca bağışık olduklarını umdukları ırksal, dini ve etnik nefretin yeniden canlanmasına ancak diğer herhangi bir yer kadar elverişli olduklarını fark etmeye zorladı. Son yirmi ila otuz yıldır aralıksız biçimde süren mana arayışı neyi başardı? Almanlar durmadan kendilerine soruyorlar: Bütün bunca çaba boşa mı harcandı?

Tüm bu endişelerin en büyüğü, ülkenin Yahudi nüfusuyla olan ilişkisi etrafında dönüyor. Ekim 2019'da, silahlı bir adam Leipzig yakınlarındaki Halle kentinde bir sinagoga girmeye çalıştı. Bulabildiği kadar çok Yahudi'yi vurabilmeyi umuyordu. Cemaat Yahudi takvimindeki en kutsal gün olan Kefaret Günü, Yom

Kippur'u kutluyordu. Güçlendirilmiş kapıdan geçemedi. Hayal kırıklığıyla yanından geçen bir görgü tanığını ve bir kebabçıdaki bir adamı öldürdü. Birkaç kişi yaralandı. Aşırı sağcı bir sempati-zan olan terörist, saldırıyı canlı yayında bir video oyunu platfor-muna yükledi.

Birçok Alman, ülkelerinin dünya Yahudileri tarafından ye-niden kucaklanmaya başlamasından gurur duyuyordu. Birkaç on yıl boyunca Batı Avrupada en hızlı büyüyen Yahudi nüfusu Almanya'ya ait olurken, Berlin önemli bir merkez hâline gelmiş-ti. Son dönemde yaşanan akın çoğunlukla İsrail'den, eski Sovyet cumhuriyetlerinden ve Yahudilerin kendilerini tehdit altında hissettikleri diğer ülkelerden geliyordu. Rakamlar hâlâ küçük, 100.000'in biraz üzerinde. Son birkaç yılda, ABD ve Avrupada milliyetçi-popülizmin yükselişinden bu yana, Almanya genelinde Yahudi aleyhtarı taciz, sözlü taciz ve hatta fiziksel saldırılar artışa geçti. İçişleri Bakanlığı rakamları, bu tür suçların 2018'de yüzde 20 arttığını ve on vakadan dokuzunun aşırı sağ tarafın-dan yapıldığını bildiriyor. Rakamların örneğin Fransa'daki kadar yüksek olmaması bir nebze ferahlama sağlıyor.

2018'de hükümet, anti-Semitizm konusunda yeni bir görev pozisyonu oluşturdu. Güzel bir hamleydi ama gerekli olması da üzücüydü. Ertesi yıl mayıs ayında görevli Felix Klein, kamuoyu-na yaptığı ilk büyük açıklamalarından birinde şöyle dedi: "Ya-hudilere Almanya'da her yerde *kippah* (kipa) takmalarını tavsiye edemem."³⁶ "Antisemitizm için ölümcül bir üreme zemini oluş-turan görüşlerin artan bir şekilde yayılması" nedeniyle tehlike düzeyine ilişkin fikrini değiştirdiğini açıkladı.³⁷ kolluk kuvvet-lerini daha dikkatli olmaya çağırdı. Klein sorumlu davrandığını düşünüyordu. Bunun yerine, hiçbirini yapmak istemediği hâlde, aşırı uçlara gitmek ve kurbanı utandırmakla suçlandı. Açıklama-ları yurtiçinde ve yurtdışında şok yarattı. Anti-semitizmi protes-to etmek için yürüyüşler düzenlendi. *Bild* gazetesi, bu etkinlik için giyilmek üzere kesilip saklanan kafataslarını yayınladı. Di-ğer yayınlarla birlikte, *New York Times* sert biçimde olaya dahil

oldu. Almanya en kötü günlerine geri döndü, dedi. Yahudiler güvende değildi.

Aralık 2019’da Merkel, kurtuluşunun yetmiş beşinci yıldönümü arifesinde Auschwitz’i ziyaret etti. Almanya Yahudiler Merkez Konseyi başkanı eşliğinde, bir dakikalık saygı duruşunda bulunmadan önce *Arbeit macht frei* (çalışmak sizi özgürleştirir) yazan kapılardan içeri girdi. Suçları hatırlamak “hiç bitmeyen bir sorumluluktur. Artık kopmaz bir parçamızdır,” dedi. “Bu sorumluluğun bilincinde olmak, milli kimliğimizin, aydınlanmış ve özgür bir toplum olarak kendimizi anlamamızın bir parçasıdır.”³⁸

İki ay sonra, göçmenlerin, özellikle Müslümanların hedef olduğu en kötü saldırılardan biri gerçekleşti. Frankfurt’un hemen dışındaki Hanau kasabasında kırk üç yaşındaki bir adamın iki nargile barına ateş açması sonucu dokuz kişi öldü. Adamın internette “son derece ırkçı” içerik yayınlama konusunda uzun süredir devam eden bir geçmişi olduğu tespit edildi. Hanau’daki teröristlerin öfkesine duyulan tepki, kızgınlıkla birleşen bir kederdi. *Frankfurter Allgemeine*, “Devlet organları, ülkede yaşayan göçmenler ve diğer yabancılar can düşmanlarıyla çevrili olduğu için tepeden tırnağa silahlanmalıdır.”³⁹ O yalnız bir kurt olabilirdi ancak politikacılar ve medya hoşgörüsüz bir atmosfere işaret ederek polis ve güvenlik güçlerini durumlarını daha çok aşırı sağcılığa öncelik vermek üzere yeniden ayarlamaya çağırdı. Merkel, görevdeki böylesi en zor zamanlarında bile ruh hâlini yakalamaya yeteneğine sahipti. Hanau vahşetinden sonra ilan etti: Irkçılık bir zehirdir. Kelimelerin yetmeyeceğini biliyordu. Güvenlik güçlerine yöntemlerini gözden geçirmeleri talimatı verildi. İçişleri Bakanı Horst Seehofer, benzer saldırıları önlemek amacıyla güvenliği artırmak için bölge liderleriyle anlaştıktan sonra, “Aşırı sağcılık, anti-Semitizm ve ırkçılıktan kaynaklanan güvenlik tehdidi çok yüksek,” dedi. Aşırı sağcılığın, “Almanya’nın karşı karşıya olduğu en büyük güvenlik tehdidi,” olduğunu ifade etti.⁴⁰

Popülist-milliyetçilerin dünya çapındaki yükselişi ve kendi kapılarının eşiğindeki AfD, Almanları demokrasinin, özellikle

de kendi demokrasilerinin dayanıklılığını sorgulamaya yöneltti. Panel, 1930'ların yeniden gelip gelmediğini tartışıyor. Entelektüel düşüncenin bir türü yeniden giderek daha yaygın hâle geldi: *Sonderweg*, özelyol. Alman arkadaşlar, ülkelerinin temelli biçimde silindiğini umdukları çirkin ve tehlikeli bir siyasete özel bir yatkınlığı olup olmadığını soruyorlar. Bu teyakkuz hayati önem taşıyor ancak bu eğilimlerin Almanya'da daha fazla telaffuz edildiğine dair herhangi bir iddiayı destekleyecek hiçbir kanıt yok. Son birkaç yıldaki bağnazlık dalgası küresel ölçekte. Liberal demokrasinin sözde en iyi örnekleri olan İskandinav ülkeleri bile kendi versiyonlarına sahip. Almanya'yı farklı kılan tarihsel bağlamdır. Popülist bir gündem peşinde koşan diğer liberal demokrasilerin aksine, ülkenin hoşgörüsüzlük çağında ayakta kalacağı umudunu doğuran da bu bağlamdır.

4

Artık Çocuk Değil

Popülizm Çağında Dış Politika

Berlin siyasi balonu, kazananların yuvasıdır. Hepsi birbirlerini ve Washington'un Çevre Yolu'ndaki veya Westminster Köyü'ndeki arkadaşlarını tanıyorlar ve dış politikada hepsi Almanya ne zaman büyük bir güç gibi davranmaya başlayacağını tartışıyorlar? Siyaset bilimciler Almanya'yı "isteksiz bir hegemon" ve "yeni bir sivil güç" olarak adlandırdılar.¹ Ya da Henry Kissinger'in dediği gibi: "Almanya, Avrupa için çok büyük ve dünya için çok küçük."²

Savaşın sona ermesinden bu yana, Almanların her zaman sırtını verebileceği başka birileri olmuştur. Savunma ve güvenliği başkalarına –Amerikalılara, NATO'ya ve son olarak AB'ye– taşeron olarak yaptırdılar. İstihbarat aktararak, insani görevlere yardım ederek ve önemli oylarda müttefiklerin yanında yer alarak sadık bir yedek rol oynadılar. Ama ellerini kirletmek zorunda kalmadılar. Almanya korunan çocuktur.

Yeniden birleşme beklentileri değiştirdi. Batı'daki Müttefik kuvvetler yavaş yavaş geri çekilmeye başladı (son İngiliz birliği yalnızca 2019'da ayrıldı); Ruslar hemen ayrılmıştı. Genişleyen Almanya yeni bir statü kazandı ve bununla birlikte talepler de artmaya başladı. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk askeri müdahalesi, 1990'da Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten kovan Amerikan liderliğindeki "gönüllüler koalisyonu" Çöl Fırtınası Operasyonu'ydü.

Otuz beş civarı ülkenin birliktelik sergilerken, oğul George W. Bush, on yıl sonra bunu başaramadı. Dönemin Almanya şansölyesi Helmut Kohl'un ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. Donanım ve milyarlarca dolarlık mali destek taahhüt etti. Anayasa (ya da politikacıların yorumu) değişmemişti. Almanya doğrudan askeri harekattan menedildi.

1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Avrupa komünizminin nihai çöküşünden aylar sonra, dönemi –ve Almanya'nın ikilemini– özetleyen bir kitap olan Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, liberal demokrasinin egemenliğini ilan ediyordu. Hegel ve Marx'tan ödünç alarak, insanlığın yeni bir ilerleme düzeyine ulaştığını savunuyordu. Ya da başka bir deyişle: Batı kazanmıştı. Bill Clinton ve Tony Blair, bu kavramı daha iddialı bir dış politikaya dönüştürdü: Liberal müdahalecilik. Batı'nın görevi, zulmü nerede bulursa, gerekirse zorla durdurmak, insan hakları ve demokrasi değerlerini aşlamaktı.

Kosova, Almanya için daha zor bir döneme denk gelemezdi. Kohl, dümende geçirdiği on altı yılın ardından zorla atılmıştı. SPD, yeni bir yüzle iktidara yeniden kavuşmuştu. Gerhard Schröder sadece birkaç yıldır Federal Meclis'teydi ve dış politika geçmişi yoktu. Ekim 1998'de, göreve başladıktan birkaç hafta sonra, kendisini son derece zor bir meydan okumayla karşı karşıya buldu. Kamuoyu, Sırpların Balkanlar'daki etnik temizliği karşısında dehşete düşmüştü. Srebrenitsa'daki katliam ve Ruan'daki soykırım da dahil olmak üzere Sırbistan'ın Bosna'yı işgali sırasında harekete geçmeyi reddetmesi –her ne kadar çok sayıda Fransız ve Belçika birlikleri konuşlanmış olsa da– kamuoyunu utandırmıştı.

Clinton ve Blair'den gelen baskı güçlüydü. Şaşırtıcı bir şekilde, Schröder ve bakanları hemen kabul ettiler. Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez bir BM kararı olmadan savaşa asker gönderiyordu. NATO otuz sekiz bin farklı muharebe görevi icra etti (Belgrad'daki Çin Büyükelçiliğinin sözde yanlışlıkla bombalanması dahil). Almanya on dört Tornado savaş uçağıyla

katıldı. Schröder, 2006'da yayımlanan anılarında şöyle yazmıştı: "Almanya'nın sorumluluklarını yerine getirebilmesi için Kızıl-Yeşil koalisyonunun siyasi iktidarı ele geçirmesi belki de tarihin bir oyunuydu."¹ Belki de öyleydi. Belki de başka bir "Nixon Çin'de" vakasıydı? Eğer Başkan Mao ile ilişkileri normalleştirmek için Amerika'da bir Cumhuriyetçi gerektiyse belki de Almanya'da anti-militarizmle eşanlamlı olan iki partinin güçleri cephe hattına sevk etmesi gerekiyordu. 1994 yılında silahlı müdahale ilkesi Anayasa Mahkemesi tarafından sınanmıştı. Almanya'nın çok taraflı misyonlara katılabileceğini ancak bunun yalnızca parlamento desteğiyle güvence altına alınmasını kararlaştırdı. Bu onayın verilmesindeki kilit isim koalisyonun dışişleri bakanıydı. Joschka Fischer mümkün olan en yüksek ahlaki argümanı yapmak zorunda kaldı: "Artık Auschwitz yok. Artık soykırım yok. Artık faşizm yok. Benim için bunların hepsi birlikte giden şeyler,"⁴ diyerek Federal Meclis'e duygusal bir açıklamada bulundu. Ve bu, barış hareketinin siyasi kanadı olan Yeşiller'den gelmişti. Slobodan Miloseviç Haziran 1999'da birliklerini geri çektiğinde, NATO'nun barışı koruma birlikleri olan KFOR'un başına bir Alman general atandı. Almanya'nın koalisyona katılımı müttefikleri tarafından övgüyle karşılandı. Bunun, dış politikanın yanı sıra güvenlik politikasında da yeni bir aşamanın başlangıcı olduğu sonucuna vardılar.

İki yıl sonra Schröder, aynı derecede ani reaksiyon gerektiren bir başka ikilemle karşı karşıya kaldı. 11 Eylül terör saldırılarından sonra George W. Bush ile "sınırsız dayanışmasını"⁵ dile getirdi. ABD, NATO'nun kuruluş anlaşmasının herhangi bir NATO üyesine yapılan saldırıyı tümüne yapılmış sayan 5. maddesine başvurmuştu. Şansölye, Almanya'nın desteğini gösterme konusunda azimli olması gerektiğine karar verse de parlamentodaki dağılımın işini zorlaştıracığını biliyordu. Ekim 2001'de, Afganistan'ın Amerikan liderliğindeki işgalini destekleme kararını hükümetine güvenoyu ile ilişkilendirmeye karar verdi. Riskli bir stratejiydi ama başardı. Afganistan'daki yirmi yıllık çatışma

süresince Alman birlikleri sahada görev aldı. Elliden fazla asker hayatını kaybetti. Bu, Amerikan ve İngilizlerin toplam kaybının küçük bir kısmına denk düşüyordu; Alman kuvvetleri ülkenin daha sessiz kuzeyinde faaliyet gösteriyordu ancak savaş karşıtı olan bir nesil için hâlâ kabul edilmesi zor bir gerçektir bu. Schröder 2009'da "Alman askerlerinin Afganistan'a konuşlandırılmasının haklı ve başarılı olduğuna inanıp inanmadığımı sık sık soruyor," diye yazmıştı. 2002'de Kabil'de yeni açılan bir okulu ziyaret ettiğini hatırlıyordu. "Genç, peçesiz kızlar tarafından karşılandım. Öğrenciler bizim yaptığımız şey sayesinde okula gidip bir şeyler öğrenemiyordu. Birçoğumuz, Taliban'ın bu kızları ve genç kadınları uzun yıllar boyunca yok saydığını gerçeğini unutmuştuk. Gördüklerim Almanya'nın Taliban'ı devirmek için katkıda bulunması gerektiğine olan inancımı doğruladı," diyerek ekledi: "Federal Meclis'in kararı, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra sahip olduğu sınırlandırılmış egemenliğine son verdi. Afganistan örneğinde olduğu gibi NATO ittifakından doğanlar gibi yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri olan uluslararası milletler topluluğunda bizi eşit bir ortak yaptı. Ancak biz Almanlar, Irak savaşında 'hayır' demek gibi haklar da elde ettik, çünkü askeri müdahalenin yararlı olacağına ikna olmamıştık."⁶

Schröder yalnızca Irak Savaşı'na karşı çıkmakla kalmadı; liderliğinin ikinci yarısı boyunca da bu tutumunu korudu. Bush'un Fransa ve Almanya'nın savaşa girme konusundaki isteksizliğini, Eski Avrupa'ya karşı Yeni Avrupa'yı kıyaslamasıyla birlikte, Eylül 2002'deki Alman seçimlerine bu konu egemen oldu. Schröder'in yaklaşımı, CDU / CSU zaferine işaret eden kamuoyu yoklamalarını tersine çevirerek olağanüstü başarılı oldu. Beyaz Saray, Almanları ve Fransızları "korkaklıkları" nedeniyle öfkeli biçimde kınıyordu.

Ardından 2011'de Libya geldi. David Cameron ve Nicolas Sarkozy, Bingazi'yi istila edilmekten kurtarmak ve Albay Kaddafi'yi devirmek üzere müdahale etmeye hevesliydi. Bu kez karşılarına çıkan Angela Merkel oldu. Almanya, BM Güven-

lik Konseyi'nin iki yıllık üyeliğinin yalnızca üçüncü ayında, uçuşa yasak bölge getiren bir kararda çekimser kaldı. Bunu Rusya ve Çin'in yanında yer alarak tüm Batılı müttefiklerine karşı yaptı. Irak konusundaki anlaşmazlığın aksine, Fransa'yı koruma altına almadı. Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, üzerinde yeterince çalışılmış bir ifadeyle, "Bu kolay bir seçim değildi," dedi.

Irak ve Libya'da, Almanya'nın pozisyonu tamamen haklı çıktı. Irak'taki Bush/Blair macerası, parçalanmış bir ülkeyi uluslararası terörizmin kendine zemin bulduğu bir alan hâline getirdi. Kadafi ortadan kaldırılırken, Libya başarısız bir devlet hâline geldi, vatandaşları Avrupa'da yeni bir başlangıç için hayatlarını riske atmak isteyen diğer ülkelerden insanların saflarına katıldı. Joschka Fischer'in duygusal Kosova konuşması farklı bir döneme ait gibiydi. Irak, Libya ve (daha karmaşık bir vaka olmakla birlikte) Afganistan Alman kamuoyunda askeri harekâta yönelik tiksinti uyandırmıştı.

Her yılın başında, dünyanın dört bir yanından diplomatlar ve politikacılar, savunma politikaları için bir Davos olan Münih Güvenlik Konferansı'nda bir araya geliyor. Birçok olaya sahne olmuştur. Biri 2014 yılında Alman cumhurbaşkanı tarafından yapılan söylevdi. Doğu Almanya'nın kuzeyindeki kırsal kesimden atanmış bir papaz olan Joachim Gauck, Doğu Almanya'nın son aylarında kurulan kısa ömürlü parlamentoya seçilmeden önce protesto hareketinin önde gelen bir üyesiydi. Yeniden birleşmeden sonra Stasi arşivini denetleyen birimin başına geçti. 2012'de yapılan seçimle Almanya'nın cumhurbaşkanı oldu. Böylece ilk defa, birkaç yıl boyunca, ülkenin en üst iki pozisyonunda Doğular görev aldı.

Gauck, Münih'teki izleyicilere, "Bu iyi bir Almanya, şimdiye kadar bildiğimiz en iyi Almanya," dedi. Almanya güvenilir bir ortaktı. Yaptıkları katkıları sıraladı: Uluslararası kalkınma, çevre, çok taraflılık, Avrupa yanlılığı. Daha sonra müdahaleye ilişkin muğlaklığı doğrudan ele aldı. Almanya'nın, "zor meselelerden kaytarmaya fazlasıyla hazır" bir ülke olarak "yan çiz-

mekle” suçlandığını söyledi. Farklı düşünmüyordu. Geçmişinin uzağa bakmak için bir neden olarak hizmet etmesine izin verilmemeliydi. Dünyada güvenliği teşvik etmek için daha fazla sorumluluk almaya istekli olmalıydılar. Yine kendisi yanıtlamadan önce şu soruyu sormuştu: “Risklerden payımıza düşeni almaya istekli miyiz? Harekete geçmeyen bunun sorumluluğunu da taşır. Almanya’nın bir ada olduğuna ve dolayısıyla çağımızın iniş çıkışlarından korunduğuna inanırsak kendimizi aldatmış oluruz.”⁷ Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier (aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı için de halefi) ve Savunma Bakanı Ursula von der Leyen (Avrupa Komisyonu başkanı oldu) tarafından desteklendi. Steinmeier, dikkatle kalibre edilmiş bir dizi ilke ortaya koydu: “Askeri güç kullanımı, son çare olarak kullanılan bir araçtır. Doğru bir şekilde sınırlandırılarak kullanılmalıdır. Yine de Almanya için bir sınırlandırma kültürü, mesafeli durma kültürü hâline gelmemelidir. Almanya, dünya meseleleri hakkında sadece kenardan yorum yapamayacak kadar büyük.”⁸ Bu, Münih Uzlaşması olarak bilinir hâle geldi.

Amerika’ya bağlı olan halk, Soğuk Savaş’taki rakibi Rusya’ya karşı da bir yakınlık hissediyor. Bu durum coğrafya, kültür, tarih ve savaşın neden olduğu suçluluktan kaynaklanıyor. 1989’dan önce, bu ikilemi yönetmek daha kolaydı. Sovyet komünizminin Doğu Avrupa üzerindeki diktatörlüğü; 1953’te Doğu Berlin’de, 1956’da Macaristan’da ve 1968’de Prag’daki ayaklanmaları bastırması; ve 1961’de Berlin Duvarı’nın inşası, en katı solcu Almanlar dışında hepsini Batı’nın yörüngesine itti. Konrad Adenauer, Almanya’nın Batı Bloku’na entegrasyonunun birleşmeden daha önemli olduğunu ilan etti. Silahlı bir Batı Almanya 1955’te NATO’ya katıldı. Dışişleri Bakanlığı’nın en üst düzey memuru Walter Hallstein tarafından geliştirilen bir doktrine göre, Federal Cumhuriyetin DDR’yi tanıyan hiçbir ülke ile ilişkisi olmayacaktı. Ancak Vietnam Savaşı sırasında Amerika’ya bağlılık zaten yıpranmıştı. Sosyal Demokratlar, olumlu Batılılaşma ile olumsuz Batılılaşma arasında ayırım yapan terimler icat ettiler – savaş çı-

ğirtkanı Sam Amca'ya satış. Bu, Şansölye Willy Brandt'in Doğu politikasını, *Ostpolitik*'i geliştirdiği, DDR ve daha geniş Varşova Paktı ile uzlaşma arayışında olduğu sıralardaydı. *Ostpolitik* iki kısım hâlinde geldi. Birincisi yumuşak güçtü. Batı Almanya, insandan insana alışverişi, turizmi ve akademik ve kültürel işbirliklerini teşvik etti. İkinci kısım çift yönlüydü. Brandt ve halefleri, SSCB ve uydusu konumundaki devletlerle daha iyi ilişkiler ararken, bu rejimleri meşrulaştırıp güçlendirdiler. Muhalifler hayal kırıklığına uğramış hissetti. Örneğin, Lech Walesa ve onun Dayanışma sendikası, 1980'lerin ortalarında Polonya'da ilk başarılı muhalefet hareketini başlattığında, Batı Alman müesses nizamı bölgedeki statükoyu sürdürmekle daha fazla ilgiliydi.

Helmut Kohl, Adenauer gibi, Birleşik Krallık ve Thatcher tarafından olmasa da en azından yeniden birleşme söz konusu olduğunda, ABD tarafından güvenilir bir ortak olarak görülüyordu. Amerikalıların Schröder ile ilişkisi, yalnızca Irak'ın işgaline karşı çıkması nedeniyle değil, aynı zamanda Vladimir Putin ile yakın dostluğu nedeniyle çok daha çetindi. Soğuk Savaş boyunca Alman ve Rus ticaret bağlantıları güçlüydü. Sovyetler Birliği'nin gazı vardı ancak sanayiye geliştirmek için teknolojik ve finansal desteğe ihtiyaç duyuyordu. "Boru hatlarına karşılık gaz" anlaşması her ikisine de çok uygundu. Kuzey Akım Projesi, St. Petersburg'un kuzeybatısındaki Vyborg'dan Baltık Denizi'ni geçerek Almanya'nın Polonya sınırına kadar uzanan bir boru hattının inşasını içeriyordu. Projenin çoğunluk hissedarı, Putin ve onun siyasi-güvenlik kurmaylarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan Rusya'nın kamu hizmetleri devi Gazprom'du. Boru hattını inşa etme anlaşması, Schröder'in yeni CDU lideri Merkel'e kıl payı kaybettiği 2005 seçimlerinden on gün önce aceleyle imzalanmıştı. Birkaç hafta sonra, Schröder görevi bırakmaya hazırlanırken, Alman hükümeti Ruslarla olağanüstü bir anlaşmaya vardı. Gazprom'un temerrüde düşmemesi için, Kuzey Akım proje maliyetinin 1 milyar eurosunu karşılamayı garanti etti. Bundan birkaç hafta sonra Schröder, *Nord Stream AG*'nin hissedarlar komitesini yönetmek üzere atandı.

Birçok kişi bu çıkar çatışması hakkında mırıldandı ancak bu konuda hiçbir şey yapılmadı. Kişisel ve politik olan iç içe geçmiş görünüyordu. Altmış yaşında olmasına rağmen, Schröder ve karısı (beş karısından dördüncüsü), Doris Schröder-Kpf'n, St. Petersburg'dan (Putin'in memleketi) iki küçük çocuğu evlat edinmelerine izin verildi. Batılıların Rus çocukları evlat edinmeleri için Rus prosedürleri bu noktada zorlaşsa da Schrderler için kolaylık sağlandı. Schröder, Rusya başkanına olan hayranlığını gizlemedi. 2004, 2006 ve 2012'de üç ayrı durumda Schröder, Putin'i tanımlamak için aynı formülasyonu, *lupenreiner Demokrat*, kristal berraklığında demokrat ifadesini kullandı. İkinci örnekte, anılarını sunarken daha da ileri gitti: "Başkan Vladimir Putin'in tarihi başarısı, (Rus) devletin demokrasi temellerini restore etmesidir."⁹

Schröder, Gürcistan'ın işgalinden, Alexander Litvinenko'nun Londra'da devlet destekli zehirlenmesine kadar, eylemleri ne kadar kötü olursa olsun, Rusya'ya karşı bariz yalakalığını sürdürdü. Tallinn'in merkezinden Sovyet döneminden kalma bir savaş anıtının kaldırılmasının bir NATO yesi ülkeye siber saldırıya yol açtığı Mayıs 2007'de Estonya ile yaşanan anlaşmazlık sırasında Kremlin'i savundu. Schröder, Batı'daki herkesin yaptığını yapıp Rusya'yı kınamak yerine, Estonya'nın yaptığının "her türlü medeni davranışla" eliştiğini söyledi. 10 Mart 2014'te Schröder, Putin'in haklı "kuşatılmış olma korkuları" geliştirdiğini söyledi. Kırım'ı "eski Rus toprakları"¹¹ olarak tanımladı ve yerel halk tarafından desteklendiği için işgalinin yasal olduğunu söyledi. 2014 yılında, Batı'nın Rusya'ya karşı yaptırım getirmeyi düşündüğü esnada, St. Petersburg'daki Yusupov Sarayı'ndaki bir partide yetmişinci doğum gününü kutlayan Putin, Schröder'e kadeh kaldırdı. Almanya'nın sözde müttefiki Ukrayna fkeliydi. Dışışleri bakanı, "Gerhard Schröder, Putin için dünya çapındaki en önemli lobi-cidir," dedi. 2016'da Schröder, daha da tartışmalı bir genişleme olan ikinci Kuzey Akım projesinin başına geçti. Bu kez Gazprom tek hissedar oldu. Bir yıl sonra, Rus devletinin en büyük petrol

reticisi Rosneft'in yönetimine idari görevi olmamak üzere aday gösterildi. İstihbarat teŖkilatları tarafından kullanılan terim elit yakalamadır. Daha yaygın olarak, siyasi seçkinlerin yolsuzluğunu tanımlamak için #Schroederization diye bir Twitter hashtag'i oluŖturuldu. YeŖiller'in dıŖıŖleri sözcüsü Omid Nouripour, "Barack Obama'nın Ŗu anda, mesela Çin hükümetinin ABD'deki lobicisi olduğunu hayal edin," diye tarif etti bu durumu.

Berlin kazanındaki bazıları züppeliğe baŖvurarak Satıcı Schröder'in (açgözlü imajı için bu lakabı almıŖtı) vasıfsız bir inŖaat iŖçisi olmak için okulu erken bıraktığını belirtti. Daha ne bekleyebilirsin ki? Diğerleri, eski eŖlerine nafaka ödemek için para kazanması gerektiğini ne sürerek alay etti. apkın imajından oldukça hoŖlanıyor gibiydi. Dördüncü evliliğinde, sembolündeki dört halkadan ötürü Audi Man olarak adlandırıldı ancak beŖinci evliliğinde Olimpiyat statüsüne ulaŖtıęını kendisi söyledi.

Merkel'in Rusya'ya yönelik içgüdüleri, selefinden daha farklı olamazdı. Almanya'yı yöneten komünizmin ilk çocuğuydu. Doğu Almanya'daki tüm okul öğrencileri gibi o da Rusça ęrenmiŖti. BaŖarılarından kaçacak biri değil, tüm ülkedeki en iyi Rusça konuŖan öğrenciler arasında üçüncü oldu. dl, ilk Beatles kaydını satın aldığı Moskova'ya yapılan bir geziyi içeriyordu. Rusya'ya her zaman hayrandı. BaŖbakanlık'taki ofisinin duvarında, Rusya İmparatoriçesi olan Pomeranya prensesi Büyük Katerina'nın bir portresi var.

Dresden'de görev yapan orta düzey bir KGB ajanı olan Putin, Almanya'da görev yapmıŖ ilk Rus liderdi. Aralık 2018'de Stasi kimlik kartı Alman arŖivlerinde bulundu. 1986 yılında B217590 seri numarasıyla çıkarılan kart, kravatlı genç bir adamın siyah-beyaz fotoğrafının yanında Putin'in imzasını taŖıyor. Diğer tarafta üç aylık pullar, 1989'un son çeyreğine kadar kullanımda kaldığını gösteriyor. Duvar dŖtęnde binbaŖılıęa terfi etmiŖti. İtiraz etmediği biyografik kayıtlar, öfkeli bir kalabalığın KGB'nin Dresden'deki ofisini yağmalayıp dosyaları almalarını engellemek

için tabancasını kullandığını söylüyor. O ve diğer yoldaşlar tomarlarca dosyayı yaktı.

Tarihin zıt taraflarında olabilirler ancak Merkel ve Putin'in geçinmek için yeterince ortak referans noktasına sahip olduğu düşünülebilir. Putin, Schröder'e olan aşkıdan sonra, cüret olarak kendi ölçeğinde bir kadınla karşı karşıya kaldığında dehşete düştü. Kendisiyle ilk kez 2002'de Kremlin'de henüz muhalefet lideriyken tanışan Merkel, yardımcılarına üzerindeki bakışları tarif etmek üzere "KGB testini"¹⁴ geçtiğini belirtti. (2004'ün sonlarında Moskova'nın eteklerindeki evinde küçük bir gece yarısı toplantısında onunla dört buçuk saat geçirmiş biri olarak, Putin'in bakışlarının tüyler ürpertici olduğunu ve buna karşılık vermenin epey güç gerektirdiğini söyleyebilirim.) En tuhaf karşılaşma 2007'de Karadeniz'deki sarayında yaşandı. Görünüşe göre misafirin bir köpek tarafından ısırıldığı bir çocukluk anısı nedeniyle büyük köpeklerden korktuğunu bilen Putin, iri siyah labradorunu görüşmelerin gerçekleştirildiği odaya soktu. Konnie adlı köpek, Merkel'le karşılıklı otururken yanında durdu. Karşılaşmanın fotoğrafları, iri köpek onu kokladıktan sonra ayaklarının yanına yerleşirken Merkel'in endişeli görüldüğünü gösteriyor. Korkmuyor. Putin kendi yoluna bakıyor ve muzip bir şekilde sırtıyor. "Köpek seni rahatsız etmiyor, değil mi? O arkadaş canlısı bir köpek ve eminim ki uslu duracaktır."¹⁵ Merkel bu soruya, mükemmel bir Rusçayla, kendine has bir istihzayla yanıt verdi: "Sonuçta gazetecileri yemez."¹⁶

Bir biyografi yazarına göre Merkel, tam bir dürtü kontrolüne sahip. O sırada nadiren herhangi bir duygu gösterir ancak memnuniyetsizliğinin daha sonra bilinmesine izin verir. Putin daha sonra özür diledi ve fobisinin farkında olmadığını iddia etti. Alman yetkililer, neredeyse kesinlikle bilgilendirildiğini öne sürüyorlar. Köpek olayı Merkel'i gereğinden fazla etkileyecek türden bir olay değil; ancak bir güvensizlik modeli oluşturdu. Putin'e hiçbir iyilik borçlu değildi ve 2014'te Amerikalıların ve Avrupa'daki diğerlerinin sessiz memnuniyetleri arasında, ondan in-

tikam almaya hazır olduğunu açıkça gösterdi. Kırım ve Ukrayna krizlerinden haftalar sonra, Rusların, Malezya Hava Yolları'na ait uçağın düşürülmesine ve 283 yolcunun ile 15 mürettebatın tümünün ölümüne karıştığından şüpheleniliyordu. Buna karşılık Merkel, AB'nin SSCB'nin çöküşünden bu yana en geniş kapsamlı yaptırımları uygulamasını sağladı. Baş çığırkan olarak koalisyonunun içindeki direnişe karşı onları zorluyordu. Art arda gelen yaptırımlar giderek sertleştirildi. Kasım 2014'te şunları söyledi: "Berlin Duvarı'nın yıkılmasından 25 yıl sonra Avrupa'nın ortasında böyle bir şeyin olabileceğini kim düşünebilirdi? Uluslararası hukukun ayaklar altında çiğnendiği etki alanları hakkındaki eski düşüncenin hüküm sürmesine izin verilmemelidir."¹⁷

Göçmenlerle ilgili kararının yanı sıra Merkel'in Rusya'ya karşı katı tutumu, görev süresini belirleyen büyük ve alışılmadık risklerden biriydi. Kamuoyu anketlerinin ve odak gruplarının takıntılı bir takipçisi olan Merkel, kamuoyunun Rusya'ya duyduğu yaygın sempatinin tamamen farkındaydı ve şirketler tarafından işleri hafiften alması için sürekli lobi yapıldı. Cesaretinin bir kısmı kendi kişisel geçmişinden doğdu: Doğu Almanya'da geçirdiği zamandan beri Putin gibi soğuk kabadayılara karşı içgüdüsel bir tiksinti duyuyordu. Ama aynı zamanda bunun bir prensip meselesi olduğunu düşünüyorum. Tedbirden vazgeçme zamanının geldiğini hissettiğinde, vazgeçti.

Dokunamayacağını hissettiği tek alan Kuzey Akım'dı. İlk proje tamamlanmak üzereyken, parlamento bunun yanında ikinci bir boru hattını da onayladı. Resmi Alman çizgisi, genişletilmiş projenin hiçbir tehdit oluşturmadığı yönündeydi. Bunun yerine, Rusya'yı Batı'nın yörüngesine daha da iterek karşılıklı bir bağımlılık yaratacaktı. Putin'in davranışı aksini önerdi. İş dünyası liderleri Merkel'i Amerika'nın güvenlik endişelerini görmezden gelmeye çağırdı ve o da böyle yaptı. Almanya'nın büyük şirketleri baskı uygulayan tek lobi değildi. Parti üyeliğinden bağımsız olarak Doğu *Länder*'in tüm liderleri onu Rusya ile ilişkileri iyileştirmeye çağırdı. Saksonya başbakanı ve kendi partisi CDU'nun

üyesi olan Michael Kretschmer, Eylül 2019'daki yeniden girdiği seçim kampanyası sırasında şunları söyledi: "Bir Alman politikacı olarak, özellikle eski Doğu Almanya eyaletlerinde yaptırım politikasının sonuçlarından özellikle etkilenen birçok işletmeyi düşünüyorum."¹⁸ Dresden Ticaret Odası'na göre, Rusya ile uzun süredir devam eden bağları olan Sakson şirketlerinin 2018'de bu ülkeye 2013'e kıyasla yaklaşık yüzde 60 daha az ihracat yaptığını iddia etti. Brandenburg'dan Dietmar Woidke, aynı gün yapılacak eyalet seçimleri öncesinde "Doğu Almanya'daki birçok insanın Rusya ile kişisel bir ilişkisi var, dostluklar kuruyor ve aynı dili konuşuyor. Sonuç, birçok insan için duygusal bir bağ olmasıdır."¹⁹

Tekrarlanan anketler, özellikle Doğu'daki seçmenlerin büyük çoğunluğunun Rusya ile daha yakın ilişkiler istediğini gösteriyor. Pek çok kişinin Doğu Almanya'dan Batı'ya kaçmak için ne kadar çaresiz olduğu düşünüldüğünde bu tutarsız görünebilir ancak bu yakınlığın derin kökleri kültürde, coğrafyada ve tarihtedir. Yine de Rusya'ya yönelik saflığın çoğu günümüze ait ve habis. Putin ve onun sofistike propaganda makinesinin yapmayı başardığı şey, Rusya'sını Doğu Almanya'daki Sovyet komünizminin yaptıklarından ayrı tutmasıdır. Rusya'nın hem AfD'ye hem de Die Linke'ye para akıttığından şüpheleniliyor ancak şimdiye kadar müfettişler nakavt yumruğunu indirmiş değil (Fransa'da Marine Le Pen'in daha önce Ulusal Cephe olan, şimdi ise Ulusal Birlik ile reddedilmeyen finansal bağlantılarının aksine). Kremlin, aşırı sağın ve aşırı solun partilerini, bağımsızlık kampanyalarını ve tabii ki Brexit'i kucaklayan, liberal demokrasiyi ve Avrupa uyumunu baltalayacak her şeye kucak açan tavrında sabittir. Bir istihbarat ağı geliştirdi. AfD, Kremlin'in çizgisine ayak uyduruyor. Liderleri, Kırım'ın ilhakını ve doğu Ukrayna'nın işgalini desteklediler, hatta gülünç bir şekilde seçim gözlemcileri olarak adlandırdıkları kişileri gönderdiler. Ayrıca milliyetçi gençlik grubu Nashi'nin üyeleriyle de tanıştılar. Rusya'nın küresel televizyon ağı RT, genellikle AfD'nin çizgisini benimsiyor. Pegida grubunun zehirli yürüyüşlerini canlı olarak aktarır. Almanca yaptıkları

yayınlar, bazılarının ana akım *Wessi* medyasına karşı hissettiği düşmanlıktan yararlanarak, Doğu eyaletlerinde güçlü bir nüfuza sahiptir. En çok izlenen programlarından biri, göçmenlik ve iş güvenliği hakkında düzenli olarak alarm veren bir yayın sağlayan *The Missing Part*. Geç yerleşenler olarak bilinen ve Rusya'dan gelen yaklaşık üç milyon etnik Alman göçmenin çoğu, Kremlin yanlısı sempatilerini koruyor. Görünüşe göre, büyükanne ve büyükbabalarının tanımladığı gibi etnik olarak daha homojen ve geleneksel bir ülke bulmayı bekliyorlardı. Bunun yerine kozmopolit bir ülke buldular ve dehşete düştüler. Bu yeniden yerleşimciler doğrudan AfD tarafından hedef alındı. Sahip oldukları oy kullanma hakları göz önüne alındığında, onlar önemli bir seçmen kitlesi.

Almanya'nın Beyaz Savunma Kitabı, Rusya'nın hibrit savaş tekniklerini kullandığından ilk olarak 2016 yılında bahsetti. "Rusya, savaş ve barış arasındaki sınırları kasıtlı biçimde bulanıklaştırmak için hibrit araçları giderek daha fazla kullanarak, niyetlerinin doğası hakkında belirsizlik yaratıyor."²⁰ Rusların, söz konusu sınırları çeşitli şekillerde bulanıklaştırdığı söylendi. Askeri istihbarat olan GRU, bilgisayar korsanlığı dünyasında "Süslü Ayı" olarak bilinen birimlerinden biri olan APT28 aracılığıyla bir dizi siber saldırıyı koordine etti. En tehlikelisi, 2016'da Federal Meclis'in e-posta sistemine sızmasıydı. Belirli politikacıları ve kurumları baltalamak için sızdırılmaya hazır durumda büyük miktarda veri çalındı. *Die Zeit*, "Merkel ve Süslü Ayı" adlı bir soruşturmada, Rus bilgisayar korsanlığının yapabileceklerini ve aynı zamanda parlamentonun siber güvenlik ekibinin ne kadar hazırlıksız olduğunu can sıkıcı biçimde ortaya çıkardı. Dışişleri Bakanlığı'ndaki siber politika yetkilisinin karşı önlem çağrısında bulunduğunu aktardı. Kullanılan terim "hack back" idi. Merkel'in Güvenlik Konseyi, gelecekteki olaylar durumunda dijital karşı saldırılar için bir çerçeve sağlayan bir yasa taslağı hazırlamak yerine misilleme saldırısı başlatmaya karar verdi.

2017 seçimlerine yaklaşırken Alman politikacılar ve güvenlik

yetkilileri daha fazla sabotaj ve daha fazla sızıntı için tetikteydi. Kampanyanın son günlerinde çeşitli sahte hesaplardan AfD'ye yönelik bir destek fırtınası çıktı. Bu noktada, etkisi muhtemelen sınırlıydı. En etkili dezenformasyon çalışması çok daha önce yapılmıştı. Son yıllarda hepsi göçmen karşıtlığını körükleyen bir dizi sahte haber yayınlandı ve yayıldı. "Lisa" davası en ünlüsüydü. Doğu Berlin'in Marzahn semtinden on üç yaşındaki etnik Rus kökenli bir kız, Orta Doğu ve Afrikalı görünümlü bir çete tarafından kaçırılıp tecavüze uğramıştı. Yerliler o kadar öfkeliydi ki göçmenlere karşı bir gösteri düzenlediler. Daha uzak yerlerden ilgili vatandaşlar da onlara katıldı. Ancak hepsi bir kurmacaydı. Bir arkadaşıyla birlikte olduğu ve okuldan kaçtığı için böyle bir oyun oynadığı ortaya çıktı. Sonunda bunu ailesine ve okuluna itiraf etti ancak o zamana kadar uluslararası bir sansasyon hâline gelmişti bile. Almanca yayın yapan bir Rus *web sitesi* tarafından başlatılarak kışkırtılmıştı. Rus televizyonu hikâyeyi canlı yayınladı. Donald Trump'ın favori *web sitesi* Breitbart da konunun üstüne eğildi. Bir başka habere göre Almanya'nın en eski kilisesi, "Allahu Ekber" diye bağırarak bir adam tarafından yakıldı. Hepsi gerçek dışıydı. Gerçekte olan, Dortmund'daki hiçbir şekilde en eski de olmayan bir kilisede elektrik kısa devresinden kaynaklanan küçük bir yangındı. İskeleyi kaplayan ağ yanmış ve yaklaşık on iki dakika sonra söndürülmüştü.

AB ve Alman siber güvenlik uzmanlarına göre Merkel, kendisini ve özellikle Rusya'ya karşı sert çizgisini baltalamak için tasarlanan günlük sahte haberlerle Avrupa'daki diğer tüm büyük politikacılardan çok daha fazla hedef alındı. Bazıları etkili olurken, bir kısmı ise fantastikti. Görünüşe göre, bir teröristin Berlin'in Noel pazarına saldıracağını biliyordu ancak bunu gizlemeyi tercih etmişti. Görünüşe göre, kendisi Adolf Hitler'in kızıydı ve bunu kanıtlamak için ellerinde (fotoşoplu) bir fotoğraf vardı. Ya sığınakta ölmemiş ve daha sonra bir çocuğu olmuştu ya da spermi dondurulmuştu. Bunu çözmek için uğraşmamışlardı bile.

Bu arada, Rusya'nın parlamento iletişim altyapısına yönelik saldırıları hız kesmeden devam etti. Aralık 2018'de, AfD'nin dikkate değer biçimde istisna tutulduğu Kremlin'in hoşlanmadığı çoğu partinin kıdemli milletvekillerinden oluşan bir dizi politikacının kişisel belgelerini ve verilerini seri olarak yayınlamak üzere sahte bir Twitter hesabı açıldı. Yeşiller özellikle hedef alınmıştı. SPD'den farklı olarak, Rusya'ya şüpheyle yaklaşıyorlardı.

Merkel, her zamanki mukavimi ve başkaları tarafından yerinden edilmeye gösterdiği dirençle yoluna devam etti. Amerikalılar ve diğerleri, onun yumuşadığını düşündüklerinde şaşırılmıştı. Ağustos 2019'da, 1990'larda Rusya'ya karşı savaşta ayrılıkçı güçleri komuta eden sürgündeki Çeçen komutanlardan biri camiye giderken Berlin'de bir parkta öldürüldü. Peruk takan suikastçı, susturuculu bir Glock tabancayla vurmadan önce arkadan bir bisikletle ona yaklaşmıştı. Kısa bir süre sonra bir adam tutuklandı ancak Berlin şehir polisi aylarca ondan hiçbir bilgi alamadı. Yabancı elçiliklerdeki şüphe, hükümetin diplomatik zararı en aza indirmek için bunu halının altına süpürmeye çalıştıyordu. Aniden, aralık ayında federal savcıyı göreve getirme kararı alındı – bu başlangıçta yapılması gereken bir şeydi. Yirmi dört saat içinde iki Rus diplomatın sınır dışı edileceği açıklandı. Kulağa büyük bir misilleme gibi gelmeyebilir ancak bu, Sergei Skripal ve kızına yönelik İngiltere'nin Salisbury kentinde 2018'de yapılan sinir gazı saldırılarını protesto etmek için yüzden fazla Rus diplomatın yirmi Batılı ülke tarafından sınır dışı edilmesinden bu yana bir Avrupalı ülkenin Rusya'ya karşı attığı en ciddi adımdı. Merkel, bu eylemin AB çapında koordine edilmesinde önemli rol oynadı – İngilizler özel bir minnettarlık ifade ettiği için değil.

Merkel, Putin tarafından hiçbir zaman yıldırılmadı. Ve bu dikkate değer bir başarı. Buna karşılık, Schröder'in Rusya hakkındaki sicili korkunçtu ve birçok seçmenin Kremlin'e olumlu yaklaşma eğilimi endişe verici. Ama –ve bu büyük bir ama– diğerleri Almanya'yı kınamadan önce kendi kapısının önünü süpürmeli. 1990'larda ve 2000'lerde birbirini izleyen hükümetler

döneminde Londra, dünyanın kara para aklama başkenti olarak Londongrad olarak adlandırıldı. Rus oligarkları bakanlar, kraliyet ailesi üyeleri, Parlamento ve Lordlar Kamarası üyeleri, ünlüler, üst düzey yöneticiler, özel okul müdürleri, iftira avukatları ve tabii ki varlık yöneticileri tarafından ağırlandı. İngiliz müessesesi nizamı kırmızı halıyı sererken, yeni en iyi arkadaşlarının servetinin kaynağını kasten görmezden geldi. 2005 yılı civarında Tony Blair'in hükümetinde bir kabine bakanını azarladığımı hatırlıyorum. "Sadece alış buna," dedi bana. "Tüm paralar iyi paradır, özellikle de okullarımızı ve hastanelerimizi inşa etmemize yardımcı oluyorsa." Bir dizi olağanüstü cinayet İngiltere'yi güvenlik açısından sertleşmeye zorladı, ancak kurulan finansal bağlantılar en az Almanya'nın yaptığı kadar kötüydü. İngiltere'nin iktidardaki Muhafazakâr Parti, oligarklardan son on yılda toplam 3,5 milyon sterlin değerinde pek çok hediye aldı²¹ – David Cameron veya Boris Johnson ile tenis oynamak için on binlerce sterlin ödemek gibi saçma bir fikir de dahil. Parlamentonun İstihbarat ve Güvenlik Komitesi bu iğrenç anlaşmalarla ilgili endişelerini dile getirdiğinde Johnson bunu yayınlamayı aylarca reddetti. İtalya gibi diğer ülkeler kendilerinin satın alınmasına izin verdiler. Ve sonra, elbette, Donald Trump ve Kremlin bağlantıları hakkında devam eden sorular var.

Trump en başından beri Merkel'den nefret etti. Merkel elinden geleni yapmamakla suçlanamaz. 2016'nın sonundaki geçiş döneminde görevi devredecek olan Obama onu görmeye geldi. Akşamı dünyanın sorunlarıyla uğraşarak geçirdiler. Merkel, Obama'yı özleyeceğini biliyordu. Seçim kampanyası sırasında Trump, Merkel'e diğer tüm yabancılardan daha fazla hakaret etti. *Time*'in onu Yılın Kişisi olarak seçmesi hakkında "Almanya'yı mahveden kişiyi seçtiler," dedi. Onu özellikle üzen şey, derginin Merkel'i özgür dünyanın şansölyesi olarak adlandırmasıydı. "Merkel'in Almanya'ya yaptığı üzücü, üzücü bir utanç."²²

Yine de Reagan'a hayran olan ve Amerikan düzlüklerini arabayla geçmek isteyen kadın, içgüdüsel olarak sadık bir Atlantik-

çidir. ABD'nin Almanya'yı en güvenilir ortağı olarak görmeye devam etmesini istedi. Henry Kissinger'in ünlü bir şekilde sorduğu gibi: "Avrupa ile konuşmak istersem kimi ararım?"²³ Baba Bush'tan Obama'ya kadar cevap İngilizlerin duymak istediği şey değildi. Her zaman Almanya'ydı. İngiltere ile savaştan sonraki ilk on yıllarda hayati önem taşıyan sözde "özel ilişki", İngilizlerin ağzını bal çalmak için Amerikan diplomatlarının retorik bir kurgusu hâline gelmişti. Blair'den Johnson'a kadar pek çok başbakan, iltifatı körüklemenin en iyi yolu olarak itaati gördüler.

Merkel bunu kendi yöntemiyle yaptı. Ama aynı zamanda üstesinden gelinmesi zor aksiliklerle de karşılaştı. Ve birkaç tanesi Trump'tan çok önceydi. Muhbir Edward Snowden tarafından sızdırılan on binlerce çok gizli belgede ortaya çıkan en zarar verici ifşaattan bazısı Almanya ile ilgiliydi. Bunların en kötüsü, ABD Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) Merkel'in kişisel cep telefonunu birkaç yıldır dinlemesiydi. 2013 yılında, *Der Spiegel*'in Snowden dosyaları üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, Berlin'deki ABD Büyükelçiliği'nin NSA için bir istihbarat merkezi olarak faaliyet gösterdiği ortaya çıktı. Yıllarca, saplantılı biçimde akıllı telefon kullanan Merkel'in kendisi de dahil olmak üzere üst düzey Alman politikacılar arasındaki iletişimi kulak misafiri olmuş ve saklamıştı. Einstein Operasyonu olarak bilinen operasyonla toplanan tüm veriler, bir "Hedef Bilgi Veritabanı"nda saklandığı NSA'nın karargâhına geri iletildi. 2009 yılına ait 2014'te yayınlanan bir belge, Merkel'in *Nimrod* olarak da bilinen veri tabanı sistemindeki 122 dünya liderinden biri olduğunu gösterdi. İsimlerin başharflerine göre alfabetik olarak sıralanan listede ilk sayfada Mali devlet başkanının altında ve canı Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın hemen üstünde yer alıyordu. Bu kayıt Obama dönemine aitti. Almanya'nın Amerika'nın en sadık müttefiklerinden biri olması gerekiyordu. Merkel, kendisine söylendiğinde köpürmüş hâldeydi, bu sefer ünlü dürtü kontrolünü kaybetmişti. Obama ile daha sonra kasıtlı olarak *Der Spiegel*'le paylaştığı öfkeli bir telefon görüşmesinde, Obama'ya şöyle demişti: "Bu Stasi gibi."²⁴

İlişkiler iki doğrudan casusluk vakasıyla daha da kötüleşti – Almanya'nın Münih merkezli dış istihbarat servisinin küçük bir üyesi ve Savunma Bakanlığı'nda görevli bir asker Amerikalılara bilgi aktarırken yakalandı. Vakalardan birinde, şansölyenin telefonunun dinlenmesini araştıran meclis komitesine verilen gizli kanıtlar Amerikalılara veriliyordu. Merkel, CIA bölge şefine, iki müttefik ülkeyi içeren benzeri görülmemiş bir adımla ayrılma- larını emretti. İstihbarat işbirliği kısaca askıya alındı. Merkel, Obama'ya, Amerikalıların en yakın güvenlik müttefikleriyle bile sahip olmadığı bir casusluk yasağı anlaşmasını yapmayı teklif etti. Tartışma, ABD ile Almanya arasındaki şüphenin boyutunu gözler önüne serdi. Güvenlik ilişkisi, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve ABD'nin istihbaratı daha kolay pay- laştığı Five Eyes grubundan çok uzak. Obama, Merkel'in talebi- ni reddetti. Tartışmanın zirvesindeyken, kamuoyu yoklamaları Almanların yüzde 60'ının Snowden'ı bir kahraman olarak gör- düğünü ortaya çıkardı. ARD televizyonunun yaptığı bir ankete göre, göreve gelişinde yüzde 88 olan Obama'ya olan destek yüzde 43'e düşmüştü. Almanların sadece yüzde 35'i Amerika'yı iyi bir ortak olarak görüyordu, bu rakam Rusya'ya bakışlarından çok az daha yüksek bir rakam.²⁵

Ve tüm bunlar Trump sahneye çıkmadan önceydi.

Mart 2017'de Merkel, yeni başkanla ilk defa görüşmek üzere Washington'a uçtu. Titizlikle hazırlanmıştı. Politika yapıcılar için Trumpizm üzerine bir metin hâline gelen –ya da herhangi biri- nin bulabileceği en yakın şey– 1990 tarihli *Playboy* röportajını inceledi. 1987 tarihli *İş Bitirme Sanatı* kitabını okudu. Hatta TV şovu *The Apprentice*'in bölümlerini bile izledi.

Kötü bir başlangıç yapıldı. Oval Ofis'te Merkel, kameraların önünde ona tokalaşmayı teklif etti. Kabul etmedi. Merkel'in, ön- ceden prova edilmiş duygusuzluğu ve derinlemesine analitik zih- ni Trump için lanetli şeylerdi. Yardımcıları, karmaşık sorunları Trump'a küçük parçalara ayırarak açıklamayı öğrendiğini söy- lüyor. Trump tüm bunları birer aşırılık olarak gördü. Trump'ın

mutlak kadın düşmanı olarak bir sicili vardı ve bazıları bunu Merkel'i sevmemesine gerekçe olarak gösterdi. Diğerleri, dünya çapında bir başkasının demokrasinin koruyucusu olarak görülmesini narsisist bir kırgınlığa bağladı. Trump başkasına yapılan övgüden nefret ederdi.

Trump'ın başkanlığının üzerinden on sekiz ay geçtikten sonra Merkel, onunla herhangi anlamlı bir ilişki geliştirmenin imkânsız olacağını kanıksadı. Umabileceği en iyi şey sorunu yönetmektir. 2018'de Kanada'da yapılacak G7 zirvesi öncesinde Trump, AB ve Kanada'dan çelik ve alüminyum ithalatına gümrük vergileri getirdi. Bundan bir ay önce, Amerika'nın İran'la yaptığı, yaptırımların kademeli olarak kaldırılması karşılığında zenginleştirilmiş nükleer uranyum stoklarını ortadan kaldırmayı taahhüt eden uluslararası anlaşma JCPOA'dan çekildiğini açıklamıştı. Trump sadece bunun bir parçası olmayı reddetmekle kalmadı, aynı zamanda İran'a yönelik yaptırımları derhal geri getirdi ve İran ile ticaret yapan herhangi bir uluslararası şirkete karşı daha fazla ABD yaptırımını uyguladı. Alman firmalarına sert bir darbe oldu.

G7'ye geçiş kötüydü; görüşmelerdeki atmosfer korkunçtu. Bir noktada, Merkel'in liderliğinde, diğerleri hareketsiz ve somurtkan bir Trump ile karşı karşıya kaldı. Alman hükümetinin resmi fotoğrafçısı tarafından çekilen fotoğraf, dünya çapında viral oldu. Görüşmelerin sonunda, tüm liderlerin "özgür, adil ve karşılıklı yarar sağlayan ticaret" sözü verdiği bir bildiriye oluşturmayı başardılar.²⁶ Trump, Kuzey Kore diktatörü Kim Jong-un ile Singapur'da yapacağı görüşme için erken ayrılırken hemen öncesinde görüştüklerine kıyasla daha yakın bir kişisel yakınlığı varmış gibi görünüyordu. Merkel, gece uçağıyla evine dönerken bir yetkili tarafından uyandırılarak kendisine ABD başkanının G7 anlaşmasını yırtıp attığı söylendi. Ona, Justin Trudeau'nun kapanış basın toplantısında söylediği bir şeye itiraz ettiği ve Kanada başbakanına karşı atıp tutmaya başladığı söylendi.

İlişki daha da kötüleşti. Ertesi yıl Trump, ABD'yi iklim değişikliğiyle ilgili Paris Anlaşması'ndan çekti. Buna rağmen, Fransız

Emmanuel Macron, Merkel'den farklı bir yaklaşım benimsemeye karar verdi. Soğuk bir şekilde yaklaşmak yerine ahbablığa girişmeyi tercih etti. Trump'ı Bastille Günü geçit törenindeki birlikleri izlemeye davet etti. Trump, ABD'nin kendisinin başkanlık edebileceği böyle bir askeri yürüyüş geçidi olmadığı gerçeğinden yakınlıkla büyüldü. Bir yıl içinde, Macron'un yaklaşımının artık başarılı olmadığı kanıtlandı. Yine de Merkel'de Trump'ı belki de diğer liderlerden daha fazla geren bir şey vardı. En sevdiği medya olan Twitter aracılığıyla ona saldırmak için her fırsatı kullandı. "Almanya halkı, göç zaten zayıf olan Berlin koalisyonunu sarstığı için liderlerine karşı çıkıyor. Almanya'da suç çok arttı," diyen Trump yanlış bir tweet attı. "Kültürlerini bu kadar güçlü ve şiddetle değiştiren milyonlarca insana izin vermekle tüm Avrupa'da büyük hata yapıldı!"²⁷

Uzun süredir şahin kanatta yer alan, Fox News'un agresif yorumcusu Richard Grenell'i ABD büyükelçisi olarak Berlin'e gönderdi. Grenell, hükümeti düzenli olarak kınayarak derhal çatışma yoluna gitti. Avrupa çapında "muhafazakârları güçlendirmeye"²⁸ söz verdi. Bununla Merkel'i değil, onu çevresindeki giderek artan sayıdaki otoriter milliyetçileri kastetmişti. Bazı Alman milletvekilleri dışişleri bakanını Grenell'i *persona non grata*, istenmeyen kişi ilan etmeye çağırıldı. Merkel direndi ancak ABD ile olan ilişkilerdeki çöküş için çok şey söyledi.

Trump'ın tavrı sevilme üzerine tasarlanmamıştı. Ancak bu, tüm eleştirilerinin geçersiz olduğu anlamına gelmiyordu. Rusya ve Kuzey Akım hakkındaki şüpheleri meşruydu. En görünür anlaşmazlık savunma harcamaları üzerinedi ve bu ondan öncesine dayanıyordu. 2014 yılında Cardiff'te düzenlenen bir NATO zirvesinde üye ülkeler, 2024 yılına kadar savunma harcamalarını GSYH'nin yüzde 2'sine ulaştırmak üzere birlikte "yürümeye" karar verdiler. Bu yavaş bir ilerlemeydi ancak bir tür ilerlemeydi. Zaman içinde sadece üç ülke hedefe ulaştı. Geride kalan tek ülke Almanya değildi. Ancak büyüklüğü ve ekonomik gücü göz önüne alındığında en bariz olanıydı. Beş yıl sonra, sekiz ülke aşağı yukarı

yüzde 2 eşliğini geçmişti. Aralarında Kanada, İtalya ve İspanya'nın da bulunduğu birkaç ülke feci şekilde geride kalmıştı. Almanya sadece yüzde 1,24 harcarken bu oranın 2025 yılına kadar yüzde 1,5'e çıkacağını vaat ediyordu. Bu bile iyimser olabilir.

1990'dan önce Almanya NATO hedefine ulaşıyordu. 1980'lerin ortalarında, ülkenin savunma bütçesi kabaca sosyal bütçeyle aynı büyüklükteydi. Yeniden birleşme birçok Alman'ın önceliğini değiştirdi. Sovyet birlikleri DDR'den çekilmeye başladığında, seçmenler bu barışın karşılığını görmek istiyordu. Doğu'nun can çekişen ekonomisini ve altyapısını canlandırmak için harcanması gereken bu kadar çok para varken, neden bunu gereksiz bir orduya harcayarak heba ediyorsunuz? Politikacılar, düşük savunma harcamaları nedeniyle azarlandıklarında kamuoyu yoklamalarına işaret ediyorlar.

2019'daki en son Pew Araştırma Merkezi Küresel Tutumlar araştırması²⁹ birçok Alman'ın Atlantik ittifakına karşı hissettiği kararsızlığı ve Rusya ile yakınlaşma arzusunu ortaya koyuyor. NATO hakkında olumlu düşünen Almanların sayısı son beş yılda yüzde 73'ten yüzde 57'ye geriledi. (Fransa'da düşüş daha da büyük, yüzde 71'den yüzde 49'a. NATO'nun popülaritesinin arttığı ülkeler, Litvanya ve Polonya gibi Rusya tarafından doğrudan tehdit edildiğini hisseden ülkeler.) Ülkelerinin 5. Madde'ye –NATO'nun karşılıklı savunma yükümlülüğüne– uyması gerekkip gerekmediği sorulduğunda Almanların Avrupa ortalamasının oldukça altında kalarak sadece yüzde 34'ü bunun gerektiğini söyledi. ABD veya Rusya ile güçlü bir ilişkiye sahip olmanın daha önemli olup olmadığı sorulduğunda, Almanların yüzde 39'u ilkin, yüzde 25'i ikincisini tercih etti. Sadece Bulgarlar Rusya'ya karşı daha yakın pozisyonu tercih ederek marjinal kaldılar.

1990'da Alman silahlı kuvvetleri *Bundeswehr*, 500.000 kişiden oluşuyordu. 2018'de askere alımlar tüm zamanların en düşük seviyesine geriledi. O yıl sadece 20.000 kişi katıldı. Benzer sayıda subay rütbesi ve astsubay (NCO) pozisyonu boş bırakıldı. Silahlı kuvvetlerin toplamı şu anda 200.000 civarında. *Bundeswehr*,

daha fazla genç insanı çekmek için YouTube videolarını kullanma yoluna gitti. Neredeyse tam istihdamın olduğu bir ortamda, pek çok genç Alman silahlı kuvvetlerde kariyer fikrini düşünmezdi. Silahlı kuvvetler nadiren göz önüne çıkar. Almanya'da, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve diğerlerinin aksine, orduya karşı kamuoyunda hayranlık gösterileri yapılmıyor. Askerler kışladan çıktıklarında hemen hemen her zaman sivil kıyafetlere bürünürler. 2011'de zorunlu askerliği sona erdirmeye kararı, merkez sağ bir hükümet tarafından beklenmeyen bir karardı. Vicdani rette bulunurlarsa sivil hizmeti tercih etmelerine rağmen, tüm genç erkekler için vatan hizmeti zorunluydu. En büyük istisna, hâlâ kavramsal olarak Müttefiklerin kontrolü altında olan birleşme öncesi Batı Berlin vatandaşlarıydı ve bu ada şehrine benzersiz bir karakter kazandırmaya yardımcı olan bir tuhaftı. Zorunlu askerliğin sona ermesi ve üslerin kapatılmasından bu yana, ülkenin büyük bir bölümünün silahlı kuvvetlerle hiçbir bağlantısı yok. CDU'daki bazı politikacılar, herkese sivil hizmeti yeniden başlatması için Merkel'e lobi yapmaya çalıştı ancak Merkel direnmeye devam etti. Ordu ayrıca yetişmiş uzman kadrosundan da kayıp verdi. Bir dizi mühendis özel sektörde daha yüksek ücretli işler için görevden ayrıldı. En önemli sorun askeri donanımın zaman içinde bozulması. Bir noktada askeri nakliye uçağı filosunun yanı sıra Tornado ve Eurofighter jet uçaklarının ancak yarısından azı uçmaya hazır. Altı denizaltının tamamı da hareketsiz hâlde bekliyordu.³⁰

Rusya'nın Kırım ve doğu Ukrayna'daki eylemleri mevcut durumu yeniden gözden geçirmeyi zorunlu kıldı. 2014'ten bu yana, savunma bütçesi yüzde 40 arttı ancak yine de düşük. Merkel, harcamalardaki böyle bir artışın "Almanya'nın bakış açısından büyük bir adım," olduğunu söyledi.³¹ Başka bir deyişle, bizi biraz rahat bırakın. Eleştirilere rağmen Almanya, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha fazla işbirliğine dayalı askeri ilişkiler ağına katılıyor. Dokuz komşu ülkeden altısıyla ortak askeri birlikleri var. *Enhanced Forward Presence* (Gelişmiş Ön Varlık) adı altında

Rusya ile sınır hattındaki NATO ortaklarını desteklemek amacıyla Estonya'da İngilizler, Letonya'da Kanadalılar ve Polonya'da ABD'yle birlikte Almanya'ya da Litvanya'ya kuvvet gönderme sorumluluğu verildi. Alman hava kuvvetleri ayrıca Estonya'da faaliyet gösteriyor ve Estonya hava kuvvetlerinin hava sahasını ihlal eden Rus uçaklarını savuşturmasına yardımcı oluyor. Almanya'nın Polonya ve Danimarka ile ayrıca Hollandalılarla da ortak bir birliği var. Almanya, İŞİD'e karşı çok taraflı harekâtın bir parçası olarak Irak'taki Kürt güçleri olan Peşmerge'yi eğitti ve onlara silah sağladı. Alman Tornado'ları, ABD liderliğindeki güçlere yardım etmek için Irak ve Suriye üzerinde keşif görevlerinde uçtu. En büyük *Bundeswehr* konuşlandırmalarından biri, BM barışı koruma misyonu adına Batı Afrika'daki Mali'de yer alıyor.

En önemli gelişmelerden biri, AB'deki yirmi yedi ülkeden yirmi beşinin katıldığı ve otuzdan fazla ortak askeri projenin yürütüldüğü Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği, PESCO'nun oluşturulması olmuştur. Bunlar *drone* savaşı, uzay gözetimi, helikopter eğitimi, tıbbi komuta, hızlı siber müdahale ve denizler için anti-mayın önlemlerini içeriyor. Ajanların eğitimi için ortak bir akademi de kurulacak. Tamamen akıllıca olmasa da Ortak Avrupa İstihbarat Okulu, Rusya ve Çin ile yakın ilişkileri olan üye devletler olan Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın himayesi altında olacak. PESCO'nun amaçlarından biri ortaklaşa "savunma yeteneklerini geliştirmek ve bunları AB askeri operasyonları için kullanılabilir kılmak"tır.³² 2019'un başlarında, dönemin Alman savunma bakanı Ursula von der Leyen şunları söyledi: "Avrupa ordusu şimdiden şekilleniyor."³³ Fransızlar ve Almanlar strateji konusunda anlaşamıyorlar. 2018'de Macron, gelecekteki krizler için Avrupa Müdahale Girişimi'nin (EI2) oluşturulması planına öncülük etti. Fransa, AB'yi potansiyel bir askeri güç olarak görüyor. Almanya daha temkinli. Merkel, AB'yi NATO'ya bir alternatif olarak kurmaya direndi. Amerikalılarla zaten yeterince başı belada.

Ancak stratejik olarak Alman uluslararası ilişkilerinin en büyük muamması Çin. Duisburg, ağır sanayileşmiş Ruhr bölgesindeki zor günler geçiren birkaç şehirden biri. Birkaç yıl önce belediye başkanı, şehri dönüştüren bir yenilenme planı hazırladı. Başrolde Çin oynuyor. Şehrin gösterişli belediye binası *Rathaus*'ta Duisburg'un Çin sözcüsüyle tanıştım. Johannes Pflug bana görevi nasıl üstlendiğini anlatıyor. Federal Meclis üyesi olarak, birkaç yıl önce Çin'e giden bir heyete başkanlık etti. Grup bir PowerPoint sunumunu izlemeye davet edildi. Berlin ve Duisburg'un doğrudan işaretlendiğini gösteren bir Almanya haritası gösterildi. Neden olduğu hakkında hiçbir fikri yoktu. "Onlara kibarca, belki de Hamburg ya da Münih'i kastettiklerini söyledim. Belki de çeviride bir hata yapmışlardı ve Düsseldorf'u yazmaya niyetlenmişlerdi."

Bu bir hata değildi. Çinliler burayı çoktan belirlemişti. Duisburg'u tüm Avrupa'daki en önemli destinasyonları yapmak istediler. Emperyal Almanya'nın Berlin'den Bağdat'a demiryolunu planladığı gibi, Çinlilerin de "Bir Kuşak, Bir Yol"u var. Neden Duisburg? Sahip olduğu coğrafi konum her zaman kentin en büyük varlığı olmuştur. On altıncı yüzyılda, Flaman haritacı Gerardus Mercator, yaşamının son otuz yılını Duisburg'da geçirdi ve burada bu adı taşıyan ilk "atlas" olan bir Avrupa haritaları kitabı yayımladı. *Rathaus*'un yakınında bir Mercator heykeli duruyor. Gerçekten de çağdaş bir Avrupa haritasının ortasına bir iğne batırırsanız, buralarda bir yerde olabilir. Duisburg, Ren ve Ruhr nehirlerinin birleştiği yerde. Kuzeyden, güneyden, doğudan ve batıdan gelen otobanlar buradan geçiyor. Avrupa'nın en büyük iç limanına sahiptir. Düsseldorf uluslararası havaalanından çok uzak değil. Ayrıca kıtanın demiryolu ağının merkezindedir.

2013 yılında Başkan Xi Jinping tarafından başlatılan Bir Kuşak, Bir Yol dünyanın geri kalanı için çeşitli şekillerde yirmi birinci yüzyıl İpek Yolu veya Çin'in Marshall Planı olarak biliniyor. Çin ticareti ve nüfuzu için kurulan bir ağ olan proje yetmiş bir ülkeyi, dünya nüfusunun yarısını ve küresel GSYİH'nın

dörtte birini içererek kara koridorlarından oluşan bir “kuşak” ve denizcilik şeritlerinden oluşan bir deniz “yolu.” Batı’nın ödünü patlatıyor.

Son nokta olarak Duisburg belirlendi. Ucuzdu, mükemmel bir konumdaydı ve yatırım için açtı. Buradan mallar karayolu, demiryolu, gemi veya mavna ile Avrupa ve ötesine taşınabilir. Kentin belediye başkanı imzalamakta aceleliydi. Bir yıl sonra, Almanya’ya yaptığı bir devlet ziyareti sırasında Xi, Duisburg’da özel bir mola verdi. Kırmızı kurdelelerle süslenmiş gelen bir yük treni ile aynı zamana denk gelecek şekilde gelişi, geleneksel madden şarkıları çalan bir orkestra ve Çince pankartlar tutan yerel çocuklar tarafından karşılandı. Artık haftada otuz tren, Bir Kuşak, Bir Yol’da Çin ve Almanya arasında seyahat ediyor. Kuzey rotasından; Şanghay, Wuhan, Chongqing veya Chengdu’dan gelerek Kazakistan’da Almatı’dan geçip Moskova ve Varşova üzerinden geliyorlar. Giysi, oyuncak ve elektronik eşya getiriyorlar. Trenler daha sonra Alman arabaları, İskoç viskisi, Fransız şarabı ve daha pek çok şeyle rotayı geri dönüyor. Afişler şöyle diyor: “Biz Almanya’nın Çin şehriyiz.”

Çin parası hemen etkisini gösterdi. Kurulan Duisport şirketi, Almanya’nın başlıca limanı olmak için Hamburg’a meydan okuyacak kadar genişliyor. Yakınlarda bir iş merkezi inşa ediliyor ve bu da firmaların bağlantılarını Avrupa pazarlarına uzatmaları için bir dayanak oluşturuyor. Duisburg’da Bir Kuşak, Bir Yol eleştirisini ne politikacılar ne de medyada bulmak zor. Bölgesel gazete *Westdeutsche Allgemeine Zeitung*’un muhabiri Martin Ahlers, her şeyin istihdamla ilgili olduğunu söylüyor. Sonra NSA’nın şansölyenin telefonunu dinlemesine atıfta bulunuyor. Alman hükümetinin ve güvenlik güçlerinin verilerinin çoğunu yöneten ABD telekom şirketi Cisco’nun, Alman medyasında Amerikalılara arka yoldan erişim sağladığından şüphelenildi. “İnsanlar sadece Çinlilerin davranışları hakkında konuşuyor. Neden Amerikalıların değil? Merkel’in fişini çeken Cisco’ydu,” diyor.

Duisburg yatırımı daha büyük bir resmin parçası. Avrupa ge-

nelinde Çin, ekonomik ve siyasi gücünü pekiştiriyor. Budapeşte ile Belgrad arasındaki demiryoluna 1 milyar euro akıttı. Stratejik olarak hayati önem taşıyan Yunan limanı Pire'yi satın aldı. AB ile Rusya arasında bir üretim merkezi oluşturmak için Belarus'un başkenti Minsk'in eteklerindeki ormanlarda yeni bir şehir inşa ediyor.

İhracat, Almanya'nın ekonomik başarısında hayati öneme sahip. Aynı zamanda Almanya'nın küresel markasının bir yansımasıdır. Yıllar önce, ülke Çin'e uzun vadeli bir bahis koydu. Artık Çin'in küresel hırslarının iniş çıkışlarına çoğundan daha fazla maruz kalıyor. Deng Xiaoping Çin'i açtığı andan itibaren Alman şirketleri ülkeye akın etti. Çin, vermeye devam eden hediye idi. Çin arabalar, üst düzey mühendislik ve teknik bilgi istiyordu. Almanya, yüz milyonlarca yeni tüketicinin ortaya çıkmasıyla güvenilir bir ortak ve tükenmez bir pazar bulmuştu. Alman girişimciler, tek bir siyasi ideoloji ve tek bir ekonomik model ile muzaffer olduklarında her yerde iş yapabileceklerini belli ettiler. DDR pazarını "yeniden ele geçirdikten" ve Doğu Avrupa'da konsolide olduktan sonra, daha da uzağa, özellikle Asya'ya gittiler. *Wandel durch Handel*, ticaret aracılığıyla değiş mottosuyla hareket etseler de siyaseti politikacılara bıraktılar. Çin ne kadar çok ticaret yaparsa o kadar çok açılacağını varsaydılar.

Yirmi yıl sonra iki olay bu yaklaşımı şüpheye düşürdü. Biri yerel, diğeri küreseldi. 2016'da Almanya'nın çok sevilen üst düzey endüstri firmalarından biri, düşmanca devralmanın hedefiydi. Almanlar, serbest piyasalara yönelik tüm retorik bağlılıklarına rağmen, ulusal kahramanlarını kıskançlıkla korudular. KUKA böyle bir firmaydı. Şirketin hikâyesi 1898'de güneydeki güzel Augsburg kasabasında tipik bir aile şirketi gibi tek bir ürünle, sokak lambaları tasarlayıp yaparak başladı. Bir asır sonra, dünyanın önde gelen endüstriyel robot geliştiricilerinden biri hâline gelmişti. Çinliler, Made in China 2025 ve kendi Endüstri 4.0'larının (büyük ölçüde Almanya'dan alınan) iki uzun vadeli hükümet planının gereksinimlerini karşılayacak satın alma arayışındaydı.

Bu projeler, Çin ekonomisini düşük maliyetli, emek yoğun faaliyetlerinden ayırıp inovasyonda küresel bir lidere dönüştürmek üzere tasarlandı. Pekin, kendi ekonomisi yavaşlarken, Çinli şirketleri teknolojik yeteneklerini artırmak ve yeni pazarlar aramak üzere ülke dışına çıkıp yabancı hedeflere yatırım yapmaya itti. O yıl boyunca, Çinli şirketler 11 milyar euro değerinde Alman firmalarının alımlarını duyurdular veya tamamladılar.³⁴

Birdenbire, buzdolabı ve klima üreten Çinli şirket Midea, KUKA'ya hisse başına 115 euro teklif ederek firmaya 4,6 milyar euro değer biçmiş oldu – yaklaşık yüzde 60'lık bir prim. His-sedarların, bazı yöneticilerin ve sendikaların karşı çıkmalarına ve başka bir alıcı bulmak için yapılan başarısız girişimlere rağmen, Midea şirketin yüzde 90'ından fazla hissesini aldı.³⁵ Çin için başarılı giden bir satın alma planı. Müdahale çağrılarına rağmen Merkel hiçbir şey yapmadı. Ekonomi Bakanlığı, satın almayı durdurmak için hiçbir gerekçesi olmadığını açıkladı. Almanya'nın ticaret tacındaki mücevherlerden biri bir gecede Çinli bir şirketin oldu. İki yıl sonra, Alman CEO görevi bıraktı. İş dünyası liderleri alarma geçti. Çinliler öğle yemeklerini ellerinden almak üzereydiler. Hiçbir Alman şirketi güvende değildi. *Mittelstand*'daki (küçük ve orta ölçekli işletmeler) diğerleri ne olacak? Çin otomobil endüstrisine yönelseydi ne olurdu?

İşverenler federasyonu BDI, Çin'in stratejisi hakkında ayrıntılı bir rapor hazırladı. Soruşturmanın merkezinde, Xi'nin Komünist Parti'nin iş ve siyasetteki lider rolünü sürdüreceğini açıkça belirttiği 2017 yılındaki 19. Parti Kongresi'nin sonuçları vardı. “Yakınlaşmanın piyasaların yanı sıra demokratikleşmeye yol açmayacağını fark ettik. Bu sadece bir yanılsamaydı,” dedi bir iş lideri. “Ayrıca bu, devletin işletmeleri sübvansedeceği anlamına geliyordu. Çinliler, devlet sübvansiyonlarına dayanan satın almalar için piyasa fiyatından daha yüksek ödüyordu. Bunlar piyasa çarpıklıklarıydı.” Bir BDI seminerinde üç geniş seçeneği değerlendirdiler. Birinci seçenek, ticari gerçeği kabul etmekten başka seçeneğin olmadığı söylenebilirdi. Önümüzdeki beş ila

yedi yılı, gücünü kaybetmeden önce piyasada kar etmek için kullanabilirdi. İkinci seçenek, Çin'den derhal çıkmaktı. Üçüncü seçenek, yeni bir çalışma şekli bulmaktı. İş dünyası, Çin ile nerede çalışabileceğini ve nerede çalışamayacağını tanımlayabilir ve sistemi mümkün olduğunca fazla hasardan koruyabilir. Üç numarayı, uzlaşmayı seçtiler. Ama yine de bu büyük bir değişimdi. Rapor yayınlandığında, bir fırtınaya neden oldu. Çin'den "sistemik bir rakip" olarak söz etmiş ve Batı'nın Çin'in devlet sübvansiyonlu kapitalizmiyle bir "ekonomik sistemler rekabeti"³⁶ içinde olduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca, AB sübvansiyon yasalarının daha proaktif kullanımı da dahil olmak üzere elliden fazla politika önerisinde bulunmuştu.

Aynı zamanda parlamento, hükümete, AB üyesi olmayan bir ülkeye ait olan bir şirketin bir Alman işletmesinin yüzde 10'undan fazlasını satın aldığı hassas sektörlerdeki tüm yatırımları inceleme ve potansiyel olarak engelleme hakkı verecek bir yasaı kabul etti. Bir önceki eşik yüzde 25 idi. Söz konusu yasa savunma ve güvenlik şirketleri ile enerji, güç ve telekomünikasyon gibi 'kritik altyapı' işleten işletmelere ve medyaya uygulandı. Ekonomi bakanı Peter Altmaier, havacılıktan yeşil teknolojilere, 3D baskıdan elbette arabalara kadar stratejik endüstrilerde ulusal şampiyonlar yaratan "Ulusal Sanayi Stratejisi 2030"u tanıttı.

AB, daha savunmacı bir sanayi stratejisine doğru bir kaymaya işaret eden on maddelik bir planla aynı şeyi yaptı. Almanya daha açık bir şekilde korumacı olmaya başlamıştı. Engellenen ilk Çinli devralma, bilgisayar çipi üreticisi Aixtron'a aitti. Bir yıl sonra, hükümet başka bir satın almanın gerçekleşmesini önlemek için yeni bir taktik geliştirdi. Devlete ait bir bankaya, elektrik dağıtım şirketi 50Hertz'in yüzde 20 hissesini satın alması talimatı verilerek, State Grid Corporation of China'nın teklifini engelledi. Ekonomi ve Maliye bakanlıkları, "kritik enerji altyapısını koruma konusunda güçlü bir gerekçeleri" olduğunu söylediler.³⁷ Almanya ve diğer Batılı güçler için sorun, klasik bir ekonomik yatırım alanının siyaseten boyun eğme sorunuydu. Çin'in hammadde

alımları, Avustralya'yı ekonomik ve politik bir boyun eğme dönemine götürdü. Bu eğilim artık AB'nin bir parçası, özellikle Güneydoğu ve Orta Avrupa'da kendini kanıtladı. Haziran 2017'de Yunanistan, BM İnsan Hakları Konseyi'nde Çin'in insan hakları sicilini eleştiren bir açıklamayı engellerken AB ilk kez ortak bir açıklama yapmamıştı. Üç ay önce Macaristan, Çin'de gözaltına alınan avukatlara işkence yapıldığını bildiren bir mektubu imzalamayı reddetmiş ve fikir birliğini de bozmuştu.

Merkel, diplomatik davranma konusunda dikkatli olmasına rağmen, AB'nin daha sert çizgisinin güçlü bir şekilde arkasındaydı. İki komplikasyon ortaya çıktı. Başkan Trump'ın ticaretle Çin'in üstüne giderek çok çeşitli mallara gümrük vergileri getirmesinin yanı sıra Çin'i para birimini değersizleştirmekle ve diğer hileli uygulamalarını suçlaması potansiyel olarak yıkıcı bir darbe oldu. Diğer sorun ise ticaretin kendisiydi. Daha sert bir tavır almayı kabul eder etmez, şirket patronları tereddüt etmeye başladı. Bazıları BDI belgesini aşırı derecede keskin olarak nitelendirdi. Pek çok örnekten sadece biri: VW, küresel ölçekte kârının yarısından fazlasını Çin'den elde ediyor. Diğer şirketlerin de keşfettiği gibi, Çin hükümetinin karşısında yer almak hiçbir zaman kazandırmaz. Daimler Benz, Dalai Lama'dan alıntı yapan bir Instagram reklamı için bol bol ve tekrar tekrar özür dilemek zorunda kaldı. Bunu yaparken, Christian Dior'dan veya ABD Ulusal Basketbol Birliği'nden farklı değildiler. Çinli vatandaşlara herhangi bir Mercedes otomobili satın almanın vatansever olmayan bir davranış olarak kabul edileceği söylenmişti.

Çin, kendisi hakkında dünya çapında anlatılan hikâyeyi iyileştirmek için elinden gelen her şeyi yapıyor. Sözleşme yapmak istiyorlarsa şirketlerin bunun amigoluğunu da yapmaları gerekiyor. Merkel, Çin'e yaptığı on iki resmi ziyaretin Eylül 2019'da yaptığı sonuncusunda (görev aldığından beri neredeyse yılda bir kez), beraberinde iş dünyası liderlerinden oluşan bir delegasyon götürdü. Oraya giderken, ona Çin başbakanı Li Keqiang ile gündeme getirmesi gereken, pazara erişim kısıtlamaları ve teknoloji

arka uç erişimi yoluyla casusluk riski de dahil olmak üzere hassas konuların bir listesini verdiler. Bunu yaptığında ise arkasında durmayı reddettiler. Bana bu hikâyeyi anlatan üst düzey bir Alman güvenlik yetkilisine göre, Merkel, Alman iş dünyasının liderlerinin onu nasıl ortada bıraktığını gördüğünde başından aşağı kaynar sular dökülmüştü.

Merkel'in başka bir ikilemi vardı. Ülkenin dijital altyapısı geride kalmıştı. OECD ülkeleri arasında Almanya'nın 4G hızı yirmi dokuz ülke arasında yirmi dördüncü sırada yer alıyor. En etkili çözümleri bir şirket önerdi: Huawei. Çinli şirket zaten Avrupa telekomünikasyonunda önemli bir rol oynuyor. Deutsche Telekom yıllardır teknolojisini kullanıyor. Huawei cep telefonları, Almanya'da Samsung'un arkasında ancak Apple'ın iPhone'unun önünde en popüler ikinci telefon. Huawei'nin 5G'deki rakipleri, izinsiz dinleme skandalından sonra Almanya'da şimşekleri üzerine toplayan Cisco ile Avrupa'dan Ericsson ve Nokia. Huawei'nin teklifinin teknolojik olarak en gelişmiş ve uygun maliyetli olduğu söyleniyor. Yine de güvenlik kaygıları önemliydi. Hükümet aylarca ikiye bölündü. Merkel ve Şansölyeliği ile olaya iş odaklı yaklaşan Ekonomi Bakanlığı, sözleşmenin Huawei'ye verilmesinden yanaydı. İçişleri ve dışişleri bakanlıkları bu görüşe karşı çıkıyordu. Merkel, kabinesini önceden uyardıktan, hükümetin hiçbir şirketin ihale sürecine girmesine engel olmayacağını açıkladı. Görünüşe göre iş dünyası güçlü bir lobi yapmıştı. Kıdemli bir milletvekili bana, "O araba üreticilerinden etkilendi," dedi. "Ekonomik misillemeden korktu." Parlamentodan gelen tepki güçlüydü ve yeniden düşünmek zorunda kaldı. Bu konuda en azından Merkel, yalnız olmadığına kendini inandırabilirdi. Avrupa'daki diğer hükümetler de aynı ikilemle karşı karşıyaydı. Hangisinin daha önemli olduğuna karar veremeleri gerekiyordu: Çin'in uygun maliyetli teknolojisi mi, yoksa Amerikalıların gazabı mı? İngiltere'de Parlamento, Johnson'ın Huawei ile devam etme kararını belirli koşullara tabi olarak onayladı. Bu Washington'da pek iyi karşılanmadı ancak Trump'ın şikâyetleri çok geç kalmış gibi görünüyordu.

Böl ve yönet Çin'in en büyük silahı. Güneydoğu Avrupa'da yıllarca süren savaş, ihmal ve borç krizinin aşağılamalarından kurtulmak için mücadele eden ülkeleri tavladı. Macaristan gibi Orta Avrupa'nın popülist-milliyetçi devletlerinin etrafında pervane oluyor. Merkel kaygan bir zeminde ilerlemeye çalışıyor. Şansölye olarak görev süresinin en önemli anlarından biri olarak Almanya'nın AB'nin dönem başkanlığı sırasında 2020'nin sonunda Leipzig'de Çin ile bir AB zirvesi planlıyor. Yeni bir yatırım çerçevesi ve herkes için eşit şartlar sağlamayı umuyor. Bunu başarmak kolay olmayacak.

Almanya'nın dış ve güvenlik politikasını zayıf ve kafası karışmış olarak eleştirmek Berlin'de ve ötesinde olağan hâle geldi. NATO'nun harcama gereksinimlerini karşılamayı reddetmesi, ülkenin Batı ittifakına söz verdiği taahhütlerini baltalayan bir sorun olarak beliriyor. Askeri donanımın bozulması, koalisyonlarda, hatta savunma için olanlarda dahi yer alma yeteneğini zayıflatıyor. Her ikisinin de ele alınması gerekiyor.

Almanya'nın dünyadaki yeri yeniden birleşmeden bu yana gerçekten ne kadar değişti? Alman Marshall Fonu'ndan Jan Techau bana ilginç bir analiz yaptı. O, Kosova'nın bu anlamda bir kırılma olmadığını savunuyor. "Askeri kararları Auschwitz üzerinden değil, ulusal çıkarlar üzerinden rasyonalize etmeye başladığımız an, gerçekten değişmiş olacağız," diyor.

Almanya savaş sonrası kabuğunda kalmaya devam ediyor ve askeri harekate katılma konusunda isteksiz. 1950'lerden 1980'lere kadar bu pozisyon kabul edilebilirdi, hatta ondan talep edilen buydu. Ancak yeniden birleşmeden ve diğer Batılı güçlerin gücünün azalmasından bu yana, bu artık arzu edilen bir durum değil. "Güvenliğe ilişkin bizim hızlandırmamıza yönelik talep, tedarik edebileceğimizden daha hızlı artıyor," diye ekliyor. "Sınırlarımızı aştığımızı düşünüyoruz, oysa diğerleri geride kal-

Söz konusu zirve koronavirüs salgını nedeniyle video-konferans yoluyla 15 Eylül 2020'de gerçekleştirildi. -çn

dığımızı düşünüyor.” Diğerlerinin başka bir açıklaması var. Avrupa Dış İlişkiler Konseyi’nde Ulrike Franke, “Alman pasifizmi olumsuz bir geri bildirim döngüsünden geliyor – halk, medya, siyaset,” diyor. “Bu bir ahlaki üstünlük ve gurur kaynağı.” Dış politika yerine erdem mesajı mı veriyor? Franke’nin görüşü, Alman dış politika uzmanları arasında alışılmadık bir durum değil. Bu analize göre Almanya’nın konumu, ihtiyatlılık veya güvensizlik değil, daha hırslı Anglo-Sakson ülkelerinin aksine saldırgan olmayı “aştıkları” bir görüşü yansıtıyor. Belki bazı sahte üstünlükler vardır ancak bu abartılmamalıdır. Her zamanki gibi, geçmiş araya giriyor. Techau, İngiltere ve Almanya’yı karşılaştırıyor. “Her şeyi berbat etsen bile tarihin doğru tarafında olduğuna inanıyorsun. Siz İngilizler kimliğinizi dünün büyüklüğü etrafında inşa ederek kendi komplekslerinize teslim oldunuz. Bunu öne çıkarırken konforlusunuz. Kurallara ihtiyacımız var. Almanlar, risk aldıklarında doğru tarafta olacaklarına dair sıfır güvene sahipler. Bu yüzden risk almak istemiyorlar.” Bana en ikna edici argüman bu gibi görünüyor. Almanya’nın birileriyle savaş hâlinde olması, seçmenlerin düşünmek isteyeceği bir şey değil. Belki de geçmişin derslerini çok iyi öğrenmişlerdi.

Her halükârda, dünya önümüzdeki yıllarda daha kaçtane konvansiyonel askeri müdahale görecektir? Suriye muhalefeti umutsuzca yardıma ihtiyaç duyduğunda, Obama kırmızı çizgiler çizdi ama sonra harekete geçmedi. İngiliz parlamentosu, Cameron’ın asker gönderme talebini reddetti. İngiltere’nin ABD’nin şemsiyesi altına girmeden çok daha uzun süre devam edecek askeri kapasiteye veya nüfuza sahip olup olmadığı şüphelidir. Bu arada, Trump’ın “Önce Amerika” yaklaşımı, ulusal çıkarların diğer tüm endişeler üzerinde yer aldığına işaret ediyor. Savaşa girme isteği, dış politikanın ve güvenlik politikasının yalnızca bir yüzüdür. Almanya’nın ihtiyatlılığının diğer yüzü, ABD, Birleşik Krallık ve bir dereceye kadar Fransa’nın daha kibirli siyasi kültürlerinde genellikle eksik olan bir müzakerecilik olmuştur. Almanya, barışı koruma ve çok taraflılığa güçlü bir sorumluluk yükledi.

Almanya şimdiden kendisini daha rahatsız edici bir gelecek için hazırlıyor. Mayıs 2017’de Münih banliyölerinde bir bira bahçesinde düzenlenen parti mitinginde Merkel dikkat çekici bir şey söyledi. “Başkalarına güvenebileceğimiz zamanlar sona erdi. Bu son zamanlarda öğrendiğim bir şey. Güçlü olmak istiyorsak, gelecekte kaderimizi çok daha fazla kendi elimize almalıyız.”³⁸ Daha sonra bu noktayı bir röportajda detaylandırarak, ABD ile olan bağların Trump’la olan ilişkisi nedeniyle değil ABD’nin değişen öncelikleri nedeniyle zayıfladığını öne sürdü. “Avrupa artık deyim yerindeyse dünyadaki gelişmelerin merkezinde değil ... Amerika Birleşik Devletleri’nin Avrupa’ya olan ilgisi azalıyor – kim başkan olursa olsun durum böyle olacak.”³⁹

Bu *Pax Americana*’nın sonu mu?

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrası Almanya için harç görevi gördü. Bazıları arasında Amerikan karşıtlığı ne denli popüler olursa olsun, Almanların çoğu, Sam Amca’nın ülkenin yeniden inşa edilmesini ve zenginleşmesini sağlamada oynadığı rolü, bir başkasının onu savunacağını bilerek güven içinde takdir etti. Savaştan çok sonra Almanya’da karada bulunan Amerikan kuvvetleri, Almanların kendilerine yeniden güvenmelerini sağladı. Onlar olmasaydı, Avrupa projesi hayata geçemezdi. Modern Almanya’da her zaman olduğu gibi, kargaşa zamanları bir iç muhasebe dalgası yaratır. *Die Zeit* yorumcuları Bernd Ulrich ve Jörg Lau, “İnsan neredeyse Donald Trump’a minnettar olabilir” diye yazdı. “Alman dış politikasının değişmezleri ve ilkelerinin –Avrupa entegrasyonu, çok taraflılık, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün angajmanı, kurala dayalı küreselleşme– Amerikan hükümeti tarafından sorgulanması, muazzam bir entelektüel ve stratejik meydan okuma teşkil ediyor. Avrupa şimdi zorunluluktan dolayı bunu ABD’nin yardımı olmadan, hatta belki de ABD hükümetine karşı kendi başına yapmak zorunda.”⁴⁰

Almanya’nın kendisini bir düşman olarak görme fikri Trump’tan önce düşünülemezdi. Hayal etmek hâlâ zor. Almanlar, el üstünde tuttukları değerlerin, özgür dünyanın lideri ol-

ması gereken adam tarafından sistematik olarak baltalanmasını çaresizce izliyorlardı.

Bazen, biri bir ânı özetleyen bir şey söyler veya yapar. Almanya Cumhurbaşkanı'nın dış politika ofisi başkanı Thomas Bagger, 2018'in sonlarında nispeten çok bilinmeyen bir akademik dergi olan *Washington Quarterly*'de bir makale kaleme aldığı anda durum buydu. Fukuyama'nın tezinin ya da daha doğrusu onun basit bir okumasının yeniden birleşen Almanya'nın atmosferini belirlediğini söyleyerek başladı. "Tarihin iki kez yanlış tarafında yer aldığı bir yüzyılın sonuna doğru Almanya, sonunda kendini doğru tarafta buldu." İnsanlar umutsuzca Soğuk Savaş'ın bittiğine, demokrasinin kazandığına ve herkesin sakince kendi işine bakabileceğine inanmak istedi. Bunu yaptılar çünkü son kertede yapmaları gereken şey buydu. Tarihinde yoksun olan buydu, Alman kimliği buydu. "Diğerleri, başkalarıyla bütünleşmeye bağlı olmadan bir dizi belirgin ulusal çıkarla, kendi De Gaul'cü dış politika geleneklerine geri dönebilirken, Almanya'da kirlenmemiş çok az şey var." 1945'ten beri Almanlar geleceğe dair tamamen doğrusal bir beklentiye sahipler. Gelecek tahayyülü, 1990'dan itibaren pekiştirilen bir dizi varsayıma dayanıyordu. Ülkeler yavaş yavaş açık pazar hâline gelecek, liberal demokratik reformlar yapılacaktı. 1975 Helsinki Nihai Sözleşmesi –sınırların tanınması ve insan haklarına saygı– büyük bir dönüm noktasıydı. Komünizmin çöküşünden sonra Orta ve Doğu Avrupa, Batı Avrupa'nın vizyonuna yönelmeye başladı. Çin aynı yolu takip edecekti. Arap Baharı bu eğilimi güçlendirecekti. Gerilemeler geçiciydi: "Tarihin yakın sonuyla ilgili hayal gücümüzde otoriterliğe yer olmadığı için bunlar ancak son güçlükler ve sapmalar olabilirdi."⁴¹

Bagger ile cumhurbaşkanlığı ofisi Schloss Bellevue'de otururken onunla kaçınılmaz hâle gelen Brexit ve aynı zamanda Avrupa'da daha genel olarak neyin yanlış gittiğini tartışıyor. Trump'ın Orbán'dan Le Pen'e, İtalya'da Matteo Salvini'den Polonya'da Jaroslaw Kaczynski'ye kadar popülist bağnaz sağın liderlerini kucaklarken, Merkel ve Macron'u şevkle eleştirdiğine

dikkat çekiyorum. Bagger, “Trump’ın meydan okuması sadece politika anlaşmazlıklarından çok daha derine iniyor,” diyor. “Trump’ın yaklaşımı, Alman dış politika düşüncesinin ayaklarının altındaki halıyı çekiyor. Almanya palamarlarını kaybetti.” Ardından bende yer eden bir şey teklif ediyor: “Bizim sorumuz herkesin bizim gibi aynı dersleri almasını beklemektir.” Bu, Almanya’nın en büyük zorluğu ama aynı zamanda olağanüstü başarısı. Merkel’in halkına teklifi istikrardı. O bunu başardı. Ancak dünya sahnesinden ayrılırken, halefinin seçmenleri güvenli limanların terk edilmesi gerektiğine ikna etmesi gerekecek; tarihin sonu bir seraptı, liberal demokrasinin hayatta kalması artık kesin değil. Bu görev Almanya’nın sınırlarında başlıyor.

Avrupa’daki Almanya’yı anlamak için güzel sınır şehri Aachen’e gelmeniz gerekiyor. Dar sokaklardan geçiyorum. Yol işaretleri sizi Hollanda’daki küçük Vaals kasabasına veya Belçika’daki Kelmis’e, sadece kısa bir bisiklet yolculuğuyla ulaşmanızı sağlıyor. “EUREGIO” tren biletleri üç ülkeyi birbirine bağlıyor. Mikro kozmosta Alman ve Avrupa hikâyesi güzelliğin, öğrenmenin, bilimin, kültürün ve trajedinin diyarıdır. Burası, Almanların Büyük Savaş’ın başlangıcında Flandre’ye asker gönderdiği ve Amerikan tanklarının Ekim 1944’te Siegfried Hattı’nı geçtiği cephe hattıydı. Hitler’in teslim olmasından tam altı ay önce, Almanya’nın bu küçük parçası Müttefiklerin kontrolü altındaydı. Şehir, savaş sonrası demokratik yeniden yapılanma için bir test yatağı oldu.

Aachen, kendisini Avrupa’nın merkezi, Batı Avrupa kültürünün beşiği olarak sunar. Şehir, Charlemagne ya da dokuzuncu yüzyılda Avrupa’nın çoğunu kanatları altına alan ve Almanların verdiği isimle Frank kralı olarak bilinen Karl der Grosse ile eş anlamlıdır. Sonraki yüzyıllarda, Büyük Otto’dan Napolyon’a kadar Avrupa’nın birçok büyük savaşçısı, lideri, düşünürü ve din adamı, Charlemagne adını kullandı. Ona istediklerini yansıttılar: Hayırsever hükümdar, kutsal koruyucu, zorlayıcı fatih. 1806’da

yeni topraklarını gezen istilacı Napolyon şöyle ilan etmişti: “*Je suis Charlemagne*”, (Ben Şarلمان’ım). Hitler de onu kendine mal etmeye çalıştı.

1949’da Kurt Pfeiffer adlı yerel bir iş insanı Avrupa’nın hizmetinde olan devlet adamlarını onurlandırmak için bir ödöl önerdi. Pfeiffer önemli bir figür değildi. 1920’lerde ebeveynlerinin tekstil işini devralmış, Weimar döneminde çeşitli demokratik partileri desteklemiş ancak daha sonra arkadaşlarının ve meslektaşlarının teşvikiyle 1933’te Nazi Partisi’ne katılmıştı. Yahudi işletmelerinin boykot edilmesine katılmayı reddederken, yerel esnaf derneği başkanlığından istifa etmesi için zorlandı. Kusurlu görölmeye devam ederek savaştan hemen sonra Kanada’ya yaptığı göçmenlik başvurusu reddedildi. Ancak Amerikalılar, yine de onu şehrin geçiş hükümetini yönetmesi için dokuz yurttaştan biri olarak seçti. Pfeiffer, bir okuma grubuna, “Batı Avrupa anlayışı ile topluma hizmet konularında ve insanlık ile dünya barışına sunulan hizmetlere en değerli katkı için” uluslararası bir ödöl bulması gerektiğini önerdi. “Bu katkı edebi, bilimsel, ekonomik veya siyasi alanda olabilir.”⁴² 1950 yılında şehir ilk Charlemagne ödölünü verdi. Restore edilmiş Gotik belediye binasında, çok dilli bir ekran, ödöl kazananların kısa bir biyografisini veriyor. Charlemagne ödüllü kişilerin tanıtımı, Avrupa projesinde kimin kim olduğunu açıkça gösteriyor. İlk on yıl, Adenauer ve Churchill’in yanı sıra Jean Monnet ve Robert Schuman’ı içeriyordu. Onları Jacques Delors, Bill Clinton, Papa II. John Paul ve Vaclav Havel izledi. Listede ayrıca Roy Jenkins, Ted Heath ve Tony Blair de var. O günler, insanların İngiltere’nin Avrupa’da kilit bir rol oynadığı hayal etmeye cesaret ettiği günlerdi.

Belediye binasından şehir müzesini gezdikten sonra son durağım katedral oldu. Peder beni Kudüs’teki Kutsal Kabir Kilisesi’nden nakledildiği söylenen mermerden yapılmış taç giyme tahtına götürüyor. Burada otuz Alman kralı taç giydi. Ünlü sekizgen çatılı muhteşem bina, 1656’da şehri saran yangından ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik bombalamalarından

sonra birçok kez yeniden inşa edildi. Peder bana, doğudan batıya tüm kıtanın bir sentezi olarak Bizans'tan Kuzey İtalya'daki Ravenna'ya kadar Avrupa'nın dört bir yanından gelen ganimetleri gösteriyor. Veda ederken şunu söyledi: "Roma'daki Aziz Petrus dünyaya, Köln Katedrali ise Almanya'ya aitse, o zaman Aachen gerçekten Avrupa'nın evidir." Kentin ana meydanlardan birinde sırt çantaları, bisiklet kaskları veya bebek pusetleri olan genç ve yaşlı bir grup erkek ve kadın el ele tutuşup bir hoparlörden çalınan Avrupa Birliği marşı olan Beethoven'ın *Neşeye Övgü'süne* eşlik ediyorlar. Hâlâ Charlemagne'in ve Birleşmiş kıtanın ruhuna dua ediyorlar.

Adenauer'dan de Gaulle'e, Macron'dan Merkel'e, Fransız cumhurbaşkanları ve Alman şansölyeleri, anlaşmalarını ve Avrupa'ya bağlılıklarını ifade etmek için bu şehri seçtiler. Avrupa, Alman sorununu kesin olarak çözme girişimiydi. Fransızlar için, tazminat ve Versailles hatalarını tekrarlamamakla birlikte, doğu sınırında bir daha asla tehdit edilmemesini sağlamakla ilgiliydi. Siyasi yeniden yapılanma ve toplu savunmanın yanı sıra endüstriyel olarak karşılıklı bağımlılık ve enerji güvenliği gerekiyordu. Monnet tarafından tasarlanan ve 1950'de Schuman tarafından sunulan plan, bir Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun oluşturulmasını öneriyordu. Bu tasarı, 1957 Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu, 1987 yılındaki Avrupa Tek Senedi ve 1992 Maastricht Antlaşması'nın başlangıcı olan fıkirdi.

Büyük olasılıkla, seçkin dış politika dünyasının dışında neredeyse hiçbir İngiliz, bu Avrupa kilometre taşları hakkında pek bir şey bilmiyor. Buna karşılık, AB, Alman müfredatının ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrencilere lisenin başında "Komisyon, Parlamento, Konsey ve Mahkeme"den oluşan dört ana sütun hakkında bilgi verilir. Ulusal düzeyde neye karar verilebildiği ve hangi yetkilerin Brüksel'e devredildiği konusunda oldukça iyi bir fikirleri var. Denk geldiğim Almanların Avrupa konusunda gözleri ışıltanıyor. Tüm ülkelerin meşru ve bazen farklı ulusal çıkarları olduğunu kabul ediyorlar. Hâlâ kendilerine şüpheyle yaklaşıldı-

ğını biliyorlar. Savaş sonrası yeniden yapılanma ve rehabilitasyonlarının tamamının, egemenlikten taviz verilmesinin kaçınılmaz olduğu Avrupa kavramına dayandığını biliyorlar. Para birimini alın: Deutschmark'a saygı duyuldu ve Mercedes veya BMW ile birlikte muhtemelen Almanya'nın en gururlu küresel markasıydı. 2002'de yaptıkları gibi, Avrupa entegrasyonu uğruna bundan vazgeçmeleri olağanüstü bir şeydi. Almanya, Avrupa'nın ödeme sorumlusu rolünü her zaman kabul etti – Thatcher indirimini güvence altına alan İngiltere'den her zaman çok daha fazla katkıda bulundu. Parasal birlik, zengin ile fakir devletler, tutumlu ile (insanların gözünde) müsrif olanlar ve kuzey ile güney arasındaki dengesizliği daha da kötüleştirdi. 2007-2008 küresel mali çöküşünü takip eden borç krizi, Avrupadaki pek çok kişinin gözünde aşırı besili Almanya görüntüsünü yeniden görünür kıldı. Bu yalnızca Yunanistan'a değil, İrlanda, Portekiz ve diğerlerine de sirayet etti. 2011 ve 2012 yılları arasında Euro Bölgesi'ne üye devletlerin yarısından biraz azında hükümetler devrilmmişti. Avrupa Merkez Bankası ve IMF, Yunanistan için bir kurtarma planının hazırlanmasında ana aktörler olurken bunu ancak oldukça katı şartlar altında yaptılar. Perde arkasındaki kilit oyuncu Almanya'ydı. Ne de olsa paranın çoğunu verecek olan Almanya olacaktı. Hemen ardından, çöküşün nedenleri, ekonomilerin yaşam standartlarını iyileştirememesi, ticaret fazlasının ve kemer sıkmanın doğru ve yanlışları ile Keynesyen ekonomiye karşı daha geniş bir tartışma ortamı oluştu. Ancak tartışmasız olan şey, Yunanistan'ın şiddetli ekonomik acıya katlanması ve Almanların sadece Yunanistan'da değil, Avrupa'nın çoğunda saldırgan Cermenler olarak karikatürize edilmesi idi. Yunanistan'daki içgüdüsel halk düşmanlığı – Atina'da Merkele Hitler bıyığı çizilmiş posterleri gibi – Almanlar için can sıkıcıydı. Ancak çoğu kamuoyu yoklaması, hükümetlerinin izlediği tavizsiz politikaya halkın büyük çapta destek verdiğini gösterdi. Almanlar, mali açıdan sorumsuz olduklarını düşündükleri kişilere sempati duymak şöyle dursun, anlamakta da zorlanıyorlar. Avrupa projesinin başarısı-

nın bağılı olduğu en önemli ilişki Almanya ve Fransa arasındaki ilişkidir. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ve Avrupa'nın merkezinde olmalarının altında yatan şey, şimdi altmış yaşında olan Élysee Antlaşması'dır. Amerika'nın sorunlu ve uzak olmasının yanı sıra Birleşik Krallık'ın da devre dışı kalmasıyla Almanya'nın Fransa'ya daha önce hiç olmadığı kadar ihtiyacı var. Liderler arasındaki gerginlikler yeni değil ancak gerektiğinde ülkeler kritik anlarda bir araya geldi. Yetmişlerin sonlarındaki küresel krizde Schmidt ve Giscard d'Estaing, yeniden birleşme sürecinde Kohl ve Mitterrand, Irak Savaşı zamanında ise Schröder ve Chirac bunu başardılar.

Merkel, cumhurbaşkanları Nicolas Sarkozy ve François Hollande ile yakın çalıştı. Bu dönemlerde Alman şansölyesi, cumhurbaşkanı ile eşitler arasında her zaman ilk sıradaydı. Emmanuel Macron orta yolcu *En Marche* devrimiyle iktidara geldiğinden beri, Merkel mücadele ediyor. Onun büyük jestlerine içerliyor. Trump ve Putin'e gösterişli tekliflerini saf ve güvenilmez buluyor. Onları Merkel'in yanından geçirmeye, hatta ne yapmak üzere olduğunu Merkele söyleme zahmetine girmiyordu. Buna karşılık, Merkel'in katı biçimde, kendisinin yeni bir Avrupa kurma girişimlerine katılmayı reddetmesi üzerine Macron büyük bir hüsrana uğradı.

Buradaki ironi, Almanların politika açısından muhtemelen en uyumlu olduğu tek ortağın Birleşik Krallık olmasıdır. Sonuç olarak, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasıyla hissettikleri acı oldukça gerçek ancak onlar çoktan harekete geçtiler. 2019'da Berlin'de bir İngiliz-Alman yemeğinde, zamanın Adalet Bakanı Katarina Barley şu acı verici kehanette bulundu: "Gelecekte sizinle aynı fikirde olsak bile, her zaman daha mesafeli olacağız çünkü aile her zaman önce gelir ve siz artık aileden değilsiniz." Kendisi yarı İngiliz olduğunu biliyordu. Anne tarafı, Brexit'i destekleyen Lincolnshire'dan geliyor. Brexit'in gerçekleşmesinden birkaç hafta sonra, Barley'in uyarısı gerçekleşmiş gibi görünüyordu. İngiliz diplomatlar ve diğerleri, önemli tartışmalardan

ne kadar çabuk dışlandıklarını ya da sonradan akla getirildiklerini görmüş oldular.

Almanya'nın birleşik bir Avrupa'ya ihtiyacı var, sadece ticaret için değil, amaç duygusu için. Merkel'in de özlemle belirttiği gibi: "Avrupa Birliği'ni hayat sigortamız olarak görüyorum. Almanya kendi başına jeopolitik etkide bulunamayacak kadar küçük."⁴³ Almanya, Brexit ve popülist sağın yarattığı şoklar ne kadar güçlü olursa olsun, AB'nin hayatta kalmasını sağlamak zorunda kalacak. Aynı zamanda Amerika'nın Avrupa'dan çekilmesi Trump'la bitmeyecek.

Almanya olması gerekenden çok daha uzun süre korunan çocuk olarak kaldı. Ancak bu artık sona erdi. ABD ve Birleşik Krallık'ın güvenilirliğinin sarsılmasıyla birlikte Almanya, liberal demokrasinin bayraktarı olarak son derece rahatsız edici bir konumda buldu kendini. Almanya, Avrupa'nın taşıyıcı kolonudur. Oynayacağı büyük bir rol ve vermesi gereken zor kararlar var. Merkel'in halefi ve gelecek nesil Almanlar için en büyük zorluk bu olacak.

5 Mucize

Ekonomik Mucize ve Sonrası

Bir sanayi bölgesi olan Düsseldorf'un eteklerindeki Neuss, Avrupa suşisinin merkez üssüdür. Ya da Tim Hornemann öyle olduğunda ısrar ediyor. Hornemann'ın eski okul arkadaşlarından biri olan Tom Bolzen tarafından Porsche'siyle havaalanından alındım. Fabrikanın park alanında, çeşitli son model Mercedes, BMW ve Audi'lerin yanı sıra onun da arabası kendine ait. Hızlı bir girişten sonra Hornemann bizi fabrika katına götürüyor. Vücudumu kâğıt inceliğinde tek kullanımlık tulum, saç filesi ve maskeyle kaplamak biraz zamanımı alıyor. Kural kuraldır. Maki sarmaları' ile müşteri arasına mikrop girmemelidir.

Hornemann'ın şirketi özünde Alman. Erişim açısından küresel olabilir ancak bağılıkları açısından yereldir. Almanya genelindeki şehirlerde bulunan yüz binlerce küçük ve orta ölçekli işletmeden (50 milyon euronun altında ve 250 işçiye kadar cirosu olan) biri. *Mittelstand*, ülkenin işgücünün yaklaşık dörtte üçünü istihdam ediyor ve ekonomik çıktının yarısından fazlasını üretiyor. Ülke ekonomisinin ve toplumun bel kemiğini oluşturuyor.

Hornemann, büyük süpermarket zincirleri Edeka, Rewe, Aldi ve Lidl'in tezgâhlarında satılan düşük maliyetli suşi pazarının çoğunu ele geçirdi. Babasını takip edip sosis ticaretinde devam

etmesi gerekiyordu ama California'ya yaptığı bir gezi onun fikrini değiştirdi. Büyük mağazalarda çiğ balık satan reyonların görüntüsünden etkilenerek bu egzotik ürünü eve getirdi. İyi başlamadı. O ve erkek kardeşi operasyonlarına Tsunami Sushi Bar adını verdiler. "O zamanlar bu kelimenin ne anlama geldiğini kimse bilmiyordu." Bu 2004 yılıydı. Adil olmak gerekirse, henüz sadece yirmi sekiz yaşındaydı. Şimdi o denizin kralı. Natsu, şirketinin adı bu, Norveç'ten dondurulmuş somon ve karides ithal ediyor. Son teknoloji makineler balığın buzunu çözüyor, (Valencia'dan gelen) pirinci buharda pişirip (Çin'den gelen) *wasabi*'yi işliyor. Çoğunlukla Doğu Avrupa'dan gelen işçiler, düzgün biçimde kesilmiş dilimleri yüksek hızda düzenliyor. Daha sonra kamyonlar ve konteynırlarla Almanya ve İskoçya'ya kadar Avrupa'ya dağıtıyor.

İş ve etik konuşuyoruz. Hornemann ve Bolzen'e nereye gidersen gideyim, Alman patronların ne kadar sosyal olarak bilinçli oldukları konusunda nutuk dinlediğimi söylüyorum. Biraz şüpheli yaklaşıyorum. Öyle yaklaşmamam da ısrar ediyorlar. Almanya ve diğer ülkeler arasındaki büyük fark, buradaki şirket sahiplerinin güçlü bir yerel sadakat duygusu hissetmeleridir. Tim, "Şirketimi satmayı düşündüğümde midem bulanıyor," diyor. "Komşuların sana saygı duymaz," diye ekliyor Tom. "Sorumluluklarından kaçırıyorsun. Bir korkak olarak anılırsın." Şirket patronları başkalarına hükmetmemeli. En iyi organizasyonun parçası olmaya çalışın; en iyi birey olmaya çalışmayın. Övünmeyin. Kullandıkları tabir *demütig*, mütevazı. Özellikle de şirketleri ve toplulukları sıfırdan inşa etmek zorunda kalan ebeveynlerinin savaş sonrası kuşağıyla karşılaştırıldığında, kolay yaşadıklarını kabul ediyorlar. Emisyon skandalı sırasında Volkswagen yönetiminin takındığı tavrı merak ediyorum. "Bu insanlar pislikti," diye yanıtlıyorlar. "İtibarlarını mahvettiler, Tanrı'yı oynadılar." Diyorlar ki çok uluslu şirketler farklı bir şeydir. *Mittelstand* ise oldukça farklı.

Yerel şirketlerin iyi vatandaşlar gibi davranması gerekiyor. Spor takımlarına ve müzik kulüplerine sponsor oldukları için te-

şekkür edilmiyor. Bu onlardan beklenen bir durum. *Mitmachen*. Genel hatlarıyla tercüme edilecek olursa: Sıkışıp kalın. Benden de bekleniyor bu. Almanya'nın küçük kasabalarının alışkanlıklarına dalmış uzun bir hafta sonu geçiriyorum. Her yer bir sonraki ile birleşiyor gibi görünüyor. Porsche bizi Mönchengladbach'a götürüyor. Bolzen, karbon nötr veya negatif karbon salınımı olan apartman blokları tasarlayan bir mimar. Beni böyle bir binaya götürüyor ve bodrumdaki güneş pillerini gösteriyor. Konut sakinleri, kullanmadıkları fazla enerjiyi daha düşük kira karşılığında geri satabilirler. El değmemiş bir yerleşim bölgesinde bulunan Tom'un evi mükemmel, modern, şık ve çevre dostu. Ona bunun Porsche, Lexus ve diğer iki aile arabasıyla nasıl örtüştüğünü sormaya cesaretim yok.

Bu Mittelstand-yönetici-arkadaşları grubunun üçüncü üyesi Roger Brandts. Mönchengladbach, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri bir tekstil şehri olarak biliniyor. Üretimin çoğu çoktan Çin ve Türkiye gibi ülkelerdeki daha ucuz üreticilere gitti. Şimdi bir dizi özel mühendislik şirketiyle biliniyor. Tekstil ticaretinin baba isimlerinden Franz Brandts, İngiltere'de mekanik dokuma tezgâhının nasıl kullanılacağını öğrenmiş ve işi sanayileştirecek makineler getirmişti. Ama Brandts, Dickensçi bir işverenin tam tersiydi. 1880'lerde, Bismarck döneminde, çalışanlarının ve ailelerinin refahı için Katoliklikle harmanlanmış bir dernek kurarak barınma, eğitim ve tıbbi bakım dahil olmak üzere işçi haklarını gözetken ilk kişi. Paternalistti ve günümüz Alman sosyal piyasa kavramının habercisiydi. Roger dördüncü nesil bir torun. Bir zamanlar aile şirketinin bulunduğu binada oturuyoruz. Şimdi bir safari çadırını andırıyor. Aile şirketi bir süre önce sona erdi, ancak iş alanını değiştirmek söz konusu değildi. Tekstil teknolojisi okuduktan sonra (başka ne olabilirdi ki?), Peek & Cloppenburg mağazasının hızlı yönetim şemasında bir iş buldu. 1998'de altı aylık bir staj için Güney Afrika'ya gönderildi. *Out of Africa* [Benim Afrikam] filmini izledi ve filmdeki karakterlerin giydiği kıyafetleri anımsatan bir çizgi oluşturmak istediğine karar verdi.

Brandts, “Babam benimle altı ay konuşmadı,” diye açıklıyor. Yabancıların anlaması zor ama çok az Alman iyi ve güvenli bir işten heves edip vazgeçiyor. Bir giysi koleksiyonu, bir araba ve bir bilgisayar satın almak için 60.000 Alman Markına (o zamanlar yaklaşık 20.000 pound) ihtiyacı olacağını hesapladı. Bankadan borç almak zorunda kaldı. Risk almayı da sevmiyorlar, bu yüzden ona yüzde 7’lik yüksek bir faiz oranı belirlediler ve geri ödemesi için beş yıl verdiler. Filmin başkarakterlerinden biri olan aristokrat İngiliz büyük oyun meraklısı Denys Finch Hatton’dan ilham alarak şirketine Fynch-Hatton ismini verdi. Brandts’a giyim hat-tında hangi resmi yeniden çizmeye çalıştığını soruyorum. “Gün batımında bir akasya ağacının altında açık havada cin tonik içip dinlenmeyi,” diyor. Çok sömürgevari ve çok İngiliz. Popüler ol-duğunu kanıtladı. Fynch-Hatton şu anda Rusya’dan Çin’e, Yeni Zelanda’dan Pakistan’a elli beş ülkeye ihracat yapıyor.

Mönchengladbach uyuşturucu kullanımı, gece geç saatlerde toplumsal hayatla bağdaşmayan davranışlar ve alışveriş merke-ziyle rekabet edemeyen sıra sıra dizilmiş dükkânlarla dolup ta-şan bir anacadde gibi sosyal sorunlardan aldığı payla, düzenli ve gösteriştan uzak bir şehirdir. Tüm bölgeyi kapsayan iyi bir toplu taşıma sistemi ile birçok insan, Düsseldorf gibi daha zengin yer-lere gidip gelmek için burayı yatakhane bölgesi olarak kullanıyor. Herkesin toplandığı tek yer, yerel futbol kulübünün stadyumu Borussia Park. Kasabaya Almanya’nın Manchester’ı diyorlar: Tekstil, sanayi ve futbol. Borussia Mönchengladbach eski for-mundan epey uzakta ve City ya da United’a yaklaşıyor olsa da takımından vazgeçmeyen bir hayran kitlesine sahip. Brandts ve Hornemann, şirketleri sponsor olduğu için yönetici localarına sahip. Bolzen’le birlikte oğlu ve kızını da alarak bu localara gidi-yorum. Yetmişlere veya seksenlere geri dönmüş gibi oluyorum. Bu iyi, eski usul ayakta izliyoruz. İnsanlar sigara içiyor (evcil hayvanım Almanya’dan nefret ediyor) ve servis elemanları, ta-raftarların bira bardaklarını doldurmak için sırtlarında dev bira fiçisiyle geziyor. Büyük sermaye oyuna dahil oluyor ancak yine

de Alman Bundesliga kulüplerinin ikisi hariç hepsi taraftarlarına ait. Herhangi bir eski Rus veya Birleşik Arap Emirlikleri oligarkına satış yapma fikri ihanet olarak görülecektir.

Frankfurt'un güneyinde, genellikle ihmal edilen sanayi kenti Mannheim'dayım. Sağlık alanında uzmanlaşmış bir şirket olan VRmagic'in kurucusu Markus Schill ile görüşmeye geldim. Yakındaki Heidelberg'deki üniversitede fizik okuduktan sonra, yumuşak dokunun baskı altında nasıl davrandığını modelleme konusunda yüksek lisans yaptı. Kafa travmasını takiben oluşan şişliğin neden olduğu basıncı azaltmak için kafatasının bir kısmının çıkarılmasını içeren bir ameliyat olan kraniektomiye bakıyordu. O günlerde, cerrahları takip edilecek prosedür konusunda eğitmenin dört gün sürdüğünü söyledi. Sıkı bir görev adamı olan amiri, eğitim sürecini hızlandırması gerektiğini söylemişti ona. Bu esnada, Schill sanal gerçeklik hakkında bir kitap okuyordu. Uçuş pilotları için kullanılan türe benzer bir simülasyon kurmaya karar verdi. Bundan önce cerrahlar hastaları üzerinde pratik yapmak zorundaydılar ve başarısızlıkları öğrenme sürecinin bir parçası olarak görüyorlardı. 1998'de Schill ilk bursu için başvurdu ancak Alman Araştırma Vakfı onu geri çevirdi. İş planını okudular ancak onu hayata geçirebileceğine ikna olmadılar. "Banka bana pazar büyüklüğünün ne olduğunu düşündüğümü sordu. Hiçbir fikrim olmadığını söyledim. Bunu düşünmemiştim." Para toplamanın başka bir yolunu bularak risk sermayedarları ve yerel aile vakıfları aracılığıyla finansman sağladı. Üç yıl sonra kendi şirketini kurdu. Başlangıçta zordu. "Bir makine yaptık. İlk versiyonda her türlü teknik hata vardı." Onu sonraki nesillerin görmesi için ofisinde tutuyor. Yatırımcıları onunla kaldı. "Almanya'daki finansman sahnesi muhafazakâr. Birini tanıyan birini tanımak zorundasın. Fırsatları yakalamakta yavaşlar, ancak çoğu zaman başka bir yerde başarılı olursa yatırım yapacaklardır."

Bölgeselleşme, aile bağları ve sosyal sorumluluğun yanı sıra *Mittelstand*'ın bir diğer önemli yönü de uzmanlaşmaya ver-

diği önemlidir. En başarılı girişimcilerin çoğu tek bir ürün bulur – belirli bir makinanın bir parçası veya ev aleti. Onlarındaki bir uzmanlık alanı olsa da genellikle sonunda küresel pazarı ele geçirerek, durmaksızın yeni müşteri tabanını elde etmeye ve bunu genişleterek rekabette bir adım önde olmalarını sağlamaya odaklanırlar. Schill’in cerrahi simülatörleri çoğu ülkede pazara hâkimdir. VRmagic, Mannheim’da yetmiş çalışanı ve ABD’de Cambridge, Massachusetts’te bir üssü ile dünya çapında katarakt operasyonları için yüzlerce model tedarik etmekte ve işletiyor. Schill’e şirketi ne zaman satacağını veya satıp satmayacağını soruyorum. Bana ters ters bakıyor. “Bilimi seviyorum. Yaptığım şeyin ilaca yardım etmek olduğunu hissediyorum. Bunu para için yapmıyorum.”

İki istatistik öne çıkıyor. Alman GSYH’sinin yaklaşık yüzde 80’i aile şirketlerinden elde ediliyor. Başarılı küresel *Mittelstand* şirketlerinin üçte ikisi, elli binden az nüfusa sahip yerlerde yerleşik. Batı Almanya’ya bakacak olursak, oradaki küçük kasabalar bir miktar nüfus kaybı yaşamış olmasına rağmen büyük kentlere yönelik göç, Fransa, İngiltere, Polonya veya İspanya gibi diğer ülkelere göre çok daha az. Yerinde duran sadece aile şirketleri değil. Çok uluslu şirketler ülkeye yayılmış durumda; Mercedes ve Bosch Stuttgart’ta, Siemens ve BMW Münih’te, ThyssenKrupp Essen’de, VW eski iç Alman sınırının batı tarafında yer alan Wolfsburg’da, Adidas Nürnberg’in kuzeyindeki Herzogenaurach’ta, BASF’nin merkezi Ren’in liman kenti Ludwigshafen’de ve yazılım devi SAP (birkaç erken dönem Alman teknoloji başarısından biri) Heidelberg’in güneyinde Walldorf adında bir yerde. Batı dünyasındaki diğer birçok ülkede, endüstriyel ve ticari operasyonlar büyük şehirlerde yoğunlaşarak merkezi hâle gelirken, Almanya’da gelişmiş imalat, uluslararası katılım ve yerelcilik birlikte hareket ediyor.

Almanya’yı diğerlerinden ayıran en önemli unsur daha küçük ölçekli firmalar. İş stratejisti ve yazar Hermann Simon bu firmalar için “gizli şampiyonlar” terimini ortaya attı. Bunlar, bahset-

tiklerime benzer şekilde kendilerini niş bir işe adanmış şirketler. Küreselleşmenin ve serbest ticaretin başarı öyküleri. Şirketlerin yönetimindeki kişiler, tek fikirli ve tek bir nedene veya ürüne adanmış klasik monomanyaklar. Genellikle ilgi odağı olmaktan kaçınırlar. Simon, “Sansasyonel ticari başarı manşetlerinin altında tamamen gizli, fark edilmeyen bir liderlik bilgeliği kaynağı yatıyor,” diye yazıyor. Dünya çapında bu tür 2700 firmayı listeliyor. Bunların yarısı Almanya menşeli firmalar. ABD, Japonya ve Çin çok geriden geliyor. Diğer Avrupa ülkeleri ortalıkta görünmüyor.

Ludwig Erhard’ın 1948’deki radikal reformları, savaştan sonra Alman ekonomisinin canlanmasında anında etkisini gösterdi. Almanlar, bir yandan mahallelerini yiyecek ve diğer temel ihtiyaçlar için didik didik tararken, haftada yaklaşık on saat kaybediyorlardı. Reformların yürürlüğe girmesinden birkaç ay sonra bu sayı dört saate düştü. Para reformunun ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasının arifesinde, endüstriyel üretim 1936’daki seviyesinin yaklaşık yarısıydı. 1948’in sonunda yüzde 80’ine yükseldi.² Yale Üniversitesi ekonomisti ve daha sonra ABD Merkez Bankası yöneticisi olan Henry Wallich, 1955 tarihli *The Mainsprings of the German Revival* [Alman Uyanışının Ana Damarları] adlı kitabında şöyle yazıyordu: “Ülkenin ruhu bir gecede değişti. Sonsuz yiyecek arayışı içinde sokaklarda dolaşan gri, aç, ölü görünümüne bürünen figürler canlandı.”³ 1958’de endüstriyel üretim, sadece on yıl öncesine göre dört kat daha yüksekti. Ekonomi bu dönem boyunca yılda ortalama yüzde 8 genişledi (günümüzdeki Çinlilerin yükselen bir büyüme için ölçüt olarak kabul ettikleri seviye). Bu rakam, Avrupa’daki herhangi bir büyük ekonomiden iki kat daha hızlıydı. 1968’de, yani ülkeyi harabeye çeviren savaşın bitiminden yaklaşık yirmi yıl sonra, Batı Almanya’nın ekonomisi İngiltere’ninkinden daha büyüktü. Trend ivme kaybetmeden devam etti. 2003 yılında Doğu Avrupa’ya en fazla ihracat yapan ülke oldu. 2005 yılında, Hindistan’ın makine ithalatının en büyük tedarikçisi olarak ABD’yi geride bıraktı. Çin pazarındaki en büyük

araç ihracatçısı. En etkileyici olanı, 2003'te Almanya, ABD'yi geçerek dünyanın en büyük toplam mal ihracatçısı hâline gelse de 2010'da bu pozisyonu Çin'e karşı kaybetti.

Bunun gibi veriler hikâyenin sadece bir kısmını anlatıyor. Ekonomik mucize aynı zamanda sosyal bir projeydi. 1949'dan 1963'e kadar ekonomi bakanı ve 1963'ten 1966'ya kadar şansölye olan Erhard, *Wirtschaftswunder*'in veya uluslararası alanda Ren'deki Mucize olarak bilinen yirminci yüzyılın ikinci yarısında Almanya'nın ekonomik dönüşümünün babası olarak bilinir. Bunun temelini, bir ekonomist ve sosyolog olan Alfred Müller-Armack tarafından ortaya atılan bir terim olan sosyal piyasa fikri oluşturuyordu. Piyasa özgürlüğü ve sosyal korumanın "yeni bir sentezi" üzerine çalışıyordu. Teoriye göre politika yapımcılar, daha sonra sosyal adalet adına yeniden dağıtılan maksimum zenginliği üretmesi için piyasaya rehberlik eder. Ya da başka bir deyişle herkesin bir rol oynadığını hissetmesini sağlıyorlar. Kurumsal yönetişimin kalbinde ortak karar alma mekanizması vardır. Bu, büyük şirketlerin denetim kurulu koltuklarının yarısının genellikle sendikalar aracılığıyla seçilen işçi temsilcilerine verilmesini gerektiren 1976 tarihli yasada yer aldı. Orta ölçekli şirketler söz konusu olduğunda kota üçte birdir. Tıpkı işçilerin yönetim kurulu odasında kendilerini yabancı hissetmedikleri gibi, birçok Alman patron da öğle yemeğini kantinde yemeyi kendine dert etmez.

Diğer ülkelerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de işverenler ve sendikalar arasındaki bu tür bir güç paylaşımı, genellikle tehlikeli bir şekilde sosyalist olarak algılanmasına karşın Almanya, Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarından beri bu temaya ilişkin çeşitli varyantlara sahipti. Organize emeği ortadan kaldırmak için tek ortak girişim Naziler dönemindeydi. Sonra, 1980'lerde, Thatcherizm ve Reaganizm'in en parlak döneminde, Almanya'daki bazı kişiler, Anglo-Sakson "onları işe al, onları kov" yaklaşımının büyüme ve üretkenlik için daha elverişli olup olmadığını merak ederek, sistemleri hakkında ikinci

bir yaklaşıma sahip oldular. Helmut Kohl endüstriyel ilişkiler alanında iki farklı hamlede bulundu: Biri toplu pazarlığın kapsamını azaltmak, diğeri ise çalışma konseylerinin gücünü azaltmak. Her ikisi de henüz erken dönemlerinde işverenler tarafından baltalandı. Uzun vadede güçlü sendikalara ve düzenlenmiş girdilere sahip bir sistemin, daha zayıf, daha öfkeli ve daha az öngörülebilir işçi temsiline tercih edildiği sonucuna varmışlardı.

Her iki modele de aşına olan birkaç kişiyle konuştum. Jürgen Maier Avusturya'da doğdu ama annesi bir İngilizle yeniden evlenince on yaşında Leeds'e gitti. (Zorbalığa uğradığını ve çeşitli hitaplara maruz kaldığını hatırlıyor... Alman, Avusturyalı, hepsi aynı şeydi.) Congleton, Cheshire'daki Siemens fabrikasında, fabrikanın yöneticisi ve daha sonra da şirketin İngiltere operasyonlarının başına geçmeden önce çalıştı. İngiliz işyerinin lakaytlığından hoşlanıyor. Ancak Almanya'yı diğerlerinden ayıran birkaç özelliği sıralıyor: Liderlik, sosyal yapı, eğitim ve uzun vadelilik. "Doksanların başlarından itibaren Alman modelinin başarısız olacağını tahmin ediyordum," diyor. "Yanıldığım defalarca kanıtlandı. Alman modeli sonuçta işe yarıyor."

MIT, UC Berkeley ve Alman İstihdam Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan yakın tarihli bir araştırmada, yönetim kurulunda işçi bulunan orta ölçekli Alman şirketleri, olmayan şirketlerle kıyaslandı. Araştırmanın bulguları dikkat çekici. Birinci kategorideki firmalar, ikinci gruptaki şirketlerden yaklaşık yüzde 40-50 daha büyük olan sabit uzun vadeli sermaye stokuna sahipti. Başka bir deyişle, çalışanları yönetim kuruluna koymak, önemli ölçüde daha fazla yatırıma yol açıyor. Yönetimin paylaşıldığı şirketlerde ücretler daha fazla arttı ancak bu durum çalışanların üretkenliğiyle uyumluydu. Gelir artışı her iki grup için de hemen hemen aynıydı ve yönetim kurulunda işçi bulunan şirketlerde kârlılık, ölçüme bağlı olarak ya biraz daha yüksek ya da diğer gruba eşitti. Kısacası, ortak karar alma mekanizması, kurumsal başarının tüm ölçütleri üzerinde nötrden güçlü bir şekilde olumluya doğru çıktı. Yine de klasik serbest pazarcılar

yönetim kurullarındaki işçilerin genellikle kendi çıkarlarının peşinde koşmalarını, değişimi engellemelerini ve kendileri için daha yüksek ücret almalarını bekler.

Berlin'deki işverenler federasyonu BDI'da, diğer ülkelerde ancak son zamanlarda yaygınlaşan bir terim olan "sorumlu kapitalizm"i tartışıyorum. Yönetim kurulu üyesi Stefan Mair, sendikaların erdemlerini övüyor. Ayrıca yeniden dağıtımdan da bahsediyor. Alman patronlar, diyor, hisse değerini önemli bir hedef olarak görüyor ancak bu tek hedef değil. "Sosyal uyum iyi bir yatırım kararıdır," diyor. Onu açıklamaya davet ediyorum. Piyasa dostu bir çerçeve belirleyin ancak ekonomik kazançların adil dağılımını sağlayan kurumlar ve normlar oluşturun, diyor. Ve çalışanlarınıza iyi bakın. Mali çöküş sırasında ve hemen sonrasında, Alman şirketleri işçilerinin işlerinden olmamaları için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. İnsanlara kısa süreli iş verilmesinden yıllık izne çıkmalarına ve hatta ücretsiz izne çıkmalarına kadar akışı bozmamak için her şeyi istediler. Siparişlerin sonunda artacağını varsaydılar ve yeni insanları işe alıp eğitmeyi istemediler. İşçiler işlerini sürdürmek için kısa vadeli fedakârlıkları kabul ettiler. "Bu, nispeten hızlı bir şekilde iyileşmemize yardımcı oldu. Mantıklı bir karardı."

İmalat ve mühendislik; ihracat; sağlam kamu maliyesi; yüksek beceri seviyesi; sosyal dayanışma. Almanların izlediği yol bu.

Almanya son zamanlarda ekonomik düşüşler yaşadı ancak bunların üstesinden geldi. 1990'lar ve 2000'ler boyunca büyüme Euro Bölgesi ortalamasından daha düşüktü. On altı milyon insan, binlerce eski baca fabrikası ve elli yıllık merkezi planlama mirasıyla Doğu Alman ekonomisini yutmanın şoku, başka herhangi bir ekonomiyi dize getirirdi. O zamanlar herkes Almanya'yla bir dinozor olarak alay etmeye başladı. *The Economist*'in, Berlin'deki politika yapıcılarının ve politikacıların ezbere bildiği Haziran 1999 tarihli ünlü başyazısı şöyle diyordu: "Ekonomik büyüme bir kez daha dururken, Almanya Avrupa'nın hasta adamı (hatta

Japonya'sı) olarak damgalanıyor.”⁴ Güçlü yönler birdenbire zayıflık olarak görüldü. İstikrar özlemi, fazla esnek olmayan bir emek piyasasına ve fazla cömert bir refah devletine yol açmıştı.

Almanya'nın değer duygusu darbe aldı. 2003'te Gerhard Schröder'in sürpriz bir şekilde yeniden seçilmesini, 1948'deki Erhard'dan bu yana benzeri görülmemiş radikal bir ekonomik reform paketi takip etti. Ülke sorunlarla boğuşuyordu: İşsizlik yüzde 9,5'e yükselmiş, bütçe açığı GSYH'nin yüzde 4'üne ulaşmıştı.⁵ Ekonomik büyüme durma noktasına gelmişti. Emek piyasası tıkanmıştı. İşsizler, mevcut meslekleri dışında herhangi bir iş teklifini reddetme hakkına sahipti. İş piyasası zar zor çalışıyordu. Hükümetin bu gelişmelere cevabı bir komisyon kurmak oldu. On beş üyeli gruba Volkswagen'in İK direktörü Peter Hartz başkanlık etti. Komisyonun eğitim, vergi ve ulusal sigorta konularında önerdiği reformların çoğu tartışmasızdı. Beş unsurun dördüncüsü olan refah yardımları bölünmeye neden olmuştu. Schröder, reformları kamuoyuna sunarken muhalefetteki CDU'dan kendi partisinden daha fazla destek aldı. İstifa etmekle tehdit ederek SPD'ye karşı koymak zorunda kaldı. Kendisine verilen tüm destekleri memnuniyetle karşıladı. Almanya'daki Protestan ve Roma Katolik Kiliselerinin liderleri, son derece alışılmadık bir adım atarak, insanları işe geri döndürmenin başka bir yolunu göremediklerini söyledi ve hükümetin önerilerine desteklerini açıkça ifade etti.

Tedbirler Aralık 2003'te Federal Meclis'ten geçti ve Ocak 2005'te yürürlüğe girdi. Söz konusu düzenlemeler şimdi bile hareketli bir tartışmanın kaynağı. Paket, işsizlik ve sosyal yardımları tek bir sistem altında toplarken erken emekliliğe yönelik teşvikleri azalttı ve yarı zamanlının yanı sıra sözleşmeli işçi çalıştırmayı kolaylaştırdı. En fazla tartışılan, işsizlik yardımının işçinin son maaşının yüzde 50'sine düşürülmesiydi ki daha önce bu oran üçte ikisiydi. Üstelik söz konusu yardım en fazla bir yıl boyunca ödenecekti, oysa daha önce süresiz olarak yardım alabiliyorlardı. Bir iş bulma merkezinin davetine uymamak bile kısmi bir gelir

kaybına neden olabilir. Slogan *Fördern und Fordern* idi – insanları destekleyin ve onlardan talepte bulunun. Schröder, arkadaşı Tony Blair gibi, küresel jargona hayrandı, bu nedenle reformlar, “Jobcenter” ve “Mini-Job” gibi “Denglisch” terimleriyle süslendi.

Schröder, Almanya’yı küresel pazarların sert gerçeklerine doğru iterken toplumsal uzlaşmadan uzaklaştırdı. SPD bunun bedelini ödedi. Schröder 2005’te girdiği seçimi kaybetti. Soldakilerin çoğu günah keçisi aradı. SPD’nin başkanı Franz Müntefering seçim kampanyasında, “kâr maksimizasyonu stratejileri” demokrasiye tehdit oluşturduğu gerekçesiyle yabancı yatırımcılara saldırdı. “Yüzleri yok, şirketlerin üzerine bir çekirge belası gibi üşüşüp bir sonrakine geçmeden önce onları dımdızlak soyuyorlar,”⁶ dedi. Çekirge sözcüğü, Nazi’lerin anti-Semitik propagandasının standart hâle gelmiş bir parçasıydı. Müntefering özür dilemek zorunda kaldı.

Merkel, Schröder’in yaptıklarından ekonomik olarak fayda sağlarken bu tartışmaları siyasi düzlemde uzak tuttu; kendini onun yaptıklarıyla hemfikir göstermeyecek kadar akıllıydı. Rekabet gücü ve üretkenlik arttı. İşsizlik düştü. Yatırımlar yeniden akmaya başladı. Alman şirketleri, hızla büyüyen ve para musluklarının açıldığı Doğu Avrupa ve BRIC ülkelerine akın etti. İhracat yeniden arttı. Mali krizden önceki yedi yıl içinde, Almanya’nın ihracatı yüzde 75 artarken, rakiplerinde bu oran yalnızca yüzde 20 oldu.⁷ Deutschland AG bir kez daha dünyayı ele geçiriyordu. Bunu, yanlışlarına rağmen kendi kapitalizm modelini benimseyerek, nispeten daha büyük bir sosyal uyumun yanı sıra tutarlı ekonomik büyüme gibi iki büyük alanda başarıyı yakalayan bir sosyal ekonomiyi benimseyerek yapmıştı.

2005 yılında, ekonomi tarihçisi Werner Abelshauser, *The Dynamics of German Industry: Germany’s Path toward the New Economy and the American Challenge* [Alman Endüstrisinin Dinamikleri: Almanya’nın Yeni Ekonomiye Doğru Yolu ve Ameri-

Yazar kullanılan terimlerin İngilizceden alınmasına referansla bu ifadeyi tercih ediyor. –çn

kayla Mücadelesi] adlı ufuk açıcı bir kitap yayımladı. Yirminci yüzyılın iki baskın ekonomisinin, ABD ve Almanya'nın 1980'lere kadar sıkı bir şekilde uyumlu olduğunu ancak Reagan ve Thatcher ile onların gurusu Milton Friedman tarafından başlatılan deregülasyon ve hızlı zengin olma kültürü nedeniyle yollarının ayrılmaya başladığını iddia etti. Daha sonra, *Die Zeit* ile "En zengin değil miyiz?" başlıklı bir röportajında, 2008 mali çöküşünün Alman tarzının hem ahlakını hem de etkinliğini kanıtladığını ve Almanların bireysel açgözlülüğe onlar ve diğer devletler kadar fazla prim vermediğini öne sürdü. Bunun yerine, kavramın hakkını verircesine toplumsal çıkar duygusuna odaklandılar. "Almanya'da devlet geleneksel biçimde garantör olarak kabul edilir,"⁸ dedi.

Kanıtlar bunu destekliyor. Almanlar borsaya neredeyse diğer ülkelerdeki insanlar kadar katılmıyor. Son derece düşük ve bazen negatif faiz oranlarından bağımsız olarak sürekli tasarruf ediyorlar. Bu birikimin neredeyse tamamı emeklilik ve hayat sigortasına gidiyor. Ülke nüfusundan daha fazla sayıda –100 milyondan fazla– polişe satın alındı. Değer yaratma, yüksek riskli yatırımlardan elde edilmez. Tabii ki bazıları farklılaşmayı abartabilir. Alman bankaları daha az açgözlü olduklarını kanıtladılar; Almanya vergi kaçakçılarından adil biçimde payını alıyor; Almanlar ev içi lükslerini ve tatillerini severler; arabaya hürmet ederler. Bu uyarılar bir yana, Alman sosyal devleti, Anglo-Sakson serbest piyasa zihniyetine sahip olanlar için bir kültür şoku yaratıyor.

Hartz'ın uyguladığı reformlardan sonra bile her şey riski azaltmak üzere tasarlandı. *Langsam aber sicher*. Yavaş ama emin. Yönetim kurulu toplantılarındaki fikir birliği arayışı, kendiliğindenliği veya aşırı hızı önlemek olarak görülebilir. Almanlar ekonomik başarı ve sosyal uyum arasında bir çelişki görmüyorlar. Ülkeyle ilgili bu kadar dikkat çekici olan şey, aslına bakılacak olursa insanlar işe takıntılı olmamasına karşın birkaç kısa dönem dışında ekonominin sürekli olarak güçlü kalması. Fransa'nın otuz beş saatlik çalışma saati mevzuatı, işverenlerin

herhangi bir kişiyi azami saatten daha fazla çalışmaya zorlamalarını engellerken karşılıklı rıza ile bunu belirli bir fazla mesai miktarıyla tamamlayabilirler. Söz konusu mevzuat 2000 yılında istihdamı ve verimliliği artırmak amacıyla uygulamaya kondu. Sonuçlar, kullanılan kriterlere bağlı olarak karıştırıldı. Almanya bu katılığa sahip değil, ancak bazı yönlerden Fransa'dan daha ileri gidiyor. Şirketlerin yönetim kurullarında sendikaların mevcudiyeti sayesinde, üstelik bunu Fransız endüstriyel ilişkilerini on yıllardır özetleyen, sonu gelmeyecekmiş gibi görünen grev dalgası olmadan yapıyor. Almanya'da grev çağrısı yapıldığında, bunlar her zaman son çare olarak kullanılır ve genellikle bir uzlaşmayla sonuçlanır.

Ancak 2018'in başlarında, işçiler tarafından yeni bir çıkışa işaret eden bir imtiyaz kazanıldı. En büyük sendika olan IG Metall, elektrik ve metal sektörlerindeki tüm işçilerin, çocuklara, yaşlılara veya hasta yakınlarına bakmak için iki yıl boyunca haftada yirmi sekiz saat çalışmanın yanı sıra saatlik ücretlerde kayda değer bir artışı getiren bir anlaşma sağladı.⁹ İşverenlerin, söz konusu süre sona erdiğinde işçilerin tam zamanlı statülerini (çalışan eğer isterse tabii) geri getirmeleri gerekiyor. Bu endüstri genelinde bir domino etkisi yaratırken benzer bir anlaşma demiryolu ve taşımacılık birliği EVG ile yapıldı. Deutsche Post'taki işçilere yüzde 5 zam ile iki yıl boyunca fazladan yüz saat kadar tatil arasında seçim yapma şansı verildi. Onları ve diğer hizmet çalışanlarını temsil eden sendika üyeleri arasında bir anket çalışması yaptığında, çalışanların yüzde 56'sı daha fazla tatil yapmayı, yüzde 41'i ise daha fazla para almayı tercih etti.

Almanlar buna *Entschleunigung*, kelimenin tam anlamıyla yavaşlama veya başkalarının iş-yaşam dengesi olarak adlandırdığı şey diyor. Almanlar bunu ekonomik çıktıyı etkilemeden başardı. Alman üretkenliği, özellikle en uzun çalışma saatlerinden birine sahip olan İngilizler de dahil olmak üzere, yıllardır kıskançlık konusu olmuştur. 2017 yılında, iş dünyasından sorumlu bakan Greg Clark, "Birleşik Krallık'taki insanların beş günde

ürettiği şeyi, Almanya'daki insanların üretmesi dört gün sürüyor. Bu da kendilerine daha iyi ödeyebilecekleri veya daha az saat çalışmaları gerektiği anlamına gelir. Bu, İngiliz ekonomisinin uzun süredir mücadele ettiği bir şey.”¹⁰

Tuhaf bir şekilde, sosyal piyasaya sahip olmakla övünen bir ülke olarak Almanya'da ulusal düzeyde bir asgari ücret uygulaması ancak 2015'te getirildi. Bu, Fransa'dan tam kırk beş yıl ve sözde aşırı rekabetin olduğu İngiltere'den on altı yıl sonraydı. Sadece işverenler direnmedi (genellikle her yerde yaparlar), aynı zamanda sendikalar da bu karara direndi. Alman sendikaları, bu fikri müzakere güçlerini baltalamak olarak gördüler. Diğer ülkelerde, işçilerin sırtlarını yaslayabilecekleri başka bir korumaları olmadığı için gerekli olduğunu ancak Almanya'da zaten ortak karar alma kapsamında korunduklarını savundular. Sendika üyeliğinin dünyanın başka yerlerindekiinden daha yavaş da olsa azaldığı düşünüldüğünde, bu prensipten çok kişisel çıkarların yönlendirdiği bir pozisyondu. Mevzuat nihayet 2013'te kabul edilmeden ve 2015'te uygulanmadan önce, neredeyse tamamı sendikasızlardan oluşan Almanların yaklaşık yüzde 10'u, asgari ücret olan saat başına 9,90 euronun altında kazanıyordu.

Almanya'da kişisel rahatlık ve sosyal istikrarın tanımı sadece eve götürülen maaşla sınırlı değildir. Birçok işçi, rehberlik ve koruma için geleneksel olarak işverenlerine başvuruyor. Şirketler, sigorta, sosyal kulüpler ve aidiyet duygusu sağlayarak onları piyasa dinamiklerinin bazı zorluklarından korudu. Avrupa Reform Merkezi'nden Christian Odendahl, “Sosyal piyasa ekonomisi, tekdüze işlerde çalışan vatandaşlar için iyi çalışıyor,” diye açıklıyor. “Dışarıda kalırsanız, ikinci sınıf işçi olarak kabul edildiğiniz hizmet sektörüne girersiniz.” Bunun esnek piyasa ekonomisinde, kayıt dışı sözleşmelerle veya sıfır saat güvencesiyle temizlikçi, güvenlik görevlisi veya teslimatçı olarak çalışanlar anlamına geldiğini söylüyor. Serbest meslek veya serbest çalışma, Almanlar tarafından riskli olarak kabul edilir ve pek ilgilerini çekmez. Daha genel olarak, birçok insan hizmetler sektörüne

tepeden bakıyor. Bazı istisnalar var. Sigorta sektörü büyük olarak kabul ediliyor. Dünyanın her yerinde olduğu gibi, kamuoyunda pek sevilmesine de bankacılık da öyle. Britanya’da hizmet sektörü ekonomik çıktının yüzde 80’ini, Almanya’ya kıyasla çok daha yüksek bir rakamı oluştururken, birçok insan hizmetler sektörünün geleceğin sektörü olarak, endüstriyel üretimi ise “eski endüstriler” olarak görüyor. Birleşik Krallık’ın yaratıcı iş kollarının tamamı ekonomiye yılda 100 milyar sterlinden fazla gelir getiriyor.¹¹ Almanlar için bunun çoğu “eğlence.” Yüksek kültür başka bir şeydir. Örneğin klasik müzisyenlere büyük saygı duyulur ancak değerleri sanatsal yeteneklerine dayanır ve ekonomik fayda temelinde yargılanmaz.

Almanya yenilik yapmakta yavaştır. Ülke, nakitsiz ödemelerden e-devlete kadar birçok dijital alanda geride kalıyor. Siemens’in CEO’su Kaeser bana, “Genellikle bizim yaptığımız bir şey,” diyor. “Bu, yıkıcı yenilik karşısında savunmacı bir ortam yaratmak.” Başarısızlığın toplumsal etkisini tartışıyoruz. Henüz yirmili yaşlarının ortalarında olan ve bir konferansta beşinci girişimini kurduğunu gururla ilan eden Güney Koreli bir girişimci örneğini aktarıyorum. Diğerleri batmıştı ama bu sefer işe yaramıştı. “Hızlı başarısız” terimi, ABD ve Asya’da yaygın olarak kullanılan bir toplantı odası tabiridir. Kaeser, Amerikalıların bölge yargıcının ofisinin bir katında 11. Madde kapsamında iflas başvurusunda bulunabileceğini ve ardından yeni bir şirket açmak için üst kata çıkabileceğini söylüyor. Almanya’da öyle değil. Almanya’nın DAX borsa endeksindeki en genç şirket, 1972’de kurulan yazılım devi SAP’dir ve bu belki de Almanya’nın teknolojiyi ve *start-up* kültürünü benimsemede başlangıçta neden yavaş davrandığını açıklamaya yardımcı olur. Dünyanın en büyük şirketi Apple’ın piyasa değeri artık DAX’ta listelenen tüm şirketlere eşdeğer.

Yine de Almanlar yetişiyor. 2010’ların ortalarında Berlin, Avrupa’daki herhangi bir şehrin en yüksek *start-up* yüzdesine sahipti. Almanya merkezli teknolojik girişim sermayesi yatırımı, son

birkaç yılda yıllık ortalama yüzde 60-80 oranında artıyor. Bunların çoğu, şu anda Avrupa'nın en parlak beyinleri için Londra ile yarışan Almanya'nın başkentine gidiyor. Frankfurt ve Münih de yatırımcılar için daha cazip hâle geliyor. Özellikle e-ticaret ve blok zincirinde Alman başarı öykülerinin bir eksiği yok: Yatırımcıların ve Rocket Internet ve Cherry Ventures gibi meleklerin yanı sıra çevrimiçi moda perakendecisi Zalando, yemek servisi yapan Delivery Hero, müzik paylaşım servisi SoundCloud. Hepsinin büyükbabası, teknoloji sektörü için hemen hemen hiçbir altyapının hazırlanmadığı 2000 yılında başlayan fiyat karşılaştırma web sitesi Idealodur. Şimdi herkes devreye girdi. Bill Gates bir bilim ağına para yatırdı; Microsoft'taki halefi Steve Ballmer, Berlin'in kalbinde bir ofis açtı. Kurumsal Almanya da resme giriyor. Bir zamanlar köhne gazete grubu Springer, APX adlı bir merkez açmak için Porsche ile güçlerini birleştirdi. O ve onun gibi diğerleri, Checkpoint Charlie'nin bulunduğu yere yakın, Berlin'in sakin bir sokağında bulunuyor. İçeride, kapüşonlular ve tişörtlerinde her zamanki Y kuşağı ve X Kuşağı dizileri var. Herkesin İngilizce konuştuğu için kimin Alman kimin olmadığını söylemek zor. İskoç Katy Campbell, her pazartesi akşamı kadın girişimciler için bir kurs düzenliyor. Berlin'i başka bir yerle değiştirmeyeceğini söylüyor. Yaşadığı ve gittiği tüm şehirler dahil.

Berlin'in özel havası, teknoloji sektörü için her iki yolu da kesiyor. Google, şehrin merkezinde büyük bir varlığa sahip ancak daha da genişletmek istiyor. Yedinci kampüsünü (Londra, Madrid, Tel Aviv, Varşova ve başka yerlerde olduğu gibi teknoloji girişimcileri için merkezler) inşa etme planları, iki yıl süren protestoların ardından engellendi. Kreuzberg'de kullanılmayan bir elektrik trafo merkezi bulmuştu. Bunun mükemmel bir yer olduğunu varsayıyordu; Mozilla, WeWork ve diğerleri zaten oradaydı. Ancak Silikon Vadisi'nin mega şirketlerinin kendi bölgelerini işgal etmesini reddeden yerlileri hesaba katmamıştı. Bunun yerine "Fabrika" var. Martin Eyerer ile eski bir Agfa kamera fabrikasının

da yürüyorum. Gündüzleri inovasyondan sorumlu şef ama aynı zamanda Almanya'nın en tanınmış DJ'lerinden biri. Yer, kurumsal (Siemens, Audi, Daimler) ve acı içindeki kışın bir karışımı. Toplantı alanları arasında uzanmak için bir yumuşak toplardan bir yatak bulunuyor. Şehirdeki iki tesisinden herhangi birindeki "Fabrika"ya katılan dört bin kişinin üçte biri Alman. Geri kalanı yetmiş farklı ülkeden geliyor. Orijinal Kreuzberg hippileri, son zamanlardaki hipster akınına içerliyor. Eyerer, "Burası 1968'in eski Doğu Almanya ile buluştuğu yer. Burası 1968'in eski Doğu Almanya ile buluştuğu yer," diye eklemekten önce onların fazla "kapitalist" olarak görüldüklerini söylüyor.

Hayal kırıklığı anlaşılabilir. Değişime sadece yaşlılar değil, aynı zamanda gençlerin ve solun büyük bir kesimi de direniyor. Yine de küçük bir parçam, Berlin'deki ve diğer şehirlerdeki birçok yerel topluluğun hafife alınmayı reddettiği fikrine saygı duyuyor. Sosyal pazar, topluluğa ait olma duygusu içlerinde olan bir şey.

Almanya birçok ülkeden daha eşitlikçi şartlara sahip olmakla birlikte görüldüğünden daha eşitsiz. Ülkelere göre eşitsizliği ölçmekte kabul edilen veri seti olan Gini katsayısı, Almanya'yı otuz altı OECD ülkesi arasında orta sıralarda, İskandinav ülkelerinin hemen altında, ABD ve İngiltere'den çok daha iyi durumda, Fransa'dan ise marjinal biçimde iyi konumda olduğunu gösteriyor. Schröder'in Hartz reformlarından bu yana eşitsizlik arttı. 2019'da *Forbes* dergisi 120 Alman dolar milyarderini listelerken, bu sayı Britanya'daki sayının iki katından fazlaydı ve her 727.000 Alman'dan birinin milyarder olduğu anlamına geliyordu ki bu da 539.000 Amerikalı başına düşen bir milyardere çok da uzak olmayan bir rakam. Kişi başına düşen geliri Almanya'nınkinin çok altında olmayan İrlanda yalnızca altı milyardere sahip.¹² Alman Ekonomik Araştırma Enstitüsü'nün (DIW) yakın tarihli bir raporu, Almanya'daki en zengin kırk beş hanenin nüfusun yarısı kadar bir servete hükmettiği şeklinde dikkat çekici bir sonuca

ulaştı.¹³ Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerde, aşırı zenginler *Forbes* veya Birleşik Krallık'taki *Sunday Times* tarafından yayınlanan zengin listelerini bir çırpıda okuyor. Bir kademe gerilediklerinde kendilerini aşağılanmış hissediyorlar ancak yine Almanya bu konuda farklılaşıyor. Sıralamayı takip etseler de etmeseler de, süper zenginler genel olarak halkın gözünden uzak durmak için ellerinden geleni yapıyorlar.

Söz konusu servetin çok az bir kısmı “eski para”dır, ki zaten çoğu Nazi diktatörlüğü ve iki dünya savaşında ortadan kayboldu. Süper zenginlerin çoğu paralarını *Mittelstand*'dan kazandı. Alman zenginler listesinde üç numara Lidl'in sahibi Dieter Schwarz'dır. Rakibi olan süpermarket Aldi'nin sahipleri Albrecht ailesi beşinci sırada yer alıyor. Listede onuncu sırada, Baden-Württemberg'deki küçük bir kasaba olan Künzelsau'da bulunan şirketlerinde vida ve diğer hırdavat malzemeleri üreten Würth ailesi yer alıyor. Bu sahiplerin çoğu şirketlerini gizli tuttu. Bazılarının aile kuruluşları ve vakıfları var. Geniş araç filolarına, büyük evlere, kır evlerine ve devasa birikimlere sahip olmaları muhtemel ancak sahip oldukları parayı insanların gözüne sokan gösteriştan kaçınıyorlar. Böyle bir şey yapmak tatsız olarak görülürdü.

Almanya'daki malikâneler ne çok zengin ne de çok fakir olan, kargaşaya neden olmayan, iyi, düzgün komşularla çevrili güzel aile evleridir. Sokaklar ne dümdüz ne de gösterişli olmalıdır. Hane halkının kişi başına düşen ortalama net geliri yılda yaklaşık 30.000 eurodur ve OECD ortalamasının yaklaşık yüzde 10 üzerindedir. İç tüketim bunu yansıtmıyor. Her yerde bulunan araba, makul ev aletleri ve güneşli yaz tatili dışında Almanya, kısıtlı alışveriş saatlerinin de gösterdiği üzere özellikle bir tüketim toplumu değil. Önemli olan kaynaklarınızı dikkatli bir şekilde biriktirmektir. Alman aileleri, ABD ve İngiltere'deki hanelerin neredeyse iki katı kadar para istifliyor. Tipik bir Alman hane halkının tasarruf ve yatırımları 8600 sterlin düzeyinde iken, bu rakam Birleşik Krallık'ta 5000 sterlindir.

Nüfusun neredeyse yarısı anketlerde krediyle bir şey satın

almak zorunda kalmaktan utanacaklarını söylüyor. Bunu diğer ülkelerle, özellikle ABD ve İngiltere ile karşılaştırsın. İngiltere’de, Aralık 2019 itibarıyla toplam kişisel borç, on yılda 180 milyar sterlinden 225 milyar sterline yükseldi. Ortalama olarak her yetişkin toplam 4300 sterlinlik ek hesap, kişisel kredi ve kredi kartı borcuyla yaşıyor.¹⁴ Almanlar için bu lanet bir şey olurdu. Onlar için önemli olan, riske dayalı varlık satın almak değil (ev sahipliği oranı Batı dünyasında en düşükler arasındadır) kişinin geleceğini risk almadan güvence altına almasıdır. Emeklilik sisteminin, nispeten standart hâle gelen üç ayağı vardır: Zorunlu devlet emekliliği, şirket uygulamaları ve bireysel planlar. Diğer ülkelerde olduğu gibi, Alman hükümeti de yaşlanan nüfusun sorunuyla çok fazla toplumsal kargaşaya yol açmadan başa çıkmaya çalışıyor. Emeklilik yaşı kademeli olarak altmış yediye çıkarken, bazıları altmış dokuz olasılığını tartışıyor. Katkı payları da artırılırken, azami emekli maaşı sonunda net maaşın yüzde 70’inden yüzde 67’sine düşürülecek. Bu kararların hepsi önemli ölçüde müzakere edilmeyi gerektirdi.

Mali çöküşten bu yana kamu düşmanlığının en temel nedenlerinden biri ücretlerdeki durgunluk oldu. Ücretli çalışanların daha az kazanan yarısı en çok sıkıntıyı çekti. İşçileri işten çıkarmama kararlarının diğer yüzü, ücret kısıtlaması konusunda anlaşma oldu. 1930’ların başındaki Büyük Buhran’ın anıları, işsizlik ve enflasyon korkularını hâlâ canlı tutuyor. İhracata verilen önemin de bunda etkisi oldu. Almanya’nın bu kadar çok pazara hâkim olmasının nedenlerinden biri, birim işgücü maliyetlerini düşük tutmasıydı.

İlk *Tafel*, 1993 yılında Berlin’de kapılarını açarak evsizlere sebze ve meyve dağıttı. *Tafel* sofrası anlamına gelir ve Almanya’nın ilk gıda bankasıdır. Organizatörleri, Hartz reformlarından bu yana talebin katlanarak arttığını söylüyor. *Tafel* noktalarından faydalananların yaklaşık yarısı emekliler ve çocuklar. Kamu bağışları istikrarlı bir şekilde artsa da sayıları 2015 sonrası göçmen akınıyla artan ihtiyaç sahiplerindeki artışı ancak dengeliyor. Bu

ani dalganın etkisi, politikacılar için mültecilerin gerçek ihtiyaçlarının yanı sıra siyasete ilişkin olmak üzere iki farklı zorluk yarattı. 2018’de Essen’deki bir gıda bankası yerlilere öncelik vermek için göçmenlere yiyecek vermeyi kestiğinde öfkeli bir tartışma yaşandı. Merkel bile muhtaçları ayırt etmenin “iyi olmadığını”¹⁵ söyleyerek kavgaya karıştı. Öfkeli *Tafel* şefi Jochen Brühl, “Kendi politikasının bir sonucu için Şansölye tarafından azarlanmamıza izin vermeyeceğiz,” diye karşılık verdi. Ona Almanya’nın “muazzam yoksulluk sorununu”, “inanılmaz düşük ücretli sektörleri”, “yetersiz temel refah”ı ve “yarı-yoğun göç politikasını” hatırlattı.¹⁶

Nüfusun yüzde 15’inden biraz fazlası olan yaklaşık on iki milyon Alman, hane halkı ortalamasının yüzde 60’ının altında bir gelire sahip olarak ayda 900 eurodan daha az bir gelirle uluslararası standartlara göre yoksul olarak sınıflandırılıyor.¹⁷ Bu, yeniden birleşmenin zorlu ilk yıllarından bu yana en yüksek oran. Birçoğu “çalışan yoksullar” denen gruptan oluşuyor. Refah ödemeleri gelirlerini tamamlıyor ancak bunlar büyük tutarlar değil. 2015 itibarıyla Almanya’da yoksulluk riski altında yaşayan üç milyonun biraz altında çocuk ve genç vardı, bu ülke genelindeki aynı yaş grubunun beşte birinin biraz altında. Asıl gizli yoksulluk yaşlılar arasında. Yoksulluk içinde yaşayan emeklilerin sayısı son on yılda yüzde 33 artarak diğer gruplara göre çok daha yüksek bir artış gösterdi.¹⁸

Birleşik Krallık’ta, Johnson hükümetinin moda sözcüğü, Kuzey ve Güney arasındaki yatırım ve yaşam standardındaki kronik uçurumu ele alan “aynı düzeye getirmek.” Savaş sonrası Almanya’ı bunu hep yaptı. Merkez ile bölgeler arasında ve bölgelerin kendi aralarında adaleti sağlamak için denkleştirme ödemeleri yapıldı. Yeniden birleşme, Dayanışma Vergisi ile bunu başka bir düzeye taşıdı. Bununla birlikte, gösterilen çabalara karşın bölgesel uyumsuzluklar artıyor ve bunlar sadece Doğu ile Batı arasındaki uyumsuzluklar değil. Son on yılda, birçoğu Doğu’da yer almak üzere, doksan beş bölgenin otuz beşinde yoksulluk azaldı. Ancak

ilçelerin dörtte birinden fazlasında yoksulluk aynı dönemde yüzde 20'den fazla arttı.¹⁹

En küçük eyalet olan kuzeydeki Bremen şehri, esas olarak gemi tersanelerinin kapatılması ve bölgede sürdürülebilir yeni işler sağlanamaması nedeniyle yüzde 22 ile en yüksek yoksulluk oranına sahip. Eski Doğu Alman eyaletlerinin yanı sıra, yoksulluk oranlarının yüksek olduğu diğer bölgeler arasında Hamburg (en zengin bölgelerden bazılarına da sahip) ve Schleswig-Holstein bulunuyor. Ülkenin merkezindeki Hessen eyaleti görece refahtan zorluğa düştü. Almanya'nın en kalabalık eyaleti olan Kuzey Ren-Vestfalya sorunlu bölgeler arasında ilk sırada yer almaya devam ediyor. Nedenini görmek zor değil. Bölümün başında açıklanan Mönchengladbach bölgesindeki üç firma hakkında dikkat çekici olan şey, genel olarak *Mittelstand* şirketlerinin bulunmadığı bu bölgede çok iyi durumda olmalarıdır. Geçmişte Dortmund, Bochum ve Gelsenkirchen gibi şehirler kimyasallar, çelik ve kömür üretimine dayalı olarak Almanya'nın endüstriyel kalbini oluşturuyordu. Essen on dokuzuncu yüzyıl sanayicisi, çelik üreticisi ve mükemmel silah üreticisi Alfred Krupp'a gururla ev sahipliği yapıyordu.

Ruhr bölgesi, Müttefik bombardıman uçaklarının ana hedeflerinden biriydi. ABD Hazine Bakanı Henry Morgenthau, Başkan Roosevelt'e yazdığı bir notta, "Almanya'nın endüstriyel gücünün kalbi burada yatıyor,"²⁰ diye yazıyordu. "Bu bölge sadece orada kurulu tüm sanayiden arındırılmakla kalmamalı, aynı zamanda öngörülebilir bir gelecekte tekrar sanayi bölgesi hâline gelemeyecek kadar zayıflatılmalı ve kontrol edilmelidir." Ruhr çok sayıda bombardıman akınıyla gerektiği gibi dümdüz edildi. Binalarının beşte dördü yıkıldı veya ağır hasar gördü. Hayatta kalanların çoğu başka bölgelere kaçtı. Savaşın sonra, *Wirtschaftswunder*'a rağmen, Ruhr kasabaları klasik sanayi sonrası yoksulluk ve moral bozukluğu döngüsüne düştü. Nüfusları azalırken işsizlik ülke ortalamasının iki katına çıktı. Bazı ilçeler girilmez bölge hâline geldi. Şehir konseyleri, teknoloji parkları, dev perakende satış mağazaları inşa etmek veya yeni federal yafederal, hükümet dışı

yarı-otonom kuruluşlara ev sahipliği yapmak için teklif vermek gibi olağan çıkış yollarını aradılar. Bu planlardan bazıları işe yararken bir kısmı çalışmadı.

Frankfurt farklı zorluklarla karşı karşıya. Almanya'nın finansal kalbi, Brexit'in ardından küresel bankacıları çekmek için var gücüyle alışıyor. İş, sosyal ve kültürel yaşamın birçok faydasını öne süren pazarlama çalışması gayet becerikli. şehir eskiye kıyasla biraz daha canlı hâle geliyor. Yeni Eski şehir (herkes bu ok-simoronun farkındadır) onu daha çekici hâle getirdi. Havaalanı sizi dünyanın her yerine götürebilir. Uluslararası okullar yüksek kalitede. Konut stoku iyi. Kırsal kolayca erişilebilir hâlde.

Ama bir problem var. Almanya'nın küresel ve yerel bankaları karmakarışık. Kötü yönetişim, kötü kredi kararları, zayıf teknoloji yatırımları ve bürokrasinin bir araya gelmesi, Frankfurt'un küresel bir finans merkezi olarak Londra ve New York'a meydan okumasını yıllar içinde engelledi. Her düzeyde bankalar yetersiz bulundu. Deutsche Bank eskiden ulusal bir şampiyon olarak görölüyordu. Son on yıldır bu ulusal bir utanç oldu. Onun gözden düşmesi, dünyadaki diğer bankaların düşüşüne benzese de kibir, risk alma ve yetersizlik Alman tarzı olmamalıydı. Çürüme, 1980'lerin sonunda Wall Street'in köpekbalıklarıyla savaşmaya karar vermesiyle başladı. Soylu İngiliz ticaret bankası Morgan Grenfell'in satın alınmasıyla başladı. Banco de Madrid'i satın alarak Avrupa pazarlarına girdi. 1999'da New York merkezli Bankers Trust'ı ele geçirdi. New York Menkul Kıymetler Borsası'na kote olmak bir sonraki kaçınılmaz adımdı. Deutsche daha sonra hepsinin yaptığını yaptı ve yüksek faizli ipotek dolandırıcılığına bulaştı. Piyasa düşüşteyken dahil ipoteğe dayalı toksik varlıkları satmaya devam etti. Giderek daha da değersiz hâle gelen bu ürünlere karşı bahis oynamaya başladı.

Suç işleyenler üzerindeki ağ daralıırken, banka özür dileyerek ve ders alarak değil, ihbarcılarını yıldırmaya çalışarak karşılık verdi. Bir iç soruşturma, bankanın bir hissedar, bir gazeteci ve halktan biri de dahil olmak üzere banka için tehdit oluşturduğu-

nu düşündüğü kişileri gözetlemek için özel dedektifler tuttuğunu ortaya çıkardı. 2008 yılında, banka elli yıldan bu yana ilk kez zarar açıklayarak 4 milyar euro kaybetti. İsviçreli CEO'su Josef Ackermann, klasik biçimde bunu önemsiz görüp suçu başkalarına yıkmamanın bir karışımıyla, "Herkes gibi biz de hatalar yaptık," dedi. On yıllık bir görev süresinin ardından görevden alındı. Sorunlar üst üste geldi. 2016 yılında banka, ABD ve Birleşik Krallık'taki düzenleyiciler tarafından Libor faiz oranına hile karıştırdığı için 2 milyar euroluk rekor bir para cezasına çarptırıldı. Ertesi yıl, Rusya'nın kara para aklamasını engellemediği için 500 milyon euro daha para cezasına çarptırıldı. 2019'da ABD Kongresi, bankayı Donald Trump ile olan ilişkilerine ilişkin belgeleri teslim etmeye çağırdı. Deutsche, Trump'ın en büyük borç verenlerinden biriydi ve ABD bankaları borç vermeyi reddettikten sonra bile emlak kralına sadık kalmıştı.

150 yaşında olan bir zamanların saygıdeğer bankası, azalan gelirler, modası geçmiş teknoloji, beyin göçü ve ağır para cezaları ile aşağı doğru bir sarmalın içindeydi. Hükümetin lütfuyla Commerzbank'ı devralmak için bir plan yaptı, bir sepet vakası diğeriyle birleşti ancak sonra bunun da bir faydası olmayacağını anladı. Bunun yerine, dünya çapındaki personelinin beşte birinden fazlasını atarak ve yatırım bölümlerini küçülterek bir dizi maliyet düşürme uygulamasına başladı. Hem Deutsche hem de Commerzbank hisse fiyatlarının yarıya inmesi onları yabancı yatırımcılar için potansiyel olarak çekici birer ürün hâline getirdi.

Başı belada olan sadece çok uluslu şirketler değildi. Almanya, bölgesel bankalar sistemi olan *Landesbanken* ile gurur duyuyordu. Onlar da açgözlülükle, çöp olduğu ortaya çıkan şeylere yatırım yapma tuzağına düştüler. Bu bankaların görevi, yerel şirketlere sağlıklı sermaye sağlamaktı. Halk birikimlerini onlara teslim ediyordu. Hiç kimse onların temerrüde düşeceğini hayal etmemişti. Bankaları kurtarmak için, üyelerinin birçoğu yönetim kurullarında yer alan ve telaşa düşen bölgesel hükümetler, bankaları kurtarmak zorunda kaldı. Bazıları çöktü; bazıları bir-

leştirildi, bazıları özelleştirildi. Faiz oranlarının negatif, güvenin düşük olması ve sektörü saran ihtiyatla birlikte, Almanya bankaları küresel oyunun hemen hemen dışındaydı. Hâlâ sağlıklı olan genel ekonominin nakit zengini olması ve sıkıntılı bankacılık sektöründen neredeyse bağımsız olarak işleyebilmesi şanstı.

Bir başka yapısal zayıflık da ekonomiyi ve insanların yaşam standardını etkiliyor: Almanya'nın altyapısı çatırıyor. Sorunlar zarar vermeye devam ediyor: Harap okul binaları, çökmekte olan köprüler (ülkenin anayollar ve otoyollar üzerindeki kırk bin köprüsünden sekizde birinin standartların altında olduğu söyleniyor), güvenilirmez internet ve yetersiz finanse edilen ordu. Ve sonra kesinlikle zamanında çalışmayan trenler var. Bunun için garanti verebilirim. Almanya'ya yaptığım bir ziyarette, yaptığım yedi yolculuktan altısı yirmi dakika veya daha fazla gecikti. Daha da kötüsü, yanımdaki yolcular sadece omuz silkti. "Her zaman olur," Alman dakikliğiyle ilgili heyecanlı sorularıma verilen standart yanıtı. Görünen o ki ana neden, mevcut hatlarda çalışmaya zorlanan sefer sayısının yirmi yılda dörtte bir arttığı şehirlerarası, bölgesel ve yük taşımacılığının tümünü aşırı biçimde yüklenen karmaşık ağdır. Almanlar, Fransa'nın TGV'sine kıskançlıkla bakıyor. İspanyolların bile yüksek hızlı hatlara sahip olduklarını belirtiyorlar. Demiryolu endüstrisi ve yolcular, kötü hizmet verilen diğer ülkelerde yapılanları kendileri yapıyorlar – programlarına gevşeklik katıyorlar. Devam etmenin en etkili yolu değil ve Almanya'nın dakiklik takıntısıyla uyumsuz. En azından trenlerin kendileri rahat.

Her ülkenin yanlış giden, başarısız olan, bütçeyi büyük ölçüde aşan *büyük projelerle* bir geçmişi vardır. İngiltere'nin Wembley Stadyumu'ndan Londra ile Birmingham arasındaki hızlı tren hattına, Milenyum Kubbesi'nden Elizabeth Hattı'na kadar uzun bir listesi var. İspanya'nın inşa edilmiş ve asla yerleşilmemiş hayalet kasabaları var. Fransa, Nantes dışında hiç gün ışığı görmeyen devasa bir havaalanı planladı. Ama Almanya? Bir proje o kadar kötü nam saldı ki, bir masa oyununa bile ilham verdi. "Çılgın

havaalanı oyunu”nun amacı mümkün olduğu kadar çok parayı boşa harcamak. Oyuncular, oldukça kısa yürüyen merdivenler inşa etmek gibi talimatlar içeren kartları alırlar. Kullandığı örneklerin her biri gerçekte olan şeylere dayanıyor.

Fikir yeterince açıktı. Bölünmüş Berlin’in iki havaalanı vardı, ikisi de savaştan hemen sonra inşa edilen Batı’da Tegel ve Doğu’da Schönefeld. İkisinin de miadı dolmak üzereydi. Başkentte büyük jetler inemiyordu. Kıtalararası uçuşların ana merkezi Frankfurt’tu ve ikinci seçenek Münih’ti. Tegel o kadar küçük ve aşırı yüklü ki hükümet resmi jetlerini Köln-Bonn havaalanında tutmak ve gerektiğinde oradan havalandırmak zorunda kalıyordu. 2006 yılında, Berlin’de bir inşaat patlaması yaşarken, merkezi hükümet ve bölge yönetimi, güneydoğuda Schönefeld’e yakın yeni bir havaalanı için bir yer belirlemeye karar verdi. Willy Brandt Berlin-Brandenburg havaalanı, kısaca BER olarak adlandırılacaktı. İnşaat 2012 yılında tamamlanmak üzere sözleşme imzalandı. Açılış konuşmasını şansölyenin yapacağı büyük açılış için davetiyeler gönderildi. Aniden, binanın yangın güvenliğini onaylamaktan sorumlu yerel yetkili durma çağrısında bulundu. Karmaşık duman dedektörleri sisteminin ve otomatik alarmlı yangın kapılarının çalışmadığını keşfetmişti. Büyük bir utanç ortasında, başlangıç ertelendi. Yeni bir yönetim göreve getirildi. Tehlikeli kablolar da dahil olmak üzere tümünün kaldırılması gereken yarım milyon hata keşfetti.

Aradan geçen yıllarda BER gülme malzemesi hâline geldi, bozulmamak için sürekli hareket etmesi gereken bir Potemkin şehri. Tren istasyonuna günde bir hayalet tren gelir. Havaalanı otelinde, iskelet bir personel odaların tozunu alır ve suyun akmasını devam ettirmek için muslukları açar. Bagaj karusellerine günlük rotasyon verilir. Gösterge panoları açılır ve kapatılır; gelen ve giden uçuşları gösterirler ancak şehrin diğer havalimanlarından gelen verileri kullanırlar. Sadece iptal edilmek üzere yeni açılış tarihleri belirlendi. Brandt ailesi o kadar sinirliydi ki adının silinmesini istediler. Fiyaskonun nedenleri hakkında çok şey ya-

zıldı ve söylendi. Kaosun çoğu, birden fazla yönetim katmanına sahip olmaktan kaynaklanmış gibi görünüyor. Kimsenin bir şeyler yapma yetkisi yoktu.

Sonra, adından da anlaşılacağı üzere, yirmi birinci yüzyılda çalışması beklenen, Avrupa ana hat merkezi için yeni bir tren istasyonu projesi olan Stuttgart 21 var. Planlar 1994'te kabul edildi ancak inşaatın başlaması on beş yıl sürdü. Proje, daha önce denenmiş her şeyden daha iddialı biçimde, bütün bir tren istasyonunu işleyen bir şehrin altına gömüyor. Yedi katlı, 15.000 tonluk bir binayı, sadece bir tünel kazmak için, birkaç metre yüksekliğinde kırk sütundan oluşan tamamen yeni bir temel üzerine yerleştirmeyi içeriyor. Ayrıca çevredeki dağlardan geçen 60 kilometrelik tünellerin oluşturulmasını da gerektiriyor. Yerel halk daha küçük ölçekli bir plan istedi ve orijinal istasyonun kuzey cephesinin yıkılmasını mahkemede ve sokaklarda protesto etti. Tartışma sonunda referandumla çözüldü. Proje 2024'ten önce bitmeyecek. Bu arada bölge gürültülü bir karmaşa içinde.

Bunlar başarısızlık ve gecikmenin en korkunç iki örneği olabilir ancak Almanya'nın da başarılı yenileme öyküleri var. Etkileyici Museum Mile ile Bonn'un bir kültür merkezi olarak yeniden markalaştırılması, yeniden birleşme gerçekleşmeden ve hükümet merkezinin taşınmasından önce inşaat çalışmalarının başladığı göz önüne alındığında, şehir ve devlet yetkilileri tarafından akıllıca düşünülmüştü. Doğuda, birçok şehir merkezi gibi, karayolu ve demiryolu hizmetleri de dönüştürüldü. Belki de en etkileyici örnek Hamburg'dur. Çalışır hâldeki limanının yanı sıra yepyeni bir bölge ortaya çıktı. HafenCity (Liman Şehri), Avrupa'nın en büyük şehir içi gelişimi olup güneyde geniş bir liman bölgesini ve binaların ahşap temeller üzerine oturduğu Speicherstadt adlı dünyanın en büyük depo bölgesini kaplar. Dönüm noktası, takma adı *Elphi* olarak bilinen Elbphilharmonie, Elbe Filarmoni orkestrası için yapılan çarpıcı yeni konser salonudur. Epey vinç olsa da etrafta tüm inşaat projeleri iki mutlak gereksinime tabidir – taşkından korunma ve sosyal konut sağlanması. Almanya'nın

en büyük ikinci şehri olan Hamburg'un bu kadar yaşanabilir olması, şehir planlamacılarının yıllara uzanan başarısıdır. Şehrin üçte biri 1842'de çıkan bir yangında yandıktan sonra savaşta Müttefik bombardımanı ile yerle bir oldu.

Yine de bir zamanlar dünyanın kışkandığı altyapı, artık eskisi gibi değil. Bazı sorunlar kötü yönetime dayandırılabilir; bazıları merkezi hükümetin para harcamayı reddetmesine. Birçoğu bunu, mali dengeyi sağlamayı amaçlayan bir yasa için kulağa uğursuz gelen bir terimle *schwarze Null*, Siyah Sıfır'la açıklamaya girişti. Hikâye, Almanya'nın yüksek işsizlik ve zayıf kamu maliyesi ile mücadele ettiği 2000'lere kadar uzanıyor. 2008 mali krizinden hemen sonra hükümet, on altı eyaletin bütçe açığı vermesini yasaklayan ve federal hükümetin yapısal açığını gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 0,35'i ile sınırlayan denk bütçeler üzerine bir yasa çıkardı. 2014'ten beri, hükümet her yıl defterleri dengeledi. Hazine sadece 2018'de 54 milyar euro fazla verdi.²²

Benzeri birkaç ülkenin bu kadar sistemli bir şekilde uygulamaya koyduğu bir mali deli gömleği olan borç freni, Merkel döneminin gerçekten birkaç muhafazakâr politikasından biriydi. Bölgeleri kemer sıkmanın Alman versiyonunu onaylamaya zorladı. En çok merak edilen şey, şansölyenin büyük koalisyondaki ortağı SPD'nin bunu onaylamasıydı. Bu parti, kendini aynı zamanda umutsuzca Hartz'ın refah reformlarından ayırmaya çalışan partidir. Ekonomi yavaşlarken, taktik değişikliği için çağrılar artıyordu. Merkel başlangıçta bunların hiçbirini yapmayacaktı. Ünlü Svabyalı ev kadını, imkânlarının ötesinde harcama yapmazdı. Almanya'nın giderek azalan genç nüfus oranının "yükselen borç yükü altında kalamayacağını" açıkladı.²³ Yine de gücü azalırken eli zorlanıyordu. SPD'nin maliye bakanı Olaf Scholz, borçlarını federal hükümete devretmelerine izin vererek, kamu hizmetleri ve altyapı için ödeme yapmakta zorlanan küçük kasabalar için kaynakları serbest bırakmak istediğini açıkça belirtti. Harcama değil tasarruf mantrası kırılmak üzereydi.

Bu şekilde ortaya konan tüm sorunlarla birlikte Almanya'nın düşüşe geçtiği sonucuna varmak cazip geliyor. Peşi sıra gelen yüksek büyüme yılları kesinlikle sona ermişti. Almanya ne zaman sıkıntıya düşse, diğer ülkeler bundan keyifleniyor. Bu sefer bir istisna değil. Almanya'nın ekonomik modeli bozuldu, onu hakir görenler bunda ısrarcı. Hayır, bozulduğu söylenemez. Ama değişiklik yapılması gerekiyor. 2019'da Almanya, Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel rekabetçilik endeksinde dört sıra gerileyerek yedinci sıraya yerleşti (Singapur ABD'den ilk sırayı aldı; en üstte yer alan AB ülkesi dördüncü sıradaki Hollanda oldu; İngiltere ise dokuzuncu sırada). Son kırk yıldır hazırlanan bu yıllık rapor, ekonomik istikrar, sağlık, altyapı, inovasyon ve teknoloji gibi on iki alandaki performansı değerlendiriyor. Almanya'nın kesinlikle teknolojiye daha meraklı olması gerekiyor. Kuantum bilgisayarları ve yapay zekâ üzerinde oldukça yavaş hareket ediyor. Finansal hizmetlerini düzenlemesi gerekiyor. Doğru türde riski teşvik etmesi gerekiyor – pervasız bankacıları değil, dijital yenilikçileri. Çin'e yönelik ihracatı ve Trump'ın Pekin ile olan ticaret savaşının dalgalı sularında gezinmek zorunda kalıyor. İç tüketimi ve altyapı harcamalarını artırmak zorunda kalacak. En önemlisi, kurumsal patronlar, yöneticiler ve sendikalar arasında gelecekteki eğilimlere ve teknolojilere uyum sağlamak için bir motivasyon duygusu aşılması gerekiyor. Ekonomik düşünce kuruluşu DIW'in başkanı Marcel Fratzscher: "Önümüzdeki 20 yılda ihtiyacımız olan şey istikrar değil. Son 150 yılda işe yarayan şeyin illaki şimdi de uygun olması gerekmiyor."

İstikrar tek başına elbette yeterli olmayacaktır. Ama bu kötü bir başlangıç noktası değil. Almanya'nın yerleşik direnci, bir sonraki zor dönemi atlatacak. Araştırma ve geliştirmeye yapılan harcamalar, onlarca yıldır eşdeğer ülkelerden daha yüksek düzeyde yer alıyor. Verimlilik, bir darbe almış olsa da yüksek kalıyor. Almanlar aşırı derecede teknik, aşırı derecede müzakereci olabilir, değişimi benimsemekte yavaş olabilirler ancak endüstriyel güçleri, nakit rezervleri ve yüksek vasıflı işgücü, rakiplerini

yakalamalarını sağlamasının yanında şu anda geride kaldıkları alanlarda bile eninde sonunda rakiplerini geçeceklerine bahse girebiliriz. Almanya'nın demografisi her iki yönde de çalışacak. Yaşlanan bir nüfus, işgücünde sürekli üretkenlik artışını ve harcamalarda yükselişini beraberinde gerektirir. Yeni nesil çalışanlar bunda başarılı olacak çünkü aralarından seçim yapabileceğiniz bir havuz var. Ekonomik olarak, ülkenin işgücü piyasasındaki açıkları yurtdışından işçilerle doldurmaktan başka seçeneği yok. Yine de bu yaklaşımın siyasi tehlikeleri gayet açık.

2014 yılında, eski İngiliz Başbakanı Gordon Brown'ın başkanışmanlarından biri olan Stewart Wood'un yaptığı karşılaştırma ve karşıtlık analizine göre:

Alman ekonomisini kopyalayamayız veya yerleşik olduğu kültürü nakledemeyiz. Ancak modern çağın yüksek ücretli, yüksek vasıflı en başarılı ekonomisinin üretilmesine yardımcı olan kurumlardan ve politikalardan çok şey öğrenebiliriz. Alman ekonomisine ilişkin en fazla ilham veren şey, izlediği politikalar değil, ekonominin temel aldığı değerlerin uzlaşısıdır. Almanya serbest piyasa ekonomisine bağlı ancak kapitalizmin örgütlü ve sorumlu olduğu bir piyasa. Bu "sosyal piyasa," yaygın olarak kabul edilen kural ve uygulamalara dayanıyor: uzun vadeciliği teşvik etmek; işyerinde çatışma yerine işbirliğini teşvik etmek; işverenleri, çalışanlarının becerilerine ve üretkenliğine yatırım yapmaya teşvik etmek ile refahın sadece bir bölgede değil, tüm bölgelerde Almanlar için mevcut olmasını sağlamaya çalışmak.²⁴

Kesinlikle katılıyorum. Almanya, Anglo-Sakson dünyasında moda hâline gelmeden çok önce ekonomik büyüme ve sosyal katılımın bir karışımını izledi. Engellenmemiş serbest piyasaya ve Thatcher'ci aşırılığa başvurmadan kendi zenginliğini yarattı. Bölgesel dengesizliklerle mücadele edilmezse ülkelerin başarılı olamayacağını diğerlerinden çok önce kavradı. Almanya, yenden birleşmeden bu yana en yüksek istihdam ve artan vergi

gelirleri ile yarım yüzyılın en uzun kesintisiz büyüme dönemine sahip. 2014'ten beri ekonomik fazla verip büyük miktarlarda borç öderken, harcamaları artırmaya ve neredeyse tam istihdamı sağlamaya devam ediyor. Tüm endişelere rağmen, ülke rakiplerinden daha iyi performans göstermeye devam ediyor. Mali krizi nispeten kolaylıkla atlattı (tasarruftan ziyade yatırımla). Bir ülkeyi yuttu. Dünyanın en yoksun bir milyon insanına ülkeye giriş izin verdi. Almanya'nın mühendislik temelinin kanıtlanmış gücü, uzun vadeciliği, eğitim, çıraklık ve diğer meslek içi eğitim becerilerine verdiği önemle, ülke bozulma ve değişime uyum sağlayabileceğini gösterdi. Herhangi bir *Schadenfreude* kısa ömürlü olabilir.

•

6 İt İti Isırmaz

Birbirine Bağlı Bir Toplum

Son otuz yıldır Académie Française'in eşdeğeri olan Alman Dili Derneği her sene Yılın Sözcüğünü seçer. 1991'de *Besserwessi*'ye (her şeyi bilen Batı Alman) gitti; 1998'de *Rot-Grün* (Yeşiller Partisi'ni içeren ilk koalisyonun rengi olan Kırmızı-Yeşil); 2003 yılında *das alte Europa* (Eski Avrupa, George W. Bush tarafından Irak'a karşı savaşa katılmayı reddeden Avrupa devletleri için kullanılan terim) idi. 2007'de *Klimakatastrophe*'yi seçti (hangi başka ülke iklim felaketinden bu kadar erken bahsediyordu?). 1982'de dernek, dirsek mücadelesi olarak tercüme edilen ancak daha mecazi biçimde "dirsek toplumu" anlamına gelen *Ellbogengesellschaft*'i seçti. Seksenler Wall Street, Gordon Gekko dönemi idi ve açgözlülük iyiydi. Serbest piyasa fanatikleri ABD ve Birleşik Krallık'taki söylemlere hâkim olup kibirle galip gelirken sloganlarını dünyaya ihraç etmeye çalıştılar. Almanya büyülenmişti ama aynı zamanda taşlaşmıştı. Prensip olarak üretim ve zenginlik yaratan kapitalizm tartışma konusu değildi. Almanya'da tartışma nasıl olduğuydu. Toplum nasıl bir rol oynadı? Sosyal pazarın yaratıcıları olan Almanlara çok yumuşak oldukları söyleniyordu. Dizginleri ele almanın, biraz risk almanın,

Bencil, saygısız, birbirine dirsek atarak ilerleyen, yükselmek için başkasının ölüsünü çiğnemekten çekinmeyen insanlardan oluşan toplum diye tercüme edilebilir. -çn

yoksullar ve beceriksizler için endişelenmeyi bırakmanın zamanı gelmişti. Yumurta kırmadan omlet yapılmaz.

Almanların anladığı bu şekilde değildi. Evet, bazen işleri yapma biçimlerinin boğucu olduğunu fark ediyorlardı. Almanya'da yaşarken, değişimin yavaş hızı beni sık sık hayal kırıklığına uğrattıyordu. Fark ettiğimden daha çok Thatcher'ın etkisi altındaydım. Şimdi ABD ve Birleşik Krallık'taki herkes toplulukları canlandırmak, bölgesel dengesizlikleri gidermek, temel gelirleri belirlemek, daha kısa bir çalışma haftası hakkında konuşuyor. Almanlar o noktaya herkesten önce gelmişti. Daha doğrusu onlar pozisyonlarını koruyorlardı. ABD, Fransa ve Birleşik Krallık'ta bölgesel eşitsizlik kasıtlı ihmalin, ağır sanayinin çöküşüyle perişan olmuş topluluklara yardım etmeyi reddetmenin sonucuyken, Almanya'daki bu tür sorunların çoğu yeniden birleşmeden, can çekişen Doğu ekonomisinin mirasını devralmaktan kaynaklanıyordu.

Tüketim boş zamanlarda yapılan ilk etkinlik değildir. Liderleri, Gordon Brown'un bir zamanlar başbakanken yaptığı gibi, alışverişin vatansever bir görev olduğunu asla söylemezler. Almanlar ihtiyaçları olduğunda bir şey satın alırlar. Ülkenin kısıtlayıcı alışveriş yasaları 1956 yılına kadar uzanıyor. Kapanış saati hafta içi 18.30, cumartesi günleri ise 14.00'tü. 1980'lerde bu durumla Bonn'da ilk karşılaştığımda sık sık moralim bozulurdu. Şehir bana çocukluğumu hatırlatıyordu. Karanlık kış aylarının pazar öğleden sonraları; hiçbir yer açık değildi; sokaklarda kimse yoktu. Lanet olsun, cumartesi günleri bile dükkânlar öğle yemeğinden kısa bir süre sonra kapanırdı. Çalışan insanların gerçekten dışarı çıkıp alışveriş yapacak zamanları olduğu hafta içi akşamları bundan daha iyi değildi. Kendimi her zaman bir barda oyalayabilirdim. Geçenlerde döndüğümde Bonn'un biraz daha dinamik olduğunu görmek beni çok şaşırttı. 1990'larda, hükümet taşınırken sıfırdan bir kültür muhiti olarak Museum Mile'ı inşa etti. Planlar, Duvar yıkılmadan hemen önce, herkes statükonun uzun süre kalacağını varsaydığında onaylanmıştı. Ama yine de çok sessiz.

1990'lardan itibaren, art arda yapılan reformlar kuralları

gevşetse de gece alışverişi o kadar popüler değil, müşteri yoksa süpermarketler erkenden kapanabilir ve pazar günleri için ise hiçbir şey değişmedi. Her zaman böyle değildi. Romancı, şair, Shakespeare çevirmeni ve bir zamanlar seyahat yazarı olan Theodor Fontane, çağdaşı Heinrich Heine gibi, 1850'lerin İngiltere'sine düşkündü. Oradaki yaşamın birçok hüsrانından en kötüsü Şabat'tı: "Büyük tiranların hepsi öldü; sadece İngiltere'de biri yaşıyor – İngiliz Pazarı."¹

Neredeyse hiç kimse, herhangi bir toplumsal kesim ya da nesilden, pazar gününün kutsallığına müdahale etmeyi savunmuyor ve yine de neredeyse hiç kimse davasını savunmak için dine atıfta bulunmuyor. Bunun yerine yaşam kalitesi, aile ve toplum hakkında konuşuyorlar. Yine Almanlar aynı kalırken diğerleri değişti. Robert Putnam'ın milenyumda yayınlanan çığır açıcı kitabı *Bowling Alone*, ABD gibi topluluk bağlarından vazgeçmiş ve onların yerine şatafatın yüzeysel cazibesini koymaya çalışan toplumlarda daha derin bir rahatsızlık olduğunu gösterdi.

Almanya, atomize toplumun tezahürlerinden muaf değildir ancak ölçülmesi zor olsa da Almanya'da sosyal sermayenin –Putnam'ın terimini kullanırsak– başka yerlerde olduğu kadar hızlı bir şekilde azalmadığını gösteren çok sayıda kanıt vardır. Bu her zaman hükümetin gündeminin merkezinde olmuştur. Başka hangi ülkenin İçişleri Bakanlığı, resmi belgelerinde sosyal uyumu en önemli önceliklerinden biri hâline getirir?

Toplumun düzgün biçimde işlemesi için, bireysel sorumluluk ve sosyal katılımın mihenk taşlarına yaslanan insan onuru, özgürlük, demokrasi ve halkın egemenliği gibi değerleri paylaşması gerekir. Bu nedenle Federal İçişleri Bakanlığı yurttaşlık eğitimi ve sosyal katılımı destekliyor. Örneğin, kırsal ve daha az gelişmiş bölgelerde katılım yoluyla sosyal uyumu teşvik etme programı, kuruluşlar ve kulüpler için uzun vadeli destekler aracılığıyla güçlü ve demokratik toplulukları teşvik ediyor.²

Verein, toplumsal kulüp, hâlâ günlük yaşamın önemli bir parçası ve büyük ya da küçük her kasabada düzinelercesi var. Çocukunuzu müzik, hentbol ve hatta karnaval hazırlıkları için birine kaydettirmeniz bekleniyor. Sadece diğer ülkelerde moda olan kitap kulüpleri değil, köpek sahipleri, bekarlar, sigara içenler, pul koleksiyoncuları için kulüpler var. Kayıt şartlarını yerine getirmek için, kulübün en az yedi üyeye ihtiyacı var (ve bir yönetim kuruluna). Bir tüzüğü ve bir amacı olmalıdır (“Pazar günü doğa yürüyüşü yapmak için” gibi). Bürokrasi bir yana, oldukça popülerler. 1960’ta Doğu’da ve Batı’da toplam 86.000 adet kulüp varken, 2016’da bu sayı 400.000’i aştı. Neredeyse her iki Alman’dan biri (nüfusun yüzde 44’ü) en az bir kulübe üye olduklarını söylüyor.³

Sonra tabii ki futbol var. Dondurucu bir hafta içi ocak akşamı, Andreas Fanizadeh’nin kulübü Blau Weiss Berolina’daki bir antrenmana katıldım. *Taz* gazetesinde kültür sanat gazetecisi olarak çalışan Andreas, on yedi yaş altı takımını haftada iki kez eğitip hafta sonları yaptıkları maçta yönetmek üzere gönüllü oluyor. Aralarında Meksika’daki Puebla’dan ve Afganistan’dan gelen bir çocuğun da olduğu Berlin’in en fakir ve en zengin bölgelerinden çocuklar var. Suni çim eğitim alanları, Berlin’in gösterişli sanat bölgesi Scheunenviertel’in kalbinde yer alıyor. Bir tarafta pahalı yeni bir galeri ve apartman bloku, diğer tarafta daha geleneksel evler ve restoranlar. Ancak saha kutsal. Bombalanmış bir yerdi ama Doğu Berlin belediye meclisi yeniden inşa edilmesine izin vermedi. Birleşik Berlin’deki yetkililer, elde edecekleri büyük gelire rağmen yeni bir proje geliştirme önerilerini reddederek bu politikayı sürdürdüler. Nakit sıkıntısı çeken başka kaç şehir böyle bir dirayet gösterebilir? Dünyanın başka yerlerinde bu şekilde kaç spor sahası satıldı? Annesi Avusturyalı, babası İranlı olan Fanizadeh, kendisine izin veren gazetesinin yaptığı gibi sorumluluğunu inanılmaz derecede ciddiye alıyor. Görevini kısmen sportif, kısmen toplumsal amaçlı olarak görüyor. “Amacım bu çocukları bir araya getirmek,” diyor. “Nereden geldiklerini konuşmuyoruz.

Politika konuşmayız.” Ona diğer takımların, özellikle de daha sert mahallelerden gelenlerin antrenörlerini soruyorum. Hangilerinin AfD’li olduğunu söyleyebilir mi? “Sormazsın. Ve fakat bilirsın,” diyor. “Ancak yine de onlara saygı duymaya çalışıyorum.”

Futbol birçok ülkede büyük bir dengeleyici. Almanlara özel olan şey ise yerel itfaiyenin oynadığı rol. Almanya’nın iki bin kasaba ve kentinden sadece yüz tanesine tam profesyonel itfaiye hizmet veriyor. Gerisi tamamen veya büyük ölçüde gönüllülere güveniyor. Bir milyonun biraz altında Alman gönüllü itfaiyeci olarak kayıtlı ve eğitimli – bu olağanüstü bir rakam. Bu insanların basitçe yaptığı şey hâline gelmiş durumda. Aslında, bunu yapmamak hoş karşılanmıyor. Birinin yerel topluluğa katkıda bulunması, aidiyetin önemli bir parçasıdır. Bazı kasabalar, kısmen boşlukları kapatmak, kısmen de her iki grubun daha iyi geçinmesine yardımcı olmak için yeni göçmen dalgasıyla gelenleri kaydetmeye çalışıyor.

Tüm gelenekler içinde en Almanvari olanlarından biri *Kehrwoche*’dir. Süpürme haftası, adından anlaşılacağı şeye ve hatta daha fazlası bir anlama gelir. Geçmiş, kabaca günümüzde Baden-Württemberg’i kapsayan bölge olan on beşinci yüzyılın sonlarına ait Svabya’ya kadar uzanır. *Kehrwoche*, en azından apartmanlarda yaşayan çoğu kişi için ulusal bir kurumdur. İki şekilde olabilir: sakinlerin mahalle adına bazı ağır işler yapmak için yılda bir hafta dahil olmaları gerekir. Ya da daha yaygın olarak, her haneye yılda kabaca bir hafta verilir; bu haftalarda çöpleri dışarı atmak, sokaklardaki yaprakları süpürmek veya kar yağdığında karları temizlemekle yükümlüdürler. Veya ortak merdivenleri ve giriş holünü temizlemek gibi iç mekân işlerini yapmak zorundalar. Bazen o hafta görevli olan ailenin kapısına bir tabela asılır. Çoğu zaman, detaylar *online* yayınlanır. Bunun gibi angaryalar, yerel topluluğa karşı görev duygusunun ve aidiyet duygusunun sadece bir örneğidir. Almanlar ziyafetleri ve şenlikleri inanılmaz derecede ciddiye alırlar ve genellikle yiyecek

veya içecek bulunur bu aktivitelere. İster (kaçınılmaz olarak) bira, şarap, schnapps veya sosisleri olsun, ister ülke çapında bir saplantı gibi görünen kuşkonmaz olsun, her zaman bir şeyler oluyor gibi görünüyor.

Spargelzeit kuşkonmaz mevsimidir ancak Almanların en sevdiği, toprak altında yetişen ve ışığı görmeyen beyaz çeşididir. Ona beyaz altın diyorlar; bir yılda ortalama yaklaşık 125.000 ton tüketildiği hesaplanıyor.⁴ En lüks restoranlardan (tereyağıyla pişirilmiş, haşlanmış patates ve jambonla servis edilir) sıraların kaçınılmaz olarak uzadığı tren istasyonlarının dışındaki tezghlara kadar her yerde servis edilir. Ancak nisan ayında başlayan ve tam olarak Hristiyan bayramı olan 24 Haziran Aziz John Günü’nde sona eren mevsimi dışında kuşkonmaz servis etmek saygısızlık olarak addedilir.

Karneval gelenekleri geçmiş bir dönemi temsil ediyor gibi görünüyor. Karnaval, “Yaşlı Kadınlar Günü” veya “Kadınlar Günü” olarak adlandırılan Paskalya’dan önceki büyük perhizin ilk arşambasından önceki perşembe günü başlar. Kutlamalar sırasında kadınlar ellerinde makaslarla mahalleye hücum eder, çılgınca erkeklerin kravatlarını keserler. Ayrıca bir şeyden kuşkulanmayan erkekleri perler. Gelenek, çamaşırcı kadınların o gün işten izin almalarıyla başladı. Gl Pazartesi (*Rosenmontag*), her yaştan insanın sokaklarda eğlendiği, yaptıkları dev maketlere bindiği, bandoların çaldığı müzikle dans ettiği ana gösterinin başlangıcıdır. Maketler titizlikle tasarlanarak çoğu zaman o dönemin politikacılarını hicvediyor. 2020 geçit töreninde “Facebook”, “nefret” ve “radikalleşme” kelimeleriyle bir canavarı; bir diğeri AfD’nin Thüringen’deki beyni Björn Hcke’yi Nazi selamı verirken, uzattığı elinin Merkel’in CDU’su ve FDP tarafından tutulduğunu resmediyordu. Daha hafif hicvedenlerden biri, göğsü Birleşik Krallık bayrağı kaplı olan Boris Johnson’ın, İskoç eteği ve AB orabı giymiş bacakları ondan uzaklaşıyordu. Karnaval, büyük perhizin arifesi olan salı günü kostüm balolarıyla sona eriyor. Köln, Düsseldorf ve antik katedral şehri Mainz başta olmak üzere Batı’da ve

Almanya'nın merkezinde en yoğun şekilde olmak üzere (hardal kabından çıkan bir kişiyle başlayan) festival ülkenin her yerinde kutlanır.

Bu tür geleneklere titizlikle bağlı kalınıyor ve bence bunun birkaç nedeni var: Birincisi, futbol bir yana, Almanlar ulusal kutlamalar etrafında toplanamayacaklarını düşünüyorlar. İkincisi, Almanlar nerede olurlarsa olsunlar, ister Bavyera, ister Hamburg, ister Rheinland, ister Saksonya olsun, yerel bir kültürden geliyorlar. Lehçeler değişir ve yiyecek, içecek ve gelenekler de değişir ve onları kutlamak yerel gururun önemli bir parçasıdır. Üçüncüsü de, Werner Abelshauser'e göre Almanya'da topluluğun öneminin bireyin üzerinde olduğu argümanının gerçekten geçerli olduğu duygusu var.

Elbette tüm ülkelerin yerel gelenekleri ve şenlikleri vardır. Birleşik Krallık'ta yerel halk, köy ziyafeti, Aziz George Günü halat çekme yarışları, peynir yuvarlama, köyler arası top oyunları vb. için toplanır. Farklılık kutlanır ancak diğer kimliklerle rekabet hâlinde değil, tamamlayıcı olarak görülmelidir. 1993'te John Major, AB üyeliğinin gelenekten uzaklaşmak anlamına gelmediğine dair seçmenlere güvence vermeye çalışırken, ülkenin elli yıl sonra hâlâ "ilçelerdeki uzun gölgeler, sıcak bira, yenilmez yeşil banliyöler ve köpek severler" ile tanınacağını düşünüyordu.⁵ AB hakkındaki tartışmayı kaybetti ama Almanlar tüm yerel tuhaflıklarını korudular – bununla birlikte gururla Avrupalı kaldılar.

Almanya, birçok cephede feminist kimliğini sergilemekten mutluluk duyuyor. Angela Merkel'le birlikte Indira Gandhi veya Margaret Thatcher'dan bu yana açık ara en etkili kadın lidere sahip oldu. Kadınlar, diğer ülkelerde olduğu gibi, üniversitede ve kariyerlerinin ilk aşamasında erkeklerden daha iyi performans gösteriyor. Almanya'nın ayrımcılıkla mücadele mevzuatı, kapsamı ve ayrıntıları bakımından İskandinav ülkeleriyle aynı düzeyde yer alıyor. Kadınların yönetim kurulundaki temsili her zaman feci şekilde düşük oldu ancak 2016'da kamu sektöründeki yöne-

tim kurullarının en az yüzde 30'unun kadın olmasını gerektiren bir yasa çıkarıldı. DAX'ta listelenen en iyi şirketlerin yönetim kurullarında erkekler kadınlardan 350'ye karşı 40 ile hâlâ daha fazla. Kadın üyeleri işe alma mücadelesi o kadar fazla ki düşüş baz etkisinden kaynaklanıyor olsa da erkeklere göre yılda yüzde 7 daha hızlı artıyor.⁶

2013 yılında, oldukça popüler olan Amerika meneşeli #MeToo kampanyası başlamadan dört yıl önce, Twitter'da #Aufschrei (Çığlık) adlı bir hareket başladı. Bir kadın gazeteci, eski bir ekonomi bakanı Rainer Brüderle ile yaptığı bir konuşmanın hikâyesini yazdığında ortaya çıktı. Kendisine cinsel imada bulunduğu iddia etmiş ve göğüslerine bakarken “bir *Dirndl*'i doldurabileceğini” (Bavyera'da kadınların giydiği geleneksel elbise) söylemişti.⁷ Bundan iki yıl önce Deutsche Bank CEO'su Josef Ackermann, üst yönetime uygun bir kadın bulamadıkları için üzüldüğünü belirterek, “Ama umarım bir gün daha renkli ve güzel olur,” demişti.⁸

Yine de tuhaf bir durum. Vergilendirme ve çocuk bakımı gibi temel meseleler söz konusu olduğunda, Alman devleti eşdeğer ülkelerin oldukça gerisinde. Çalışan annelerin önüne vergiden okul saatlerine kadar her türlü engel konuluyor. Bunun siyasi gündemde daha büyük bir mesele hâline gelmemesi şaşırtıcı. Bir çocuğu olan Alman annelerin yalnızca yüzde 14'ü ve iki çocuğu olanların yalnızca yüzde 6'sı tam zamanlı olarak işine geri dönerken söz konusu oranlar AB ortalamasının çok altında.⁹ Profesyonel olarak hırslı, çalışan kadınların çoğu ya çocuk yapmamaya ya da günün tamamında olmasa da çoğunda evde kalmaya karar verme baskısı altında kalıyorlar. Kadınlar için işgücüne katılım istikrarlı bir şekilde artıyor ancak bunun neredeyse tamamı yarı zamanlı. Sorun hem sosyal hem de ekonomiktir. Geleneksel Almanların, işyerine “çok hızlı” dönen kadınlar için bir terimi vardır. Onlar *Rabenmütter* –kuzgun anneler– civcivlerini yuvada terk eden dişi kuzgunlardır. Şimdi çok az kişi bu kelimeyi kullanıyor olsa da özellikle küçük kasabalarda bu duygu hâkimdir.

Buna günlük lojistik de eklendi. Hükümet, yarım günlük okul sisteminde reform yapmaya henüz yeni başladı. *Kita* adı verilen okul öncesi eğitim yoğun bir şekilde sübvansede edilmiş ve kalitelidir ancak süre daha da kısadır. Özel çocuk bakımına gelince, doğru dürüst bir piyasası bile yok. Ebeveynler, bir yabancıyı kullanırlarsa neredeyse kazanacakları ekstra gelir kadar vergi öderler. Şimdi, daha fazla erkek ebeveyn izin alıyor. Eşlerden biri on iki ay, diğeri de iki ay izin alabilir. Birçok orta sınıf ebeveyn, çocuklarını bu ortak bölümde tatile çıkarıyor, amaçlanan sonuç tam olarak bu değildi elbette.

Vergi sisteminin de yanıtlaması gereken çok şey var. DIW'den Katharina Wrohlich, yaklaşık yirmi yıldır ekonomik toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine çalışıyor. Kadınları arka planda tutan en önemli unsura “evli çiftlerin bölünmesi” deniyor. Özünde hem erkek hem de kadın aşağı yukarı aynı ya da bir kişi diğerdan çok daha fazla kazanıyorsa tek bir gelire sahip olmaya kıyasla daha fazla vergilendirilirler. Diğeri bir deyişle, her iki eşin tam zamanlı çalışması durumunda önemli bir vergi dezavantajı bulunuyor. Wrohlich, “Avusturya, İsveç ve İtalya gibi diğeri ülkeler bölünme kuralını kaldırdı ancak burada hiçbir şey değışmedi,” diyor. Hiçbir partinin değışim için uğraşmadığını belirterek, “Şu anda herhangi bir gelişim olasılığı çok az görünüyor,” diye ekliyor.

Doğuda eski rejimde kadınlar daha özgürdü. Çocuklar küçük yaşta devlet kreşlerine gönderilir ve eski sistemin ender artılarından biri olan anne ve babanın ikisi de işe giderdi. Merkel her zaman “kadın sorunları” ile anılmak konusunda isteksiz davrandı. Ocak 2019’da, *Die Zeit*’ın yazarı Jana Hensel’e bu konu hakkında nadir Merkelvari röportajlarından verdi. Fizikçi olarak yaşadığı süre boyunca kendi deneyimleri de dahil olmak üzere kadınların karşılaştığı engellerden bahsetti. Sonra ekledi: “Ben sadece Almanya’daki kadınların başbakanı değilim. Kadınların özel olarak onlara hitap etmemi beklediklerinden de hiç emin değilim.”¹⁰ Belki de Doğulu olduğu için Merkel cinsiyet eşitsizliğini her za-

man hafife aldı. Bu tür reformların kozmopolit büyük şehirlerden kaynaklanma eğiliminde olduğu göz önüne alındığında, belki de bu, Almanya'daki küçük kasabaların baskınlığının birkaç olumsuz sonucundan biridir. Daha büyük olasılıkla, bu bir nesil sorusudur ve bu değişim daha yavaş da olsa gelecektir.

Üretken ekonominin ve daha geniş toplumun bir parçası olarak görülme için, izlediğiniz rotaya bağlı olarak ya yükseköğrenim ya da beceriye dayalı çıraklık eğitimi almış olmanızın gerektiği varsayılır. Eğitim sistemi erken seçim yapıyor. Akademik olarak yetenekli olanlar, *Gymnasium* adlı okula giderler. *Hauptschule*'ye giden öğrenciler genellikle manuel/teknik işlerde kalırken, *Realschule* orta seviyedeki çocuklar için hizmet verir. On veya on bir yaşında, bir çocuğun kariyer yolu taşla yazılmamıştır –insanlar okulda ve sonrasında yön değiştirebilir ve değiştirir– ancak sistem oldukça kuralcıdır. Eğitim politikası merkezi hükümetten ziyade eyaletlerin sorumluluğundadır ve sonuç olarak sistem bölgeden bölgeye değişir. Örneğin bazı bölgelerde, tüm grupların ihtiyaçlarının karşılandığı *Gesamtschule* adı verilen kapsamlı okullar vardır. Bazı eyaletler, küçük ama büyüyen bir sektör olan özel okullara diğerlerinden daha ılımlı yaklaşıyor. Müfredat da ülke genelinde tek tip değil. Daha geleneksel Bavyera'da din eğitimi, biri Protestan inancı için, diğeri Katolik için olmak üzere iki patikada ilerler. Berlin'in daha liberal müfredatı çeşitlilik, cinsiyet eşitliği ve “demokrasi eğitimi” ile ilgili öğeleri içeriyor. Öğrencilere çatışmaların çözümü ve göç hakkında bilgiler veriliyor. Tüm okullarda Avrupa ve Avrupa Birliği dersleri için zaman bulunuyor.

Andreas Schleicher, OECD'nin Paris'teki merkezinde çalışıyor ve karşılaştırmalı eğitim sistemleri konusunda küresel bir guru olarak kabul ediliyor. Ayrıca OECD'nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) raporlarından otuz kadar ülkede eğitim sisteminin başarısını test etmekten sorumlu. 2000 yılında ilk sonuçlar çıktığında Almanya şoka girdi. Ülke, listenin

zirvesinde olacağını düşünüyordu. Bunun yerine, matematik, fen bilimleri ve okumada diplere yakın bir yerde olduğu anlaşıldı ve okul performansında en eşitsizlerden biri olduğu açıklandı. Bilindiği üzere PISA şoku kamuoyunda büyük tepkilere yol açtı. Bir dizi eğitimci, uygulanan metodolojiye karşı çıktı. Yine de politika yapımcıları harekete geçirmeyi başardı. Sanayileşmiş ülkelerdeki en kısıtlardan biri olan okul gün süresi uzatıldı. İlk yıllardaki eğitime daha fazla öncelik verildi. Başarı düzeyi düşük okullardaki performansın iyileştirilmesi gerekiyordu. Anadili Almanca olmayan yüzde 22'lik kesim de dahil olmak üzere, sorun yaşayan öğrencilere daha fazla yardım edilmesini sağlamak için daha kapsamlı çalışmalar yapıldı. Bölgelerin elinde olan eğitim sistemi için ulusal düzeyde standartların benimsemesi gerekiyordu. Her üç yılda bir yapılan müteakip testler, Almanya'nın tablodaki konumunda ani ve sürekli bir iyileşme yaşandığını gösterse de en son testte düşüş görüldü.

Schleicher bana çok fazla gencin yaratıcılığın ve yapay zekânın ön plana çıktığı bir çağda onlara iyi hizmet edecek benzersiz yetenekleri üzerine eğitilmek yerine yerel işletmelerin ihtiyaçlarına göre eğitim aldığını söylüyor.

Politika yapımcılar yeni bir reform paketini tartışıyorlar. Her zaman olduğu gibi, bunlar zaman alacak çünkü eğitim sektörü ve siyasi partiler arasında fikir birliği aranıyor. Almanya'daki öğretmenler genellikle iyi maaş alır ve iyi niteliklere sahiptir. Ancak okul binaları genellikle onarım ve modernizasyona ihtiyaç duyar. Bölgesel harcamalardaki kısıtlamalar sorunu daha da kötüleştirdi. Yine de, Schleicher ve diğer uzmanların belirttiği gibi, her şey bütçelerle ilişkili değil. Örneğin, Hollanda öğrenci başına Almanya, Fransa veya Birleşik Krallık'tan daha az harcama yapsa da yirmi birinci yüzyıl gerekliliklerine daha fazla önem vererek çok daha iyi sonuçlar elde ediyor.

Almanya'da okulu bırakanların yaklaşık yarısı mesleki eğitime gidiyor.¹¹ Bana bir tezgâhtarın üç yıl sürebilecek bir eğitimden geçmesi gerekebileceği söylendiğinde, bunun bir şehir

efsanesi olduğunu düşünüp karşı çıktım. Ama gerçek buydu. Schleicher'in bu saçmalığı alaya alacağını düşünmüştüm ama yapmadı. Fırınlarda çalışan kişilerin akşamları ileri matematik dersi almak üzere çağırıldıklarına dikkat çekiyor. "Bu o kadar da korkunç bir fikir değil. Mevcut işiniz için öğrenmek, görevin yalnızca bir parçasıdır. Alman yaklaşımı sizi bir yola sokar; uzun vadeli kariyer yörüngenize bakar. Çin ve Japonya bu konuda en gelişmiş ülkelerdir." Edinilen beceriler genellikle çalışanın acil gereksinimlerinden bağımsızdır. Almanya'da "aşırı vasıflı" terimini nadiren duyarsınız. Şimdiden ziyade gelecekte bir değer var – hepsi çalışanın bir süre daha kalacağı varsayımına dayanıyor. Schleicher bunu Birleşik Krallık ile karşılaştırıyor: "İşgücünün sadece yüzde 5'i mevcut işleri için gerekli olandan daha yüksek becerilere sahip. Bu, üretkenlik için büyük bir tehdit."

2015 yılında Almanya'nın ülkenin birçok yerinde üniversite öğrencileri için öğrenim ücretlerini kaldırması gibi, Londra'daki Yüksek Öğrenim Politikası Enstitüsü "Almanlara ayak uydurmak?" başlıklı bir broşür yayınladı. Alman üniversite sistemi ile Birleşik Krallık ve diğerleri arasında ayrıntılı bir karşılaştırma sağlıyor. Aslında, Almanya ile İskoçya arasında İngiltere'den daha fazla paralellik olduğuna dikkat çekiyor. Özünde, Alman üniversiteleri daha az özerktir ve daha az finanse ediliyor ancak daha eşittir. Bazıları diğerlerinden daha iyi bir üne sahiptir (örneğin Heidelberg ve Münih), ancak Oxbridge ve Russell Group'a eşdeğer bir şey yoktur. Avrupa'daki pek çok ülkede olduğu gibi, çoğu öğrenci ya memleketinde ya da yakınında bir üniversiteye gider. Okulu bırakma oranının yüksek olduğu Fransa'nın aksine, öğrenciler eğitim süresi boyunca kalma eğilimindedir. Araştırmalar genellikle ayrı özel enstitülerde yapıldığından, kurumlar küresel lig tablolarında daha az iyi performans gösteriyor. ABD Ivy League üniversiteleri ile Birleşik Krallık'tan üniversiteler (Oxford ve Cambridge, Imperial) tablolarda en üst sırada yer alıyor. Kıta Avrupası'ndaki pek çok eğitimci, bu tür tabloların arkasındaki metodolojiye itiraz ediyor. Bu okulların bir diğer

yerleşik avantajları, İngilizce dilidir. Bir dizi Alman üniversitesi, Çin, Hindistan ve başka yerlerden gelen öğrenciler için oluşan rekabet ortamında avantaj elde edebilmek için İngilizce kursları başlattı. Eldeki son rakamlara göre, 2016 yılında Almanya'da 250.000'den fazla uluslararası öğrenci eğitim görüyordu ve bu da Almanya'yı ABD, İngiltere ve Avustralya'nın ardından dördüncü sıraya yerleştiriyor.¹² Bu rakam istikrarlı bir şekilde artıyor ve artmaya devam edecek.

Profesör Martin Rennert, 2020'nin başlarında görevinden ayrılana kadar on dört yıl boyunca Berlin Sanat Üniversitesi'nin (UdK) rektörlüğünü yaptı. Gururla ifade ettiği üzere Brooklynli bir Yahudi olarak New York'un ünlü Juilliard Okulu'na gitmişti. Almanların yükseköğrenime, özellikle sanat eğitime yaklaşımı konusunda hayranlık besliyor. UdK'ya giriş oldukça rekabetçi ancak bir kez girdiğinizde tamamen ücretsizdir ve bu uluslararası öğrenciler için de geçerlidir. "Bu kültürel-politik bir müdahale, dünyaya sunulan bir teklif, uluslararası ilişkilere yapılan bir yatırım, başarılı bir yumuşak güç gösterisi" diyor. Hükümet, asma köprüyü kaldırmak yerine, ülkede kalan yabancı üniversite mezunları üzerindeki kısıtlamaları daha da gevşetti. Eğitim bakanı Anja Karliczek, yabancı öğrencilerin Almanya'nın yetenek talebini karşılamak için "önemli ve büyüyen bir potansiyel" anlamına geldiğini söyledi. Rennert daha az faydacı bir gerekçe sunar. "Yükseköğrenim tüm ulusun yararına değil mi? Burada, öğrenmenin değeri için içsel bir durum oluşturmanız gerekmez." Öğrenciler, lisans derecesinden yüksek lisans ve doktora derecelerine geçerek öğrenimlerini uzun yıllar sürdürebilirler. Bazı Almanlar iş gücüne ancak otuzlu yaşlarında giriyor. Yavaş ve tembel mi yoksa düşünülmüş ve uzun vadeli mi? Muhtemelen hepsi.

Mönchengladbach'taki eski fabrikaya yaptığım ziyaret ve 1880'lerde kasabanın paternalist patronları tarafından kurulan ilk sosyal yardım derneği hakkında duyduğum hikâyeye aklıma geldi. Okul ve barınma dahil olmak üzere işçi hakları o zamana kadar uzanıyor. Kamu politikasına ilişkin hiçbir alan, bir devletin

dayanıklılığını ve uzun vadeliliğini sağlık hizmetlerinden daha kesin bir şekilde gösteremez. Almanya'nınki kesinlikle mükemmel değil. Maliyetli. Bürokratik. Fransa gibi, Birleşik Krallık'ta iyi bir işlev göre temel sağlık sistemine sahip değil. Yine de meme, serviks ve kolon kanseri gibi en yaygın hastalıklardan bazıları için hayatta kalma oranları, son yıllarda bu alanda yaşanan ilerleme durmuş olsa da, sanayileşmiş dünyadaki en yüksek oranlar arasındadır.

GSYH'nin yüzde 11'i ile bu alandaki harcamalar nispeten yüksek ancak hiçbir şekilde Avrupa'daki en yüksek oran değil. Sağlık hizmeti, zorunlu kamu sigortası aracılığıyla sağlanıyor: Çalışanlar vergi öncesi maaşlarının yüzde 7'sini öderler, bu meblağ işverenleri tarafından karşılanıyor. Zengin, serbest meslek sahibi ve memur (tuhaf bir kombinasyon) olan nüfusun onda biri, aynı hizmetlere erişmelerine rağmen özel bireysel sağlık sigortası için ödeme yapmak zorunda. Bunun karşılığında da sağlık hizmetlerinde yüksek standart, uzun süre beklemek zorunda kalmadan uzmanlara erişim ve neredeyse talep üzerine tarama ve ilaç tedavisi bekliyorlar.

Tamamına bakınca Avrupa'nın en eski devlet sağlık hizmetini sunan Almanya halkına nispeten iyi hizmet ediyor. COVID-19 salgınıyla birlikte nihai teste tabi tutulduğunda imrenilecek bir konumdaydı. Krizin başlangıcında Almanya, daha fazla test tesisi, daha fazla ventilatör [solunum cihazı] ve daha fazla koruyucu ekipmanla diğer ülkelerden çok daha iyi hazırlanmıştı. Bunun nedeni, uzun vadeli planlama ve ekonominin kalbinde yer alan ve son derece uzmanlaşmış bilgi birikimi gerektiren acil durumlara hızla yanıt verebilen güçlü bir biyoteknoloji ve ilaç şirketleri ağı tarafından yönetilen bir endüstriyel temelin birleşimiydi.

Sistem aynı zamanda, çoğu eşdeğer ülkeye kıyasla hasta başına daha fazla hastane yatağı ile şoklara karşı daha dirençliydi. Almanya'da bu oran 1000 kişi başına 8,2 iken Fransa'da 7,2 ve AB genelinde ise 5,2'dir. Kısmen kronik hâle gelen yetersiz finansman ve kısa vadeli planlama nedeniyle Birleşik Krallık'ta bu

rakam 2,7 düzeyinde olduğu için hastaların hastanede nekahet etmelerine izin vermek yerine yer açmak için hızlı bir şekilde taburcu etme eğilimi söz konusu oldu. Verimlilik ve maliyet tasarrufu, Birleşik Krallık hükümetlerinin yöneticilerine on yıllardır dayattıkları prensipti. Çoğu kış, hastaneler kendilerini mevsimsel grip ile baş etmekle uğraşırken buldu. Daha kötü bir şeyle başa çıkmak için sistemde esneklik yoktu.

Almanya'nın toplam 28.000 yoğun bakım ünitesi yatağına karşın İngiltere'nin 4.100 tane vardı – en çok ihtiyaç duyulduğunda kapasitede büyük bir fark demek bu.¹³ Personelle gelince, fark benzer şekilde keskindi. Her 1000 kişi için Almanya'da 4,1 doktor bulunurken, AB genelinde 3,5 ve İngiltere'de 2,8 doktor bulunuyor. Hemşireler için rakam Almanya'da 1000 kişide 13,1 iken İngiltere'de 8,2 idi. Bu tatsız istatistiklerin arkasında, Almanya'da gayet iyi biçimde yürütölen başka yerlerde pek de iyi olmayan bakım hikâyeleri yatıyor. Ve bu sadece normal zamanlarda.

Almanya'nın savaş sonrası anayasası, merkezi güç üzerindeki kontrolleri ve dengeleme mekanizmasının yanı sıra güçlü yetki devri ile pandemi sırasında kaos yaratabilirdi. Bunun yerine Merkel, ortak karar almayı sağlamak için hızlı adımlar attı. Çoğu zaman başarılı oldu. Bölgesel liderler özerkliklerini korurken onlara acil satın almalarda çok daha fazla esneklik sağlandı. Ama hepsi koordineliydi. Kişisel koruyucu ekipman (KKE) hızlı bir şekilde tedarik edilerek ön saflarda mücadele eden sağlık çalışanlarına ulaştırıldı. Genel olarak, bazı bölgesel farklılıklarla birlikte, sistem takdire şayan bir şekilde başa çıktı.

İngiltere, şu anda 70 yıldan daha eski olan Ulusal Sağlık Hizmetiyle (NHS) haklı olarak gurur duyuyor. Ülkenin üzerinde fikir birliği sağlayabileceği birkaç kurumdan biridir. Ama aynı zamanda bürokratik, yoğun bir şekilde merkezileşmiş ve finansal açıdan güvensiz. Yolun her adımında, yeterli hayati ekipman ve çok az acil durum planlaması ile İngiliz sistemi eksik bulunuyordu. Johnson, şirketlere "Son Nefes Operasyonu" olarak

adlandırdığı, ülkenin 8000 adetlik cüzi stokunu desteklemeleri için ventilatör üretmeye başlamaları için çağrıda bulundu. Bu noktada Almanya, mevcut 20.000 adet ventilatörüne ilave olarak bir üreticiden 10.000 adet daha sipariş etmişti. Virüs testlerine gelince, her iki ülke de krize kabaca aynı koşullarda yakalandı. Haftalar içinde, Almanya'nın laboratuvarları İngilizlerin hızının beş katından fazla bir hızla çalışıyordu. NHS çalışanları ulusal kahramanlar olarak kabul edildi. İnsanlar onları neşelendirmek için her perşembe akşamı kapı önlerine ve balkonlarına çıktı. Ancak yetersiz korumayla cepheye gönderiliyorlardı. Krizden bir ay sonra, NHS'nin 500.000 cephe çalışanının ancak 5000'i test edilmişti.

Tüm hükümetler ve seçmenler, pandemi ışığında önceliklerini yeniden değerlendirdi. Küresel ölçekte ülkeler, COVID-19'un ekonomik sonuçlarıyla mücadele etmek için milyarlar ayırdı. Almanya'da, yüksek kaliteli hizmet karşılığında doğrudan ödeme paketinden cömert katkıda bulunma ilkesi üzerinde uzun süredir bir fikir birliği vardı. Benzer şekilde, yüksek vergilendirmenin altında yatan ilkelere ve devletin rolüne –sadece kendi menfaatiniz ve ailenizin menfaati için değil, genel olarak toplumun ihtiyaçları için ödeme yaptığınız– için de geniş bir destek var. Bu düşünce tarzı Almanya'da on yıllardır uygulanıyor. Bölgesel dengesizlikler, küçük şehirlerin her şeye sahip büyük şehirlerin gerisinde bırakıldığı hissi, Almanya'nın bütününde olmakla birlikte en güçlü şekilde Doğu eyaletlerinde var. Ancak Almanya önemli bir açıdan farklı. Başkenti ülkeyi domine etmiyor. Berlin'in gücü ile ülkelerinin siyasetinin, iş dünyasının, bilim ve sanatın çoğunun merkezinde yer alan ve orantısız biçimde yatırım, para ve yeteneğin yığıldığı Londra ve Paris'in gücü arasında hiçbir karşılaştırma yapılamaz. Küçük ülkelerde de benzer sorunlar var. Atina olmadan Yunanistan GSYH'sinin yüzde 20'sini kaybederken, Slovakya ve Bratislava için bu rakam yüzde 19'dur. Fransa ve Paris için rakamlar yüzde 15 ve İngiltere ve Londra için yüzde 11'dir. Almanya, kişi başına düşen GSYH'nin başkentte ülkenin

geneline göre daha düşük olduğu tek ÷lkedir. Berlin'siz Almanya yüzde 0,2 daha zengin olurdu.¹⁴ Başka bir deyişle, Berlin ÷lkenin geri kalanı üzerinde bir yük görevi görüyor. Kutuplaştıyor. Gerçekten de Hamburg ve Münih gibi daha zengin şehirlerdeki pek çok kişi burayı verimsiz ve pis olarak görüyor.

Bir yer, Berlin'in kendine özgü özelliklerini özetler. Bir zamanlar dünyanın en önemli havalimanı olan Tempelhof Havalimanı, 1893'te *Humboldt* balonunun fırlatıldığı, Albert Speer'in yeni bir Nazi "Germania"sına görkemli bir geçit planladığı ve Batılı Müttefiklerin Sovyet ablukasını aşma görevi için cesaretlerini sergiledikleri yer. Norman Foster burayı "havaalanlarının anası" olarak adlandırmıştı.¹⁵ Son üç uçak, havalimanının resmi olarak kapatılmasından bir ay sonra, Kasım 2008'de Tempelhof'tan uçtu. O andan itibaren, Monako Prenslığı'nin bir buçuk katı büyüklüğünde bir alanla ne yapacaklarını bilemediler.

Şimdi sadece bakımsız bir harabe gibi görünüyor ancak yine de çoğu Berlinli bundan daha fazla gurur duyamazdı.

Başka herhangi bir küresel şehir, gelişme için mevcut olan böylesi bir alan için memnun olurdu. Tüm o yüksek katlı lüks daireleri, gösterişli otelleri, sanat galerilerini veya alışveriş merkezlerini düşünün. Yeniden birleşme sonrası Berlin daha fazla alan için arayıştaydı ve şehrin sadece birkaç kilometre güneyindeki bu site emlak imarcıları için rüya gibiydi. 2011'de imarcılar, ofisler, yaklaşık beş bin ev (önemli ölçüde uygun fiyatlı konutlar dahil) ve büyük bir halk kütüphanesinden oluşan karma bir geliştirme alanı için plan sundular. Dönemin belediye başkanı Klaus Wowereit, alanın yalnızca dörtte birinin üzerine inşa edilebileceği konusunda ısrar etti.¹⁶ Bu bile, planı durdurmak için organize olan yerel halk için çok fazlaydı. Mayıs 2010'da halka açılır açılmaz alan şehirli bahçıvanlar, yoga meraklıları, hipsterler, uyuşturucu tiryakileri, genç ve çekici anneler, mangalcılar ve spor fanatiklerinin akınına uğradı. Bölgenin adı *Tempelhofer Freiheit*, Tempelhof Özgürlüğü olarak değiştirildi. Mayıs 2014'te, yıllarca süren çekişmenin ardından, Berlin'de bir referandum dü-

zenlendi (temsili yerine doğrudan demokrasi uygulamalarından korkan bir ülkede nadir görülen bir olay). Oy kullanan seçmenlerin üçte ikisinden biraz azı siteyi değiştirmeme yönünde görüş bildirdi. Tempelhof Koruma Yasası artık eski havalimanının herhangi bir yerinde inşaat yapılmasını yasaklıyor ve en az 2024'e kadar yalnızca sınırlı oranda değişime olanak sağlıyor.¹⁷

Orijinal havalimanı binalarından bazıları –inşaat mühendisliği açısından önem atfedilen noktalar– kullanıma sunuldu. 72 metrelik radar kulesi hâlâ Alman ordusu tarafından uçuş trafiğini izlemek için kullanılıyor. Sütunsuz bir çatı altında yaklaşık bir mil boyunca uzanan kavisli hangarlar da dahil olmak üzere devasa Nazi dönemi terminali, çoğunlukla yüz kadar farklı kiracıya kiralandı. Berlin polisi bunun bir kısmını eğitim programları için kullandı. Merkezi bir kayıp eşya bürosu, bir anaokulu, bir dans okulu ve şehrin en eski revü tiyatrolarından biri var. Tempelhof, Almanya'nın en büyük mülteci barınağına da ev sahipliği yapıyor. Alanın kenarındaki bir dizi beyaz konteynır, uçak hangarlarından birinin parçası tarafından desteklenerek ülkenin diğer bölgelerine gönderilmeden önce mülteciler için ilk durak olarak kullanılan küçük bir köy hâline geldi.

Kırk beş yıllık bölünme ve şehrin Batı yarısının üç Müttefik tarafından yarı işgali sırasında, Batı Berlin Almanya'nın veya dünyanın başka hiçbir yerine benzemiyordu. Batı Almanya'nın geri kalanı gibi ulusal hizmet sunmak zorunda olmadığınız, (birkaç istisnaya rağmen) vakur ve zenginlerin yaşamayı tercih etmediği alternatif bir adaydı. Elbette bunların çoğu, “normalliğin” son otuz yılında değişti. Yeniden birleşmeden bu yana, merkezi alanın çoğu parıldayan (veya bakış açınıza bağlı olarak soğuk) hükümet binalarına verildi. 1990'ların başında yeniden hayata döndürülen Potsdamer Platz, cam cepheli küreselleşmenin iğrenç bir anıtıdır. Ancak Berlin farklı görünmeye ve hissettirmeye devam ediyor. Düzenli, bakımlı orta büyüklükteki kasabaları tercih edenler için bir cehennem âdeta. Diğer tüm büyük şehirler çok daha iyi iş görüyor. Hamburg ve Münih, *Monocle* ve *Forbes*

gibi parlak dergilerde, Viyana ve Kopenhag gibi yerler ile yaşam kalitesi açısından Avrupa'nın en üst sıralarında yer almak için yarışıyor. Hamburglular itidalleriyle gurur duyarlar. Münih ise yaz aylarında boğucu, durgun bir esenlik duygusuna sahip.

Her iki şehirde de Berlin'in sertliği yok. Başkent iki kez sanayisizleştirildi – hem savaşın sonunda bölünmeyle hem de DDR ekonomisinin *Treuhand* tarafından dağıtılmasıyla. Gelişmekte olan teknoloji sektörü dışında, herhangi bir şey *yapması* veya *etmesiyle* tanınmaz, sadece politikacılar, gazeteciler, lobiciler, sanatçılar, öğrenciler ve hippiler – yozlaşmış yardım bağımlıları – için bir üne sahiptir. En azından, Bavyeralı birçok burjuva şehirlinin görüşü böyle. Berlin'in cazibe merkezleri, ülkenin genel resmiyle tamamen çelişiyor. Temelleri oluşturmak kolay değil. Almanya'nın başka yerlerinde saat gibi çalışması beklenen bürokrasi sık sık yetersiz kalıyor. Pek çok yeni gelen ve hatta bazı Berlinliler dahi çeşitli yetersizlikler hakkında paylaşımlarda bulunuyorlar. En yaygın olanı, arabanızı kaydettirmekle ilgilidir. Görünüşe göre, işten bir gün izin alıp Hamburg'a gidip orada yapmak daha hızlı. Berlin'in şimdiki belediye başkanı Michael Müller, "Artık eskisi kadar perişan değiliz ama yine de seksiyiz," diyor. Berlin dünyadaki diğer başkentlere giderek daha fazla benziyor ancak daha katedilecek çok yolu var. Pek çok Berlinli ya da en azından yeni gelenlerden ziyade orijinal Berlinliler, kentin olduğu gibi kalması gerektiğinde kararlı. Ana tartışma konuları barınma – burjuvalaştırmaya karşı içgüdüsel bir düşmanlık hâkim.

Almanlar gelir düzeylerine göre konut sahibi olma konusunda takıntılı değiller. Çok az insan çocuk sahibi olmadan önce ev satın alır. Bunu anlamsız buluyorlar çünkü kira genellikle karşılanabilir seviyede ve evler gayet bakımlı. Almanya, İsviçre dışında OECD genelinde en düşük ev sahipliği oranına (sahibi tarafından kullanılan birimlerin toplam konut birimlerine oranı) sahiptir. Rakam yüzde 50'nin biraz üzerinde. İngiltere, ABD ve Fransa'da yaklaşık üçte ikisi – ancak hem bu ülkeler hem de

Almanya mali çöküşten bu yana mal sahipliği gerilerken kiralar artış kaydetti. Avrupadaki en yüksek rakam, tuhaf bir şekilde, yüzde 96 ile Romanya'da. Berlin'de ise, aksine, mülklerin yalnızca yüzde 15'i mülk sahibi tarafından kullanılıyor ve çok az insan konut sahipliğini bir ev ya da ailelerine güvence sağlamak için değil de yalnızca bir yatırım aracı olarak satın almayı hayal edebilir.¹⁸ Elbette pek çok tapu zengini ev sahibi (bazıları özel, bazıları konut firmaları veya benzer yapılanmalar) ve çok sayıda Airbnb ile benzeri daire mevcuttur ancak kibar bir toplumda “satın al ve kiraya ver”den elde edilecek kârlar hakkında bir konuşma nadiren duyulur. Bu tür para kazanma girişimlerine hevesli olanlar, arkadaşlarına bundan bahsetmeme eğilimindedir. Daha ziyade, garip bir ev sahibi utancı vardır. ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde, kazançlar ile varlıklar arasındaki oran çoktan aşıldı ve yıllık maaş farklılıkları, büyüme alanlarında tuğla ve harcı olanlarla karşılaştırıldığında önemsiz kalıyor.

Dünyanın başka neresinde veya en azından hangi Batı ülkesinde, mülkün kamulaştırılması yaygın bir uygulamanın bir parçası hâline gelebilir? Bu durum, 2019 yılında Berlin'de ciddi bir siyasi hedef hâline geldi ve şehir için bir seçenek olarak ortadan kalkmış değil. Sakinler (ve *Tagesspiegel* gazetesine göre, çoğunluğu) özel mülklere el koyma konusunda vatandaşların referandum düzenleme girişimine desteklerini ifade ettiler. Başlatılan “kira çılgınlığı” protestosunda amaç, üç binden fazla mülkü olan şirketleri mülkleri şehre geri satmaya mecbur edip etmeme konusunda şehir çapında bir oylamaya zorlamak için imza toplamaktı. Bunun milyarlarca dolarlık tazminata mal olmasına rağmen, amaç mülklerin bir kamu kurulu tarafından yönetilmesiydi. Özel Deutsche Wohnen şirketi ana hedefti. Almanya genelinde 167.000 daireye sahip ve bunların arasında 1990'ların ortalarından itibaren Berlin'de satın alınan 100.000'den fazla daire bulunuyor. Nakit sıkıntısı çeken belediye meclisi, sudan elektrik hizmetlerinin yarısına kadar altyapı alanlarını özelleştirmeye başladı. 400 milyon euro gibi ucuz bir fiyata 65.000 konut sattı

ve önemli miktarda belediye borcunu özel yatırımcılara aktardı. Böylece her dairenin değeri sadece 30.000 euro civarında gerçekleşti. 1989 ve 2004 yılları arasında toplam 200.000 adet konut satıldı. Deutsche Wohnen büyüdükçe büyüdü. Şirket, 2017’de 2 milyar dolar kar elde etti ve amansız kapitalizm muhalifleri için kum torbası hâline geldi.

Enteignung kavramı, yani kamulaştırma, anayasadaki iki maddenin yeni bir yorumuna dayanır. Kampanyayı yürütenler, 14. maddenin kötüye kullanılması durumunda mülkün kamu mülkiyetine geri alınmasına izin verdiğini savunuyorlar: “Mülkiyet yükümlülükler gerektirir. Bunun kullanımı aynı zamanda kamu yararına da hizmet edecektir.” Bu, dediklerine göre, mütekip 15. Madde ile destekleniyor: “Toprak, doğal kaynaklar ve üretim araçları, toplumsallaştırma amacıyla kamu mülkiyetine veya diğer kamu teşebbüsünün mülkiyetine tazminatın niteliğini ve kapsamını belirleyen bir yasayla devredilebilir.” Yüksek tirajlı tabloid gazetesi *Bild*, bu fikre sert biçimde muhalefette bulundu. “Almanya’da bir hayalet dolaşıyor, mülksüzleştirme hayaleti,”¹⁹ diyordu. ARD’deki *Hart aber Fair*, Sert ama Adil, sohbet programında sunucu Frank Plasberg, böyle bir fikri tartışıklarına inanmadıklarını söyledi. Muhafazakâr yorumcular, arka kapıdan giren DDR devlet sosyalizmi dedikleri şeyi kınadılar. Ancak ciddi bir şekilde tartışılıyordu ve pek çok destekçisi vardı ayrıca bu, bir yabancı olarak gerçekten dikkat vermeniz gereken anlardan biri çünkü birçok Alman için toplum ve kapitalizm kavramlarının ne kadar farklı olduğunu anlıyorsunuz. Bu fikir (en azından şimdilik) Berlin koalisyonunun büyük ortağı olan SPD devam etmeme yönünde oy verdiğinde suya düştü. Karar, koalisyonun iki küçük ortağı Die Linke ve Yeşiller ile anlaşmazlığa neden oldu.

Birkaç gayrimenkul araştırma anketi sonuçlarına göre, son on yılda Berlin’de kiralar yüzde 100’den fazla arttı ve son dönemde yüzde 20’ye ulaşarak dünya çağındaki en yüksek artışlardan biri hâline geldi. Bu arada, şehrin nüfusu yılda kırk bin

kişi artıyor, bunların çoğu Almanya'nın diğer bölgelerinden ve yurtdışından gelen insanlar. Sonuç olarak, düşük gelirli sakinler daha da dışarı itildi.

Bu, dünya çapında bilindik bir mevzudur. Manhattan'ın geniş bölgeleri, "sıradan" insanlar için gidemeyecekleri alanlardır. Londra'da imarcılar, sosyal konut gereksinimlerine sözde hizmet ediyor. Uygun fiyatlı evlerin miktarını en aza indiriyorlar, bazen onlar için "fakir kapıları" olarak bilinen ayrı girişler inşa ediyorlar. Zengin mahalleler, mülkleri haftalarca boş kalan zengin Rusların, Çinlilerin ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin sığınakları hâline geldiği için genellikle terk edilirken, işçiler aşırı kalabalık trenlerde savaşılar onları şehre iki saate kadar süren yolculuklarla götürürler. Paris'te *banliyö*lerin neden olduğu toplumsal gerilimler kanıtlanmış hâlde.

Berlinliler kendileriyle, farklı oldukları ve kendilerini küreselleşmenin en kötü aşırılıklarından korudukları için gurur duyuyorlardı. Bazı yönlerden bu hâlâ böyle. Mülklere el konulmasının durdurulmasıyla aynı zamanda, şehir yetkilileri kiralari sınırlandırmak için tasarlanmış tartışmalı bir yasa üzerinde anlaşmaya vardı. Bu, başkentte 1,5 milyon evin kiralalarının beş yıl süreyle dondurulacağı anlamına geliyor. Ev sahipleri, önceki kiracının ödediğinden daha yüksek kira talep edemez ve kiracıların kiralari, kira tablosunda belirtilen sınırın üzerindeyse, düşürmek için başvuruda bulunabilirler. Kira üst sınırı yasası *Mietendeckel*, Berlin'e özgü değildi. Son birkaç yılda İspanya ve Hollanda'da ülke çapında, ABD'de de dört eyalette (California, New York, New Jersey ve Maryland) kira kontrol önlemleri uygulamaya kondu. Kanada, 2006'dan beri bir tür kira düzenlemesine sahipken, Paris, Berlin'de alınacak sonuca göre bir düzenlemeye gitmeyi planlıyor. Berlin kanunu, ürettiği kira tablosunda belirtilen değerin yüzde 120'sini belirleyerek "fahiş kira" için yasal bir tanım veriyor. Kira bunun üzerindeyse, kiracılar, sözleşmelerinde ne yazıyor olursa olsun, kiralalarının düşürülmesini ve herhangi bir fazla ödemenin geri verilmesini talep edebilirler.

Berlin'deki konut kıtlığının çoğu ve dolayısıyla fiyat artışlarına neden olan yukarı yönlü baskı, 2000'li yıllarda şehir planlamacılarının şehrin popülaritesini, dolayısıyla hem insanların yaşama-ya hem de ziyaret etmeye gelmeleri nedeniyle yaşanan nüfus artışını tahmin edememesine bağlanabilir. Zaten hafta sonları için Avrupa'daki en popüler destinasyonlarından biri hâline gelmişti. Şehir yetkilileri, ziyaretçilerin yaklaşık üçte birinin yalnızca gece kulüpleri için kente geldiğini düşünüyor. Turist akını, konaklama ve hizmetler üzerinde daha fazla baskı yaratıyor.

Münih hem satış hem de kiralamada en pahalı konutların olduğu şehir. Onu Frankfurt, Hamburg ve ardından Stuttgart takip ediyor. Berlin beşinci sırada. Birkaç yıl önce, her yıl anket yapılan on dört şehirden sadece sekizincisiydi. Eski Doğu Almanya'nın iki şehri listede yer alıyor ve her ikisi de Batı'daki bazı şehirleri geride bıraktı. Dresden onuncu, Leipzig ise on ikinci sıraya yükseldi. Berlinliler kiraların seviyelerine ilişkin şikâyet etmekte haklılar – ta ki Avrupa'daki ve dünyadaki benzer başkentlerle karşılaştırılana kadar.

Berlin'in gelişmekte olan ve Prenzlauer Berg gibi yerlerden daha varoş bir semt olan Moabit'te, Gewobag adında devlet tarafından işletilen bir konut şirketini ziyaret ediyorum. Adı, Sendika, Konut ve Yapı Kooperatifi anlamına geliyor. Ama bu 1968 sosyalist uyanış döneminin bir şirketi değil. Berlin hükümetinin uygun fiyatlarla inşa edip kiralayan bir yan kuruluşu olarak yüzüncü yılını kutladı. Bütün kârlarını yeni yapılara aktarıyorlar. Onlar ve diğer büyük devlet şirketleri, Degewo ve Gesobau, esas olarak karma mülk imarlarına odaklanıyor. Bunu diğer başkentleri utandıracak bir ölçekte yapıyorlar. Johannes Noske'yle konuşurken şehrin barınma sorununun altını çiziyor. Şehir büyümeye devam edecek ancak belediyenin sınırlı kaynaklarıyla yapabileceği çok şey var. Sorunlardan biri, ona göre *baby boomer*lar, 1970'lerde Charlottenburg gibi harabe ve sefil yerlere yerleşen insanlar. Buralar, artık şık ve oldukça talep görüyorlar ve bu insanlar, burada kalmaya devam edecekler.”

Sıkıntının bir kısmı, 300.000'den fazla insanın (çoğunlukla 2000'den sonra kurulan ailelerin) banliyölere ve ötesine taşınmasıyla hafifledi. Berlin, Brandenburg eyaleti ile çevrili bir ada gibi âdeta. Bölgenin bir kısmı, fundalıklar, ormanlar ve düzinelerce gölden oluşan kırsal ve yarı kırsal bir alandır. En popüler bölgelerden biri güneydoğudaki Spreewald. Bazıları daha az çekici ve zaten inşa edilmiş hâlde. Almanlar, banliyö kuşağı terimini kendilerine göre yorumlayıp daha rahat yaşamları olan insanlar yaşadığını ifade etmek için *Speckgürtel*, pastırma kuşağı diyorlar. Banliyölerdeki nüfus artışı en az şehirlerdeki kadar hızlı ve bu da herkesi mutlu etmiyor. Noske, "Eskisinden çok daha az boş alan var," diyor. "Almanlar boş alanları sever."

Brandenburg'daki Wittenberge kasabası, herhangi bir tatilcinin mutlaka görülmesi gereken yerler listesinin başında yer almıyor. Burayı çağrışımların en yoğun olduğu zamanda, duvarın yıkılışının otuzuncu yılı kutlamalarının olduğu dönemde ziyaret etmeye karar verdim. Wittenberge pastırma kuşağının çok ötesinde. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca ağır biçimde silahlanmış hâlde Elbe Nehri'nin doğu tarafında, Almanya'nın kendi içindeki sınırda yer alarak Batı'daki Aşağı Saksonya eyaletinin kasaba ve köylerinden ayrıştı. On üçüncü yüzyılda Sakson Kralı I. Otto tarafından kurulan kentin en parlak dönemi on dokuzuncu yüzyılda büyük bir tekstil fabrikası, yağ fabrikası ve Berlin ile Hamburg arasındaki demiryoluna hizmet veren vagon mühendisliği tesisi ile gelişen bir sanayi şehri olduğu dönemdi. İstasyon, ekonomik açıdan ülkedeki en önemli istasyonlardan biriydi. Kasabanın en etkileyici binası dev bir dikiş makinesi fabrikasıdır. Kilometrelerce öteden görülebilen kulesi ile Avrupa kıtasındaki en yüksek saat kulesine sahiptir (Big Ben biraz daha yüksektir). Yirminci yüzyılın başında, ABD dışındaki en önemli fabrikasının bir parçası olarak Amerikan şirketi Singer tarafından inşa edildi. 1904-1943 yılları arasında burada 6,5 milyon dikiş makinesi yapıldığı söyleniyor. Savaşın sonra, fabrika makineleri Sovyetler tarafından tazminat olarak alındı ve Moskova yakınlarındaki

Podolsk'taki kendi dikiş makinesi fabrikasına transfer edildi. Fabrika 1950'lerde Doğu Almanlar tarafından devlet teşebbüsü Veritas adı altında yeniden donatılarak işler hâle getirildi. Yeniden birleşmeden bu yana, Wittenberge nüfusunun üçte birini, Batı'ya giden bütün bir nesli kaybetti. Kullanılmayan fabrika ve saati, unutulmuş bir çağın anıtları olarak duruyor.

Frederik Fischer'le birlikte kasabanın merkezinden, sıra sıra terk edilmiş binaların önünden geçiyorum. Sahne hava yağmurlu olmasının da etkisiyle oldukça ıssız. Bir buçuk yıl önce, bu genç Bavyeralı girişimci, kasabaya yardım etmek için barınma konusunda bir fikir buldu. Dijital göçebeler için Berlin şehrinin uzakta neden bir veya iki merkez, daha doğrusu kırsal inziva yerleri inşa etmeyesiniz? Yoksul ve nüfusu azalmış toplulukların yeniden oluşturulmasına yardımcı olabilirler. Bu nedenle, Doğu'nun dört bir yanındaki belediye başkanlarına yaratıcı merkezler kurma planları hakkında ilgilenip ilgilenmediklerini öğrenmek için açık bir mektup yazdı. Gençler, ucuz yaşam ve ofis alanlarının yanı sıra kırsal alana erişim karşılığında yerel sakinlerin teknik becerilerini geliştirmeye yardımcı olacaktı. "Posta kutum patladı," diyor bana. Daha sonra, bu boş ortamda kendisine katılmak için teklifte bulunan yirmi kişiyi seçerek, "öncü" dediği bu kişileri davet etti.

Yerel meclis ona kullanılmayan bir yağ değirmeninin arka kısmını verdi (ön cephesi otele dönüştürüldü). Yerel yönetim tarafından sübvansede edilen öncülerinden bazıları, altı aylık bir deneme süresi için ayda 150 euro karşılığında taşındılar. Bu teknoloji kurtlarına ortak bir çalışma alanı ve doğaya erişim sağlarken, kentsel altyapıyı kırsal alana getirmek istediğini açıklıyor. *Co-Dorf*, ortak köy kelimesini icat etti. Topluluğun Elbe kıyısında (sıcak yazlar için) kendi plaj barı ve onları on dakika içinde hiçliğin ortasına götürebilecek bisikletleri var. Burası hâlâ Almanya'nın en az nüfuslu bölgesi, ancak demiryolu bağlantıları da önemliydi. Wittenberge, eski Doğu Almanya'da, Berlin'den Hamburg'a giden hızlı tren üzerinde özel bir ICE şehirlerarası

istasyonuna sahip olan tek şehir olarak belirlendi, böylece yeni sakinler isterlerse hafta sonu için Hipster Central'a geri dönebilirler. Fischer, "Bu, kırsal çürümeye karşı sadece bir karşı anlatı" diyor. Benzer projeleri uygulamak amacıyla on beş kadar başka şehri gezdi ve Berlin'in güneybatısındaki Wiesenburg kasabasında istasyonun yanında kullanılmayan bir kereste atölyesini devralarak ikinci bir projeyle devam ediyor.

Fischer ve projesi medyada oldukça popüler hâle geldi, son otuz yılda sadece korkunç yazılar alan Wittenberge'nin kaderinde önemli bir değişim. "Böyle yerlerin özgüveni yok. Sürece sadece bir veya iki kişinin dahil olacağını düşündüler. Ama insanlar burada olmaktan gerçekten keyif alıyorlar. Geleceğin doğduğu yer burası," diyor bana, bulaşıcı ve Doğu'da biraz zor bulunan bir iyimserlikle.

Nisan 2013'te David Cameron, Angela Merkel'i ziyaret etti. İngiltere başbakanı, başbakanın Berlin'in kuzeyindeki ve memleketi Templin'den çok da uzak olmayan Schloss Meseberg'deki devlet konutuna davet edilen üçüncü Avrupalı liderdi. Bu, Cameron'ın eşi Samantha ve üç çocuğunun Merkel'in kocasıyla birlikte katıldığı bir aile hafta sonu etkinliği olacaktı. Bunların yanında, iki ülkeyle de bağlantıları olan kültürel ve siyasi şahsiyetler de vardı. Cameron sadece birkaç ay önce İngiltere'nin AB üyeliği konusunda referanduma gideceğini açıklamıştı. Tartışacak çok şey vardı. Ev sahipleri bunu mümkün olan en keyifli ve resmi olmayan şekilde yapmak istediler.

Cumartesi gecesı akşam yemeğinde küçük bir konuşma yapan Merkel sanattan söz açtı. Bayreuth'taki en çok keyif aldığı operalardan bahsetti. Gizlice girdiği tiyatro gösterilerinden ve sanat sergilerinden bahsetti. Konuğuna Londra'da ona ne önereceğini sordu. Cameron kekeleydi ve televizyon izlemeyi sevdiğini söyledi. Konserlere gitmeyi çok isterdi ama ne zaman böyle dışarı çıkacak olsalar başbakanlar basının seçkinlerden, "assolist"lerden biri olarak peşine düştüklerini sözlerine ekledi. Bu an, Almanya

ile dünyanın geri kalanı arasındaki siyasi gerçekliğe ilişkin daha geniş bir uçuruma işaret ediyordu. Almanlar kültürden, özellikle de yüksek kültürden söz ederken kendilerini rahat hissederek. Politikacıların sanatla ilişkisi Almanya'da sadece hoş görülüyor; onlardan isteniyor da aynı zamanda.

Farklılık karşısında umutsuzluğa kapılanlardan biri de İngiliz mimar David Chipperfield. 2011'de Margat'de, şirketi için nadide bir İngiliz işi olan Turner Contemporary'nin yapımında onunla çalıştım. Buna karşılık, Almanya'da, en ünlüsü Berlin'deki Neues Müzesi olmak üzere ülke çapında birçok önemli bina- dan sorumlu olan ve Liyakat Nişanı ile ödüllendirilen bir halk figürüdür. En son açılışına, yine Berlin'de yer alan James Simon Galerisi'ne şansölye de katıldı. Pek çok sipariştten biri, şehrin batı kesiminde Mies van der Rohe'nin Neue Nationalgalerie'sinin yeniden inşasıydı. Sanat ve siyasi şahsiyetlerin katıldığı bir akşam yemeğinde (Alman Kültür Bakanı Monika Grütters oradaydı; İngiliz muadili davet edilmesine karşın zahmet edip gelmedi), Chipperfield Almanya'daki kamusal alanın öneminden bahsetti ve İngiltere'de böyle bir tutumun olmamasından yakınarak, "Burada mimarlığın bu kadar sağlam bir tartışmaya konu olması canlandırıcı" diyor. "Üzerinizde gerçekten baskı kuruyorlar, o zaman acı verici ama iş bu sayede daha iyi. Açıkçası savaş ve Almanya'nın fiziksel olduğu kadar ruhsal olarak da kendini yeniden inşa etmesi gerektiği gerçeği, bunun bizimkinden çok daha düşünceli bir toplum olduğu anlamına geliyor. Bizimki başarıya dayalı bir kültürdür. Oysa burada şeylerin taşıdığı anlama ilişkin dair çok fazla tartışma var."

Almanya'da kültüre yönelik güçlü ve istikrarlı bir kamu finansmanı söz konusu. Berlin şehri, tüm disiplinlerden sanatçılar için çalışma alanı kiralalarına yılda 7 milyon euroya kadar yardım ediyor. Ayrıca yeni çalışma alanları satın almak ve düzenlemek için 7 milyon euro daha yatırım yapıyor. Bu, küçük bir yara bandı olarak görülebilir çünkü kiralardaki ani artış, şehrin sekiz bin sanatçısının çoğu için korkunç bir durum yarattı. Oldukça az sayı-

da sanatçı daha küçük kasabalara veya diğer ülkelerdeki şehirlere taşınmaya zorlanmış olsa da (Atina ve Lizbon özellikle popüler hâle geldi), Berlin müzisyenler, sanatçılar, tasarımcılar, mimarlar ve uzun süredir New York, Paris veya Londra'da faaliyette bulunamayan diğer sanatçılar için çekici olmaya devam ediyor. Diğer Alman şehirleri, kişi başına düşen tutar açısından sanatçılara (ve izleyicileri finansal destek olmaya) para sıkıntısı çeken Berlin'den daha fazla harcıyor. Fransa ve İngiltere'de kültüre dayalı yenilenme konusunda (Margate, Nantes, Gateshead, Marsilya'da) pek çok çalışma yapılmış olsa da, Almanya'da yerel yönetimlere devredilen yetkiler başlangıçtan itibaren fonların yanı sıra yeteneklerin de ülke çapında daha adil bir şekilde dağılmasını sağladı. Kültür ve eğitim politikası eyaletlere aittir ve federal hükümet yalnızca koordinasyon rolüne sahiptir. Nereden bakarsanız bakın, küçük ve orta ölçekli kasabalarda çok sayıda müze, tiyatro ve ünlü konser salonu bulunurken hem *Mittelstand* şirketleri hem de kültür, yerel bir gurur ve yerellik duygusunun yerleşmesine yardımcı oluyor. Örneğin Saksonya'nın toplam nüfusu yalnızca üç milyondur, ancak Leipzig'deki Gewandhaus ve Dresden'deki Staatskapelle ile dünyanın en iyi orkestrasından ikisine ev sahipliği yapıyor.

Kültürel topluluğun Almanya'da kesinlikle Birleşik Krallık'ta ve Avrupa'nın çoğunda olduğundan daha radikal olduğunu öne sürerdim. Bir sanatçının estetik, politik ve entelektüel beklentileri daha yüksektir. İngiliz tiyatro yönetmeni Katie Mitchell'in on yıldan fazla bir süre önce Köln ve Berlin'in tarafında yer almasının nedenlerinden biri de budur. Mitchell, bir eleştirmen tarafından, Almanya'da hoş karşılanmayacak bir şey olan "klasik metinlere kasıtlı bir saygısızlık"²⁰ sergilemekle suçlandı. Birleşik Krallık'taki izleyicilere çok sık nostaljik ve güvenli eserler sergilendiği, oysa sonradan edindiği tiyatro izleyicilerinin sorgulanmayı, görüşlerinin ve duyarlılıklarının tehdit edilmesini beklediklerini savundu. "Alman eleştirmenler, bir oyun çok gösterişli görüldüğünde her zaman içgüdüsel olarak şüpheli davranırlar ve bunun derinlik eksikliğini örtebileceğinden korkarlar,"²¹ dedi.

Kültürel liderlerle yaptığım çeşitli sohbetlerde, birtakım ortak yönler tespit edilebilir. Almanya'da her zaman olduğu gibi, güçlü ve zayıf yönler sert ve madalyonun ters yüzleri. Alman sanat kurumları, birkaç yılda bir ışıkların yanık kalıp kalmayacağı konusunda endişelenmek zorunda değiller. Birçoğu şirketlerden ve aile vakıflarından para alıyor, bu nedenle yöneticileri ve kurulları, ABD, İngiltere ve başka yerlerde olduğu gibi, kaynak yaratmak için büyük bir zaman ayırmak zorunda kalmıyor. Ticaricilik vurgusundan kurtularak daha kolay deneysel çalışmalar yapabilirler. Almanya'da, özellikle Berlin'de, ne yazık ki Birleşik Krallık'ta nadiren görülen, sanatçılar arasında politik aktivizm için sarsıcı bir tutku, bir açlık hissediyorum. Elbette, kişisel kimlik meseleleri üzerine yazılmış ve icra edilen çok şey var, ancak son on yılların en büyük meselesi olan Brexit'te, İngiliz kültür sahnesi hükümete kendini sevdirmek ve fon sağlayıcılarla sorun çıkarmamak için çaresiz kalarak cesaretini kaybetti.

Almanya'da kültürel bir figürün siyasi bir duruş sergilemesi ve hükümet üzerinde etkisi olması tamamen uygun kabul edilir. Aynı zamanda, hükümet de kültürde bir role sahip olma hakkını hissediyor. Bu, hiçbir yerde Berlin'deki Volksbühne'den daha keskin bir şekilde sergilenmedi. Bu Almanya'nın en iyi ve en kötü hikâyelerinden biri. Tiyatro 1914'te kuruldu. Kapısının üzerindeki slogan şuydu: *Die Kunst dem Volke*, Halk için Sanat. Weimar Cumhuriyeti döneminde burası, işçi sınıfından seyircileri çekmek için biletleri düşük fiyatlı tutan utanmaz bir solcu tiyatrosuydu ve deneysel performanslara ev sahipliği yapıyordu. Yönetmen Max Reinhardt gibi büyük isimler orada çalışmıştı. DDR döneminde kabul edilebilirlik sınırları içinde kalarak hayatta kalabildi, ancak rejimin son dönemlerinde muhalifler onun kurnaz biçimde yıkıcı etkisi olan gösterimlerine akın etti. Yeniden birleşmeden sonra, yeni bir soluk kazanmış ve dinamik bir yönetmen Frank Castorf iş başına geçmişti. Castorf, 1992'den itibaren tiyatroyu yirmi beş yıl yönetip onu Almanya'nın en yenilikçilerinden biri hâline getirirken, düzen veya ticari başarıya

prim vermedi. Eleştirmenlerin şovlarını eleştirmesi veya insanların anlamaması umurunda değildi. Bu, sanattı ve geriye kalanların canı cehennemeydi. 2013 yılında Castorf, operanın beşiği Bayreuth'ta, Wagner'in Yüzük döngüsü' uyarlamasının sonunda seyirciler tarafından yuhalandı. Varlıklı opera izleyicileri onaylamadıklarını ne kadar yüksek sesle ifade ederse, o kadar çok zevk alıyor gibi görünüyordu, onlara bir onayladığını ifade eden başparmak yukarıda işareti ve ironik biçimde alkışlayarak karşılık verdi. Sonunda 2015'te Berlin hükümeti onu görevden uzaklaştırdı. Gelenekçiler ve radikaller (genellikle Almanya'da aynı şey) dehşete düştüler. Halefi olarak Chris Dercon açıklandığında bu öfkeye dönüştü. Belçikalı olağanüstü bir adam olan Dercon, ne istediğini bilen ve Londra görsel sanatlar sahnesinin her noktasında yer alan biriydi ve bu durum Berlin'deki birçok kişi için bir sorundu.

Göreve başlamadan önce, 150'den fazla sanatçı ve diğer çalışanlardan oluşan bir kitle, atanmasıyla ilgili "derin endişelerini" ifade eden ve atanmasının "tarihsel gelişimi ve kimliğin yerle bir edilmesini" temsil ettiğini dile getiren bir açık mektup yayınladılar.²² Tuhaf bir şekilde, Dercon'un önceki işvereni Tate'i Anglo-Amerikan kültürel egemenliğinin bir Truva atı olarak görüyorlardı." Atanması düşmanca bir ele geçirme, "korporatist" bir yaklaşımın başlangıcıydı ve hepsinden kötüsü, o bir "neoliberal"di. Castorf, *Faust*'un kolonizasyon ve devralma temalı bir veda versiyonunu sahneleyerek, halefi olacak kişiye bir göndermede bulunmuştu. Dercon, nostalji olarak gördüklerine yol vererek amacına pek de faydalı bir şey yapmadı: "Eski Berlin bitti. Berlin normal sorunları olan normal bir şehir hâline geliyor."²³ Geldiğinde, bazı personel binaya girmesini engellemeye çalıştı ve ardından altı

"Nibelung Yüzüğü" adıyla bilinen, Alman besteci Richard Wagner tarafından hazırlanmış dört epik operadan oluşan, İskandinav mitolojisinden esinlenen opera serisi. -çn

Tate, İngiltere'de 3 farklı şehirde, toplam 4 farklı sanat galerisinden oluşan bir sanat kurumudur. -çn

gün oturma eylemi yaptı. Atanmaya karşı hazırlanan dilekçe kırk bin kişi tarafından imzalandı. Dercon'un görevi bir yıldan az sürdü. Alternatif bir mekân olarak Tempelhof havaalanındaki bir hangarda düzenlenen bir dans gösterisi ve Samuel Beckett'in bir oyunuyla açılan ilk sezonu pek iyi gitmedi. Ağustos 2017'de dairesinin kapısına dışkı bırakıldı. Bir partide bir adam kafasına bira döktü. Sokakta bir başkası ona "Seni köpek!" diye bağırdı. Dercon, güçlü bir kimliğe ve aynı derecede güçlü bir değişim direncine sahip bir tiyatroya katılmıştı. Dercon kendine dışarıda ve Paris'teki Grand Palais'in yönetiminde daha mutlu bir yuva buldu.

Birleşik Krallık'ın müze dünyasının en büyüklerinden biri olan Neil MacGregor, Chipperfield gibi Almanya'da hatırı sayılır üne sahip bir isimdir. British Museum'daki *Memories of a Nation* [Bir Ulusun Anıları] sergisi, altı yüz yıllık Alman tarihini göz önüne seren iki yüz nesneyi bir araya getirdi. Sergi daha sonra Berlin'deki Martin-Gropius-Bau'ya devredildi. MacGregor, sergi gibi büyük beğeni toplayan aynı adı taşıyan bir de kitap yayınladı. British Museum'dan ayrıldıktan sonra (yerine bir Alman olan Hartwig Fischer atandı), MacGregor, "Avrupa'nın en önemli müze projesi" olarak adlandırdığı proje üzerinde çalışmaya başladı. Berlin'deki Humboldt Forum (Kent Sarayı), dünyanın dört bir yanından gelenlerle birlikte kıtanın en büyük antropoloji, etnoloji ve sanat sergilerinden biri olacak. İçeriğin çok azı Alman olacak olsa da binanın kendisi, savaşta bombalanıp birkaç yıl sonra da Sovyetler tarafından yıkılana kadar o alanda bulunan Prusya barok sarayı, Stadtschloss tarzında yeniden yaratılıyor. Sovyetler, yıkılan sarayın yerine 1970'lerde Palast der Republik'i inşa etmişlerdi. Bu kadar çok huzursuzluğun ve tartışmanın kökeni burada yatıyor. Bu devasa cam cepheli modernist bina, DDR'nin her şeyi bakmadan onaylayan sahte parlamentosu Volkskammer'ı barındırıyordu. Doğu Berlinlilerin absürt şekilde gurur duydukları binaydı. Fuaye, kahve içmek için (yaygın tabirle) göz alıcı bir yerdi; ayrıca bir bowling salonu ve bir konser bö-

lümü de vardı. Pek çok insan, yeniden birleşmeden sonra Palast der Republik'in asbest yüzünden yıkılması gerektiği hikâyesine, onu yıkmak için bir hile olduğuna inandığı için ikna olmadı. Birkaç yıl sonra yıkım çalışmaları başladığında, protestocular vinçleri engellemeye çalıştı. İçeride sergilenenlerden bazıları korunmuş ve daha sonra DDR döneminde inşa edilen tek müze olan Rostock'taki Kunsthalle'de sergilendi.

Yeni veya daha ziyade eski, Berlin sarayı üzerindeki çalışmalar on yıl boyunca başlamadı. Birçok Doğu Alman, Alman gücünü ve sömürgeciliğini kutsayan ve 600 milyon euroya mal olan bir yapı inşa etmelerinin neden gerekli olduğunu merak ediyordu. MacGregor'un görevi en hafif tabirle kolay değildi. Kendisinin de, "20. yüzyılın ilk soykırımı" olarak adlandırdığı 1905-7 arasında Tanganika'daki (şimdi Tanzanya) bir isyanın bastırılmasına ve Namibya'daki yerli kabilelerin yok edilmesine atıfta bulunarak yazdığı gibi: "Bazıları tarafından Nazilerle mukayese edilebilir olarak görülen Almanya'nın sömürge suçlarının, kamuya açık olarak kabul edilmesi ve eşdeğer bir bağlılıkla araştırılması yönünde şimdi bir talep dalgası var."²⁴ Nazilerin yağmaladığı sanat eserlerini araştırmaktan sorumlu olan Alman Kayıp Sanat Vakfı, çalışma alanını genişleteceğini ve kolonyal köken araştırmaları için müzelere hibe vereceğini duyurdu. Kanadalılar ve Avustralyalılar böyle işler yapıyorlar; Başkan Macron, Fransa'yı sömürgelerden çalınan eşyaları iade etmesi için zorladı. Birleşik Krallık'ta bazıları Britanya İmparatorluğu'nu bu tür terimlerle tartışmaya başlasa da kamuoyundaki tartışmalarda hâlâ miyop bir saygıyla anılıyor.

MacGregor'un başka, daha acil görevleri vardı. Beş bağımsız müzeyi tek bir çatı altında toplaması ve labirent gibi bir yönetim yapısı ve bazı büyük egolarla uğraşması gerekiyordu. Federal hükümetin yaptığı gibi, yeni alanın (Birleşik Krallık ve diğer ülkelerdeki birçok müzenin olduğu gibi) ücretsiz olarak ziyaret edilmesini istedi ancak şehir yetkilileri farklı bir görüşe sahipti.

MacGregor ve ben Alman müze dünyasının ve daha genel

olarak sanat dünyasının nitelikleri hakkında konuşuyoruz. Vurgu, dediğine göre, hâlâ araştırma ve öğrenme üzerine. Kûratörler kral. “Yorum egemenliği” olarak adlandırılan şeyden hoşlanıyorlar. Başka bir deyişle, kendi galerilerinde neyin gösterileceğini nerdeyse dikte ediyorlar. Değişiklik yapmak, işleri halletmek için, diye ekliyor, bir sanat kurumunun yöneticisi olarak kararları dikte edemezsiniz. Son kişiyi dahi sizinle birlikte geliştirmeniz gerekiyor ve bunların çoğu çalışan memur olduğu için bunları yapmak oldukça zor. Başka bir terimi tartışıyoruz: *verharmlosen*. Bu en iyi şekilde ortamı yumuşatmak olarak tanımlanır. Gösteri sanatlarında olduğu gibi görsel sanatlarda da değişim aşamalı olarak yapılıyor.

Berlin merkezinin kuzey ucunda yer alan Doğa Tarihi Müzesi, Almanya’daki muhtemelen en özenli palabıyığın sahibi Johannes Vogel’in koruması altındadır. Charles Darwin’in soyundan gelen Sarah Darwin ile evli olan Vogel, uzun yıllar Londra’daki eşdeğer müzede yer aldı. Vogel’in Dercon veya MacGregor’dan farklı bir acil sorunu vardı. Onun müzesi kelimenin tam anlamıyla düşüyordu. Kuşları ve böcekleri kaybediyorlardı. Tüm bölümler güvensiz hâle geliyordu. Sergi alanının ancak onda birinden azı kullanılıyordu.

Beni binanın iç kısmındaki, Erich Honecker’in posterlerinin hâlâ duvarda olduğu ve FDJ’nin (komünist gençlik birliği) bayrağının terk edilmiş bir masanın üzerinde durduğu binanın deposundan geçirdi. “Binayı restore etmek ve harika bir şey yaratmak için 400 milyon euroya ihtiyacımız olduğunu söyledim. Üç kez meclise gittim. İşe yaramadı. Daha sonra 2018’de Nisan ve Kasım ayları arasında Almanya’da hiç yağmur yağmadı. Ve Rio’daki müze [Brezilya Ulusal Müzesi] yandı.” Bu trajediden birkaç gün sonra Vogel, *Financial Times*’a, müzelerin güvenliği ile kamu finansmanı arasında bağlantı kurduğu bir yorum yazısı yazdı. Partiler arası bir pazarlığın ardından yıllık işletme bütçesi yalnızca 17 milyon euro olan bir kuruluş için 2030’a kadar 740 milyon euroluk şaşırtıcı bir tutar aldı. Şimdi müzeyi, dijital öğrenme ve

etkileşime vurgu yaparak, bilim ve doğa için dünyanın en büyük mekânlarından birine dönüştürmek istiyor.

Cameron'ın Merkel'le yemek yerken utanç içinde öğrendiği gibi, Almanya'da yüksek sanat hakkında bir konuşma başlatmak gösterişli olarak görülmüyor. Karşı sav, Alman kurumlarının cazibelerini arttırmak için özellikle fazla çabalamadığı yönünde. Pazar günleri ücretsiz giriş, ucuz koltuklar ve okulların erişimi gibi uygulamalar ile bazı kurumlar değişmeye başlıyor, ancak çoğu, izleyicileri oldukça dar bir sosyal tabakadan gelenler bu konuyu pek dert etmiyor. Çeşitlilik ve erişimin gidecek henüz yolu var. Kültürel (veya diğer) konferanslardaki paneller, sıklıkla belirli bir yaş ve geçmişe sahip beyaz erkeklerin katılımıyla olabilir.

Almanya'nın siyasi ve edebi alan tartışma zemini açısından zengindir. Fransızlar ve İtalyanlar gibi, Almanlar da aydın figürler konusunda oldukça rahatlar. Geniş sayfalı gazeteleri ve dergileri yıllar içinde (iyi veya kötü yönde) çok az değişirken, titizlik ve zekâ, tiraj peşinde koşmaktan daha çok ödüllendirildi. Gazetelerin inceleme bölümleri olan yazı dizileri aptalca değil. Ön sayfasının tamamını bir AB-Afrika zirvesi öncesinde Afrika'nın kalkınmasının analizine ayıran pazar günkü bir gazeteyi hatırlıyorum. Bunu Fransa'da görebilirsin belki ama merak ediyorum, başka nerede olabilir? 1980'lerin sonlarında hafta içi bir öğleden sonra, bir yarışma programı izlediğimi hatırlıyorum. Üst düzey olması gerekmiyordu. Parmaklar zilin üstünde: "Birleşik Krallık'ta muhalefet lideri kimdir?" Her iki takım da hemen cevaplarını verdi, biri diğerinden biraz önce: Neil Kinnock. Kaç İngiliz veya Amerikalı, başka bir ülkenin muhalefet liderini (hatta hükümet başkanını) sayabilir? Bunu alay etmek için değil –ve Alman TV'nin cumartesi gecesi yayınlarında umpapa' grupları, futbol toplarını çemberden geçirmeye çalışan ünlüler ve Love Island'ın kendi versiyonu var– ama Almanya'da aşırı ciddi ve dışa dönük olma şartı daha fazla olması gerektiği için söylüyorum.

Geleneksel Alman kıyafetleri giyip müzik yapan grup. –çn

En çarpıcı kültürel farklılık dile yaklaşımdır. İngiltere tek dilli vatandaşlığın batağına saplanmış ve dayanak noktaları ancak ABD'ye kadar uzanırken, çoğu Alman okulda iki yabancı dil öğretiliyor. Belki de sonuç olarak, gerçekten uluslararası olan bir kültürel merak beni her zaman etkiliyor.

Alman gazeteciliğinin olumlu yanı, akıllıca üretilmiş argümanlardan vazgeçmeyi reddetmesiye, olumsuz tarafı da çok derine inmedeki isteksizliğidir. Merkel 2019'da halka açık etkinliklerde en az üç kez titrerken görüldüğünde, Almanya'daki çoğu gazete daha fazla araştırma yapmayı uygun bulmadı. Bu tür bir mesafeyi haklı çıkarmak için, editörler ve TV yöneticilerinin verdiği standart tepki, özel (sağlık, aşk hayatı) ile kamu (fon kullanımı veya politika kararları) arasındaki ayrımdır.

Almanya'da yaşamın çoğu alanında olduğu gibi, geçmiş bugünü etkiler. İster resmi ister ticari olsun, mahremiyeti etkileyen her şey inanılmaz derecede ciddiye alınır. On yıl önce SPD'nin düşünce kuruluşu Friedrich Ebert Vakfı tarafından yürütülen ifade özgürlüğü konulu bir konferansta, katılımcılardan biri Silikon Vadisi'nden bir sosyal medya platformu yerine halka açık bir sosyal medya platformuna sahip olmayı tercih ettiğini söylediğinde çok etkilenmişim. Kişisel verileriniz için Facebook veya Google'a güvenmeyin, dedi. Bu söz o zamanlar modası geçmiş, Almanların aşırı ihtiyatlı olduğunun bir başka örneği gibi gelmişti. Yine de bazıları, mahremiyetle ilgili endişeler arttığı için kadının bu söylediklerini ileri görüşlülük olarak görecektir. Pek çok politikacının Twitter veya Facebook hesabı yok. Gönderiler genellikle sıkıcı ve resmidir. Hiçbir ülkenin önde gelen politikacılarından herhangi biri Donald Trump gibi yatağında oturup *Fox & Friends*' izlerken aklına geleni yazmayı geleneksel resmi açıklama yöntemleriyle değiştirmek istemeyecek olsa da bu durum görünür biçimde değişiyor.

Çitin her iki tarafında da bulunan bir kişi, eskiden Merkel'in başyardımcısı olan Ulrich Wilhelm. "Abartılı gazetecilik, demok-

ABD'de yayınlanan bir talk show. -çn

rasiyi güçlendirmekten çok bir tehdit olarak görülüyor,” diyor. “Hitler’in yükselişi sırasında demokrasiye karşı bir saldırganlık ve düşmanlık aracı olarak kullanılmıştı.” Weimar Cumhuriyeti’ndeki kıdemli şahsiyetlerin Nazi yanlısı propagandacılar tarafından uğradıkları karakter suikastlarının iz bıraktığını savunuyor.

Anketler, AfD’nin anaakım kurumlara olan inancı baltalamak için gösterdiği tüm çabalara rağmen, geleneksel medyaya olan güvenin Almanya’da benzer konumdaki diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğunu gösteriyor. Reuters Enstitüsü tarafından yapılan en son anket, Almanların yüzde 47’sinin çevrimiçi ve çevrimdışı olarak okuduklarına güvendiğini söylüyor. Bu her yerde olduğu gibi biraz düşük bir oran ancak yine de muadil ülkelere göre daha yüksek. Alman medyası, otuz sekiz ülke arasında halkın güveni açısından on ikinci sırada yer alıyor. İngiltere yirmi birinci, ABD otuz ikinci ve okuduklarının sadece yüzde 24’üne inanan Fransızlar sondan ikinci sırada. İngilizlerin yaklaşık yüzde 70’i sahte haberlerden korktuklarını söylerken, Almanların sadece yüzde 38’i korkuyor.²⁵ Yine de endişelenecek çok şey var. Almanya’nın köklü partileri sosyal medyada umutsuz.

Almanya, dünyanın en zengin ülkelerinden biridir ancak birçok Alman, Anglo-Saksonların bir şeyi elde etmeye verdikleri önemi bayağılık olarak görüyor. Belki de dükkânların her zaman açık olmaması, berbat bir rahatsızlıktan ziyade (ki ilk tepkim buydu), merkezinde toplumun yer aldığı daha dengeli bir öncelikler dizisi olarak görülebilir. Birbirinden bağımsız dükkânların aşırı yüksek kiralarla piyasanın dışına çıkmadığı Alman ana cadde-leri, diğer birçok ülkedeki muadillerine kıyasla hâlâ farklı hissettiriyor. Almanya’nın birçok küçük ve orta ölçekli kasabasında, konser salonu ve müzenin yanı sıra, her zaman göz önünde olan bir kitapçıya da gidilebilir.

Yazarlığa gelince, felsefe alanında üretken bir yazar olan bir devlet başkana sahip olmakla kaç ülke övünebilir? Tıpkı Merkel gibi, zirveye çıkan birkaç Doğu Alman’dan biri olan Joachim

Gauck, cumhurbaşkanlığı görevini bıraktıktan iki yıl sonra, Aydınlanma dönemi değeri olarak hoşgörü, neden önemli olduğu ve nasıl tehdit edildiği hakkında bir kitap yayımladı. On yedinci yüzyılın din savaşlarından Voltaire'e, Mill'e Kant'a ve Goethe'ye kadar tarihsel izini sürüyor. Bireyselleşmenin sınırlarını ve daha geniş bir ortak çaba kavramına duyulan ihtiyacı araştırıyor. Çok-satar listesine girdi. Almanya'dan başka nerede olur?

7

Artık Oyalanmak Yok

İklim ve Arabalar

Almanya'nın dünyanın en eski ve en etkili hareketlerinden biri olan Yeşil Hareketi, yarım yüzyıl önce ülkenin güneybatısındaki şarap üretim bölgesi Kaiserstuhl'un kıyısındaki Wyhl adlı bir köyde ortaya çıktı.

1960'ta Batı Almanya, nükleer enerjiyi teşvik etmek için tasarlanan Atom Enerjisi Yasası'nı kabul etti. Uzmanlar, 1950'lerin sonlarından beri yeni teknolojinin nasıl geliştirileceğini tartışıyorlardı ancak 1970'lerin başındaki petrol krizi söz konusu durumun aciliyetini ortaya çıkardı. Fransa sınırındaki Baden-Württemberg'in sakin bir bölgesi olan Wyhl'i bu iş için mükemmel bir yer olarak belirleyerek kurulacak uygun alan aramaya başladılar. Bölgede yaşayanların şüpheyile yaklaşmasına karşın bu şüphelerin üstesinden gelmenin kolay olacağından emindiler. Planlama izni hızla verildi; inşaat için belirlenen alan kordon altına alındı ve ilk kazma Şubat 1975'te vuruldu. Sorunun başlangıcı buydu. Ertesi gün, yerel sakinler bölgeyi işgal etti. Çiftçileri ve eşlerini çamurda sürükleyen polis görüntülerinin televizyonda yayınlanması olayı ulusal düzeye taşıdı. Bölgeye yakın konumdaki Freiburg'dan üniversite öğrencilerinin desteğiyle yerel din adamları ve bağcılar çalışmanın başlatıldığı tarlaları geri almayı başardı. Protestocuları uzaklaştırma planından vazgeçildi. Bir

aydan biraz fazla bir süre sonra inşaat ruhsatı geri alındı. Tesis hiçbir zaman inşa edilmedi ve arazi sonunda bir doğal koruma alanı hâline geldi.

Protestocuların Wyhl'deki başarısı, konuyu kamuoyu nezdinde daha geniş bir seviyeye taşıırken bir nükleer projenin tartışıldığı veya nükleer atık nakliyesinin planlandığı her yerde yurttaş gruplarının oluşturulmasına ilham verdi. Alman yaklaşımını bu kadar farklı kılan, nükleer karşıtlığı ile daha geniş bir çevre gündemi arasındaki bu bağlantıdır. Nükleer mesele Fransa, Birleşik Krallık ve ABD'de çok daha az tepki yaratıyor. Gerçekten de birçokları için, Fransız ve İngiliz nükleer enerji karşıtları bu iki ülkenin kendilerini küresel güçler olarak görmeye devam etmelerini sağlıyor. BM Güvenlik Konseyi'ndeki koltukları (belki 1945'te geçerliydi ancak yetmiş beş yıl sonra saçma bir şekilde çağdışı) büyük ölçüde nükleer statülerinden kaynaklanıyor. Almanların nükleer savaş ve enerji konusundaki endişeleri, iklim değişikliği tartışmalarından çok önce gündeme gelmişti. Şimdi el ele gidiyorlar – çift doz varoluşsal kaygı.

2019 yazının başlarında, Mönchengladbach'taki bir okulun yanından çağdaş sanat müzesine doğru yürüyordum ki ardı ardına gelen patlama sesleri olduğum yerde sıçramama neden oldu. Yoldan geçen birine ne olduğunu sordum. Gayet ikna edici biçimde nükleer sirenin olduğunu söyledi. Görünüşe göre ayda bir cumartesi günleri test ediliyordu. Nükleer uyarılarını burada son derece ciddiye alıyorlar. "Pencerelerinizi ve kapılarınızı sıkıca kapatın, tüm ısıtma ve klima cihazlarınızı kapatın. İyot haplarınızı alın. Hızlı bir şekilde, aşırı radyasyondan kaçınabileceğiniz kapalı bir mahzen veya başka bir yer arayın."¹ Bu tavsiye, şehir yetkilileri tarafından Ekim 2018'de yayınlanan broşürle gönderilen talimatlardan alındı. Çevrimiçi veya basılı biçimde yirmi iki sayfalık bir broşür. Bu bölgenin her yerinde, Belçika sınırına yakın nüfus merkezlerinde, yerliler tatbikatlar yapıp su ve bozulmaz yiyecek kaynağını hazır bulunduruyor. Bazılarında dolaplarda ve yatak altlarında koruyucu giysiler bulunur.

Yaklaşık 100 kilometre güneybatıda, küçük Belçika kasabası Huy'da, yıllardır sakinleri korkutan devasa bir yapı olan Tihange nükleer santrali bulunuyor. 2012 yılında, Tihange ve Belçika'nın Antwerp yakınlarındaki diğer tesisi Doel'deki reaktörün basınçlı kapları üzerinde yapılan ultrasonik testler, çeliğin derinliklerinde gizemli çatlaklar olduğunu ortaya çıkardı. Mart 2014'te santrallerin her birinde birer reaktör kapatıldı. Reaktörlerin basınçlı kapları, nükleer santrallerin hayati bileşenleri, esasen yakıt çubuklarını içeren çelik kozalar ve zincirleme nükleer reaksiyonun gerçekleştiği yer. Testler, çatlak sayısının on altı bine yükseldiğini ortaya çıkarmıştı. Kaplardan biri patlayacak olursa nükleer bir erime meydana gelir. Böyle bir kazadan sadece birkaç saat sonra hâkim batı rüzgârları radyoaktif bulutu Hollanda ve Almanya'ya sürükleyebilir.

Bölge sakinleri, Tihange'deki hasarlı reaktörün hizmete girmesine izin verilmeyeceğine inanıyordu. Ancak Belçika Federal Nükleer Kontrol Ajansı (FANC) kararından vazgeçti. 2015 yılının Kasım ayında yetkili otorite, endişelere rağmen reaktörün operatörüne Tihange 2'yi yeniden çalıştırma izni verdi. FANC ve tesis operatörü Electrabel, çatlaklar için yeni bir açıklama getirmişti. Şirket, yapılan incelemelerde çatlakların en başından beri orada olduğunu ve tesisin çalışmasının bir sonucu olmadığını ortaya çıkardığını duyurdu. Şirket, bunların "dövme işlemi sırasında üretilen hidrojen tanecikleri" olduğunu söyledi.² Açıklamaya göre, artan çatlak sayısı, yıllar içinde gelişen test ekipmanlarının hassasiyetindeki artışın bir sonucuydu. FANC, söz konusu kapların yapısal bütünlüğünün "sadece biraz azaltıldığı" ve yasaların koyduğu sınırların hâlâ 1,5 katı üzerinde olduğu konusunda ısrarcıydı. Şirket sadece otuz yıllık bir ömre sahip olacak şekilde inşa edilen Tihange'in zaten kırk yıldan daha yaşlı olduğunu kabul edememişti.

Ülkenin elektrik ihtiyacının yarısını bu santrallerden karşılayan Belçika hükümeti, 2025 yılına kadar nükleer enerjiden ayrılacağını taahhüt etti. Mönchengladbach'taki yerliler, bir eri-

meden önce o kadar zamanlarının olmamasından korkuyorlar. Belçika'nın aldığı karara güvenmiyorlar. Bölge, en büyük nükleer karşıtı hareketlerden birine ev sahipliği yapıyor. Sarı üzerine siyah slogan "Tihange'i Durdur" araba çıkartmalarından, apartman pencerelerinden uçuşan bayraklara dek her yerde görülebilir. Güzel katedral şehri Aachen, reaktörden sadece 60 kilometre uzakta. Belçika'da kamuoyunun kafası karışık. Fransa'da olduğu gibi, birçok seçmen nükleer enerjiyi önemli, daha temiz bir teknoloji olarak görüyor ve Almanlar ile Hollandalıların güvenliği gerekçe göstererek siyasi çıkar elde ettiğinde ısrar ediyor. Ancak tesise duyulan düşmanlık sadece arttı. Hollanda Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan bir rapor, potansiyel olarak etkilenen tüm ülkelerin bir kaza durumunda tepkilerini koordine etmekte başarısız olduğunu ileri sürdü. Sonuç "kafa karışıklığı ve huzursuzluk" olacaktı.³ Alman politikacılar ortak bir duruş geliştirmek için mücadele ettiler. Merkel'in Belçikalılarla arasını bozmadan evvel AB'nin uyumu konusunda önünde yeterince sorun olduğu görülüyor. Alman bölgesel hükümeti Tihange'nin kapatılmasını talep etti ancak o zaman kendi emeklilik fonunun tesisin sahibi olan şirketin tahvil ve hisselerine 23 milyar euro yatırım yaptığıını fark etti. Bu varlıkları hızla sattı.

Almanlar nükleer enerji söz konusu olduğunda Çernobil ve Fukuşima'yı düşünüyorlar. Her iki felaket de onların psikolojilerini diğer ülkelerden daha derinden etkiliyor gibiydi çünkü ne de olsa bölünmüş Almanya, iki nükleer güç arasındaki Soğuk Savaş'ın merkez üssündeydi. Belki de genel riskten kaçınma hâli, büyük şirketlerden şüphe duyma ve tarihin derslerinin bir birleşimidir. Nükleer silahlar ve nükleer enerji, insanlara verilen sınırsız yetkinin korkunç zararlara neden olabileceği tehlikesinin bir başka tezahürü olarak kabul edilir.

Alman halkanın görüşlerini etkileyen ilk nükleer kaza dünyanın diğer ucunda gerçekleşti. 1979'da Harrisburg, Pennsylvania yakınlarındaki Three Mile Island'da bir reaktör kısmen eridiğinde, Bonn'daki hükümet merkezinde düzenlenen bir mitinge yak-

laşık 120.000 kişi katıldı. Ancak yüksek katılımlara ve Wyhl'de yakalanan başarıya rağmen, protestocular her zaman galip gelemedi. Yıllar boyunca, enerji şirketleri hükümete sıkı bir şekilde lobi yaparken, bugüne kadar Almanya on yedi nükleer santral inşa etti. Söz konusu inşaatlara karşı düzenlenen protestolarda en şiddetli çatışmalar ülkenin kuzeybatı kıyısında gerçekleşti. Şubat 1981'de, Hamburg'un kuzeybatısındaki Brokdorf'ta yaklaşık 100.000 kişi polisle çatıştı. Onlara karşı on binden fazla polis seferber edilirken o güne dek Batı Almanya tarihindeki en büyük polis operasyonu gerçekleşti. Her iki taraftan da onlarca kişi yaralandı ancak sonunda beş yıl sonra tesis ne olursa olsun çalışmaya devam etti.

1986 yılındaki Çernobil felaketi oyunun kurallarını değiştirdi. Felaket, doğudan yayılan radyoaktif bulutun doğrudan güzergâhında yer alan Almanya başta olmak üzere tüm Avrupa'yı paniğe sevk etti. O zamanlar Moskova'daydım. Çoğu Sovyet vatandaşının ne olduğu hakkında günlerce hiçbir fikri yoktu. Kazadan yaklaşık bir ay sonra Milano'ya indiğimi ve uçağı tek tek terk etmemiz gerektiğini ve orada ellerinde Geiger sayaçları olan koruyucu giysili adamlar tarafından kontrol edilmemizin yarattığı şoku anımsıyorum. Radyoaktif bulut kıta üzerinde ilerlerken, Almanlar kirlilikle başa çıkmak için büyük çaba sarf etti. Bölgeler, şehirler ve köyler acil durum planlarını bir araya getirdi. Mahsuller yakıldı; koruyucu giysiler giyen it-faiyeciler, diğer ülkelerden gelip sınırı geçen arabaları temizledi; okul oyun alanlarındaki kum havuzları değiştirildi. Politik açıdan bu noktadan sonra yeni nükleer tesislerin inşası neredeyse imkânsız hâle gelmişti.

Çernobil, Almanya'da Yeşiller Hareketi'ne önemli ölçüde ivme kazandırdı. Parti, 1980 yılında Karlsruhe kasabasında 250 civarında vatandaşın oluşturduğu eylem grubunun bir araya gelmesiyle kurulmuştu. Ekolojistler, feministler, öğrenciler ve karşı-kültür gruplarından oluşan bu renkli topluluk hem Varşova Pakti'nin hem de NATO'nun dağıtılması, Avrupa'nın askerden arındırıl-

ması ve büyük ekonomik girişimlerin daha küçük birimlere bölünmesi için çağrıda bulunan bir program yayınladı. Geleneksel yapılarından sakının bir “parti karşıtı” parti olmasını istiyorlardı. Eşitliği ve yatay bir güç yapısını teşvik etmek için eyalet veya federal meclislere seçilen üyelerin, görev sürelerinin yarısında görevden ayrılmaları ve listedeki bir sonraki kişiyle yer değiştirmeleri gerekiyordu. Bu politikadan daha sonra vazgeçildi. Tüm yönetim kademelerinin yüzde 50’sinin kadınlar tarafından oluşturulmasını salık veren cinsiyet eşitliği titiz biçimde uygulandı ve bu politika devam etti. Üye sayısı gün geçtikçe arttı. Parti, radikal şehirli ve öğrenci tipler ile daha muhafazakâr kırsal kesim sakinleri olmak üzere iki farklı gücün bir melezi olarak ortaya çıktı. Endüstriyel kapitalizme yabancılaşmalarının yanı sıra daha yavaş tempolu, daha geleneksel bir yaşam tarzı arayışlarında birleştiler. Hâlâ uç bir görüş olarak kabul ediliyorlardı. Siyasi atılımı kısa bir süre sonra gerçekleşecekti ancak Almanya’da diğer birçok ülkede fark edilmesi zor olan bir şeylerin olduğu barizdi.

1980’lerin ortalarında orada geçirdiğim zaman, çevreye ilişkin ciddi bir tartışmaya ilk kez maruz kaldığım dönemdi. İlham verici ama aynı zamanda sinir bozucu buldum. Almanya geri dönüşümü erkenden benimsese de yaptırım çoğu zaman işgüzarca müdahale ve küçük kuralların uygulanması için bir uyarı gibi görünüyordu. Bir keresinde kapımı çalan kalın eldivenli bir çöpçüye kapıyı açtım. Camı, plastiği ve kâğıdı düzgün bir şekilde ayırmadığım konusunda sert bir ders vermeye başladı. O zamanlar İngilizler geri dönüşüm yapmıyorlardı ve neden bu kadar uğraştığını anlamıyordum. Bu bana dadı devletin belirgin hâle gelmesi artı ikiyezlülük gibi geldi. Dünyanın en ateşli araba sürme kültürlerinden biriyle çevreci kaygılarını nasıl bağdaştırdılar?

Bu da beni Mönchengladbach’tan Münih’e götürüyor. Benim yaşımdaki çoğu insan, 1980’lerin Audi TV reklamlarını, kapanış cümlesi *Vorsprung durch Technik*’ ile hatırlıyor. Ancak Almanla-

Teknoloji ile bir adım önde. -çn

rın otomobille olan aşk ilişkisini en iyi anlatan slogan Audi'den çok BMW'nin *Freude am Fahren*'i. Sürüş keyfi. Bunu anlamak için, Münih Olimpiyat Parkı'nın yanındaki otomobil tapınaklarından biri olan BMW World'e gitmelisiniz. Bavyera'da en çok ziyaret edilen turizm destinasyonu ve ülkedeki en popüler yerlerden biridir. 2007'de açılan (bir yıl geç açıldığı için Dünya Kupası'na denk gelmeyi kaçırdı) kısmen müze, kısmen tema park, kısmen *showroom* olan tesis "Gelecek. Bugün" gibi sinsi pazarlama cümleleriyle dolu. Sıcak bir yaz gününde, heyecanlı Alman ailelerinin yanı sıra Çinli ve Emirlikler'den gelen gruplarla kaynaşarak ziyaret ettim. Parmaklarını arabaların üzerinde gezdirerek çeşitli modellere şaşkın şaşkın bakıyor, dışarıdaki motosikletlere oturuyorlardı. Perakende mağazasından hediye-lik eşya satın aldılar ancak asıl iş, potansiyel müşterilerin (satış ekibi, ciddi ziyaretçileri dalaverecilerden ayırt edebiliyor) hayallerindeki aracı ve olmasını istedikleri özellikleri konuştukları üst kattaki toplantı odalarında gerçekleşiyordu. Anlaşma hemen orada yapılabilir.

Stuttgart'ın kuzey banliyösü Zuffenhausen'de, Porsche'nin genel merkezi neredeyse aynı derecede popüler. Burada, kendine ait müzenin yanında, çoklu dokunmatik duvarı ve karma gerçeklik ekranları ile bir araba da satın alabilirsiniz. Ancak arabalar sadece istenilen özelliklere göre üretildiğinden bir Porsche sahibi olmak için beklemeniz gerekiyor. Şirket ne kadar hızlı büyürse büyüsün, talep arzı geride bırakmış durumda. 2015 yılında yeni elektrikli Taycan duyurulduğunda, 100.000 euroyu aşan bir araba için uzun bir bekleme listesi oluşmuştu bile. Personelin, doğrudan aylık maaşlarından alınan ücretle yüksek oranda indirimli bir fiyatla araba kiralamasına izin veriliyor. Alman otomobil endüstrisinde en iyi mühendislerinizi elinizde tutmak için gereken her şeyi yapıyorsunuz.

Berlin'deki Ekoloji Enstitüsü'nün kurucusu Andreas Kraemer, Almanya'nın arabaya olan tutkusunu bana açıklıyor. Geçmişe uzanıyor. 1876'da Nikolaus Otto adlı bir mühendis, modern

benzinli versiyonun öncüsü olan yeni nesil içten yanmalı motorları icat etti. Tasarımcı Gottlieb Daimler ile işbirliği yaptı ancak daha sonra ikisi şirketi ikiye bölerek kıyasıya rekabet içine girdiler – geri kalanı, dedikleri gibi, Alman otomobil endüstrisinin tarihidir. On yedi yıl sonra, Alman mühendis Rudolf Diesel, bir yüzyıldan fazla bir süredir adını taşıyan ve şimdi böyle bir utanca neden olan, yakıt açısından daha verimli farklı bir motorun prototipiyle çıkageldi. Kraemer'e göre bir statü sembolü olarak arabaya sahip olmanın altındaki psikolojiyi anlamak için en iyi yer şirketlerin otoparkıdır. "Birçok meslekte insanlar şöyle düşünüyor: 'En yeni BMW'yle işe gitmezsem ciddiye alınmayacağım.' Araba bir düdükleme düzeni kurar. Aynı zamanda sağlamlığı, saygınlığı ifade eder. Bir doktor hastalarına, bir inşaat mühendisi iş ortaklarına şöyle söyler: 'Bana güvenebilirsin, ben Mercedes kullanıyorum,'" diyor Kraemer. "Onlarca yıldır, araba büyümenin ifadesi. Özgürleşmeyi ilan ediyor. Bu bir gurur kaynağı."

Alman hanelerinin yarısından fazlası otomobil derneği ADAC'ın üyesi. Derneğin abonelerine dağıtılan dergi on bir milyon adet basılıyor ve bu, ülkedeki herhangi bir yayın için açık ara en yüksek tiraj demek. On sekiz yaşına gelen veya okul bitirme sınavlarını, *Abitur*'u geçen bir genç için araba standart bir hediyeydi. Sürüş testlerini on yedi yaşında, beklenti içinde yapacaklardı. Şimdi bu değişiyor. Kraemer, kızlarının ve arkadaşlarının bir bilgisayar ya da yurtdışı seyahatini tercih ettiklerini söylüyor. Ama sadece büyük metropollerde durum bu. New York, Paris veya Londra'da araba kullanmak nasıl stresli, yavaş ve pahalıysa, Berlin'de de öyle. İşler küçük kasaba ve köylerde her zamanki gibi ilerliyor.

Almanya'nın çoğu zaman boğucu hâle gelen kurallarının bir kenara atıldığı yer *Autobahn*. 12.000 kilometrelik beton yarış pisti, birçok insana, özellikle de eski nesillere, deneyimlemediklerini düşündükleri bir özgürlük sağlıyor. Bugüne kadar ardı ardına hız sınırı koyma girişimleri reddedildi. Hem gürültüyü engellemek hem de güvenlik için kentsel alanlarda özel kısıtlamalar uy-

gulanıyor ancak bu toplam ağın yüzde 30'undan daha azını kapsıyor. Bulundukları yerde ölüm oranı dörtte bir oranında azaldı. “Bütün bireysel önlemler arasında, çevre üzerinde en büyük etkiye sahip olacak olanı. Ayrıca hiçbir maliyeti de yok,” diyor kâr amacı gütmeyen bir çevre örgütü olan Deutsche Umwelthilfe'den Dorothee Saar. “Ancak arabalar söz konusu olduğunda tartışma mantıksız hâle geliyor.”⁴ Uzun süredir Yeşiller'den bir milletvekili olan Michael Cramer, diğerlerinden, özellikle de gençlerden duyduğum bir karşılaştırma yaptı. “Amerikalılar için tüfek, silah lobisi. Almanlar için bu gaz pedalı, araba lobisi.”⁵

Alman iş dünyası liderleri, politikacılar ve ekonomistler, otomobil endüstrisi ilerledikçe Alman ekonomisinin de ilerlediği konusunda hemfikir. ABD ve İngiltere'de finans sektörünün ifade ettiğinden çok daha fazlası olmak kaydıyla Almanya'da, otomobil endüstrisi, ulusun ekonomik sağlığının bir barometresi olarak görülüyor. Volkswagen tartışmasını ancak bu perspektiften anlamaya başlıyoruz. “Araba şirketleri, hükümetin onlara bağımlı olduğuna inanıyordu, tersi değil. Bir yenilmezlik havası vardı,” diyor işverenler federasyonu BDI'dan Stefan Mair. Alman iş dünyasının ve siyasetinin çoğu ve birçok tüketici, VW konusunda hâlâ inkâr etmeyi tercih ediyor. Amerikalılar olmasaydı emisyon skandalı ortaya bile çıkmayabilirdi. Eylül 2015'te ABD Çevre Koruma Ajansı, bazı dizel yakıtlı arabaların, emisyon kontrollerinin yalnızca laboratuvar testleri sırasında çalışabilmesi için manipüle edildiğini keşfetti. Araçlar piyasaya sürüldüğünde, kontrol programı duruyor ve zararlı nitrojen oksit seviyesinin ABD düzenleyicileri tarafından izin verilen düzeyi aşmamasına izin veriliyordu. Altı yıllık bir süre zarfında, küresel pazarda sözde “yanıltıcı cihaz” yazılımı yüklenmiş olarak yaklaşık on bir milyon araba satılmıştı.⁶

VW'nin CEO'su Martin Winterkorn istifa etti. Amerikalılar tarafından dolandırıcılık ve komplo ile suçlandı ancak orada yargılanması pek olası değil. Alman savcılar sonunda onun ve kardeş şirket Audi'nin başkanı Rupert Stadler'in peşine düştü. Daha

sonra CEO olarak halefi Winterkorn'la birlikte şirketin başkanı, skandalı ortaya çıkarmadıkları iddiasıyla borsa manipölasyonu yapmakla suçlandı. Savcılar, Winterkorn'un hilenin gün yüzüne çıkmadan en az bir yıl öncesinden itibaren bildiğini iddia ediyor. Savunması ilgili e-postaları almış olsa da okumamış olabileceği konusunda ısrarcı. VW şimdiye kadar dünya çapında 30 milyar euroluk para cezası ve ek masraf ödedi. 7 Eylül 2019'da, eşi benzeri görülmemiş bir yasal zorlukla karşı karşıya kaldı. Alman yargı sistemi ilk kez Amerikan usulü toplu dava açma yoluna gitti. Alman Tüketici Örgütleri Federasyonu'nun (VZBV) açtığı dava da on binlerce müşteri şirkete yanlış satış yaptıkları gerekçesiyle dava açtı. Şirket, hile yapılan arabalara doğru teknolojiyi koymak için üzerine düşen kısmı ödemeyi reddetti. O kısım şimdi devlet tarafından ödeniyor. Böyle bir skandal birçok şirketi mahvederdi. VW ve yan kuruluşları acı çekti ama o kadar da değil.

Almanya'nın otomobil endüstrisinin ekonomik beklentilerine verdiği büyük zarar rahatlığına yenik düşmesiydi. Her zaman bir dünya lideri olarak kalacağını varsayarak rekabet konusunda endişelenmeyi unutuyordu. VW, Mercedes, BMW ve Audi uyurken Birleşik Devletler ve Asya'da hibrit ve elektrikli otomobil araştırma ve geliştirme çalışmaları hız kazandı. Alman markaları on yıl sonra yeni teknolojilerde pazar konumu korumak için çalışmaya başladılar ancak zorlu bir mücadele içindeler. Üst sınıf Amerikan isyancısı Tesla, Berlin'in doğusunda bir "Gigafactory" inşa etmek için var gücüyle çalışıyor. Planlara ilişkin farklı görüşler mevcut. Savunucular, son nesil yeşil teknolojiyi kullanarak on iki bin kişilik istihdamla elli bin araba üretileceğine işaret ediyor. Muhlifler, büyük bir orman alanının kesilmesini ve verilebilecek diğer çevresel zararlara dikkat çekiyorlar. Amerika'nın Almanya'nın kalbinde yeni nesil arabaları üretme fikri bazıları için acı verici. Ancak arabalar Alman tüketicisi arasında popüler olduğunu kanıtlıyor.

Düzinelerce kentsel alanda hava kalitesi o kadar kötü ki mahkemeler dizel araçlara yönelik geçici yasaklar getirmeye başladı.

En kötü etkilenen şehir, otomobil cenneti Stuttgart. 2004 yılında vatandaşlar tazminat talep etmek için yasal işlem başlattı. Bölgesel hükümet, kamyonların şehir merkezinden geçişini yasakladı. Ama bunun çok az etkisi oldu. Daha fazla dava açıldı. Çok az sonuç alındı. Kamuoyu ikiye bölündü. Hava kalitesinden endişe duyan pek çok insan gibi birçoğu da dizel araçların yasaklanması fikriyle çileden çıktı. 2013'te Stuttgart, Yeşil bir belediye başkanı seçti. Bir "ince partikül madde alarmını" devreye alarak harekete geçmeye başladı. Hava kirliliğinin AB sınırlarını aştığı günlerde, sakinlerden odun ateşinde yanan şömineleri kullanmayı bırakmaları ve araba yerine toplu taşıma araçlarını kullanmaları isteniyor. Teşvik olarak biletler yarı fiyatına düşürüldü. Yine de önlemler gerekli olanın altında kalmış gibi görünüyordu. 2018'de Stuttgart, AB'nin izin verilen günlük PM10 seviyelerini altmış üç günde ihlal ederken otuz beş gün için izin verilen miktarın neredeyse iki katına çıkmıştı.⁸ Üç tarafı tepelerle çevrili ve trafiğin akabileceği bir çevre yolu olmayan bir havzada olduğu için istisnai bir durumda ancak Almanya'daki diğer şehirler de benzer sorunlar yaşıyor ve Stuttgart'ın çok gerisinde değiller. Artık büyük şehirlerdeki SUV sahipleri veya diğer gazlama meraklıları için araçlarında "Arabanız çok büyük" veya "Egonuzun bu kadar gösterişli bir arabaya ihtiyacı var mı?" gibi notlar bulması alışılmadık bir durum değil.

Çevre, Almanya'da her zaman önemli bir siyasi konu olmuştur. Şimdi kültür savaşının ön saflarında yer alıyor.

İklim İçin Okul Grevi (The Fridays For Future) hareketi, Greta Thunberg'in Ağustos 2018'de İsveç'te okul grevine başlamasından sonraki günlerde gençleri harekete geçirmeye başladı. Alman kolu, büyük şehirlerde düzenli olarak düzenlenen gösterilerle en aktif olanlardan biri. Kasım 2019'da, Kara Cuma adıyla bilinen tüketim çılgınlığında yüz binlerce kişi, Almanya'daki beş yüzden fazla şehir ve kasabada protestolara katıldı. Thunberg, sadece mitinglerde konuşma yapmak için değil, Köln'ün batısındaki Hambach'ta olduğu gibi, eski bir ormanlık alanın yıkılma-

sını durdurmak için doğrudan eylemlerde yer almak için de sık sık geliyor. Nereye giderse gitsin, kalabalıklar ona hayran oluyor ancak Almanya'nın da Luisa Neubauer adında kendine güvenen yirmi üç yaşında kendi süper kampanyacısı var. Neubauer o kadar etkili oldu ki Ocak 2020'de Siemens'in CEO'su Joe Kaeser onu çokuluslu şirketin kurmayı planladığı yeni bir Sürdürülebilirlik Kurulu'na katılmaya kamuya açık biçimde davet etti. Siemens'in, ülkenin çoğunun iklim değişikliğinin neden olduğu orman yangınları tarafından harap edildiği Avustralya'da dünyanın en büyük kömür madenciliği projelerinden birinde ortak olmayı kabul ettiğini belirterek, aynı şekilde kamuoyu aracılığıyla teklifini reddetti. Her durumda, mesajından ödün vermek istemedi. Kurumsal Almanya, popüler hâle gelen yeşil bir kimliğe sahip olduklarını sergilemeye hevesli hâlde çoğunluğa katılmak üzere aceleci davrandı. Thunberg, beş milyon takipçisine, Madrid'deki bir BM iklim konferansından İsveç'teki evine otuz saatlik bir tren yolculuğu sırasında aşırı kalabalık bir Alman treninin koridorunda otururken çekilmiş bir fotoğrafını tweetlediğinde, Deutsche Bahn hemen harekete geçerek ona birinci sınıfta bir koltuk teklif etmiş ve bunda ısrarcı olmuştu. Büyük ölçüde iklim protestolarına bağlı olarak demiryolu hizmetinden faydalanan yolcu sayısında sürekli bir artış yaşanıyor. 2019'daki toplam yolculuklar, dört yılda yüzde 25 oranında artarak 150 milyona çıkarken, halihazırda çatırdayan sisteminin üzerindeki yükü artırdı. Aynı dönemde, yurt içi hava yolculuğu ise yüzde 12 azaldı.⁹

Almanya'nın cuma mitingleri ateşli ama her şey düzen içinde ilerliyor. Anlayışlı yerel otoriteler sahneler ve ses sistemleri konusunda yardımcı oluyor. Ebeveynler, öğretmenler, sanatçılar ve bilim adamlarıyla birlikte katılım göstermeleri için çocukları adına izin fişleri yazarlar. Bu türden ilk protesto, tarihi önemi olan bir noktada, Invalidenpark'ta gerçekleşti. Park, Berlin Duvarı'nı koruyan Doğu Alman polisi VoPos'un kışlası olarak kullanılıyordu. Bir dizi ekonomik ve bilimsel araştırma merkezinin yanı sıra iklim ve ulaştırma bakanlıkları da burada. Doğa

Tarihi Müzesi müdürü Johannes Vogel, “Bu, Berlin’in beyin takımı,” diyor. Gülümseyerek, yabancı istihbarat servisi BND’nin gözetim eğitim merkezinin de köşede olduğuna dikkat çekiyor. Vogel, kurumunun iklim hareketinde oynadığı rolle gurur duyuyor. Her mitingden sonra, Fridays For Future ile Gelecek için Bilim Adamlarının tartışmalara ev sahipliği yapıyor. “Genç protestocular bilim insanlarıyla bir araya geliyor. Dört saat süren ve her seferinde yoğun geçen tartışmalar oluyor.” Ayrıca müzenin, televizyonda akşam haberlere çıkmasına öncülük eden aktivistler tarafından uluslararası bir basın toplantısına ev sahipliği yapmasını sağladı. “Burası artık bir devrimin anıldığı yer,” diyor.

Fridays For Future’un yanı sıra artık Fridays for Horsepower var. Facebook grubu Christopher Grau adında bir araba tamircisi tarafından kuruldu. Kendini “*petrolhead*” ilan eden bir kişi olarak, iklim protestolarıyla ilgili hayal kırıklığını dile getiren bir video yayınladı. Görüntü titriyordu ve ses korkunçtu ancak bu, saatlerce süren eleştirisini 150.000’den fazla insanın izlemesini engellemedi. Grubun açıklamasına göre, “yaygın iklim çılgınlığına biraz eğlenceyle karşı koyma” niyetindeler. Kapalı grubu birkaç gün içinde yarım milyon üyeyi aştı. Grau, bir dizi medya röportajı yaparak ani şöhretinin sefasını sürdürdü. Grup, elektrikleştirmenin gidilmesi gereken yol olmadığını; bunun yerine hidrojen yakıtı veya biyodizel gibi alternatif yakıtların benimsenmesi gerektiğini savunuyor. Bunların içten yanmalı motorlarda kullanıldığı durumda daha çevre dostu olacağına ısrar ediyorlar. Popüleritesinin ardındaki bağlam, liberteryenizm (“devleti sırtımızdan indirin”) ile metropolitanizm karşıtlığının bir karışımıdır. “Canavar Fabrikası” adlı araba atölyesi, küçük Nordkirchen kasabasının dışında, pek de güven vermeyen bir otobüsün servis verdiği en yakın tren istasyonundan 6 kilometre uzakta. Güneyde Dortmund’dan ve kuzeyde Münster’den biraz uzakta: başka bir deyişle, hiçbir yere yakın değil. “Burada bir arabaya ihtiyacın var, yoksa dışarı çıkamazsın.” Grau, arabalara ilişkin kısıtlamaların toplumun yaşam tarzına bir saldırı olduğunu söylüyor. İklim

değişikliği inkârcısı olduğunu ya da AfD'nin grubuna sızdığını reddediyor. Niyeti bu olmasa bile, kesinlikle onlar tarafından sahiplenilmiş durumdalar.

Girişimi nispeten zararsız olabilir ancak diğerleri değil. Thunberg, Neubauer ve onlar gibi çevre aktivistleri, acımasız trollere ve tacizlere maruz kalıyor. AfD, göç ve eurodan sonra iklim konusunun kendi tabanı için üçüncü en önemli konu olduğu varsayımından hareket ediyor. Parti içi bir gazete, ne zaman metropol çevrecileri bir şeyi desteklemek için ortaya çıksa, "AfD otomatik olarak buna karşı olmalıdır – ve aksinde de aynıını yapmalıdır," diyordu.¹⁰

Şimdi iklim değişikliği inkârcıları kendi genç starlarını buldular. Naomi Seibt sosyalizme, feminizme ve iklim değişikliği histerisine" karşı olduğunu ifade eden bir YouTube videosu yayınladıktan sonra ABD, Almanya ve başka yerlerdeki sağcı enstitülerin sevgilisi hâline gelen 19 yaşında bir Münsterli. Şubat 2020'de Heartland Institute adlı sağcı bir Amerikan düşünce kuruluşu tarafından Maryland'deki Amerikan Muhafazakâr Siyasi Eylem Konferansı'nda konuşması için davet edildi. Bu konferansa Donald Trump ve Başkan Yardımcısı Mike Pence'den başkası katılmadı. Amerika'da ve Almanya'da olduğu gibi, fosil yakıt lobisi ve alternatif sağ ortak bir sorun bulmuştu.

Almanya'nın uzak doğusundaki Cottbus, güzel bir eski şehre ve aktif bir yönetmeni olan etkileyici bir sanat galerisine sahiptir. Bunun dışında ziyaret edecek fazla da bir şey yok gibi görünüyor. Muhtemelen kentin en ünlüsü olan yapı ise şehrin hemen dışında, Polonya sınırına yakın bir yerde bulunuyor. Etkisini her yerde görebilirsiniz – gökyüzünde asılı kalın beyaz bir bulut. Jänschwalde, linyit veya kahverengi kömürle çalışan bir elektrik santrali. Bazı tahminlere göre, tesis Avrupa'daki dördüncü en büyük karbondioksit emisyonundan sorumlu.¹¹ Ayrıca bir rapora göre AB'nin çevreyi en fazla kirleten beş tesisinden dördü Almanya'da yer alıyor. Jänschwalde'yi kapatmak için çevresel gerekçeler tartışılmaz ancak siyasetin müdahale ettiği yer burası.

Yolun yukarısında Almanya'nın en büyük güneş enerjisi santallerinden biri olan Lieberose var. On yıl önce açılan ve yirmi futbol sahasından daha büyük bir alanı kaplayan tesis eski bir askeri eğitim sahasında yer alıyor. On beş bin hanelik küçük bir kasabanın ihtiyacını karşılayacak kadar temiz elektrik üretiyor. İşletmenin sözleşmeye göre on yıl daha çalışmasının ardından sökülmesi ve arazinin çayıra dönüştürülmesi gerekiyor. Finansman, özel sektör ve kamu tarafından akıllıca bir birliktelikle sağlandı. Şimdiye kadar, oldukça doğa dostu ve temiz. Sorun şu ki tüm tesisin çalışır durumda kalması için yalnızca bir düzine işçiye ihtiyacı var. Buna karşılık, Jänschwalde sekiz binden fazla istihdam sağlıyor.

Almanya (ya da daha doğrusu Batı Almanya) 1970'lerde kömüre olan bağımlılığından uzaklaşmaya başladı ancak 2038'e kadar kömürden kurtulamayacak. Linyit madenciliği için üç ana alan var: Cottbus'un bulunduğu Lausitz; ülkenin ortasındaki Harz bölgesi; batıda ağır sanayileşmiş Ruhr. Yoksullar ve politik olarak alev almaya hazırlar. Devlet sübvansiyonu olmadan, beş ila on yıl içinde tüm madenler iflas edebilirdi ancak anlamlı istihdamın zor olduğu alanlarda işleri kurtarmak için ömürlerinin uzatılmasına karar verildi. Bu dünya çapında bilinen bir hikâye. Gerçek erkekler için gerçek işler. Ünlü bir Alman eczane zinciri kapanıp, çoğunluğu kadın olan on bin kişiyi işsiz bıraktığında, politikacılardan ya da medyadan ancak minik mırıldanmalar duyuldu.

Almanya'nın çok övülen enerji reformlarına rağmen, ülkenin kendi belirlediği temel düzelme kriterine, yani 2030 yılına kadar toplam CO2 emisyonun 1990 seviyelerine göre yüzde 40 azaltma hedefine ulaşamayacağı kesin gibi. Berlin, bu orijinal hedefi neredeyse terk etti. Şimdi hükümet yüzde 30 ile yetinecek. Karbon emisyonu son on yılda azalmadı; ulaşımdan kaynaklanan emisyon 1990'dan beri hiç düşmedi. Almanya hâlâ dünya çapında sahip olduğu yaklaşık yüzde 2'lik payla en fazla CO2 yayan altıncı ülke. Potsdam İklim Etkisi Araştırma Enstitüsü başkanı Ottmar

Edenhofer “Makul bir bilanço çıkarmamız gerekiyor. Gerçek şu ki şimdi tam on yılı kaybettik,” diyor.¹² Sözde yakıt içen Birleşik Devletler bile son yıllarda emisyonunu Almanya’dan daha yüksek oranda azalttı.¹³

Popülist siyaset ve bilim birbiriyle rekabet hâlinde. Almanya, dünyanın en uzun süreli ve en saygın çevreci düşünce kuruluşlarından bazılarına sahip. Şu anda hükümet dışı politika enstitülerinde çevre ve iklim üzerine çalışan binden fazla araştırmacının olduğu söyleniyor –diğer tüm ülkelerden daha fazla– üniversitelerde de benzer sayıda kişi bu konu üzerine çalışıyor. İlk adanmış kuruluş olan Uygulamalı Ekoloji Enstitüsü, Öko-Institut, 1977 gibi erken bir tarihte güneybatıdaki Freiburg kasabasında nükleer karşıtı hareketten ortaya çıktı. Kuruluş, üç yıl sonra zamanının çok ötesinde bir metin olan “*Energiewende*,” Petrol ve Uranyum Olmadan Büyüme ve Refah”ı çıkardı. Bu *Wende* terimi aynı zamanda yeniden birleşme dönemini, bir risk alma ve önemli değişim zamanını tanımlamak için de kullanılmıştı.

Peki ne oldu? Merkel “İklim Şansölyesi” olarak tanınmıyordu? Almanya, Yeşiller Partisi’ne iktidarda yer veren ülkelerden biri değil miydi? Almanya “yeşile giden” ve yenilenebilir enerjiyi, geri dönüşümü, bisikleti ve çevreyle ilgili her şeyi kucaklayan ilk ülkelerden biri değil miydi?

Bunun nedenlerinden biri, yaklaşmakta olan ve elle tutulur bir tehdidin olmamasıydı. Yıllardır Almanya’daki iklim değişikliğinin etkileri ana sorun değildi. Etkileri hâlen uzaktaydı. En yakın tehlike yükselen deniz seviyeleriyle ancak bu bile Danimarka ve Hollanda gibi kuzeydeki ve batıdaki komşularını daha fazla etkiliyordu. Sorunun çoğu siyasiydi. Merkel çeşitli grupların direnişiyle karşı karşıya kaldı: Nükleer enerji lobisi, otomotiv lobisi ve kömür lobisi. Yeniden birleşme, öncelikleri yeniden düzenleyerek projeyi arka plana itti. Doğu’nun politik ve ekonomik yapısı insanların her ne pahasına olursa olsun, işleri ve sosyal istikrarı korumaya odaklanmasına neden oldu. Bu arada, şansöl-

yenin koalisyon ortağı SPD parçalandı. Daha genç, daha kentli seçmenlerini kendinden uzaklaştırmadan, işçi sınıfından oluşan ana seçmen kitlesini koruması gerekiyordu.

Almanya enerji fakiri ve yoğun nüfuslu bir ülkedir. İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz veya Hollanda'nın aksine, geçmişte sömürgelerden gelen sınırsız kaynak arzına güvenemezdi. Savaştan önce kömür, güvenilebileceği tek stratejik rezervdi. Doğal bir hazineydi. Ülkeyi büyük yapan buydu. 1945'ten itibaren Amerikalılar, Almanya'nın kontrol etmediği deniz yoluyla petrol ve gaz kaynaklarına bağımlı hâle gelmesini sağladılar. Batı ittifakına bağlıydı. Enerji güvenliği tüm ülkeler için esastır. Yüzyılda iki kez yıkıma ve cezaya tanık olan bir halk, elindekilere sahip çıkmakta ustalaşmıştı.

2000 yılında Almanya, yenilenebilir enerji için garantili yüksek tarifeler sunan ve çokça kopyalanan bir yasayı geçirerek, her şeyiyle rüzgâr ve güneş enerjisine yönelen ilk büyük ekonomi oldu. Yapılan yasal düzenleme iklim değişikliğiyle ilgili olmaktan çok, ülkeyi nükleer enerji belasından kurtarmakla ilgiliydi. İki yıl sonra, santral işletmecileriyle yürütülen uzun müzakerelerin ardından, "Ticari elektrik üretimi için nükleer enerji kullanımının aşamalı olarak kaldırılmasına ilişkin kanun" yürürlüğe girdi. Yasa, tüm nükleer tesislerin beklenen operasyonel ömür ve güvenlik kayıtlarına uygun olarak kabaca 2021 yılına kadar kapatılmasını öngörürken, birçoğu daha erken kapandı.¹⁴ 2005'te yenilenebilir enerji, elektrik üretiminin sadece yüzde 10'unu oluşturuyordu.¹⁵ Yatırımcılar karada ve denizde rüzgâr çiftlikleri inşa etmek için ellerini çabuk tuttular. 1,5 milyondan fazla güneş enerjisi paneli kuruldu. Bu, kayda değer bir iyimserlik dönemi idi. İyimserliğin bir kısmı haklı çıktı. Yenilenebilir kaynakların payı istikrarlı bir şekilde arttı. Şu anda dünyadaki en yüksek oranlardan biri olan elektrik üretiminin yüzde 40'ından fazlasını oluşturuyor. Hedef, bunu 2030'a kadar yüzde 65'e ve 2050'ye kadar yüzde 80'e çıkarmak. Programın bir maliyeti var. Çoğunlukla tüketiciler tarafından ödenen primler yoluyla yenilenebi-

lir kaynaklara her yıl yaklaşık 25 milyar euro sübvansiyon akışı sağlanıyor.¹⁶

Sadece rüzgâr enerjisi sektöründe 160.000 kişi istihdam ediliyor. Bu rakam, kömür endüstrisindeki işçi sayısının sekiz katı olsa da kömüre yönelik eğilimin Almanya'nın benliğine işlemiş olması, birinin politikacıların açıklamalarından bunu bilemeyeceği anlamına geliyordu. Yenilenebilir enerji patlaması diğer zorlamalarla çakıştı. 2000'lerin ortalarında, Putin Batı'ya sırtını dönerken, Alman hükümeti Rus gazına ve elektriğine güvenmeye devam edip edemeyeceğini merak etmeye başladı. Güneş ve rüzgâr boşluğu dolduramadı ve nükleerden vazgeçmenin bilgeliğini sorgulamaya başladılar. 2008'de *Der Spiegel*, kapağında şöyle diyordu: Nükleer Güç – Korkunç Geri Dönüş.¹⁷ Merkel ve koalisyon ortakları, merkezci FDP, 2010'un sonlarında, aniden hâlen faaliyette olan nükleer santrallerin çalışma sürelerini uzatmak üzere bir yasa çıkardı. Bu el çabukluğu çevreci hikâyeye büyük ihanet, büyük pusu olarak geçti. Daha fazla protesto gerçekleşti; daha fazla dava açıldı. Yasaya, bakanlar eyaletlere danışmadıkları ve Federal Meclis'ten hızla geçirdikleri için anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz edildi. Yeşiller popülaritesini artırdı ve kamuoyu yoklamalarında yüzde 30'luk oy oranıyla dünyanın herhangi bir yerinde görülmemiş bir şekilde anketlerde ilk sıraya yükseldi. Seçmenlerin dörtte üçü anketörlere nükleer enerjiye karşı olduklarını söyledi. Hükümetin kendi uzmanları bile bu hareketi kınadı.

Ardından Fukuşima yaşandı. Japonya'daki nükleer felaket, Merkel'e vaziyeti kurtarma fırsatı sağladı. Üç ay sonra, nükleerden vazgeçilmesi için tarihlerin belirlendiği yeni bir yasa kabul edildi: 2021. Nükleer güce karşı kökleşmiş düşmanlık ve siyasi tepki böyle olunca Merkel'in başka seçeneği kalmamıştı. İklim değişikliği açısından, hareket tartışmasız biçimde yanlıştı. Almanya önce kömürü ve diğer yoğun CO2 emisyonu olan tesisleri kapatmalıydı. Şu anda emisyonu azaltmada Almanlardan daha iyi performans gösteren ülkeler olan İngiltere, Fransa ve İsveç

enerji tedariginde nükleer enerji de var. Şansölye, U dönüşünü bir radikalizm eylemi olarak tasvir etmekle birlikte bunu yapmaya zorlandı.

Yeşil aktivistlere göre, bitmemiş önemli bir iş var: Tihange ve yakınlardaki diğer tesisler. Almanya nükleer olmayan bir geleceğe doğru ilerlerken bile, 14 farklı ülkedeki 130 santralle AB'nin enerjisinin yaklaşık yüzde 30'u nükleer enerjiden geliyor. Avrupa'nın barışçıl nükleer enerji geliştirme taahhüdü olan Euratom Antlaşması, 1957'de AET'nin kurucu üyeleri tarafından imzalandı. "İşbirliğini teşvik etmeyi" ve uyumlu güvenlik standartları getirmeyi amaçlıyor. Euratom ve diğer uluslararası anlaşmalar da nükleer kazalar için sınır ötesi sorumluluğu sınırlandırıyor. Eylemcilerin sordukları soru şu; son Alman nükleer tesisi 2021'de kapanacağına göre neden bu anlaşmalardan vazgeçmiyorsunuz? Neden herhangi bir Alman hükümeti, Fransa veya Belçika'daki bir kazadan sonra vatandaşlarının tazminat davası açma hakkını reddetsin? Ancak yine de bir Avrupa antlaşmasından çıkmak hiç de Alman olmayan bir davranış olurdu.

2018 yazı, ilk kez krizin uzantısını eve getirdi. Almanya tehlikeli derecede yüksek sıcaklıklarda bunaldı. Mahsuller mahvoldu. Nehirler kurudu. Yılın ikinci yarısında, su seviyesi o kadar düştü ki, hatırlanır tarihte Ren Nehri üzerindeki kargo trafiği ilk kez durdu. Söz konusu kesilme endüstriyel üretimi etkiledi. Ruhr bölgesine hâkim olan dev ThyssenKrupp çelik fabrikası, üretimi azaltmak zorunda kaldı. Çokuluslu kimya şirketleri BASF ve Bayer, nehir akışındaki azalma suyun ısınmasına neden olduğu için fabrikaları için yedek soğutma sistemlerini uygulamaya geçirmek zorunda kaldılar. Aynı yıl ormanlar ülkenin daha önce görmediği bir yoğunlukta yangınlarla boğuştu. Daha önce iklim değişikliği konusunda kararsız olan birçok Alman için, yanan ormanlar son nokta oldu. Ormanların Alman ruhu üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Tacitus'un *Germania* anlatılarından, Grimm Kardeşler aracılığıyla aktarılan Romalılara karşı kazanı-

lan Varus Savaşı (Teutoburg Orman Savaşı) zaferinden; “ruhun uhrevi ikametgahı”ndan söz eden von Eichendorff’un romantik şiirine kadar, ormanlar neredeyse ezelden beri var olan bir dünya olarak algılanır.

Bir gözü bırakacağı mirasta olan Merkel, harekete geçme zamanının geldiğini fark etmişti. “Schluss mit Pillepalle,” dedi. Merkel, Haziran 2019’da mecliste kendi partisine hitap ediyordu. Artık oyalanmak yok. Kutuplarda yaşanan çözülme, alev alev yanan ormanlar, sel ve yanı sıra sıcak hava dalgaları veya memlekette yaşamı tehdit eden hava kirliliği gibi acil iklim durumuna ilişkin harekete geçilmemesine yönelik garip bir terim seçimiydi. Eleştiriyi kendisine yöneltmiş olabilir.

İklim Koruma Yasası, şansölyenin çevreci kimliğini ön plana çıkartmayı amaçlıyordu. Her zaman olduğu gibi, bir fikir birliğine varmak için hükümet önce bir komisyondan araştırma yapmasını istedi. Komisyon tüm kömürlü termik santrallerin 2038’e kadar kapatılmasını önerdi. En büyük enerji operatörlerinin 2022’ye kadar yirmi büyük santralin eşdeğerini kapatması gerekecek. 2030’a kadar kömür üretimi yarıdan fazla azalacak. Eylül 2019’da koalisyon ortakları arasında gece geç saatlere kadar süren on beş saatlik bir müzakerenin ardından Merkel, 54 milyar euroluk bir önlem paketi açıkladı. Petrol, kömür, kalorifer yakıtı ve benzeri yakıtları üreten ve satan şirketler, ürünlerinden kaynaklanan karbondioksit emisyonlarını dengelemek için sertifika satın almak zorunda kalacaklardı. Böyle bir sistem, yalnızca ağır sanayi, havacılık ve enerji sektörü için olsa da AB düzeyinde zaten mevcuttu. Ancak Alman karbon fiyatı, 2021’de ton başına 10 eurodan başlayıp 2025’te 35 euroya yükselerek önemli ölçüde daha düşük olacaktı. CSU, ton başına 20 euroluk bir başlangıç fiyatına karşı başarılı bir şekilde direndi. Diğer önlemler, şirketleri ve haneleri karbon emisyonlarını azaltmaya teşvik etti: vergiler azaltılarak demiryolu seyahati daha ucuz hâle getirilirken, uçak biletleri daha ağır vergilendirilecek; 2026’dan itibaren yeni binalarda petrolle çalışan ısıtma sistemleri yasaklanacak; elektrikli

araçlara vergisel avantaj getirilirken çevreyi ağır şekilde kirleten araçlar için taşıt vergileri yükseltilecek. 2030 yılına kadar elektrikli araçlar için bir milyon şarj noktası kurulacak. Ağaçlandırma da paketin önemli bir parçası. Ekonominin her sektörüne, süreci denetleyen hükümet bakanlıkları ile uyumu sağlamak üzere yasal bir sorumluluk atfediliyordu.

Paketin karmaşık olması bir yana tüm bölümlerinin yasaya uyarlanıp uyarlanmayacağı belirsiz. Ancak hükümet en üst düzeyde etkili sonuçlar almak istiyordu. Bazı tantanalar eşliğinde açıklandı. Çevre Bakanı Svenja Schulze bunu “Almanya’nın iklim politikası için yeni bir başlangıç” olarak nitelendirdi.¹⁸ Birçok kişi bunu kaçırılmış bir fırsat olarak gördü, özellikle de tüketici davranışını değiştirmeyecek kadar düşük tutulduğunu söyledikleri 10 euroluk karbon vergisi için. Uzmanlar diğer eksikliklerin altını çizdi. Kömür için devam eden sübvansiyonun fazla üretime ve Almanya’nın komşularına ucuz enerji ihracatına yol açtığına dikkat çekiyorlar. Daha az tartışılan konulardan biri, karadaki rüzgâr enerjisi üretiminin yavaşlaması. Yerel sakinler, türbinlerin oldukça muğlak bir terim olan herhangi bir “yerleşim”in 1 kilometre yakınında inşa edilmemesine nedeniyle bir dizi bölgede yasa değişikliğini zorunlu kılıyor. İlk nesil türbinlerin çoğu kullanım ömürlerinin sonuna yaklaştığından değiştirilmeyebilirler. Şimdi, yalnızca çok uluslu şirketler tarafından inşa edilebilecek açık deniz yenilenebilir enerji kaynaklarının üzerinde duruluyor.

2020 yeni yıl mesajında, bırakacağı mirasa dikkat eden Merkel, görevdeki son döneminde iklim acil durumunu en önemli öncelik hâline getirme sözü verdi. “65 yaşında, politikacılar harekete geçmezse yaşanacak iklim değişikliğinin olası tüm sonuçlarını artık kişisel olarak yaşamayacağım bir yaştayım,” dedi. “Bugün yaptıklarımızın ya da yapmaktan imtina ettiklerimizin sonuçlarıyla yaşamak zorunda kalacak olan çocuklarımız ve torunlarımız olacaktır. Bu nedenle, Almanya’nın iklim değişikliğini kontrol altına almak üzere –ekolojik, ekonomik ve sosyal alandaki– katkısını sağlamak için tüm gücümü kullanıyorum.”¹⁹

Bu sözlerinde Merkel, görev süresinin başlangıcında ekolojik gündemde öncü olmasına karşın son yıllarda hayal kırıklığına neden olduğunu bildiğini öne sürüyor gibi görünüyordu. Kömür ve otomobil lobisi ile Doğu'daki sağ siyasetten gelen baskılar ne olursa olsun, halefi Almanya'nın yeni bir çağır açma fırsatı olduğunu biliyor. Almanya teknolojik güce sahip ve siyasi yapılara sahip. Kaybedilen tüm ivmeye rağmen, Almanlar çevreciliği birkaç ülkenin yaptığı gibi toplulukların kalbine yerleştirdi.

En önemlisi, Almanya, Merkel görevden ayrıldıktan sonra yeni bir çağda ilk Yeşil şansölyesine ulaşabilirdi. Robert Habeck ve Annalena Baerbock, iki yıl önce partinin yönetimini birlikte üstlenmelerinden bu yana partinin popüleritesinde bir artışa tanık oldular. Yeşiller artık bölgesel seçimlerde düzenli olarak SPD'den daha iyi performans gösteriyor ve ulusal anketlerde sürekli olarak onlardan öndeler. Ardından, iki liderinden hangisinin şansölye olacağı konusunda bir ikilemle karşı karşıya kalacaklardı. Amerikan dergisi *Foreign Policy* kısa süre önce Habeck'e "Almanya'nın Macron'a cevabı"²⁰ yakıştırmasını yaptı, bu biraz abartı olabilir ama Yeşiller hakkındaki algıların ne kadar değiştiğinin bir kanıtı. ABD veya Birleşik Krallık'taki pek çok kişinin aksine birçok Alman politikacı gibi Habeck sahip olduğu akademik bir geçmişinden utanmıyor. Edebi estetik üzerine bir tezi var ve aydınlanma dönemi şairi Casimir Ulrich Boehlendorff üzerine bir kitap yayımladı. 2009 yılında Schleswig-Holstein'in kırsal kuzey bölgesinden parlamentoya seçilmesinden kısa bir süre öncesine kadar roman yazmaya devam etti. Orada başbakan yardımcısı ve enerji bakanı oldu. Açık ve kapalı siyasi sistemler arasındaki siyaseti yeniden tanımlamaktan söz etti: "Şimdi yeni oyun kurucular olmaya çalışıyoruz [...] Yeşil partiler, geleneksel sol-sağ spektrumuna uymayan temel soruları da ele alabilir. Farklılıkların olduğu bir toplumda nasıl bir fikir birliğini sağlarız?"²¹ İklim acil durumunun yargılayıcılık veya insanların yaşamlarına aşırı müdahale ile çözülmeyeceğini de sözlerine ekledi. "Bir şeyleri yasaklamayan hiçbir siyaset olamaz.

Bir otoyol kanunumuz var, bir medeni kanun kanunumuz: Dünya özgürlüğümüzü garanti altına almak için var olan yasaklarla dolu. Daha geniş bir politik düzeyde standartlar belirlerseniz bu iyi bir şeydir. İnsanlara hayvansal proteinler için kişisel bir kalori bütçeleri olduğunu söylerseniz o zaman bu kötü bir fikir olur.”²² Daha çok bir sahne arkası düzenleyici olan Baerbock, uluslararası hukuk alanında uzman. 2013’ten bu yana Potsdam’da federal bir milletvekili olan Baerbock, Yeşiller partisi eşbaşkanlığı için yüzde 97,1 ile bugüne kadarki en yüksek oyu aldı.

İçlerinden birinin lider olmasına ilişkin ihtimal hâlâ devam ediyor ve bu olasılık dikkate değer. En büyük parti olarak ortaya çıksalar da çıkmasalar da Gerhard Schröder ve 1990’ların sonu 2000’lerin başındaki Kosova savaşından bu yana ilk defa iktidara geldiklerinde bir sonraki hükümetin önemli bir bölümünü oluşturacakları neredeyse kesin. Seçim, ya Merkel’in halefi olan CDU ile bir koalisyon olacak – Alman tarihindeki ilk metaforik Siyah-Yeşil koalisyonu (Hessen ve Baden-Württemberg bölgelerinde iyi sonuç vermişti). Alternatif olarak Berlin, Bremen ve Thüringen eyalet hükümetlerinde olduğu gibi, SPD ve Die Linke’nin dahil olduğu üç partili bir merkez sol koalisyon kurabilirler.

Daha radikal genç çevreciler, Yeşilleri yumuşamakla, anaakım siyasete dahil olmakla suçluyor. Alman siyasetinin ahlakını kesinlikle benimsediler: Uzlaşma ve mümkün olanın sanatı. Bu arada Alman işletmeleri, genellikle isteksizce, iş yapış şekillerini yeniden düşünmeye zorlanıyor. Yüz karası hâline gelen bir otomotiv sanayi elektrikleştirmeyi yakalamaya başlıyor ancak yapması gereken çok şey var. Çevresel krizle ilk savaşımaya başlayan ve onu siyasi ve toplumsal gündemin ana maddelerinden biri hâline getiren bir ülke, itibarının yeniden kazanıldığını görebilir. Yeşiller’in yeni güç odağı olduğu bu karanlık zamanlarda çok az ülkenin anlatacak benzer şekilde olumlu bir hikâyesi var. Çok az ülke siyasetini Almanya kadar ciddiye alıyor.

Sonuç

Almanlar Neden Daha İyi Yapıyor?

Dünya şimdi savaş sonrası dönemde herhangi bir zamanda olduğundan daha tehditkâr hâlde. Etraflarına bakan Almanlar popülizm, salgın hastalıklar ve iklim krizini kapılarının eşiğinde görüyorlar. COVID-19'un sonuçlarının yıllarca sürmesi muhtemeldir; çevre krizinin ise bunun ötesinde onlarca yıl süreceği anlaşılıyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Almanlar bölünme, Berlin Duvarı'nın inşası ve Soğuk Savaş'ı yaşadılar; ama güvenlikleri için her zaman güvenecekleri başkaları vardı. Şimdi dışarıdan gelen bu istikrar duygusu gitti. Gerçekten de dünyanın her yerindeki birçok kişi onlara bakıyor.

Çağdaş Almanya'nın sahip olduğu dayanıklılığın çoğu bir kadının, Angela Merkel'in kişiliğinde vücut buldu. 2021'in sonlarında yapılacak olan bir sonraki seçimde Şansölyelik için aday olmayacağını açıklamasından kısa bir süre önce, Almanya'nın "yeni bir bölüm yazması gerektiğini" söyledi.¹ Hemen gitmeyecek bazı muhaliflerin hoş karşılayacağından daha uzun süre görevde kaldığını söylemelerine yol açtı. Yine de bu süre zarfında sahip olduğu popülarite, dünya liderleri arasında en üst sıralarda yer alırken kendi partisi Hristiyan Demokratlardan ise çok daha yüksek kaldı. Mirası sorulduğunda, sadece şöyle diyor: "Tarihteki rolüm hakkında düşünmüyorum. Ben işimi yapıyorum."² *Mutti*'den sonra olacaklar hakkında birçok kişi korkuyor. Hak-

lılar da. İşler zorlaştıkça sakinliği onu diğer dünya liderlerinden ayırdı. Bazıları için asık suratlı olsa da çoğu için sorumluluk sahibiydi ve fakat bu onun tarzıydı. Değişmeyecekti.

Yeni nesil liderlere yüklenen sorumluluklar çok büyük olacak. Nasıl bir Almanya'ya başkanlık edecekler? Geçtiğimiz birkaç yıldaki küresel çalkantı bize bir şey öğrettiyse, o da kapsamlı tahminler yapmamak gerektiridir.

Merkel'in kendinden sonra Hristiyan Demokratların lideri olarak seçtiği halefi Annegret Kramp-Karrenbauer'in görevi bırakması, aylarca siyaset dünyasının tepesinde bir boşluk bıraktı. CDU'nun COVID-19 nedeniyle liderlik seçimini erteleme kararı, spekülasyonların sürmesine neden oldu. Çeşitli hizipler büyük ödül için yarışırken kazananın 2021 genel seçimlerine kadar şansölye olarak görevi devralma olasılığı da arttı.

Başkanlığın en büyük favorisi, en kalabalık eyalet olan Kuzey Ren-Vestfalya'nın başbakanı olan ve geleneksel uzlaşmacı Alman politikacı profiline uyan Armin Laschet'ti.* 2020'nin başlarında, başka bir yarışmacı olan Jens Spahn ile akıllıca bir hamleyle birlikte hareket etmeye başlayarak kendisini ilk sıraya oturttu. İkisi CDU'nun farklı iki kanadını temsil ediyor; sağda Spahn ve merkezci Laschet. Spahn, Almanya'nın açık kapı politikasını eleştirerek mülteci akınının tavan yaptığı dönemde Merkel'i kızdırmıştı ancak ikisi çabucak barışırken Merkel, onu karar alma sürecinin merkezine yerleştirdi. Kırk yaşındaki Spahn'ın bekleyecek zamanı var ancak pandemi sırasında yürüttüğü sağlık bakanı pozisyonu ona kriz yönetimi için önemli bir temel kazandırdı.

Merkel gibi Laschet de, hem kelimenin tam anlamıyla hükümetleri kurarken hem de daha geniş anlamda siyasi yaşamın farklı alanlarında koalisyon kurma konusunda ustadır. 1990'larda milletvekili iken o sırada Federal Meclis'in bulunduğu Bonn'daki bir İtalyan restoranının şarap mahzeninde bir araya gelen ve taraflar arasında anlaşma zemini oluşturan bir grup

* Armin Laschet, 16 Ocak 2021 itibarıyla Hristiyan Demokrat Birliği'nin genel başkanı seçildi. -çn

Hristiyan Demokrat ve Yeşil'den oluşan Pizza-Connection'ın bir üyesiydi. O zamanlar bu hamle marjinal, hatta yıkıcı olarak görülüyordu. Şimdi her iki tarafın da hükümette birlikte yaşama aktif biçimde hazırlanmasına ilham vermiş görünüyor. Laschet Pizza-Connection bağlantılarını korumaya devam ederken, o sırada grupta yer alan politikacıların çoğu şu anda lider pozisyonlarda. Avrupa Parlamentosu ve Federal Meclis'teki görevlerinin ardından 2017'de Laschet, küçük liberal FDP partisiyle birlikte Kuzey Ren-Vestfalya'nın yönetimini devraldı. Güvenilir üslubu sayesinde takdir topladı. GSYH'si birçok Avrupa ülkesinden daha büyük olan bu eyalet, ulusal liderlik için faydalı bir test çalışması sağlamış olacak.

Başlıca rakibi Friedrich Merz daha sert kapitalizmi temsil ediyor. Onun liderliğindeki bir CDU daha belirgin sınırlara sahip olurdu. AfD'ye geçmiş sağdaki bazı hoşnutsuz seçmenleri geri getirebilir ancak merkezdeki birçok kişiyi partiden uzaklaştıracaktı. Gelecek için bir diğer önemli isim ise Bavyera Başbakanı ve CDU'nun kardeş partisi CSU'nun lideri Markus Söder. Geleneğe göre, iki parti ulusal siyasette tek bir başbakan adayıyla tek bir blok oluşturuyor. Laschet-Spahn birlikteliği anketlerde sorun yaşayacak olursa Söder kendisini öne çıkartabilir. Bunu yapmasa bile bir sonraki hükümette önemli bir güç odağı hâline gelecektir.

Ve sonra, COVID-19'la baş etmede gösterdiği başarı sayesinde uzun yılların ardından anketlerde güzel sonuçlar elde eden Merkel'in belki de gitmeyebileceğine dair sinsi bir şüphe var. Yine de bir sonraki hükümeti kim yönetirse yönetsin, politik konsensüs çoktan değişti. COVID-19 krizi, devleti tüm bölgeleri ve tüm sektörleri desteklemek adına Merkel'in en güçlü olduğu yıllara kıyasla bile daha güçlü bir şekilde müdahaleci davranmaya zorladı.

Birleşik Krallık'ta hükümet yetkilileri ve medyanın çoğu Blitz Ruhunu COVID-19'u "yenmek" için öne çıkardı. İngiltere'nin

takıntısı hâline gelen İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin bu retorik, bu sefer belirgin biçimde geri döndü. Daha dokunaklı bir şekilde Kraliçe, Vera Lynn'in savaş dönemi şarkısı olan “*We'll Meet Again*”i hatırlattı. Ancak pandemi devam edip nostalji derinleştikçe, Birleşik Krallık'ın ulusal ölçekte sosyal dayanışmayı en son deneyimlediği dönemin 1939-45 dönemi olduğu daha net biçimde ortaya çıktı. Şimdi geri gelir miydi? Bir neslin siyasi liderleri, Britanya'daki ekonomik bölünmeleri şiddetlendirirken topluluk özlemi diğer ülkelerdekilerden çok da farklı olmayan bir halkı göz ardı etti.

2020 yazına gelindiğinde, Almanya hakkında –futbolda penaltı atmadaki hünerleri dışında– olumlu bir şey söylemeyi aklına dahi getirmeyen bazı İngiliz gazeteleri acı bir şekilde şu soruyu soruyordu: Almanlar bunu neden bu kadar iyi yapıyor? Almanya'da hayat yavaş yavaş normale dönmeye başlarken, pandemi İngiltere'nin bocaladığı hissini küresel ölçekte güçlendirdi. İnsanlar, en kötü durumda olan bazı ülkelerin –Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya– benzer şekilde karizmatik popülist liderler tarafından yönetildiğine şahit oldular. Bu liderler –Johnson, Trump, Bolsonaro– kendi ülkeleri içinde ve dışında kültürel bir savaş kampanyası yürüterek iktidara geldiler. Ayrışmaları nasıl kaşıyacaklarını biliyorlardı; insanları bir araya getirme konusunda ise daha az becerikliydiler. Birçok Alman, kendi müzakereci siyasi kültürlerini daha sıkıcı olarak eleştirmeye alışmıştı. Pandemi, onları bir kez daha avantajlarını fark etmeye sevk etti. Almanların savaştan sonra inşa ettikleri ulus duygusu, Nazi mirasının dehşeti ve utancına ilişkin çıkarılması gereken derslere dayanıyor. Bu hâl, ülkenin son yıllarda karşılaştığı çeşitli krizleri yönetmesine yardımcı oldu. Aile, sorumluluk ve devletin rolü gibi Anglo-Sakson dünyasının kesinlikle eski moda olarak reddettiği değerlerin, 2020'li yılların başında Almanya'da yeniden diriltilmesi gerekmedi. Bu değerler bir yere kaybolmamışlardı.

Mali olarak zaten zayıflayan bir ekonomi daha fazla zarar göreceksen Almanya'nın diğerlerinin sahip olmadığı bir sigorta

poliçesi var. Siyah Sıfır yılları, federal hükümetin ve bölgelerin bütçelerini dengelemesi gerektiğine işaret eden kemer sıkma şartı, maliye bütçede önemli bir fazla oluşmasını sağladı. Yıllarca Merkel, Alman ekonomisi hızla ilerlerken bile daha fazla harcamadığı için saldırıya uğramıştı. Ancak direnmişti. Tasarruf onun parolasıydı. Tıpkı bireylerin ellerinden geldiğince tasarruf etmeleri gerektiği gibi, devletler de bunu yapmalıydı – COVID-19 krizinde olduğu gibi acil durumlar ortaya çıktığında, hükümetin ekonomiyi desteklemek için savurgan ülkelere kıyasla ekonomiyi desteklemek için şaşırtıcı bir miktarda parayı, 750 milyar euroyu kolaylıkla piyasaya pompalayabildi. Siyah Sıfır parçalanmış olabilir. Ama Merkel ne kadar haklı çıktı. Pandemi Avrupa'yı sararken, dünyanın dört bir yanındaki insanlar Almanya'ya baktı ve neden diğer ülkelerden daha iyi başa çıktığını merak etti? Almanya, yabancı uyruklulara evlerine dönmeleri için kiralık uçaklarda koltuk satın alıyordu. Hasta İtalyanları, İspanyolları ve Fransızları tedavi ediyordu. Virüs testi oranı diğer ülkeleri utandırıyor. İngiliz politikacılara şu sorunun sorulması acı vericiydi: Almanlar bunu neden daha iyi yapıyor?

Komşuları gibi Almanya da pandemi nedeniyle çöküşün eşğine gelen mümkün olduğunca çok işletmeyi kurtarma sözü verdi. Aradaki fark, manevra için çok daha fazla alana sahip olması ve sonuç olarak küresel türbülانstan daha az ekonomik ve toplumsal zararla kurtulmasının muhtemel olmasıdır. Dayanışma çağrısı, AfD'nin önlenemez yükselişi gibi görünen şeyi çökerterek aşırılık siyasetine bir darbe indirebilir. Şubat 2020'de Hamburg eyaletinde gerçekleşen 2020'deki tek bölgesel seçimler, aşırı sağ partideki ilk düşüş ve SPD/Yeşiller koalisyonunun yeniden seçilmesiyle sonuçlandı. Haftalar sonra, COVID-19 krizinin ilk dalgasının gölgesinde kalan önemli bir duyuru geldi. Federal Anayasa Dairesi, AfD'nin Kanat adı verilen bir kolunu resmi izleme listesine koymaya karar verdi. Bu kol, daha sonra hızla dağıldı. Liberal demokratik devlet ilk kez mücadeleye girişiyordu. AfD'nin çöküşünü ilan etmek için henüz çok erken –ve uzun bir

gerileme tekrar partinin işine gelebilir– ancak zirveden düşüşün başlamış olması da olası.

Almanya'nın uzun vadeli zorlukları eskisi kadar ayan beyan ortada. Metodik ekonomik yapı yeni nesil teknolojiyi benimsemek için mücadele ediyor. Almanya elektrikli arabaların, yapay zekânın ve öğrenen bilgisayarların geliştirilmesinde Amerika ve Çin'i yakalamak için gerekenlere sahip mi?

Ve dünyadaki yeri ne? Merkel'in görev süresinin son aylarında, *Foreign Policy* dergisi, Washington Çevre Yolu'ndaki muhafazakârlar arasındaki yaygın görüşü yansıtarak, görev yaptığı süreye ilişkin hoşnutsuzluğunu dile getirdi. "Gizemli" bir dış politikayı yönlendiren "sevgisiz bir büyük koalisyon"dan bahsediyordu.³ Eleştirilerin bir kısmı, en azından dördüncü ve son dönemiyle ilgili olan kısım için haklı. Donald Trump'ın kargaşaya yol açması ve İngiltere'nin Avrupa'dan ayrılması ve daha marjinal bir güç hâline gelmesiyle Almanya'nın kendisini sadece ulusal çıkarlar açısından değil, aynı zamanda ahlaki bir lider olarak daha güçlü bir şekilde öne sürmesinin yolu açıldı. Merkel bunu bir dereceye kadar yaptı ancak çok daha fazlası yapılabilirdi ve gelecekte de bunun yapılması gerekiyor. Farklı ancak önemli tehdit unsurları oluşturan Rusya ve Çin'e gelince, Almanya'nın daha az müphemliğe ihtiyacı var. Merkel Rusya'ya karşı sert, Çin'e karşı zayıftı. Laschet endişe verici bir şekilde Moskova'ya daha uyumlu görünüyor ancak Pekin için daha sert bir rakip olabilir.

Eski ekonomi bakanı Katarina Barley'nin Brexit konusunda yaptığı uyarı, herkesin hayal ettiğinden daha hızlı şekilde gerçekleşti. Brexit'in gerçekleşmesinden birkaç hafta sonra Almanlar ve Fransızlar, üçlü kulüp daha önce iyi işbirliği yapmış olsa da güvenlik konularında İngiltere ile temaslarını sınırlamaya başladı. 2020'de İngiltere, oldukça önemli olan Münih Güvenlik Konferansı'na uzun zamandan sonra ilk kez gönderecek üst düzey bir bakan bulamadı. İngiltere, Almanya'nın üçüncü en büyük ihracat pazarı konumundan yedinci en büyük ihracat pazarına konumuna geriledi. Bir zamanlar savaş sonrası Almanya için

bir model olan İngiltere, denizaşırı bir can sıkıntısı kaynağı olarak addedildi. Birleşik Krallık'ın çatışmacı siyaseti, Almanya'nın ve bariz biçimde birlikteliği pekişen diğer yirmi altı AB devletin takındığı siyasetin sertleşmesine neden oldu. Trump'ın "rakip"⁴ olarak nitelendirdiği kıta olan Avrupa'dan uzaklaşma, Britanya'nın uluslararası değer duygusu için umutsuzca bağlı olduğu sözde özel ilişkinin yeniden canlanmasını sağlamadı. Trump, kankası Boris Johnson'a Afganistan'da Taliban ile ilan ettiği barış anlaşmasını veya Ocak 2020'de İran'ın en üst düzey generallerinden biri olan Kasım Süleymani'yi Bağdat'ta hedef alan bir saldırıyla devreden çıkarma kararını açıklamayı unuttu.

Bu arada, erken Johnson yönetiminin uzmanlara ve BBC, devlet hizmetlileri ve üniversiteler gibi "seçkinlere" yönelik çocuksu Trumpvari saldırıları, kriz yönetiminin gerektirdiği ciddiyet tarafından bastırıldı. Daha aydınlanmış Britanya –Almanların nesiller boyu hayran olduğu hoşgörölü, yenilikçi, şefkatli, açık toplum– ne zaman yeniden keşfedilecek? Umarım, çok geç olmadan gerçekleşir. Alman yazar Bettina Schulz, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrıldığı gün *Die Zeit*'te birçok kişi adına şunları yazdı: "30 yıl önce Britanya'ya geldiğimde Londra benim için özgürlüktü, yaşayan bir ütopyaydı, dünyanın her yerinden insanların birlikte yaşayabileceği, birlikte çalışabileceği ve birlikte sevebileceği bir yerdi. Yabancı kimse yoktu. Herkes oraya aitti."⁵ Almanya'nın Brexit döneminin İngiltere'sine hâkim olan kaosa ilgili şikâyetleri halkla değil siyasetle ilgiliydi.

Bu yeni çağda siyaset, her halükârda, Almanya dahil tüm ülkelerde daha çetin olacak. Hatalar yapılmaya devam edecek. *Langsam aber sicher...* Yavaş ama emin. Alman usulü budur. Kurallara olan obsesif takıntı anında husumete dönüşebilir. Yenilik yapma, risk alma, tedbirli davranmaktan vazgeçme körelten bir etkiye sahip olabilir. Yine de bu titiz, tedbirli yaklaşım, savaş sonrası tarihinin dört önemli döneminde yaşanan ani sarsıntılara karşı Almanya'ya koruma sağladı. Nazilerin dehşetinden sonra ülkenin yeniden inşasına yardımcı oldu ve 1949 Temel Kanunu

ile ÷lkeye demokrasiyi yeniden yerleştirdi. 1968'deki protesto hareketinden 1989'da Duvar'ın yıkılışına, 2015'teki m÷lteci krizine ve Almanya'nın zaten y÷zleşmiş olduğu yeni başlayan on yılın zorluklarına karşı bir şok emici oldu.

COVID-19 krizine birkaç hafta kala bir televizyon konuşmasında Merkel, Alman liderlerin nadiren yaptđđı bir şeyi yaptı. Savaşa atıfta bulundu ancak suçluluk duygusunu vurgulama vesilesiyle değildi: "÷lkemize yeniden birleşmeden bu yana –hayır, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri değil– daha büyük bir meydana okuma olmadı ve bu hepimizin birlikte dayanışma içinde çalışmasına çok bağlı."⁶ Ardından sokaklardaki kısıtlamalardan, ordunun çağrılmasından, devletin insanların nerede olduğunu izlemesinden sert bir şekilde bahsetti. "Sizi temin ederim: benim gibi hareket özgürlüğünün zor kazanılmış bir hak olduğunu bilen biri için bu tür kısıtlamalar ancak mutlak bir zorunluluk hâlinde haklı gör÷lebilir. Asla hafife alınmamalı ve bir demokraside yalnızca geçici olarak uygulanmalı ancak şu anda hayat kurtarmak için bu önlemler büyük önem taşıyor." Komünizm ve Duvar'ı yaşayan kadın için acil durum önlemlerini uygulamak kolay olmadı.

Bununla birlikte, kaygı ve ihtiyatın sađladđđı geleceğe yönelik sigorta poliçesi, diğer ÷lkelerde daha iyi bildiklerini sanmalarına rağmen bilmeyenlerin, her şeyi olduğu gibi uyduran kibirlerinden çok daha iyi bir gelecek için sigorta poliçesidir. İngiliz mimar David Chipperfield'in söylediđđi gibi: "Almanlar hepimizin sahip olması gereken endişeleri dile getiriyorlar." Ya da Berlin Sanat Üniversitesi'nin eski rektörü, otuz beş yıldır Almanya'da bulunan Brooklyn Yahudi'si Martin Rennert'in sözleriyle: "Bütün eksikliklere rağmen, burada işlerin yürümesine hayranım. Kararların alındđđı akılcıca bir yol. Bu, kararları doğru yapmaz ancak süreç güven verir." Ya da Birleşik Krallık'ın eski Almanya büyükelçisi Paul Lever'in şu sözleri: "Beş yıldan fazla bir süredir bugünün Almanya'sında yaşayarak Avrupa ve Batı medeniyetinin erdemlerini tam olarak deneyimleme şansına sahip oldum."

Almanlar pek çok açıdan yaptıklarını daha iyi *yaptıkları* yönündeki fikre hâlâ katılmıyorlar. Herhangi birine bir ders verebilecekleri fikrinden endişe duyuyorlar. Fikri geliştirmeye başladığımda, bunun bir gerçeklik ifadesinden çok test edilebilecek bir önerme olduğunu kabul ediyorum. Ama yakın tarihlerini nasıl ele aldıklarına, siyaset yapma alışkanlıklarına, iş yapma biçimlerine, krizleri yönetme şekillerine, birbirlerine ve dış dünyaya karşı tutumlarına baktıkça bu önermeye daha çok kani oldum. Özellikle bu zor zamanlarda, diğer ülkeler için Almanya'nın duygusal olgunluğunu ve sağlamlığını görmezden gelmeleri aptallık olur.

Tüm bunlar dikkate alındığında, son yetmiş beş yılın Almanya'sı olağanüstü bir başarı öyküsüdür. ABD, Fransa ve benim ülkem İngiltere gibi eşdeğer ülkelerin farklı nedenlerle dahi olsa başarmak için mücadele ettiği yeni bir istikrar paradigması oluşturdu. Bugünle mücadele eden ülkeler, gerçek ya da hayali geçmiş zaferlerin özlemiyle teselli bulur. Tarihi nedeniyle Almanya bunu yapamaz.

Almanya, içinden geçtiğimiz milliyetçilik, aydınlanma karşıtlığı ve korku çağında Avrupa'nın en büyük umududur. İngiltere her zaman bir yol gösterici olarak görüldü, Amerika da; ancak her iki ülke de daha geniş dünyaya karşı sorumluluklarının çoğunu görmezden geldi. Hızla değişen bir dünyada Avrupalı değerleri kim temsil edecek? Otoriter rejimlere kim karşı çıkacak? Liberal demokrasiyi kim savunacak? Almanya yapabilir çünkü ülkeler tarihten ders almayı başaramazlarsa ne olacağını bilir.

Teşekkürler

Orada yaşadığım 1980'lerin ve 1990'ların Almanya'sı değişmişti. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, ülkede bu kadar çok zaman geçirmek sadece aydınlatıcı değil, aynı zamanda son derece keyifli ve heyecan verici oldu.

Girişte belirttiğim gibi, eski arkadaşlar ve yeni tanıdıklar onlara kitabın tezini anlattığımda şaşırdılar. Özellikle Almanlar, orada ne kadar uzun süre kalırsam bu yanlış fikirden o kadar çabuk kurtulacağıma ikna hâldeydiler. Bulguların beni yönlendirmesine izin verdim. Beni yeni insanlarla tanıştırmak ve etkinliklere davet etmek için bolca teklif aldım. Daha önce gitmediğim yerleri ziyaret ettim ve eski uğrak yerleri tekrar görme fırsatım oldu.

Hayatın her kesiminden pek çok insan deneyimleri, içgörülleri ve fikirleriyle bana rehberlik etti, beni ağırladı ve tanıdıklarıyla tanıştırdı. Onlar olmasaydı kitabı bu şekilde yazamazdım.

Unuttuğum biri varsa şimdiden özür dilerim.

İngiltere'de teşekkürler şu isimlere gidiyor: Cathy Ashton, Jonathan Charles, David Chipperfield, Christoph Denk, Alan Duncan, Anthony Dworkin, Nigel Edwards, Jan Eichhorn, Alex Ellis, Dorothy Feaver, Peter Foster, Susanne Frane, Ulrike Franke, Simon Fraser, Charles Grant, Stephen Green, John Gummer, David Halpern, Nick Hillman, Sian Jarvis, Hans Kundnani, Paul Lever, Neil MacGregor, Michael Maclay, Jürgen Maier, John Major, David Manning, Andrew Peters, Vicky Pryce, Katharina von

Ruckteschell-Katte, Nigel Sheinwald, Phil Thomas, Marc Vles-sing, Peter Wittig.

Berlin'de: Thomas Bagger, Ronan Barnett, Annette von Bröcker, Alastair Buchan, Frank Alva Bücheler, Tobias Buck, Robbie Bulloch, Barbara Burckhardt ve Hardy Schmitz, Katy Campbell, Martin Eyerer, Andreas Fanizadeh, Uwe Fechner, Jens Fischer ve Heinz Schulte, Marcel Fratzscher, Benjamin Görlach, August Hanning, Anke Hassel, Wolfgang Ischinger, Max Jarrett, Joe Kaeser, Rachel King, Andreas Krämer, Rüdiger Lenz, Stefan Mair, Claudia Major, Susan Naiman, Johannes Noske, Tom Nuttall, Philip Oltermann, Hermann Parzinger, Alan Posener, Martin Rennert, Wiebke Reed, Konstantin Richter, Norbert Röttgen, Sophia Schlette, Carina Schmid ve Janusz Hamerski, Bettina Schmitz, Ulrich Schmitz, Julie Smith, Rebecca Stromeyer, Jan Techau, Bettina Vestring ve Judy Dempsey, Johannes Vogel ve Sarah Darwin, Beate Wedekind, Jan Weidenfeld, Thomas Wiegold, Sebastian Wood, Katharina Wrohlich, Astrid Ziebarth.

Diğer yerlerde: Ulrich Wilhelm, Matthias Mühling, Alex Schill, Klaus Goetz (Münih); Antje Hermenau, Helmut Haas, Thomas Weidinger, Alf Thum, Paula Güth (Leipzig); Dirk Burghardt, Marcel Thum (Dresden); Ulrike Kremeier (Cottbus); Hermann Mildenerger (Weimar); Frederik Fischer (Wittenberge); Bettina Leetz (Potsdam); Nick Jefcoat, Rolf Kraemer, Johannes Lindner, Andrej Kupetz, Amanda Diel, Eric Menges (Frankfurt); Andreas Rödder (Mainz); Tina Grothoff, Wolfgang Wähner-Schmitz (Bonn); Tom Bolzen, Roger Brandts, Tim Hörnemann (Mönchengladbach); Eric Schöffler (Düsseldorf); Johannes Pflug, Martin Ahlers (Duisburg); Manfred von Holtum, Günter Schulte (Aachen); Cihan Sungur (Stuttgart); Markus Schill (Mannheim); Olaf Bartels (Hamburg); Catherine Myerscough (Hannover); He-ather Grabbe (Brüksel); Andreas Schleicher (Paris).

Baştan sona bana tavsiyelerde bulunan ve kitabın çeşitli versiyonlarını okuyan Robert ve Monika Birnbaum, Stefanie Bolzen,

Guy Chazan, Rupert Glasgow, Cornelius Huppertz, Reiner Kneifel-Haverkamp, Benedetta Lacey, Christian Odendahl, Daniel Tetlow ve Stewart Wood'a özel olarak teşekkürlerimi sunarım.

Bu benim yirmi beş yıllık süre zarfındaki altıncı kitabım. Andrew Gordon, *Blair's Wars*'ı yazarken editörüm ve sonraki üç kitabım için David Higham Associates'teki ajanım olarak neredeyse her zaman bana eşlik etti. Atlantic ve editörüm Mike Harpley ile çalışmaktan çok memnunum. Will Atkinson ve ekibine –Kate Straker, Jamie Forrest, Alice Latham, Mike Jones, David Inglesfield ve James Pulford– COVID-19 krizi sırasında görevin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasını sağladıkları için teşekkür ederim.

Belgeleri ortaya çıkaran, görüşmeleri ayarlayan ve her aşamada yazım konusunda tavsiyelerde bulunan araştırma asistanım Sam Fitz-Gibbon'a son derece minnettarım. O olağanüstü bir yetenek.

Son olarak bu ve tüm yolculuklarımda yanımda oldukları için aileme; Lucy, Alex ve Constance'a.

Notlar

Giriş

1. Alıntı: G. Wheatcroft, 'England Have Won Wars Against Argentina and Germany. Football Matches, Not So Much.', *New Republic*, 12 Temmuz 2014, newrepublic.com/article/118673/2014-world-cup-england-have-won-warsagainst-both-argentina-germany (10 Eylül 2019).
2. P. Morgan, 'Mirror declares football war on Germany', *Daily Mirror*, Haziran 1996.
3. M. Sontheimer, 'Gefangene der Geschichte', *Spiegel*, 16 Aralık 2002, spiegel.de/spiegel/print/d-25940368.html (25 Eylül 2019).
4. D. Woidke, Chatham House Konferansındaki konuşması, Berlin, 7 Kasım 2019.
5. P. Oltermann, 'Beach towels and Brexit: how Germans really see the Brits', *Guardian*, 30 Eylül 2019, theguardian.com/world/2019/sep/30/beachtowels-and-brexit-how-germans-really-see-the-brits (30 Eylül 2019).
6. S. Schama and S. Kuper, 'Margaret Thatcher 1925–2013', *Financial Times*, 12 Nisan 2013, ft.com/content/536e095c-a23e-11e2-8971-00144feabdc0 (5 Ekim 2019).
7. F. O'Toole, 'The paranoid fantasy behind Brexit', *Guardian*, 16 Kasım 2018, theguardian.com/politics/2018/nov/16/brexit-paranoid-fantasy-fintan-otoole (20 Kasım 2019).
8. Nicholas Ridley, Dominic Lawson'la röportaj, ardından *Spectator*'un

- editörü. Bakınız. J. Jones, 'From the archives: Ridley was right', *Spectator*, 22 Eylül 2011, spectator.co.uk/article/from-the-archives-ridley-was-right (28 Ekim 2019).
9. Alıntı: A. Hyde-Price, 'Germany and European Security before 1990', in K. Larres (ed.), *Germany since Unification: The Development of the Berlin Republic*, Basingstoke, Palgrave, 2001, s. 206.
 10. H. Young, *This Blessed Plot: Britain and Europe from Churchill to Blair*, London, Macmillan, 1998, s. 359.
 11. M. Thatcher, *The Downing Street Years*, London, HarperCollins, 1993, s. 813.
 12. D. Auer, D. Tetlow, Guest Blog: More Britons willing to leave UK to escape Brexit uncertainty, 28 Ekim 2019, https://www.compas.ox.ac.uk/2019/brexit-uncertainty-motivates-risk-taking-by-brits-who-decide-to-leave-the-uk-andtheres-usually-no-turning-back/#_ftn1 (Kasım 2019)
 13. G. Will, 'Today's Germany is the best Germany the world has seen', *Washington Post*, 4 Ocak 2019, washingtonpost.com/opinions/global-opinions/todaysgermany-is-the-best-germany-the-world-has-seen/2019/01/04/abe0b138-0f8f-11e9-84fc-d58c33d6c8c7_story.html (5 Ekim 2019).

1 Yeniden İnşa ve Hatırlama

1. F. Stern, *Five Germanys I Have Known*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2006, s. 425.
2. A.g.e., s. 4.
3. A. J. P. Taylor, *The Course of German History: A Survey of the Development of Germany since 1815*, London, Hamish Hamilton, 1945, s. 13.
4. G. Orwell, 'Creating Order out of Cologne Chaos', *Observer*, 25 Mart 1945.
5. N. MacGregor, *Germany: Memories of a Nation*, London, Allen Lane, 2014, s. 484.

6. A.g.e.
7. Alıntı: a.g.e., s. 484.
8. Alıntı: S. Crawshaw, *Easier Fatherland: Germany and the Twenty-First Century*, London, Continuum, 2004, s. 23–24.
9. J. F. Byrnes, Restatement of Policy on Germany, Stuttgart, 6 Eylül 1945, usa.usembassy.de/etexts/ga4-460906.htm (15 Ekim 2019).
10. G. C. Marshall, 'The Marshall Plan Speech', Harvard University, Cambridge, MA, 5 Haziran 1947, marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshallplan-speech (1 Kasım 2019).
11. T. Wurm, H. C. Asmussen, H. Meiser ve diğerleri, 'Stuttgarter Schulderklärung', Evangelischen Kirche in Deutschland, 19 Ekim 1945, ekd.de/Stuttgarter-Schulderklarung-11298.htm (Kasım 2019).
12. D. R. Henderson, 'German Economic Miracle', in D. R. Henderson (ed.), *The Concise Encyclopedia of Economics*, Liberty Fund, 2007, econlib.org/library/Enc/GermanEconomicMiracle.html (5 Kasım 2019).
13. U. Greenberg, 'Can Christian Democracy Save Us?', *Boston Review*, 22 Ekim 2019, bostonreview.net/philosophy-religion/udi-greenberg-christian-democracy (30 Kasım 2019).
14. H. Lübke, 'Der Nationalsozialismus im Bewußtsein der deutschen Gegenwart', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24 Ocak 1983.
15. S. Friedländer, *Memory, History and the Extermination of the Jews of Europe*, Bloomington ve Indianapolis, Indiana University Press, 1993, s. 8.
16. Bakınız. K. Kuiper, *The 100 Most Influential Women of All Time*, Britannica Eğitim Yayını, New York, NY, 2009, s. 277; S. Kinzer, 'Dietrich Buried in Berlin, and Sentiment Is Mixed', *New York Times*, 17 Mayıs 1992, nytimes.com/1992/05/17/world/dietrich-buried-in-berlin-and-sentiment-ismixed.html (20 Kasım 2019).
17. R. Gramer, 'Sales of Hitler's "Mein Kampf" Skyrocketing in Germany – But It's Not Why You Think', *Foreign Policy*, 3 Ocak 2017, foreignpolicy.com/2017/01/03/sales-of-hitlers-mein-kampfskyrocketing-ingermany-but-its-not-why-you-think (19 Kasım 2019).

2019).

18. H. Arendt, 'Eichmann in Jerusalem – V', *New Yorker*, 16 Mart 1963.
19. K. Wiegrefe, 'The Holocaust in the Dock: West Germany's Efforts to Influence the Eichmann Trial', *Spiegel*, 15 Nisan 2011, spiegel.de/international/world/theholocaust-in-the-dock-west-germany-s-efforts-to-influence-the-eichmann-trial-a-756915.html (20 Kasım 2019).
20. F. Kaplan, 'A Match That Burned the Germans', *New York Times*, 12 Ağustos 2009, nytimes.com/2009/08/16/movies/16kapl.html (20 Kasım 2019).
21. W. Brandt, *Erinnerungen*, Propyläen-Verlag, Frankfurt am Main, 1989, s. 214.
22. R. von Weizsäcker, Avrupa'da Savaşın ve Nasyonal-Sosyalist Tiranlığın Bitişinin 40. Yıldönümü Anma Töreni sırasında yaptığı konuşma, Bonn, 8 Mayıs 1985.
23. J. M. Markham, 'Facing Up to Germany's Past', *New York Times*, 23 Haziran 1985, nytimes.com/1985/06/23/magazine/facing-up-to-germany-s-past.html (20 Kasım 2019).
24. 'Hausbacken, aber erfolgreich', *Spiegel*, 19 Kasım 1990.
25. H. Kohl, Knesset Konuşması, Jerusalem, 24 Ocak 1984.
26. E. Nolte, 'Vergangenheit, die nicht vergehen will: Eine Rede, die geschrieben, aber nicht mehr gehalten werden konnte', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 Haziran 1986.
27. M. Stürmer, 'Geschichte in einem geschichtslosen Land', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25 Nisan 1986.
28. Alıntı: R. J. Evans, *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past*, New York, Pantheon Books, 1989, s. 103-4.
29. H. Engdahl, İsveç Akademisinin Daimi Sekreteri, 'Günter Grass', Nobel Edebiyat Ödülü 1999, 30 Eylül 1999, nobelprize.org/prizes/literature/1999/press-release (10 Kasım 2019).
30. 'Zeitgeschichte: "Ein bisschen Spät"', *Spiegel*, 14 Ağustos 2006.
31. P. Lever, *Berlin Rules: Europe and the German Way*, Londra,

I.B.Tauris, 2017, s. 45.

32. A. Beevor, 'Letter to the Editor: A Woman in Berlin', *New York Times*, Eylül 2005.
33. W. G. Sebald, *On the Natural History of Destruction*, trans. A. Bell, London, Penguin, 2004, s. viii.
34. J. Banville, 'Amnesia about the Allied bombing', *Guardian*, 6 Mart 2003.

2 Ana'nın Sıcak Kucaklaması

1. 'Mitschrift Pressekonferenz: Podiumsdiskussion mit Bundeskanzlerin Merkel an der Prälat-Diehl-Schule', Groß-Gerau, 30 Eylül 2014, www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/pressekonferenzen/podiumsdiskussion-mit-bundeskanzlerin-merkel-an-der-praelat-diehl-schule-845834 (28 Nisan 2020).
2. A.g.e.
3. K. Connolly, 'Angela Merkel: I took a sauna while Berlin Wall fell', *Guardian*, 5 Kasım 2009, theguardian.com/world/2009/nov/05/merkel-berlin-wall-sauna-1989 (24 Kasım 2019).
4. 'Sauna and oysters: Merkel remembers Berlin Wall fall', *The Local* (AFP), 8 Kasım 2019, thelocal.de/20191108/sauna-and-oysters-merkel-recalls-berlinwall-fall (28 Nisan 2020).
5. Connolly, 'Angela Merkel: I took a sauna while Berlin Wall fell'.
6. A.g.e.
7. M. Amann and F. Gathmann, 'Angela Merkel on the Fall of the Wall: "I Wanted to See the Rockies and Listen to Springsteen"', *Spiegel*, 7 Kasım 2019, spiegel.de/international/europe/interview-with-angela-merkel-on-the-fall-of-theberlin-wall-a-1295241.html (20 Kasım 2019).
8. R. Pfister, 'The Reckoning: Kohl Tapes Reveal a Man Full of Anger', *Spiegel*, 14 Ekim 2014, spiegel.de/international/germany/helmut-kohl-tapes-revealdisdain-for-merkel-and-deep-sense-of-betrayal-a-997035.html (5 Kasım 2019).

9. M. Orth, 'Angela's Assets', *Vanity Fair*, Ocak 2015.
10. A.g.e.
11. Bakınız. C. Drösser, 'Gorbis Warnung', *Zeit*, 13 Ekim 1999, zeit.de/stimmts/1999/199941_stimmts_gorbatsc (25 Kasım 2019); 'Die Geduld ist zu Ende', *Spiegel*, 9 Ekim 1989, spiegel.de/spiegel/print/d-13497043.html (25 Kasım 2019).
12. C. Drösser, 'Geflügeltes Wort', *Zeit*, 5 Kasım 2009, zeit.de/2009/46/Stimmts-Brandt-Zitat (26 Kasım 2019).
13. H. A. Winkler, *Germany: The Long Road West, Volume 2:1933–1990*, çev. A. J. Sager, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 468.
14. F. Stern, *Five Germanys I Have Known*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2006, s. 470.
15. H. Kohl, 'Der entscheidende Schritt auf dem Weg in die gemeinsame Zukunft der Deutschen', Presse-und Informationsamt der Bundesregierung, Bulletin No. 86, s. 741–2, 3 Temmuz 1990, www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/derentscheidende-schritt-auf-dem-weg-in-die-gemeinsame-zukunft-der-deutschenfernsehansprache-des-bundeskanzlers-zum-inkrafttreten-der-waehrungsunionam-1-juli-1990-788446 (26 Kasım 2019).
16. Angela Merkel ile röportaj, *Bild*, 29 Kasım 2004. Bakınız. M. Ottenslaeger, 'Sind wir noch ganz dicht?', *Zeit*, 9 Aralık 2004, zeit.de/2004/51/Sind_wir_noch_ganz_dicht_ (27 Nisan 2020).
17. C. Rietz, 'Großbritannien: Fürs Heizen zu arm', *Zeit*, 28 Kasım 2013, zeit.de/2013/49/grossbritannien-heizungsarmut-boiler-energie (17 Kasım 2019).
18. C. Kohrs and C. Lipkowski, '40 Jahre Grüne: Von der Protestpartei in die Mitte der Gesellschaft', *Süddeutsche Zeitung*, 11 Ocak 2020, sueddeutsche.de/politik/gruene-buendnis-90-partiegeschichte-1.4750533 (15 Ocak 2020).
19. Rezo, 'Die Zerstörung der CDU', YouTube, 18 Mayıs 2019, youtube.com/watch?v=4Y1lZQsyuSQ&t=830s (20 Eylül 2019).
20. 'Birgit Breuel: Frühere Treuhandchefin räumt Fehler ein', *Zeit*, Temmuz 2019, zeit.de/politik/deutschland/2019-07/birgit-breuel-treuhandchefin-fehlerprivatisierung-ddr-betriebe (30 Temmuz 2019).

21. T. Buck, 'Lingering divide: why east and west Germany are drifting apart', *Financial Times*, 29 Ağustos 2019, ft.com/content/a22d04b2-c4b0-11e9-a8e9-296ca66511c9 (29 Ağustos 2019).
22. S. Neiman, *Learning from the Germans: Race and the Memory of Evil*, London, Allen Lane, 2019, s. 82.
23. A.g.e.
24. G. Grass, Çev. D. Dollenmayer, 'On Christa Wolf', *New York Review of Books*, 17 Ocak 2012, nybooks.com/daily/2012/01/17/gunter-grass-christa-wolf-whatremains (10 Kasım 2019).
25. M. Leo, Çev. S. Whiteside, *Red Love: The Story of an East German Family*, London, Pushkin Press, 2003, s. 230.
26. A.g.e.
27. A. Riding, 'Behind the Berlin Wall, Listening to Life', *New York Times*, Ocak 2007, nytimes.com/2007/01/07/movies/awardsseason/07ridi.html (30 Ekim 2019).
28. 'Germans still don't agree on what reunification meant', *Economist*, 31 Ekim 2019.

3 Çokkültürlülük

1. Bakınız. 'Global Trends: Forced Displacement in 2018', UNHCR, 20 Haziran 2019, unhcr.org/5d08d7ee7.pdf (10 Ekim 2019).
2. Bakınız. J. Delcker, 'The phrase that haunts Angela Merkel', Politico, 19 August 2016, politico.eu/article/the-phrase-that-haunts-angela-merkel (2 Şubat 2020).
3. Bakınız. 'One in every four German residents now has migrant background', The Local, 1 August 2018, thelocal.de/20180801/one-in-every-four-german-residentsnow-has-migrant-background (30 Kasım 2019); L. Sanders IV, 'Germany second-largest destination for migrants: OECD', Deutsche Welle, 18 Eylül 2019, dw.com/en/germany-second-largest-destination-for-migrantsoecd/a-50473180 (30 Kasım 2019).
4. S. Boniface, 'It's starting to look like Germany won WW2 in every

way bar the fighting', *Mirror*, 7 Eylül 2015, mirror.co.uk/news/uk-news/its-starting-looklike-germany-6397791 (1 Aralık 2019).

5. A.g.e.

6. A. Taub, 'Angela Merkel should be ashamed of her response to this sobbing Palestinian girl', *Vox*, 16 Temmuz 2015, vox.com/2015/7/16/8981765/merkel-refugeefailure-ashamed (29 Nisan 2020).

7. 'Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem österreichischen Bundeskanzler Faymann', Berlin, 15 Eylül 2015, www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/pressekonferenzen/pressekonferenzvon-bundeskanzlerin-merkel-und-dem-oesterreichischen-bundeskanzler-faymann-844442 (1 Aralık 2019).

8. K. Richter, 'Germany's refugee crisis has left it as bitterly divided as Donald Trump's America', *Guardian*, 1 Nisan 2016, theguardian.com/commentisfree/2016/apr/01/germany-refugee-crisis-invited-intomy-home-welcoming-spirit-divided (1 Aralık 2019).

9. A.g.e.

10. 'Ausgelassene Stimmung – Feiern weitgehend friedlich', POL-K: 160101-1-K/LEV, 1 Ocak 2016, presseportal.de/blaulicht/pm/12415/3214905 (29 Nisan 2020). See also "Ausgelassene Stimmung –Feiern weitgehend friedlich", *Süddeutsche Zeitung*, 5 Ocak 2016, sueddeutsche.de/panorama/uebergrieffe-in-koeln-ausgelassene-stimmung-feiernweitgehend-friedlich-1.2806355 (2 Aralık 2019).

11. 'Germany shocked by Cologne New Year gang assaults on women', BBC, Ocak 2016, bbc.co.uk/news/world-europe-35231046 (2 Aralık 2019).

12. Bakınız. Y. Bremmer and K. Ohlendorf, 'Time for the facts. What do we know about Cologne four months later?', *Correspondent*, 2 Mayıs 2016, thecorrespondent.com/4401/time-for-the-facts-what-do-we-know-about-colognefour-months-later/1073698080444-e20ada1b (2 Aralık 2019).

13. A.g.e.

14. Muhabirin konuşması, 'Brown Bag Lunch: "Populism and its Im-

pact on Elections: A Threat to Democracy?\"", Aspen Institute, Berlin, 4 Eylül 2019.

15. T. Abou-Chadi, 'Why Germany - and Europe - can't afford to accommodate the radical right', *Washington Post*, 4 Eylül 2019, [washingtonpost.com/opinions/2019/09/04/why-germany-europe-cant-afford-accommodate-radical-right](https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/09/04/why-germany-europe-cant-afford-accommodate-radical-right/) (20 Kasım 2019).
16. Bakınız. M. Fiedler, Alexander Gauland und der "Vogelschiss", *Tagesspiegel*, 2 Haziran 2018, [tagesspiegel.de/politik/afd-chef-zum-nationalsozialismus-alexandergauland-und-der-vogelschiss/22636614.html](https://www.tagesspiegel.de/politik/afd-chef-zum-nationalsozialismus-alexandergauland-und-der-vogelschiss/22636614.html) (3 Aralık 2019).
17. J. Wells, 'Leader of German Anti-Muslim Group Reinstated After Hitler Photo Controversy', BuzzFeed News, 23 Şubat 2015, [buzzfeednews.com/article/jasonwells/leader-of-german-anti-muslim-groupreinstated-after-hitler-p](https://www.buzzfeednews.com/article/jasonwells/leader-of-german-anti-muslim-groupreinstated-after-hitler-p) (29 Nisan 2020).
18. 'Pegida mobilisiert Tausende Demonstranten', *Süddeutsche Zeitung*, 6 Ekim 2015, [sueddeutsche.de/politik/dresden-pegida-mobilisiert-tausendedemonstranten-1.2679134](https://www.sueddeutsche.de/politik/dresden-pegida-mobilisiert-tausendedemonstranten-1.2679134) (29 Nisan 2020).
19. M. Bartsch, M. Baumgärtner ve diğerleri, 'Is Germany Lurching To the Right?', *Spiegel*, 31 Temmuz 2018, [spiegel.de/international/germany/german-immigrationdiscourse-gets-heated-after-footballers-resignation-a-1220478.html](https://www.spiegel.de/international/germany/german-immigrationdiscourse-gets-heated-after-footballers-resignation-a-1220478.html) (3 Aralık 2019).
20. C. Erhardt, 'Hasswelle: Kommunalpolitik - Aus Hetze werden Taten', *Kommunal*, 25 Haziran 2019, [kommunal.de/hasswelle-alle-zahlen](https://www.kommunal.de/hasswelle-alle-zahlen) (3 Aralık 2019).
21. *Guardian*'da yayınlanan mülakat: P. Oltermann, 'Germany slow to hear alarm bells in killing of Walter Lübcke', *Guardian*, 2 Temmuz 2019, [theguardian.com/world/2019/jul/02/germany-slow-to-hear-alarm-bells-in-killingof-walter-lubcke](https://www.theguardian.com/world/2019/jul/02/germany-slow-to-hear-alarm-bells-in-killingof-walter-lubcke) (3 Aralık 2019).
22. Thomas Haldenwang, Anayasanın Korunmasına İlişkin Yıllık Raporun sunumu için yapılan basın toplantısındaki konuşma (Verfassungsschutzbericht), Berlin, 27 Haziran 2019. Bakınız. H. Bubrowski and J. Staib, 'Mord an Walter Lübcke: Versteckt im braunen Sumpf', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28 June 2019, [faz.net/aktuell/politik/inland/was-der-mord-an-luebcke-mit-dem-nsu-zu-tun-](https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/was-der-mord-an-luebcke-mit-dem-nsu-zu-tun-)

- hat-16257706.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2 (3 Aralık 2019).
23. M. Hohmann, MdB, 'Hohmann: Ein missbrauchter politischer Mord', 25 Haziran 2019, afdbundestag.de/hohmann-ein-missbrauchter-politischer-mord (3 Aralık 2019).
 24. P. Oltermann, 'Germany slow to hear alarm bells in killing of Walter Lübcke', *Guardian*, 2 Temmuz 2019, theguardian.com/world/2019/jul/02/germany-slow-tohear-alarm-bells-in-killing-of-walter-lubcke (3 Aralık 2019).
 25. Bakınız. M. Eddy, 'German Lawmaker Who Called Muslims "Rapist Hordes" Faces Sanctions', *New York Times*, 2 Ocak 2018, nytimes.com/2018/01/02/world/europe/germany-twitter-muslims-hordes.html (4 Aralık 2019).
 26. J. C. M. Serrano, M. Shahrezaye, O. Papakyriakopoulos ve S. Hegelich, 'The Rise of Germany's AfD: A Social Media Analysis', *SMSociety '19: Proceedings of the 10th International Conference on Social Media and Society*, Temmuz 2019, 214–23, p. 3, doi.org/10.1145/3328529.3328562 (4 Aralık 2019). See also J. Schneider, 'So aggressiv macht die AfD Wahlkampf auf Facebook', *Süddeutsche Zeitung*, 14 Eylül 2017, sueddeutsche.de/politik/gezieltegrenzverletzungen-so-aggressiv-macht-die-afd-wahlkampf-auf-facebook-1.3664785-0 (4 Aralık 2019).
 27. Heute Journal, ZDF, 15 Ağustos 2017. Ayrıca bakınız. T. Escritt, 'In Charlottesville, Germans sense echoes of their struggle with history', *Reuters*, 18 Ağustos 2017, reuters.com/article/us-usa-trump-germany/in-charlottesville-germans-senseechoes-of-their-struggle-with-history-idUSKCN1AY1NZ (3 Aralık 2019).
 28. Bakınız. P. McGee and O. Storbeck, 'Fears over far-right prompt Siemens chief to rebuke AfD politician', *Financial Times*, 20 Mayıs 2018, ft.com/content/046821ba-5c17-11e8-9334-2218e7146b04 (3 Aralık 2019).
 29. Joe Kaeser, @JoeKaeser, Twitter, 20 Temmuz 2019, twitter.com/JoeKaeser/status/1152502196354859010 (22 Temmuz 2019).
 30. Bakınız. K. Proctor and S. Murphy, 'Andrew Sabisky: Boris Johnson's

- ex-adviser in his own words', *Guardian*, 17 Şubat 2020, theguardian.com/politics/2020/feb/17/andrew-sabisky-boris-johnsons-ex-adviser-in-his-own-words (17 Şubat 2020).
31. , @MesutOzil1088, Twitter, 22 Temmuz 2018, twitter.com/MesutOzil1088/status/1021093637411700741 (6 Aralık 2019).
32. J. Spahn, 'Berliner Cafés: Sprechen Sie doch deutsch!', *Zeit*, 23 Ağustos 2017, zeit.de/2017/35/berlin-cafes-hipster-englisch-sprache-jens-spahn (6 Aralık 2019).
33. G. W. Leibniz, 'Ermahnung an die Deutschen, ihren Verstand und Sprache besser zu üben, samt beigefügten Vorschlag einer Deutschgesinten Gesellschaft', *Samtliche Schriften*, vierte Reihe, dritter Band, Berlin, Akademie-Verlag, 1986, s. 798.
34. W. Thierse, 'Von Schiller lernen?', *Die Kulturnation*, *Deutschlandfunk Kultur*, 3 Nisan 2005.
35. S. Hattenstone, Ai Weiwei on his new life in Britain: "People are at least polite. In Germany, they weren't", *Guardian*, 21 Ocak 2020, theguardian.com/artanddesign/2020/jan/21/ai-weiwei-on-his-new-life-in-britain-germany-virtual-reality-film (21 Ocak 2020).
36. Antisemitismus: "Kann Juden nicht empfehlen, überall die Kippa zu tragen", *Zeit*, 25 Mayıs 2019, zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2019-05/judenfeindlichkeit-antisemit-felix-klein-kippa (6 Aralık 2019).
37. A.g.e.
38. A. Merkel, 'Rede zum zehnjährigen Bestehen der Stiftung Auschwitz-Birkenau, Auschwitz, 6 Aralık 2019, www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/redevon-bundeskanzlerin-merkel-zum-zehnjaehrigen-bestehen-der-stiftungauschwitz-birkenau-am-6-dezember-2019-in-auschwitz-1704518 (7 Aralık 2019).
39. E. Reents, 'Morde in Hanau: Böser, als die Polizei erlaubt', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20 Şubat 2020, faz.net/aktuell/feuilleton/morde-in-hanau-jetzt-ist-der-staat-am-zug-16644270.html (28 Şubat 2020).
40. 'Bundesinnenminister Seehofer: "Wir müssen den Rassismus ächten"', Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, 21 Şu-

bat 2020, bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2020/02/pk-hanau.html (23 Şubat 2020).

4 Artık Çocuk Değil

1. Bakınız. T. Barber, 'Germany and the European Union: Europe's Reluctant Hegemon?', *Financial Times*, 11 Mart 2019, ft.com/content/alf327ba-4193-11e9-b896-fe36ec32aece (10 Aralık 2019); H. W. Maull, 'Germany and Japan: The New Civilian Powers', *Foreign Affairs*, 69. cilt, 5. sayı, Kış 1990/91, foreignaffairs.com/articles/asia/1990-12-01/germany-and-japan-newcivilian-powers (10 Aralık 2019).
2. Alıntı: G. Will, 'Today's Germany is the best Germany the world has seen', *Washington Post*, 4 Ocak 2019, washingtonpost.com/opinions/globalopinions/todays-germany-is-the-best-germany-the-world-hasseen/2019/01/04/abe0b138-0f8f-11e9-84fc-d58c33d6c8c7_story.html (5 Ekim 2019).
3. 'Schröder on Kosovo: "The Goal Was Exclusively Humanitarian"', *Spiegel*, 25 Ekim 2006, spiegel.de/international/schroeder-on-kosovo-the-goal-wasexclusively-humanitarian-a-444727.html (15 Aralık 2019).
4. J. Fischer, Yeşiller Partisi Konferansında yaptığı konuşma, Bielefeld, 13 Mayıs 1999. See 'Auszüge aus der Fischer-Rede', *Spiegel*, 13 Mayıs 1999, spiegel.de/politik/deutschland/wortlaut-auszuege-aus-der-fischer-rede-a-22143.html (13 Aralık 2019).
5. Bakınız. 'Stenographischer Bericht: 186: Sitzung', Deutscher Bundestag, Berlin, 12 Eylül 2001, dipbt.bundestag.de/doc/btp/14/14186.pdf (15 Aralık 2019).
6. G. Schröder, 'The Way Forward in Afghanistan', *Spiegel*, 12 Şubat 2009, spiegel.de/international/world/essay-by-former-chancellor-gerhard-schroeder-theway-forward-in-afghanistan-a-607205.html (15 Aralık 2019).

7. J. Gauck, 'Speech to open 50th Munich Security Conference', Münih, 31 Ocak 2014, bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/EN/JoachimGauck/Reden/2014/140131-Munich-Security-Conference.html (16 Aralık 2019).
8. F. Steinmeier, "Dışişleri Bakanı Frank Walter Steinmeier tarafından 50. Münih Güvenlik konferansında yapılan konuşma", Münih, 1 Şubat 2014, auswaertigesamt.de/en/newsroom/news/140201-bm-muesiko/259556 (16 Aralık 2019).
9. 'Schröder lobt Putin erneut', *Spiegel*, 11 Aralık 2006, spiegel.de/politik/ausland/staatsaufbau-schroeder-lobt-putin-erneut-a-453795.html (15 Aralık 2019).
10. H. Gamillscheg, 'Denkmalstreit in Tallinn eskaliert', *Frankfurter Rundschau*, 28 Nisan 2007.
11. Bakınız. T. Paterson, 'Merkel fury after Gerhard Schroeder backs Putin on Ukraine', *Telegraph*, 14 Mart 2014, telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10697986/Merkel-fury-after-Gerhard-Schroeder-backs-Putin-on-Ukraine.html (15 Aralık 2019); 'Der Altkanzler im Interview: Schröder verteidigt Putin und keilt gegen Merkel', *Bild*, 22 December 2017, bild.de/politik/ausland/gerhard-schroeder/vertrautvladimir-putin-54277288.bild.html (15 Aralık 2019).
12. 'Das "Wall Street Journal" stellt eine unbequeme Frage: Warum gibt es keine Sanktionen gegen Schröder?', *Bild*, 18 Mart 2018, bild.de/politik/inland/gerhard-schroeder/warum-gibt-es-keine-sanktionen-gegenschroeder-55137570.bild.html (15 Aralık 2019).
13. Bakınız. S. S. Nelson, 'Why Putin's Pal, Germany's Ex-Chancellor Schroeder, Isn't on a Sanctions List', NPR, 18 Nisan 2018, npr.org/sections/parallels/2018/04/18/601825131/why-putins-pal-germanys-exchancellor-hasnt-landed-on-a-sanctions-list (16 Aralık 2019).
14. J. D. Walter and D. Janjevic, 'Vladimir Putin and Angela Merkel: Through good times and bad', Deutsche Welle, 18 Ağustos 2018, dw.com/en/vladimir-putin-andangela-merkel-through-good-times-and-bad/g-45129235 (18 Aralık 2019).

15. See G. Packer, 'The Quiet German: The astonishing rise of Angela Merkel, the most powerful woman in the world', *New Yorker*, 24 Kasım 2014, newyorker.com/magazine/2014/12/01/quiet-german (18 Aralık 2019).
16. A.g.e.
17. Merkel, Lowy Lecture, Sydney, 17 Kasım 2014, www.lowyinstitute.org/publications/2014-lowy-lecture-dr-angela-merkelchancellor-germany (19 Aralık 2019).
18. C. Hoffmann, T. Lehmann, V. Medick and R. Neukirch, 'Relations with Moscow Emerge as German Election Issue', *Spiegel*, 29 Temmuz 2019, spiegel.de/international/germany/east-german-politicians-see-advantage-in-proputin-views-a-1279231.html (19 Aralık 2019).
19. A.g.e.
20. 'White Paper 2016: On German Security Policy and the Future of the Bundeswehr', Berlin, Federal Ministry of Defence, 2016, s. 32.
21. S. Thévoz ve P. Geoghegan, 'Revealed: Russian donors have stepped up Tory funding', *Open Democracy*, 5 Kasım 2019, opendemocracy.net/en/darkmoney-investigations/revealed-russian-donors-have-stepped-tory-funding (6 Kasım 2019).
22. Bakınız. Donald Trump, @realDonaldTrump, Twitter, 9 Aralık 2015, twitter.com/realDonaldTrump/status/674587800835092480 (19 Aralık 2019); S. B. Glasser, 'How Trump Made War on Angela Merkel and Europe', *New Yorker*, 17 Aralık 2018, newyorker.com/magazine/2018/12/24/how-trump-made-war-on-angela-merkelland-europe (19 Aralık 2019).
23. Alıntı: G. Will, 'Today's Germany is the best Germany the world has seen'.
24. I. Traynor ve P. Lewis, 'Merkel compared NSA to Stasi in heated encounter with Obama', *Guardian*, 17 Aralık 2013, theguardian.com/world/2013/dec/17/merkel-compares-nsa-stasi-obama (Aralık 2019).
25. R. Hilmer ve R. Schlinkert, 'ARD-DeutschlandTREND: Umfrage zur politischen Stimmung im Auftrag der ARD-Tagesthemen und

DIE WELT', Berlin, 2013, infratest-dimap.de/fileadmin/_migrated/content_uploads/dt1311_bericht.pdf (19 Aralık 2019). Ayrıca bakınız. 'Bürger trauen Obama und den USA nicht mehr', *Spiegel*, 7 Kasım 2013, spiegel.de/politik/deutschland/ard-deutschlandtrend-mehrheit-der-deutschen-istmit-obama-unzufrieden-a-932455.html (19 Aralık 2019).

26. J. Borger ve A. Perkins, 'G7 in disarray after Trump rejects communicate and attacks "weak" Trudeau', *Guardian*, 10 Haziran 2018, theguardian.com/world/2018/jun/10/g7-in-disarray-after-trump-rejectscommunicate-and-attacks-weak-trudeau (21 Aralık 2019).
27. Donald Trump, @realDonaldTrump, Twitter, 18 Haziran 2018, twitter.com/realDonaldTrump/status/1008696508697513985 (19 Aralık 2019).
28. K. Martin ve T. Buck, 'US ambassador to Germany backs European right wing', *Financial Times*, 4 Haziran 2019, ft.com/content/3b61a19e-67c7-11e8-b6eb-4acfcfb08c11 (19 Aralık 2019).
29. J. Poushter ve M. Mordecai, 'Americans and Germans Differ in Their Views of Each Other and the World', Pew Research Center, Mart 2020.
30. G. Allison, 'Less than a third of German military assets are operational says report', *UK Defence Journal*, 21 Haziran 2018, ukdefencejournal.org.uk/less-thirdgerman-military-assets-operational-says-report/ (22 Aralık 2019). Ayrıca bakınız. T. Buck, 'German armed forces in "dramatically bad" shape, report finds', *Financial Times*, 20 Şubat 2018, ft.com/content/23c524f6-1642-11e8-9376-4a6390addb44 (22 Aralık 2019).
31. L. Barber ve G. Chazan, 'Angela Merkel warns EU: "Brexit is a wake-up call"', *Financial Times*, 15 Ocak 2020, ft.com/content/a6785028-35f1-11ea-a6d3-9a26f8c3cba4 (16 Ocak 2020).
32. 'PESCO: The Proof is in the Field', *European Defence Matters*, 5. sayı, 2018, eda.europa.eu/webzine/issue15/cover-story/pesco-the-proof-is-in-the-field (22 Aralık 2019).
33. U. von der Leyen, 'Europe is forming an army', *Handelsblatt*, 1 Ekim 2019, handelsblatt.com/today/opinion/ursula-von-der-leyen-

- europe-is-forming-anarmy/ 23851656.html?ticket=ST-166577-7jifWCpsKUzfXhWetQ0v-ap2 (22 Aralık 2019).
34. P. Köhler, 'China continues German shopping spree', *Handelsblatt*, 25 Ocak 2018, handelsblatt.com/today/companies/international-investments-chinacontinues-german-shopping-sprees/23580854.html?ticket=ST-5042-VvXmnInrGnlliTrJjoIW-ap5 (28 Aralık 2019).
35. D. Weinland ve P. McGee, 'China's Midea makes offer for German robotics group Kuka', *Financial Times*, 18 May 2016, ft.com/content/90f9f7ae-1cd4-11e6-b286-cddde55ca122 (Aralık 2019).
36. S. Mair, F. Strack ve F. Schaff (diğerleri), *Partner and Systemic Competitor – How Do We Deal with China's State-Controlled Economy?*, Bundesverband der Deutschen Industrie, 10 Ocak 2019. Ayrıca bakınız. B. A. Düben, 'The souring mood towards Beijing from Berlin', *The Interpreter*, The Lowy Institute, 15 Nisan 2019, www.loyyinstitute.org/the-interpreter/souring-mood-towards-beijing-berlin (29 Aralık 2019).
37. 'KfW erwirbt im Auftrag des Bundes temporär Anteil am deutschen Übertragungsnetzbetreiber 50Hertz', Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 27 Temmuz 2018, bmwi.de/Redaktion/DE/Pressemitteilungen/2018/20180727-kfw-erwirbt-im-auftrag-des-bundes-temporaer-anteil-am-deutschen-uebertragungsnetzbetreiber-50hertz.html (29 Aralık 2019).
38. Bakınız. "Wir Europäer müssen unser Schicksal in unsere eigene Hand nehmen", *Süddeutsche Zeitung*, 28 Mayıs 2017, sueddeutsche.de/politik/g-7-krise-wireuropaeer-muessen-unser-schicksal-in-unsere-eigene-hand-nehmen-1.3524718 (30 Aralık 2019).
39. Bakınız. L. Barber and G. Chazan, Angela Merkel warns EU'.
40. J. Lau ve B. Ulrich, 'Im Westen was Neues', *Zeit*, 18 Ekim 2017, zeit.de/2017/43/aussenpolitik-deutschland-usa-transatlantische-beziehungenwerte (30 Aralık 2019).
41. T. Bagger, 'The World According to Germany: Reassessing 1989', *Washington Quarterly*, 41. cilt, 4. sayı, 2018, s. 55.
42. K. Pfeiffer, 'Vortrag von Dr. Kurt Pfeiffer', Aachen, 19 Aralık 1949,

karlspreis.de/de/karlspreis/entstehungsgeschichte/vortrag-von-dr-kurt-pfeiffer (30 Aralık 2019).

43. Bakınız. L. Barber and G. Chazan, Angela Merkel warns EU’.

5 Mucize

1. Alıntı: R. Zitelmann, ‘The Leadership Secrets of the Hidden Champions’, *Forbes*, 15 Temmuz 2019, forbes.com/sites/rainer-zitelmann/2019/07/15/theleadership-secrets-of-the-hidden-champions/#54b7640e6952 (6 Ocak 2020).
2. Bakınız. D. R. Henderson, ‘German Economic Miracle’, in D. R. Henderson (ed.), *The Concise Encyclopedia of Economics*, Liberty Fund, 2007, econlib.org/library/Enc/GermanEconomicMiracle.html (5 Kasım 2019).
3. H. C. Wallich, *Mainsprings of the German Revival*, New Haven, Yale University Press, 1955, s. 71.
4. ‘The sick man of the euro’, *Economist*, 3 Haziran 1999, economist.com/special/1999/06/03/the-sick-man-of-the-euro (6 Ocak 2020).
5. C. Odendahl, ‘The Hartz myth: A closer look at Germany’s labour market reforms’, Centre for European Reform, Temmuz 2017, s. 3, cer.eu/sites/default/files/pbrief_german_labour_19.7.17.pdf (6 Ocak 2020).
6. U. Deupmann ve B. Kellner, ‘Manche Finanzinvestoren fallen wie Heuschreckenschwärme über Unternehmen her’, *Bild am Sonntag*, 17 Nisan 2005.
7. V. Romei, ‘Germany: from “sick man” of Europe to engine of growth’, *Financial Times*, 14 Ağustos 2017, ft.com/content/bd4c856e-6de7-11e7-b9c7-15af748b60d0 (10 Ocak 2020).
8. Bakınız. E. von Thadden, ‘Sind wir nicht die Reichsten?’, *Zeit*, 27 Mart 2013, zeit.de/2013/14/europa-reichtum-werner-abelshauser (30 Nisan 2020).
9. W. Martin, ‘Workers at BMW, Mercedes and Porsche can now work a 28-hour week’, *Business Insider*, 7 Şubat 2018, businessin-

sider.com/german-workerscan-now-work-a-28-hour-week-2018-2?r=US&IR=T (11 Ocak 2020).

10. G. Clark, *Question Time*, BBC One, 23 Kasım 2017.
11. N. Adams, 'UK's Creative Industries contributes almost £13 million to the UK economy every hour', Department for Digital, Culture, Media and Sport, 6 Şubat 2020, gov.uk/government/news/uks-creative-industries-contributesalmost-13-million-to-the-uk-economy-every-hour (12 Şubat 2020).
12. 'Germany's business barons are finding it harder to keep a low profile', *Economist*, 15 Haziran 2019.
13. S. Bach , A. Thiemann and A. Zucco, 'Looking for the missing rich: Tracing the top tail of the wealth distribution', German Institute for Economic Research, 23 Ocak 2018, diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.575768.de/dp1717.pdf (15 Ocak 2020). Ayrıca bakınız. F. Diekmann, '45 Deutsche besitzen so viel wie die ärmere Hälfte der Bevölkerung', *Spiegel*, 23 Ocak 2018, spiegel.de/wirtschaft/soziales/vermoegen-45-superreiche-besitzen-so-viel-wiedie-halbe-deutsche-bevoelkerung-a-1189111.html (15 Ocak 2020).
14. Bakınız. R. Wearn, "Drowning" in debt as personal borrowing tops £180bn, BBC News, 20 Ocak 2016, bbc.co.uk/news/business-35361281 (15 Ocak 2020).
15. 'Merkel kritisiert Aufnahmestopp für Ausländer – Dobrindt widerspricht', *Zeit*, 27 Şubat 2018, zeit.de/politik/deutschland/2018-02/tafel-essen-angela-merkelaufnahmestopp-auslaender (17 Ocak 2020).
16. Bakınız. "Wir lassen uns nicht von der Kanzlerin rügen", *Süddeutsche Zeitung*, 1 Mart 2018, sueddeutsche.de/politik/debatte-um-essener-tafel-wir-lassen-unsnicht-von-der-kanzlerin-ruegen-1.3888853 (17 Ocak 2020).
17. Bakınız. N. Sagener, çev. E. Körner, 'Minimum wage unlikely to remedy rising poverty in Germany', Euractiv, 20 Şubat 2015, euractiv.com/section/social-europe-jobs/news/minimum-wage-unlikely-to-remedy-rising-poverty-in-germany (17 Ocak 2020).
18. Bakınız. N. Sagener, çev. S. Morgan, 'Child poverty in Germany increasingly the norm', Euractiv, 13 Eylül 2016, euractiv.com/section/

social-europejobs/news/child-poverty-in-germany-increasingly-becomes-the-norm/ (17 Ocak 2020).

19. 'Pressemeldung: Paritätischer Armutsbericht 2019 zeigt ein viergeteiltes Deutschland', Der Paritätische Gesamtverband, 12 Aralık 2019, derparitaetische.de/presse/paritaetischer-armutsbericht-2019-zeigt-ein-viergeteiltesdeutschland (17 Ocak 2020).
20. H. Morgenthau, 'Suggested Post-Surrender Program for Germany', 1944, Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum, Hyde Park, NY. Memorandumun görselleri şurada görülebilir: [docs.fdrlibrary.marist.edu/PSF/BOX31/t297a01.html](https://fdrlibrary.marist.edu/PSF/BOX31/t297a01.html) (17 Ocak 2020).
21. Bakınız. 'Ackermann räumt Mitschuld der Bankmanager ein', *Spiegel*, 30 Aralık 2008, spiegel.de/wirtschaft/finanzkrise-ackermann-raeumt-mitschuld-der-bankmanager-ein-a-598788.html (17 Ocak 2020).
22. M. Hüther ve J. Südekum, 'The German debt brake needs a reform', VoxEU, 6 Mayıs 2019, voxeu.org/content/german-debt-brake-needs-reform (17 Ocak 2020).
23. 'Sommerpressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel', Berlin, 19 Temmuz 2019, www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/sommerpressekonferenz-vonbundeskanzlerin-merkel-1649802 (17 Ocak 2020).
24. S. Wood, 'Whisper it softly: it's OK to like Germany', *Guardian*, 13 Temmuz 2014, theguardian.com/commentisfree/2014/jul/13/germany-world-cup-final-football (17 Ocak 2020).

6 İt İti Isırmaz

1. T. Fontane, 'Richmond', *Ein Sommer in London*, Dessau, Gebrüder Katz, 1854, s. 75.
2. 'In Profile: The Federal Ministry of the Interior', Bundesministerium des Inneren, Ekim 2016, bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/ministerium/flyerim-profil-en.html (10 Şubat 2020).

3. Bakınız. M. Großekathöfer, 'Früher war alles schlechter: Zahl der Vereine', *Spiegel*, 15 Nisan 2017, s. 50; A. Seibt, 'The German obsession with clubs', Deutsche Welle, 6 Eylül 2017, [dw.com/en/the-german-obsession-with-clubs/a-40369830](https://www.dw.com/en/the-german-obsession-with-clubs/a-40369830) (10 Şubat 2020).
4. C. Dietz, 'White gold: the German love affair with pale asparagus', *Guardian*, 14 Haziran 2016, [theguardian.com/lifeandstyle/wordof-mouth/2016/jun/14/white-goldgerman-love-affair-pale-asparagus-spargelzeit](https://www.theguardian.com/lifeandstyle/wordof-mouth/2016/jun/14/white-goldgerman-love-affair-pale-asparagus-spargelzeit) (10 Şubat 2020).
5. J. Major, 'Speech to the Conservative Group for Europe', London, 22 Nisan 1993.
6. Bakınız. 'Mixed Compensation Barometer 2019', Ernst & Young, Kasım 2019, s.4, [ey.com/de_de/news/2019/11/gehaltseinbussen-fuer-deutsche-vorstaende](https://www.ey.com/de_de/news/2019/11/gehaltseinbussen-fuer-deutsche-vorstaende) (15 Şubat 2020).
7. L. Himmelreich, 'Der Herrenwitz', *Stern*, 1 Şubat 2013, [stern.de/politik/deutschland/stern-portraet-ueber-rainer-bruederle-der-herrenwitz-3116542.html](https://www.stern.de/politik/deutschland/stern-portraet-ueber-rainer-bruederle-der-herrenwitz-3116542.html) (17 Şubat 2020).
8. 'Kritik an Deutsche-Bank-Chef: Ackermann schürt die Diskussion um die Frauenquote', *Handelsblatt*, 7 Şubat 2011, [handelsblatt.com/unternehmen/management/kritik-an-deutsche-bank-chefackermann-schuert-die-diskussion-um-die-frauenquote/3824928.html?ticket=ST-957390-MTISlcC9d2pPjTw9uzYC-ap1](https://www.handelsblatt.com/unternehmen/management/kritik-an-deutsche-bank-chefackermann-schuert-die-diskussion-um-die-frauenquote/3824928.html?ticket=ST-957390-MTISlcC9d2pPjTw9uzYC-ap1) (20 Şubat 2020).
9. Bakınız. K. Bennhold, 'Women Nudged Out of German Workforce', *New York Times*, 28 Haziran 2011, [nytimes.com/2011/06/29/world/europe/29iht-FFgermany29.html?_r=1&src=rechp](https://www.nytimes.com/2011/06/29/world/europe/29iht-FFgermany29.html?_r=1&src=rechp) (20 Şubat 2020).
10. J. Hensel, Angela Merkel: "Parität erscheint mir logisch", *Zeit*, Ocak 2019, [zeit.de/2019/05/angela-merkel-bundestkanzlerin-cdu-feminismus-lebensleistung](https://www.zeit.de/2019/05/angela-merkel-bundestkanzlerin-cdu-feminismus-lebensleistung) (20 Şubat 2020).
11. Bakınız. 'The German Vocational Training System', Bundesministerium für Bildung und Forschung, [bmbf.de/en/the-german-vocational-training-system-2129.html](https://www.bmbf.de/en/the-german-vocational-training-system-2129.html) (20 Şubat 2020).
12. Bakınız. F. Studemann, 'German universities are back in vogue for foreign students', *Financial Times*, 22 Ağustos 2019, [ft.com/content/a28fff1c-c42a-11e9-a8e9-296ca66511c9](https://www.ft.com/content/a28fff1c-c42a-11e9-a8e9-296ca66511c9) (21 Şubat 2020).

13. G. Chazan, 'Oversupply of hospital beds helps Germany to fight virus', *Financial Times*, 13 Nisan 2020, ft.com/content/d979c0e9-4806-4852-a49a-bbffa9cecf6 (13 Nisan 2020).
14. M. Diermeier ve H. Goecke, 'Capital Cities: Usually an economic driving force', Institut der deutschen Wirtschaft, 20 Ekim 2017, [iwkoeln.de/presse/iwnachrichten/beitrag/matthias-diermeier-henry-goecke-capital-cities-usually-aneconomic-driving-force-366303.html](https://www.iwkoeln.de/presse/iwnachrichten/beitrag/matthias-diermeier-henry-goecke-capital-cities-usually-aneconomic-driving-force-366303.html) (21 Şubat 2020).
15. Alıntı: R. Mohr, 'The Myth of Berlin's Tempelhof: The Mother of all Airports', *Spiegel*, 25 Nisan 2008, [spiegel.de/international/germany/the-myth-ofberlin-s-tempelhof-the-mother-of-all-airports-a-549685.html](https://www.spiegel.de/international/germany/the-myth-ofberlin-s-tempelhof-the-mother-of-all-airports-a-549685.html) (21 Şubat 2020).
16. C. Fahey, 'How Berliners refused to give Tempelhof airport over to developers', *Guardian*, 5 Mart 2015, [theguardian.com/cities/2015/mar/05/how-berlinersrefused-to-give-tempelhof-airport-over-to-developers](https://www.theguardian.com/cities/2015/mar/05/how-berlinersrefused-to-give-tempelhof-airport-over-to-developers) (21 Şubat 2020).
17. S. Shead, 'The story of Berlin's WWII Tempelhof Airport which is now Germany's largest refugee shelter', *Independent*, 20 Haziran 2017, [independent.co.uk/news/world/world-history/the-story-of-berlins-wwiitempelhof-airport-which-is-now-germanys-largest-refugee-shelter-a7799296.html](https://www.independent.co.uk/news/world/world-history/the-story-of-berlins-wwiitempelhof-airport-which-is-now-germanys-largest-refugee-shelter-a7799296.html) (21 Şubat 2020).
18. Bakınız. L. Kaas, G. Kocharkov, E. Preugschat ve N. Siassi, 'Reasons for the low homeownership rate in Germany', Research Brief 30, Deutsche Bundesbank, 14 Ocak 2020, [bundesbank.de/en/publications/research/research-brief/2020-30-homeownership-822176](https://www.bundesbank.de/en/publications/research/research-brief/2020-30-homeownership-822176) (25 Şubat 2020); 'People in the EU – statistics on housing conditions', Eurostat, Aralık 2017, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_-_statistics_on_housing_conditions#Home_ownership (25 Şubat 2020).
19. T. Lokoschat, 'Kommentar zur Enteignungsdebatte: Ideen aus der DDR', *Bild*, 8 Mart 2019, [bild.de/politik/kolumnen/kolumne/kommentar-zurenteignungsdebatte-ideen-aus-der-ddr-60546810.bild.html](https://www.bild.de/politik/kolumnen/kolumne/kommentar-zurenteignungsdebatte-ideen-aus-der-ddr-60546810.bild.html) (25 Şubat 2020).
20. Bakınız. C. Higgins, 'The cutting edge', *Guardian*, 24 Kasım 2007,

theguardian.com/books/2007/nov/24/theatre.stage (25 Şubat 2020).

21. P. Oltermann, 'Katie Mitchell, British theatre's true auteur, on being embraced by Europe', *Guardian*, 9 Temmuz 2014, theguardian.com/stage/2014/jul/09/katiemitchell-british-theatre-true-auteur (25 Şubat 2020).
22. 'Open Letter', Volksbühne, Berlin, 20 Haziran 2016, volksbuehne.adk.de/english/calender/open_letter/index.html (25 Şubat 2020).
23. C. Dercon, Londra'daki Goethe-Institut'te yaptığı konuşma, video Facebook'a yüklendi, 27 Nisan 2018, facebook.com/watch/live/?v=10160588326450529&ref=watch_permalink (30 Nisan 2020).
24. N. MacGregor, 'Berlin's blast from the past', *The World in 2019*, London, The Economist Group, 2018, s. 133, worldin2019.economist.com/NeilMacGregorontheHumboldtForum (26 Şubat 2020).
25. S. Hölig ve U. Hasebrink, 'Germany', in N. Newman, R. Fletcher, A. Kalogeropoulos ve R. K. Nielsen (diğerleri), *Reuters Institute Digital News Report 2019*, Reuters Institute, 2019, s. 86-7, reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inlinefiles/DNR_2019_FINAL.pdf (26 Şubat 2020).

7 Artık Oyalanmak Yok

1. 'Information für die Bevölkerung in der Umgebung des Kernkraftwerkes Tihange', Fachbereich Feuerwehr der Stadt Mönchengladbach, Ekim 2018. Ayrıca bakınız. H. Hintzen, 'Neue Broschüre in Mönchengladbach: Stadt erklärt Verhalten bei Atomunfall', RP Online, 8 Şubat 2019, rponline.de/nrw/staedte/moenchengladbach/moenchengladbach-verhaltenstipps-beiunfall-im-atomkraftwerk-tihange_aid-36550915 (1 Mart 2020).
2. Bakınız. C. Parth, 'Tihange Nuclear Power Plant: Fear of a Melt-down', *Zeit*, 1 Haziran 2018, zeit.de/wirtschaft/2018-06/tihange-nuclear-power-plant-residentsopposition-english (1 Mart 2020).
3. 'Cooperation on nuclear safety', Dutch Safety Board, 31 Ocak

- 2018, onderzoeksraad.nl/en/page/4341/cooperation-on-nuclear-safety (1 Mart 2020). Ayrıca bakınız. D. Keating, 'Belgium's Neighbors Fear a Nuclear Incident', *Forbes*, 4 Şubat 2018, forbes.com/sites/davekeating/2018/02/04/belgiumsneighbors-fear-a-nuclear-incident/#55c658216ca2 (1 Mart 2020).
4. Bakınız. K. Bennhold, 'Impose a Speed Limit on the Autobahn? Not So Fast, Many Germans Say', *New York Times*, 3 Şubat 2019, nytimes.com/2019/02/03/world/europe/germany-autobahn-speed-limit.html (1 Mart 2020).
 5. A.g.e.
 6. Bakınız. Abgasaffäre: VW-Chef Müller spricht von historischer Krise', *Spiegel*, 28 Eylül 2015, spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/volkswagen-chef-muellersieht-konzern-in-historischer-krise-a-1055148.html (2 Mart 2020).
 7. J. Miller, 'VW offers direct payouts to sidestep emissions lawsuit', *Financial Times*, 14 Şubat 2020, ft.com/content/f41adade-4f24-11ea-95ao-43di8ec7i5f5 (14 Şubat 2020).
 8. P. Nair, 'Stuttgart residents sue mayor for "bodily harm" caused by air pollution', *Guardian*, 2 Mart 2017, theguardian.com/cities/2017/mar/02/stuttgart-residentssue-mayor-bodily-harm-air-pollution (2 Mart 2020).
 9. Bakınız. 'DB 2019: Long distance patronage over 150 million for the first time', DB Schenker, 26 Mart 2020, dbschenker.com/global/about/press/db2019-631574 (29 Mart 2020); 'German domestic air travel slump points to increase in "flight shame" and carbon awareness', AirportWatch, 19 Aralık 2019, airportwatch.org.uk/2019/12/german-domestic-air-travel-slump-points-toincrease-in-flight-shame-and-carbon-awareness (29 Mart 2020).
 10. Bakınız. 'Fridays for Horsepower: The German Motorists Who Oppose Greta Thunberg', *Spiegel*, 15 Ekim 2019, spiegel.de/international/germany/fridaysfor-horsepower-german-motorists-oppose-fridays-for-future-a-1290466.html (5 Mart 2020).
 11. K. Gutmann, J. Huscher, D. Urbaniak, A. White, C. Schaible ve M. Bricke, 'Europe's Dirty 30: How the EU's coal-fired power plants are

- undermining its climate efforts', Brussels, CAN Europe, WWF European Policy Office, HEAL, the EEB and Climate Alliance Germany, Temmuz 2014, awsassets.panda.org/downloads/dirty_30_report_finale.pdf (5 Mart 2020).
12. S. Kersing and K. Stratmann, 'Germany's great environmental failure', *Handelsblatt*, 19 Ekim 2018, handelsblatt.com/today/politics/climateemergency-germanys-great-environmental-failure/23583678.html?ticket=ST-1141019-0RgHHhpypfii593mjbq0-ap1 (5 Mart 2020).
13. A.g.e.
14. Bakınız. 'Germany 2020: Energy Policy Review,' International Energy Agency, February 2020, s. 27-8, bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/germany-2020-energy-policy-review.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (5 Mart 2020).
15. Paragrafa bakınız. 'Entwicklung des Anteils erneuerbarer Energien am Bruttostromverbrauch in Deutschland', Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Mart 2020, erneuerbareenergien.de/EE/Navigation/DE/Service/Erneuerbare_Energien_in_Zahlen/Entwicklung/entwicklung-der-erneuerbaren-energien-in-deutschland.html (31 Mart 2020).
16. A.g.e.
17. *Spiegel*, 7 Temmuz 2008.
18. T. Buck, 'Germany unveils sweeping measures to fight climate change', *Financial Times*, 20 Eylül 2019, ft.com/content/26e8d1e0-dbb3-11e9-8f9b-77216ebeifi7 (25 Eylül 2019).
19. A. Merkel, 'Neujahrsansprache 2020', 31 Aralık 2019, www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/neujahrsansprache-2020-1709738 (10 Şubat 2020).
20. P. Hockenos, 'How to Say Emmanuel Macron in German', *Foreign Policy*, 8 Aralık 2019, foreignpolicy.com/2019/12/08/robert-habeck-greens-merkelemmanuel-macron-in-german (11 Mart 2020).
21. P. Oltermann, 'Robert Habeck: could he be Germany's first Green chancellor?', *Guardian*, 27 Aralık 2019, theguardian.com/world/2019/dec/27/roberthabeck-could-be-germany-first-green-chancellor (11 Mart 2020).
22. A.g.e.

Sonuç

1. 'Angela Merkels Erklärung im Wortlaut', *Welt*, 29 Ekim 2018, welt.de/politik/deutschland/article182938128/Wurde-nicht-als-Kanzleringeboren-Angela-Merkels-Erklaerung-im-Wortlaut.html (15 Mart 2020).
2. Bakınız. L. Barber ve G. Chazan, 'Angela Merkel warns EU: "Brexit is a wake-up call"', *Financial Times*, 15 Ocak 2020, ft.com/content/a6785028-35f1-11ea6d3-9a26f8c3cba4 (16 Ocak 2020).
3. N. Barkin, 'You May Miss Merkel More Than You Think', *Foreign Policy*, 9 Mart 2020, foreignpolicy.com/2020/03/09/armin-laschet-merkels-pro-russiachina-friendly-successor (9 Mart 2020).
4. *Face the Nation*, CBS, 15 Temmuz 2018. Ayrıca bakınız. 'Donald Trump calls the EU a foe during interview in Scotland – video', *Guardian*, 15 Temmuz 2018, theguardian.com/us-news/video/2018/jul/15/donald-trump-calls-the-eu-a-foe (15 Mart 2020).
5. B. Schulz, 'British Hypocrisy', *Zeit*, 31 Ocak 2020, zeit.de/politik/ausland/2020-01/great-britain-brexit-alienation-eu-withdrawalenglish (1 Şubat 2020).
6. 'Fernsehansprache von Bundeskanzlerin Angela Merkel', *Tagesschau*, Das Erste, 18 Mart 2020.

Dizin

Semboller

- #Aufschrei (Çığlık) 212
- #MeToo kampanyası 212

A

- Aachen 81, 168, 170, 245, 275, 294
 - AB 15, 20, 23, 25, 63, 81, 92, 103, 107, 109, 125, 126, 128, 129, 134, 144, 147, 148, 152, 156, 159, 161, 162, 164, 170, 172, 173, 202, 210, 211, 212, 218, 219, 230, 238, 245, 252, 255, 260, 261, 271
 - Adolf Eichmann 42
 - Adolf Hitler 23, 147
 - AET 21, 260
 - Afganistan 136, 137, 138, 208, 271
 - Ai Weiwei 129, 288
 - A. J. P. Taylor 278
 - Albert Einstein 71
 - Albert Speer 221
 - Alexander Gauland 115, 285
 - Alexanderplatz (Berlin) 67, 68
 - Alfred Krupp 195
 - Alfred Müller-Armack 181
 - Alice Weidel 115
 - alışveriş 73, 177, 192, 206, 221
 - Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) 14, 74
 - Alman Endüstrileri Federasyonu 47
 - Almanya, Sıfır Yılı 32
 - Alternative für Deutschland (AfD) 113
 - Andreas Fanizadeh 208, 275
 - Andreas Hillgruber 53
 - Andreas Hollstein 117
 - Andreas Kossert 31
 - Andreas Kraemer 248
 - Andreas Roedder 110
 - Andreas Schleicher 214, 275
 - Andreas Wirsching 41
 - Andrew Sabisky 123, 287
 - Angela Merkel 10, 12, 53, 60, 98, 102, 118, 137, 211, 230, 265, 281, 282, 284, 290, 291, 292, 294, 298, 303
 - Anja Karliczek 217
 - Annalena Baerbock 263
 - Annegret Kramp-Karrenbauer 118, 266
 - Anne Will 111
 - Antje Hermenau 87, 275
 - Antony Beevor 56
 - Armin Laschet 266
 - Audi 86, 142, 174, 191, 247, 248, 250, 251
 - Augsburg 159
 - Auschwitz 50, 54, 132, 136, 164, 288
 - Avrupa Birliği 21, 23, 113, 170, 173, 214
 - Avrupa Ekonomik Topluluğu 170
 - Avustralya 104, 123, 151, 162, 217, 253
 - Avusturya 67, 86, 87, 88, 105, 120, 182, 213
- ## B
- Baader-Meinhof 14, 46, 47
 - Baden-Württemberg 80, 114, 127, 192, 209, 242, 264

Barack Obama 65, 142
Barbara Castle 21
Başkalarının Hayatı 66, 96
Bauhaus okulu 96
Bavyera 36, 41, 57, 64, 80, 112, 211,
212, 214, 248, 267
BDI 47, 160, 162, 183, 250
Beatrix von Storch 119
Belçika 13, 35, 76, 107, 135, 168,
243, 244, 245, 260
Berlin 1, 9, 12, 14, 17, 18, 21, 22, 23,
25, 26, 28, 29, 37, 38, 41, 42,
43, 45, 48, 52, 55, 56, 60, 61,
65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73,
76, 79, 84, 85, 88, 89, 90, 93,
96, 98, 99, 100, 101, 111, 121,
122, 128, 129, 131, 134, 139,
142, 144, 147, 148, 150, 153,
155, 157, 164, 172, 183, 189,
190, 191, 193, 199, 208, 214,
217, 220, 221, 222, 223, 224,
225, 226, 227, 228, 229, 230,
231, 232, 233, 234, 235, 236,
237, 248, 249, 251, 253, 254,
256, 264, 265, 272, 275, 277,
278, 279, 281, 283, 284, 285,
286, 288, 289, 291, 292, 293,
296, 298, 299, 300
Berlin Duvarı 1, 9, 22, 43, 45, 60, 69,
139, 144, 253, 265
Bernd Lucke 113
Bernd Ulrich 166
Bernhard Vogel 83
Beşar Esad 150
Bettina Leetz 85, 275
Bettina Schulz 271
Birahane Darbesi 71
Birgit Breuel 82, 283
Birleşik Devletler 33, 251, 257 ayrıca
bkz. Trump, Donald

Birleşik Krallık 1, 11, 12, 20, 38, 113,
121, 123, 140, 151, 155, 165,
172, 173, 187, 189, 192, 194,
197, 205, 206, 210, 211, 215,
216, 218, 219, 224, 232, 233,
235, 236, 238, 243, 263, 267,
268, 271, 272
Bitburg Mezarlığı 51
Björn Höcke 124, 210
BMW 91, 171, 174, 179, 248, 249,
251, 295
BND (Yabancı İstihbarat Servisi) 44,
254
Bochum 129, 195
Bonn 14, 17, 21, 37, 38, 52, 76, 80,
82, 83, 199, 200, 206, 245,
266, 275, 280
Boris Johnson 11, 123, 149, 210,
271, 287
Bornholmer Strasse 60, 72, 73
Bremen 76, 195, 264
Brexit 19, 20, 21, 22, 24, 114, 121,
126, 145, 167, 172, 173, 196,
233, 270, 271, 277, 278, 292,
303
Brezilya 237, 268
Bundeswehr 154, 155, 156, 291
Büyük Katerina 103, 142

C

Çek Cumhuriyeti 87
Charles de Gaulle 45
Charlottenburg (Berlin) 99, 100, 227
Charlottesville (ABD) 120, 287
Jacques Chirac 172
Chris Dercon 234
Christa Wolf 94, 283
Christian Lüth 119
Christian Odendahl 188, 276

Christopher Grau 254
Winston Churchill 10, 12, 24, 25,
169, 278
Cihan Sungur 126, 275
Çin 9, 10, 69, 130, 135, 136, 138,
142, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 167, 175,
176, 177, 180, 181, 202, 216,
217, 270
cinsiyet eşitliği 213, 214, 247
Cisco 158, 163
Claus Kleber 120
COVID-19 10, 218, 220, 265, 266,
267, 269, 272, 276

D

David Ben-Gurion 44
David Cameron 137, 149, 230
David Chipperfield 231, 272, 274
Dayanışma Vergisi 91, 194
demiryolları 30, 122
Deng Xiaoping 159
Deutsche Bank 196, 212
Deutsche Wohnen 224, 225
Deutschmark 36, 44, 113, 171
Die Linke partisi 81, 114, 124, 145,
225, 264
Dietmar Woidke 20, 145
dil 21, 26, 99, 106, 109, 119, 128, 239
din 168, 214, 241, 242
Dinner for One 22
Dirk Burghardt 86, 275
Dış Politika 134
Doğu Alman Markı 75
Doğu Berlin 1, 12, 14, 26, 66, 67, 68,
79, 139, 147, 208
Dominic Cummings 123

Donald Trump 9, 20, 27, 104, 114,
115, 147, 149, 166, 197, 239,
255, 270, 284, 291, 292, 303
Doris Lehniger 58
Doris Schröder-Köpf 141
Dorothee Saar 250
Dortmund 83, 147, 195, 254
Dresden 56, 57, 70, 86, 89, 90, 98, 113,
116, 142, 145, 227, 232, 275
Duisburg 157, 158, 159, 275
Düsseldorf 157, 174, 177, 210, 275

E

Edmund Stoiber 64
Edward Heath 45
Edward Snowden 150
eğitim 50, 176, 178, 182, 184, 204,
208, 213, 214, 215, 216, 217,
222, 232, 254, 256
Egon Krenz 69
ekonomi 160, 171
Ekonomi 91, 127, 160, 161, 163, 180,
201
Elie Wiesel 51
Emmanuel Macron 153, 172, 302
endüstri 159, 187
Erich Honecker 14, 237
Erich Mielke 97
Ernst Nolte 52
Essen 179, 194, 195
Estonya 141, 156
Euro Alanı 113

F

Facebook 100, 111, 119, 210, 239,
254, 287, 299
faşizm 136

FDP 78, 79, 80, 114, 210, 259, 267
Federal Almanya Cumhuriyeti
(FRG) 12, 38
BND 44, 254
Felix Klein 131
Florian Henckel von Donnersmarck
96
Francis Fukuyama 135
François Hollande 172
François Mauriac 23
François Mitterrand 23
Frank Alva Buecheler 101
Frank Castorf 233
Frankfurt 37, 132, 178, 190, 196,
199, 227, 275, 280
Franklin D. Roosevelt 296
Frank Plasberg 225
Frank Richter 89
Frank-Walter Steinmeier 15, 139
Fransa 13, 15, 19, 23, 25, 29, 33, 35,
47, 52, 74, 90, 107, 114, 125,
126, 131, 137, 138, 145, 154,
155, 156, 165, 172, 179, 186,
187, 188, 191, 198, 206, 215,
216, 218, 220, 223, 232, 236,
238, 242, 243, 245, 258, 259,
260, 273
Franz Brandts 176
Franz Josef Strauss 44, 112
Franz Müntefering 185
Frauke Petry 113
Frederik Fischer 229, 275
Freeartus 102
Freiburg 242, 257
Fridays For Future (İklim için okul
grevi) 252, 254
Friedrich Ebert 40, 239
Friedrich Merz 267
Friedrich Schiller 128

Friedrichsfelde Merkez Mezarlığı
(Berlin) 96
Fritz Stern 28, 55, 74
Fukuşima 245, 259
futbol 127, 129, 177, 208, 211, 238,
256
Fynch-Hatton 177

G

G7 zirvesi 152
Gabby Giffords 121
Gazprom 140, 141
Geert Wilders 114
Gelsenkirchen 195
George Orwell, 31
George W. Bush 135, 136, 205
George Will 27
Gerardus Mercator 157
Gerhard Schröder 12, 24, 63, 93,
135, 141, 184, 264
geri dönüşüm 247
Gethsemanekirche (Berlin) 68
Giscard d'Estaing 172
göç 71, 98, 103, 104, 110, 119, 153,
179, 194, 197, 214, 255
göçmen 15, 103, 104, 105, 106, 107,
111, 114, 116, 117, 118, 121,
123, 125, 126, 127, 132, 144,
146, 147, 169, 193, 209
Goethe 17, 28, 241, 299
Gordon Brown 203, 206
Gottfried Leibniz 128
Gottlieb Daimler 249
Greg Clark 187
Greta Thunberg 252, 301
GroKo 65, 114
Grundgesetz: bkz. Temel Kanun 13, 26
Guido Westerwelle 138

Gunter Demnig 29
Günter Grass 55, 95, 281
Günter Schabowski 70

H

HafenCity 200
Hamburg 25, 57, 76, 84, 99, 113,
157, 158, 195, 200, 211, 221,
222, 223, 227, 228, 229, 246,
269, 275
Hanau terörist saldırısı 132, 288
Hannah Arendt 43
Hanns Martin Schleyer 46
Hans Globke 43
Hans Modrow 70
Hans Mommsen 54
Hans Otto Bräutigam 84
Hans Schlange-Schöningen 39
Hardy Schmitz 98, 275
Harry Truman 33
Hart aber Fair 225
havalimanları 199
Heidenau 98, 100
Heike Oehlert 88
Heinz Schulte 81, 275
Helmut Haas 86, 275
Helmut Kohl 12, 50, 62, 74, 135,
140, 182
Helmut Schmidt 21, 51, 79, 81
Helsinki Nihai Sözleşmesi 167
Henriette Reker 117
Henry Kissinger 134, 150
Henry Morgenthau 195
Henry Wallich 180
Hermann Lübke 40
Hermann Simon 179
Heute Journal (TV programı) 120, 287
Heute Show (TV programı) 20

Hilde Benjamin 94
Historikerstreit 52, 55
Hristiyan Demokrat Birlik CDU 39
Hristiyan Sosyal Birlik
CSU 39, 64
Hollanda 35, 76, 114, 168, 202, 215,
226, 244, 245, 257, 258
Holocaust 48, 49, 280
Huawei 163
Humboldt 221, 235
Hür Seçmenler 87

I

IG Metall 187
II. Dünya Savaşı 10, 15, 17, 112, 135,
137, 170, 265, 268, 272
iklim değişikliği 81, 152, 243, 253, 254,
255, 257, 258, 260, 259, 262
İklim Koruma Yasası 261
Ingo Schulze 93
Irak savaşı 137
Irak Savaşı 56, 64, 137, 172
İran 152, 271
İrlanda 25, 171, 191
iş dünyası 34, 46, 120, 162, 163, 250
İslam 116, 122, 123
İspanya 13, 25, 44, 58, 154, 179, 198,
226, 258
İsrail 42, 44, 50, 51, 52, 126, 129, 131
İtalya 11, 13, 44, 103, 120, 149, 154,
167, 170, 213
ırkçılık 100, 120, 121

J

Jair Bolsonaro 27
James Byrnes 32
Jana Hensel 83, 95, 213
Jänschwalde enerji santrali (Cottbus)
255, 256

Jan Techau 164, 275
Japonya 180, 184, 216, 259
Jaroslaw Kaczynski 167
Jean Monnet 169
Jens Fischer 81, 275
Jens Spahn 128, 266
Joachim Fest 55
Joachim Gauck 138, 240
Jochen Brühl 194
Jo Cox 121
Joe Kaeser 120, 253, 275, 287
Johannes Noske 227, 275
Johannes Pflug 157, 275
Johannes Vogel 237, 254, 275
John Banville 57
John Bercow 20
John F. Kennedy 65
John Gummer 63, 274
John Major 211, 274
Jörg Friedrich 56
Jörg Lau 166
Joschka Fischer 80, 136, 138
Josef Ackermann 197, 212
Joseph Goebbels 45
Joseph von Eichendorff 81
Jürgen Habermas 54
Jürgen Maier 121, 182, 274
Justin Trudeau 152

K

Kaddafi 137, 138
kadınlar 30, 43, 73, 111, 119, 120,
121, 137, 210, 211, 212, 213,
247
Kanada 104, 151, 152, 154, 169, 226
kapitalizm 39, 44, 93, 161, 183, 185,
203, 205, 225, 247, 267

Kara Eylül 46
Karbon emisyonu 256
Karl Liebknecht 71, 97
Karlsruhe 38, 246
karnaval 208
Kasım Süleymani 271
Katalonya 13
Katarina Barley 172, 270
Katharina Wrohlich 213, 275
Katie Mitchell 232, 299
Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı
(Berlin) 29
Katy Campbell 190, 275
Kehrwoche 209
Kenneth Minogue 23
Kim Jong-un 152
Kıbrıs 156
Kırım 141, 144, 145, 155
Kızıl Ordu Fraksiyonu
Bkz. Baader-Meinhof 46, 47, 80
Klaus Wowereit 221
Kollektivschuld 29
Köln 31, 40, 47, 57, 111, 117, 118,
119, 170, 199, 210, 232, 252
Komünizm 272
kömür madenciliği 253
Konrad Adenauer 12, 40, 53, 126, 139
Konstantin Richter 110, 275
Kosova savaşı (1998–9) 264
Kristallnacht 71
KUKA 159, 160
kültür 16, 28, 29, 34, 44, 62, 66, 77,
87, 88, 90, 99, 101, 119, 128,
139, 186, 189, 200, 206, 208,
231, 232, 233, 246, 252
kurallar 18, 19, 123, 165, 206, 246,
247, 249, 271

Kurt Georg Kiesinger 45

Kurt Pfeiffer 169, 294

Kuzey Akım Projesi 140

Kuzey Kore 152

L

Lech Walesa 140

Leipzig 14, 19, 25, 58, 67, 68, 69, 70,
86, 87, 88, 89, 91, 110, 116,
119, 130, 164, 227, 232, 275

Libya 137, 138

Lieberose güneş enerjisi santrali 256

Li Keqiang 162

Litvanya 154, 156

Living Well in Germany (TV
programı) 108

Londra 16, 19, 36, 39, 55, 57, 77, 78,
100, 141, 149, 190, 196, 198,
216, 220, 226, 230, 232, 234,
237, 249, 271, 281, 299

Lothar de Maizière 12, 74

Lübnan 101, 102, 108

Lucius Clay 36

Ludwig Erhard 36, 180

Lufthansa 17, 46

Luisa Neubauer 253

Lutz Bachmann 116

M

Macaristan 38, 68, 87, 95, 105, 106,
109, 120, 123, 139, 162, 164

Mainz 110, 210, 275

Mannheim 178, 179, 275

Marcel Fratzscher 202, 275

Margaret Thatcher 22, 51, 115, 211, 277

Margot Blank 96

Mariam Lau 62

Marine Le Pen 145

Markus Lanz 83

Markus Schill 178, 275

Markus Söder 267

Marlene Dietrich 40

Marshall Planı 21, 33, 91, 157

Martha Gellhorn 32

Martin Ahlers 158, 275

Martin Eyerer 190, 275

Martin Rennert 217, 272, 275

Martin Winterkorn 250

Matteo Salvini 120, 167

Matthias Mühling 34, 275

Maxim Leo 95

Max Reinhardt 233

MDR (Merkezi Alman Yayıncılık) 119

medya 1, 21, 45, 50, 53, 58, 67, 69,
82, 88, 105, 107, 112, 114,
118, 119, 120, 121, 124, 127,
132, 146, 153, 158, 161, 165,
230, 239, 240, 254, 256, 267

Mein Kampf (Hitler) 41, 280

Meryl Streep 48

Michael Cramer 250

Michael Kretschmer 145

Michael Müller 223

Michael Stürmer 53

Midea 160, 293

Mies van der Rohe 97, 231

Mihail Gorbaçov 22, 68, 104

Mike Pence 255

Milton Friedman 186

Mönchengladbach 176, 177, 195,
217, 243, 244, 247, 275, 300

Muhammed bin Salman, Suudi
Arabistan prensi 20

Münih 21, 25, 28, 34, 41, 46, 71, 84,
102, 105, 108, 110, 119, 138,
139, 151, 157, 166, 179, 190,

199, 216, 221, 222, 223, 227,
247, 248, 270, 275, 289, 290

Münih Güvenlik Konferansı 25, 138,
270

müzeler 236, 237

N

Naomi Seibt 255

NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması
Örgütü) 23, 112, 134, 135,
136, 137, 139, 141, 153, 154,
156, 164, 246

Naziler 30, 32, 33, 35, 36, 40, 42, 43,
50, 51, 71, 96, 97, 112, 119,
124, 128, 181, 236, 271

Neil MacGregor 31, 235, 274

New York 131, 196, 217, 226, 232,
249, 278, 279, 280, 281, 282,
283, 287, 298, 300

Nicholas Ridley 23, 278

Nicolas Sarkozy 137, 172

Nigel Farage 113

Nihai Çözüm 42, 48, 52

Nikolaikirche (Leipzig) 68, 70, 87

Nikolaus Otto 248

Norman Foster 76, 221

nükleer enerji 242, 243, 244, 245,
257, 258, 259, 260

O

Öko-Institut 257

Olaf Scholz 201

olimpiyatlar 46

Omid Nouripour 142

orman yangınları 253

otomobil endüstrisi 160, 248, 249,
250, 251

Ottmar Edenhofer 256

Otto Schily 80

P

Palast der Republik 12, 90, 235, 236
Paris 41, 45, 153, 214, 220, 226, 232,
235, 249, 275

parlamento 12, 38, 74, 76, 81, 128,
136, 144, 148, 161

Paul Lever 272, 274

Pegida grubu 145

Persil" belgeleri 33, 47

PESCO (Kalıcı Yapılandırılmış
İşbirliği): 156, 293

Peter Altmaier 161

Peter Hartz 184

Peter Hoffmann 22

Petra Kelly 79

Polonya 38, 48, 50, 67, 87, 94, 140,
154, 156, 167, 179, 255

Porsche 91, 126, 174, 176, 190, 248,
295

Portekiz 171, 258

Potsdam 84, 85, 93, 222, 256, 264, 275

Prenzlauer Berg 26, 60, 69, 227

Protestan Kilisesi 35

P. W. Botha 112

R

Rainer Brüderle 212

Rainer Eppelman 74

Raul Hilberg 42

Recep Tayyip Erdoğan 27, 125

Reem Sahwil 108

Reichstag (Berlin) 29, 76

Reiner Kneifel-Haverkamp 276

Renaud Camus 123

Rezo 81, 82, 283

Richard Evans 53

Richard Grenell 153

Richard von Weizsäcker 49
Robert Habeck 263, 302
Roberto Rossellini 32
Robert Putnam 207
Robert Schuman 169
Robin Alexander 109
Roger Brandts 176, 275
Roland Tichy 122
Ronald Reagan 22, 51, 63
Rotherham 112
Rudi Dutschke 45
Rudolf Augstein 54
Rudolf Diesel 249
Ruhr bölgesi 157, 195, 260
Rupert Stadler 250
Rusya 9, 15, 96, 138, 139, 140, 141,
142, 144, 145, 146, 147, 148,
151, 153, 154, 155, 156, 159,
177, 197, 270 ayrıca bkz.
Sovyetler Birliği

S

Saddam Hüseyin 134
sağlık hizmeti 12, 218, 219
Sajid Javid 107
Saksonya 75, 87, 88, 89, 100, 113,
114, 119, 144, 211, 228, 232
Saksonya-Anhalt 75, 114, 119
Sarah Darwin 237, 275
Şarlman 169
Saul Friedländer 40
savaş sonrası 10, 13, 15, 31, 36, 40,
44, 51, 79, 80, 82, 94, 103,
164, 166, 168, 175, 219, 265,
270, 271
savaş suçları 42
Schicksaltag (kader günü) 71

Schleswig-Holstein 195, 263
Sergei Skripal 148
siber saldırı 141, 146
Siemens 120, 121, 179, 182, 189, 191,
253, 287
Simon Wiesenthal 42
Siyah Sıfır 201, 269
Slovakya 220
Soğuk Savaş 12, 54, 63, 73, 134, 139,
140, 167, 245, 265
Sonderweg (özel yol) 54, 133
Sopron (Macaristan) 68
Sosyal Demokrat Parti (SPD) 39
Sosyalist Birlik Partisi (SED) 67
sosyal kulüpler 188
sosyal medya 105, 118, 121, 239, 240
Sovyetler Birliği 1, 23, 53, 135, 140
soykırım 9, 42, 54, 123, 135, 136, 236
Springer medya grubu 45
Stammheim Hapishanesi (Stuttgart)
47
Stasi 68, 75, 86, 92, 94, 95, 96, 97,
138, 142, 150, 291
Stefanie Bolzen 77, 275
Stefan Mair 183, 250, 275
Steve Bannon 115, 122
Stewart Wood 203, 276
Stunde Null (Sıfır Saati) 15, 32
Stuttgart 33, 35, 47, 126, 127, 179,
200, 227, 248, 252, 275, 279,
301
Stuttgart İtirafı 35
suç 33, 34, 92, 153
Suriye 101, 102, 106, 150, 156, 165
Susan Neiman 93
Svenja Schulze 262

T

Taliban 137, 271
telekomünikasyon 161, 163
Temel Kanun 13, 26, 38, 76, 271
Tempelhof (Berlin) 221, 222, 235, 298, 299
terörizm 118
Tesla 251
The Missing Part 146
The Monuments Men 34
Theodor Fontane 207
Theodor Heuss 36
Theresa May 20, 25
Thilo Sarrazin 122
Thomas Bagger 15, 167, 275
Thomas de Maiziére 128
Thomas Haldenwang 118, 286
Tiananmen Meydanı (Pekin) 14, 69
Tichy Talk (TV programı) 122
Tihange nükleer tesisi (Belçika) 244, 245, 260, 300
Tim Hornemann 174
tiyatro 85, 99, 101, 222, 230, 232, 233, 235
Tiyatro 233
Tom Bolzen 174, 275
Anthony 'Tony' Blair 24, 63, 135, 149, 169, 185
toplama kampları 16, 30, 55
topluluk 83, 92, 95, 103, 175, 206, 207, 229, 246, 263, 268
toplum 9, 10, 13, 14, 19, 26, 31, 34, 35, 39, 45, 46, 65, 70, 71, 77, 88, 102, 121, 123, 125, 130, 132, 169, 174, 205, 207, 214, 220, 224, 225, 231, 240, 254, 263, 269, 271

Trümmerfrauen 30

Türkiye 103, 125, 126, 129, 176

Twitter 108, 142, 148, 153, 212, 239, 287, 291, 292

U

Üçüncü Reich 29, 34, 40, 47, 50, 53, 54, 92, 110

Ukrayna 141, 144, 145, 155

Ulrich Wilhelm 62, 239, 275

Ulrike Franke 165, 274

Ulusal Birlik 145

Ulusal Cephe 114, 145

Ulusal Sağlık Hizmeti (NHS) 219

Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) 214

üniversiteler 216, 257, 271

Ürdün 102

Ursula von der Leyen 139, 156

Uwe Fechner 69, 275

Uwe-Karsten Heye 93

V

vatandaşlık 44, 59, 103, 104, 126

vatanseverlik 26

Vergangenheitsaufarbeitung (tarihi süzgeçten geçirme) 29, 110

Very British: A German Point of View 21

Viktor Orbán 106, 120, 123

Vincent Mulchrone 17

Vladimir Putin 27, 140, 141, 290

Volga Almanları 103, 104

volkswagen 301

VRmagic 178, 179

W

- Walter Benjamin 93
Walter Hallstein 139
Walter Lübcke 118, 286
Walter Ulbricht 59, 94
Wannsee Konferansı 48
Weimar 28, 38, 48, 58, 169, 233, 240, 275
Weimar Cumhuriyeti 38, 58, 233, 240
Werner Abelshauser 185, 211
W. G. Sebald 57, 281
William L. Shirer 54
Willy Brandt 12, 48, 73, 79, 140, 199
Wirtschaftswunder (ekonomik mu-
cize) 36, 181, 195
Wittenberge (Brandenburg) 228, 229, 230, 275
Wolfgang Albers 111
Wolfgang Schäuble 64
Wolfgang Thierse 128
Wyhl 242, 243, 246

X

- Xi Jinping 157

Y

- Yad Vashem (İsrail) 51, 55
Yahudi 16, 30, 32, 34, 42, 43, 48, 51, 59, 93, 130, 131, 169, 217, 272
Yahudiler 29, 43, 50, 53, 59, 71, 96, 119, 120, 122, 131, 132
yargı 251
yeniden birleşme 9, 12, 14, 23, 24, 55, 57, 59, 67, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 83, 85, 89, 90, 92, 95, 134, 138, 140, 154, 164, 172, 194, 200, 203, 206, 221, 222, 257
yenilenebilir enerji 257, 258, 259, 262
Yeşiller Partisi 205, 257, 264, 289
YouTube 81, 119, 155, 255, 283
Yunanistan 15, 25, 103, 105, 109, 113, 125, 156, 162, 171, 220

Z

- Zwenkau 88

HERKESİN AKLINDAKİ BÜYÜK SORU: ALMANLAR NEDEN DAHA İYİ YAPIYOR?

Önceki yüzyılı iki büyük yenilgi ve hatta bölünmeyle kapatması-
na karşın tüm dünyaya örnek teşkil edecek bir hız ve sağlamlıkla
kendini yeniden var eden bu "gizemli" ülkenin sırrı ne olabilir?

Omuzlarında geçmişin büyük yükleriyle bu yaralı
toplum tüm dünyada yükselen salgın, iklim kri-
zi ve savaş gibi muazzam tehlikeler karşısında
ne hissediyor ve çözümü nerede arıyor?

Almanlar Neden Daha İyi Yapıyor çokkültürlü yapısı, umut
vadeden start-upları, şaşkınlık yaratan iş etiği ve kendine has çözüm-
ler üretme kapasitesiyle yirminci yüzyılın en çalkantılı ülkelerinden
Almanya'yı objektif, samimi ve adil bir değerlendirmeden geçiriyor.

İngiliz gazeteci ve araştırmacı John Kampfner Avrupa'nın kalbinde-
ki bu başarılı ülkede herkesin merak ettiği cevapların peşine düşü-
yor. Yaşamakta olduğumuz bu milliyetçilik, aydınlanma karşıtlığı ve
korku çağında Almanya'nın dünyaya kazandırabileceği daha neler
olabileceğini öğrenmeye çalışıyor.

"Düşünceli, derinlemesine ve kusursuz bir
tarafsızlıkla hazırlanmış bir kitap."

-THE TIMES

